

نمبر: ۲۸ (ب م د)

باب- ۹. نمبر: ۱، ۲، ۱۳، ۲۷، ۴۴-۴۷، ۵۳ (ت م ج)

نمبر: ۳، ۲۰-۲۳، ۳۹، ۴۱-۴۳ (ب و م)

نمبر: ۴-۱۲، ۱۴-۱۹، ۲۵، ۲۶، ۲۸-۳۸، ۴۰، ۴۸-۵۲ (ب چ ل)

نمبر: ۲۴ (ڊ م د)

باب- ۱۰. نمبر: ۱-۸، ۱۰-۱۴ (ب چ ل)

نمبر: ۹، ۱۵، ۱۶ (ب و م)

نمبر: ۱۷ (ڊ م د)

نمبر: ۱۸ (ب م د)

نمبر: ۱۹ (ت م ج)

باب- ۱۱. نمبر: ۱-۳، ۷، ۸، ۱۵، ۱۶ (ب چ ل)

نمبر: ۴-۱۲ (ب و م)

نمبر: ۱۳، ۱۴، ۱۷-۲۰ مهالما گانڌي- استري جاني ۽ سڀا

الباء (م ا س)

نمبر: ۲۱ (ت م ج)

نمبر: ۲۲-۲۴ (ب م د)

باب- ۱۲. نمبر: ۱، ۷-۱۰، ۲۷-۴۱، ۴۸، ۴۹، ۵۴، ۵۵

۵۷-۵۹ (ب چ ل)

نمبر: ۲، ۳، ۶، ۱۲-۱۴، ۱۶-۲۰، ۲۲-۲۶، ۵۶، ۶۰، ۶۱ (ب و م)

نمبر: ۴، ۵، ۵۱، ۵۳ (ڊ م د)

نمبر: ۱۱، ۱۵، ۲۱، ۴۶، ۴۷، ۵۰ (ت م ج)

نمبر: ۴۲، ۴۳ (ب خ م)

نمبر: ۴۴، ۴۵، ۵۲ (ب م د)

نمبر: ۴ (پ و م)

نمبر: ۵ - مها تما گانڌي - هند سوراڄ (گ ه س)

نمبر: ۶ (پ م ب)

باب - ۴. نمبر: ۱، ۴۳-۶۰، ۷۲-۷۴، ۷۹ (پ و م)

نمبر: ۲، ۶۴، ۷۵-۷۸ (ت م ج)

نمبر: ۳، ۳۳-۳۷، ۴۲-۴۵، ۶۵-۷۱ (ب چ ل)

نمبر: ۳۶-۳۴ (گ ا ڪ)

نمبر: ۶۱ (ڊ م د)

نمبر: ۶۲-۶۳ (پ م ب)

باب - ۵. نمبر: ۱-۵، ۱۴-۱۵، ۲۰، ۲۱، ۳۰ (ب چ ل)

نمبر: ۶-۸، ۱۶-۱۸ (پ و م)

نمبر: ۹، ۱۰، ۲۶، ۲۸ (ڊ م د)

نمبر: ۱۱-۱۳، ۱۹، ۲۲، ۲۳، ۲۷، ۳۱ (پ م ب)

نمبر: ۲۴، ۲۹ (ت م ج)

نمبر: ۲۵ (گ ا ڪ)

باب - ۶. نمبر: ۱-۳، ۱۱-۱۴، ۱۶-۱۷ (ب چ ل)

نمبر: ۴-۸، ۱۵، ۱۸-۲۲ (پ و م)

نمبر: ۹ (ڊ م د)

نمبر: ۱۰، ۲۳ (پ م ب)

باب - ۷. نمبر: ۱، ۴ (پ و م)

نمبر: ۲، ۳، ۱۵-۱۶ (ب چ ل)

باب - ۸. نمبر: ۱-۱۲، ۱۵-۱۹، ۲۳-۲۶ (ب چ ل)

نمبر: ۱۳، ۱۴، ۲۰-۲۲ (پ و م)

نمبر: ۲۷ (ت م ج)

جَزْ - پَتَری

(حوالہ جو بنیاد)

باب - ۱. حوالا لمصر: ۴-۱، ۲۹-۶، ۳۴-۳۱، ۸۷-۳۶، ۱۱۶-۸۹

۱۲۳-۱۲۵۔ مہالہ گاڈی۔ آئر کتا (ک ا ک)

لمر: ۵، ۱۱۷-۱۲۰، ۱۲۹، ۱۳۷، ۱۶۴ کرمل کمار ہوس۔ گاندی: x

جون چولہ لکیتوں (ف چ ل)

لمجموعه: ۳۰، ۸۸، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۸، ۱۳۰-۱۳۶، ۱۳۹-۱۴۳، ۱۴۶

۱۵۰ ٿيندو لڪر - مهاڻا جي جهولي (ت م ج)

لمر: ۳۵- پارت سرکار۔ مچالما گاندیء جون گڈ کبل

وچنائون (پ ی گ د)

نمبر: ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۵۴، ۱۵۹، ۱۶۰-آر. کی. پریو: یو. آر. راد،

ٻڌايو ٿو ته ڇوڪرو جي ٻڌڻي (پ ر م)

المصر: ١٣٨، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٧-١٤٩، ١٥١-١٥٣، ١٥٥-١٥٨

۱۶۱-۱۶۳۔ پیارو بلعل۔ مہالما گالڈی جو آخرین باب (پ م ب)

باب - ۲. لمص: ۱، ۸۴، ۱۵، ۳۰-۲۶، ۵۸-۴۶، ۶۱-۶۷، ۷۹-۶۸

(107) 115, 1-7-95

مجموع: ۲, ۹, ۱۴, ۲۵-۱۶, ۴۵, ۶۰, ۹۲-۸۰, ۹۴, ۱۰۸ (ب ۱۰)

لمر: ۳، ۱۱-۱۳، ۴۳، ۴۴ (گ ا ک)

لمصر: ١٠، ٤٠، ٤١، ١٠٩، ١١٠، ١١٢-١١٤ (پ م ب)

المبر: ٣٥-٣٩، ٤٢، ٥٩، ١١١، ١١٦ (ت م ح)

للمر: ٣٦، ٣٧، ٦٧، ٩٣ - دائري موادو ديسائي (د م د)

المصر: ٣٨ - هايو ح خط ميران ذالهن (ب خ م)

باب-۳. نمبر: ۱-۳، ۷-۹ (ب ج ل)

اسان ڪنهن طرح الاهيءَ ويسه تي پاڻ هيرائي ڇڏيو آهي
 ڪلا شخصي جيون جي پوئتا جي بدن کان آجي
 جيڪو به آزمودو هت وس اٿر تنهن جي زور تي آهي
 سگهندس ته الاهيءَ کان وڌيڪ اُست ڳالهه ٿي نه ٿي سگهي
 جڏهن ته آهي سريرڪ جيون جي پڇاڻيءَ کي ويجهو ٻوڏو
 وڃان، مان چئي سگهائون ته جيون جي پوئتا، اٿر ۾ اٿر
 سڃي ۾ سڃي ڪلا آهي. سيڪاريل، سڌاريل آواز دٿار
 سني سنگيت پٽدا ڪرڻ جي ڪلا، گهڻن ئي کي برائيت ٿي
 سگهيتي، مگر ڪنهن پوتر جيون جي مڌر آلاپ منجهان سنگيت
 سرچڻ جي ڪلا، ڪو تمام وڏي ٿي برائيت ٿئي. ۵۹

جيڪڏهن بنا گهمند جي، ۽ نمرو ڀاڙ سان ائين چئي سگهان ٿو،
 ته آهي چوندس ته منهنجو سنديش ۽ سڌاءُ مٿس منجهه، سچ پچ
 ساري سنسار لاءِ آهن، ۽ ائين چاڻي مولڪي اُتاهت ڪندڙ
 سنشوش ٿو ملي ته اُن سنديش جو اولهه ۾ دن بدن وڌندڙ ۽
 وڌيڪ سنڪيا ۾ ٻرڻ ۽ رستن جي دالين اندر حيرت جهڙو
 ندر ٿيو آهي. ۶۰

منهنجو وڏي ۾ وڏو سمنان جو منهنجا مٿس ڪري سگهندا
 رهو، ته هو منهنجي سڌاءُ، جنهن لاءِ آهي ڪڙو آهيان، تنهن تي
 منهنجي جيون ۾ اثر اٿي ۽ ريت پيروي ڪن، يا جي اُن ۾
 نه اٿن، ته پنهنجي گهڻي ۾ گهڻي زور سان، منهنجو وڏو
 ۶۱

انهجي ڀيت تي ڪڍي. انساني ڪلا چوڻ اهي رجنائون
مڻهائون اوستائين آهن جيستائين آتما کي آتم اليؤ ڏانهن
اڳڀرو لڳڻ ۾ واهڙو ٿيون ٿين. ۵۵

۲۴ سنگت ۽ ٻين سڀ ڪلائن جو چاهڪ آهيان، مگر نندو
اڏڙو قدر نه اٿم جهڙو عام طرح ڪيو ويندو آهي؛ مثلاً انهن
بغلن جو قدر ڪري ٿو سگهان جنکي سمجهڻ لاءِ هنري جان
جو ڪپ ٻوٽو... جڏهن آءٌ ستارن سان جڙيل آڪاش ڏانهن
هڪ ٽڪ لٽاريان ٿو ۽ جا اڀار سندرتا منهنجي لپٽن کي ان منجهان
ٻري ٿي، ته جيڪي انساني ڪلا مولڪي ڏيئي سگهيئي
نهن کان گهڻو سرس مان انهنجي سمجهائو. پر نهن جو اُرت
اهو نه آهي ته انهن رجنائن جنکي عام طرح سوچيڪ يا ڪلامڪ
سڏيو وڃي ٿو تن جي ڪٽ ڦيٽ کي ليکيندو ٿي نه آهيان.
مگر شخصي طرح قدرت جي اڀار سندرتا جي ڀيت ۾ مان
انهن جي استعطي کي تمام ليزي ۽ سان اليؤ ٿو ڪريان...
جهڙو سڀ ڪلا کان وڌيڪ ميان آهي. مان نه اڃا به اڳتي
ويندس ۽ ظاهر ڪندس ته جنهن انسان جي جيون ڀورتا
کي ويجهي ۾ ويجهو پئي رهي آهي سو اوج ۾ اوج ڪلاڪار
آهي، ڇاڪاڻ ته هڪ اوج هيون جي ڊالهي ۽ پڪي
بنياد ڌاران، ٻيو ڪلا ڇا آهي؟ ۵۶

سچ پچ سندس رجنائون به تڏهن انهن ٿين ٿيون، جڏهن
صحيح سوچي ٿي ڪم ڏئي. جيڪڏهن جيون ۾ اهڙيون ساعتون
ڏرل آهن، ته اهي ڪلام نه اهڙيون ٿي ڏرل آهن. ۵۷
سچي ڪلا نه چڙو روڊ کي ڏيان ۾ ٿي رکي پر ان جي
ٻوٽان جيڪي ٿئي ٿو، نهن جو پٽ. اهڙي ڪلا به آهي جا
وٺاڻ آڻي ٿي ۽ اهڙي نه آهي جا جيون بضي ٿي. سچي
ڪلا اهي رجهندڙن جي سکر، سنشوش ۽ شدت جو ڀرماڻ
هٿ ڳهرجي. ۵۸

ٽوڙجوانن لاءِ هن اوکيءَ گهڙيءَ گهريل آهي، سا آهي ٿالہ وانگر دن ۾ دن وڌيڪ آتم-سنجملہ ڇا لاءِ جو اهوئي پنهنجي پاڻ لاءِ ديس لاءِ ۽ دنيا لاءِ سڄيءَ آزاديءَ ڏانهن پنهنجي سنڌتائي، بي درديءَ ۽ سماجڪ برائين ڏٺارن آزاديءَ ڏانهن پنهنجي راهه روڪي ويٺا آهيون. ۽ جيڪڏهن اسان روڙمين تي ڪا طاقت ٿي ڪانهي جا هڪ ڀل ڀر به سؤر اسان کان روڪي سگهي. ... ٽالستاءَ جي زندگيءَ جا رهي ٿيڻ بلڪل ضروري ڪم، جنجومون ذڪر ڪيو آهي، تن جي جڳهه جي هن آزمائش واري ويل، ٽوڙجوانن کي نهايت گهڻي لوڙ آهي. ۷

منهنجو اهو نرئي ٿيل وشواس آهي، ته ڪابه لائق سنسٽا ڪڏهن به پٺيڙائيءَ جي نه هئڻ سبب، نه ٿي ختم ٿئي. جن به سنسٽائن جو خاتمو ٿيو آهي، تن جي حالت ۾ يا ته منجهن اهڙو ڪجهه هئوئي ڪين جو لوڪن کي ڀلو پاسي، يا ڇاڪاڻ ته، جن جي هٿن ۾ انهن جي واڳ ڏور هئي سي ايمان ڪوهي ويٺا، يا شايد ساڳي ڳالهه آهي جو ڇڏجي ته انهن من جي پختائي گنواڻي ڇڏي. مان تنهن ڪري اهڙين سنسٽائن جي هلائيندڙن کي زور ڀري چونڊس ته ملڪ ۾ نراسائيءَ جي ڪري آدم نه ڇڏين. يوگيه سنسٽائن لاءِ اهو آزمائش جو وقت ٿو ٿئي. ۴۸

آءٌ پهريندي پئي اهو سڳيو هوس، ته اڌاري پئسي تي عام سيوا جو ڪم نه هلائي. گهڻين ڳالهين ۾ لوڪن جي انجام تي روسور کي سگهجي ٿو، سواءِ پئسي جي معاملن جي. ۴۹

ڪڙو شخص ٻئي جو ڌرم بدلائي تنهن ۾ منهنجو اعتبار ڪونهي. منهنجي ڪوشش اهڙي ڪڏهن به نه ٿيڻ گهرجي ٻئي جي عقيددي جو بنياد ٽوڙجي، بلڪ کيس پنهنجي

۽ هر ڪو پنهنجي روتئيءَ لاءِ سربر وسيلي پورهيو ڪرڻ ڪارڻ
 ٻڌل هئو ۽ دل ۾ جي پڄيندڙ ٻڙا، گهڻي ڀاڱي انهيءَ ڪارڻ
 جي ڪري هئي جو لوڪ انهيءَ بنسبت پنهنجا فرض بچاءَ آڻڻ
 ۾ گنا هئا. ڏٺائين جي پراڻڪار وسيلي، جننا جي آڻ هوند
 مٿان وارين سڀني ڏٺائين کي، هو پاڪند ۽ مڪر ڪري سمجهندو هئو،
 ڇو ته اهي ذات پاڻ بدلي پورهئي کان وٺي وٺندا هئا ۽
 عش آرام ۾ رهندا ئي آيا ۽ سندس چوڻ هوندو هئو ته
 جيڪڏهن ڇڏو انسان غريبن جي پٺاڙن کان لهي هٻڪ ٿين ۽
 پوءِ جنهن کي پراڻڪار ٿو جو وڃي سو گهڻي ڀاڱي غرضدري
 ٿي ٻولدو.

۽ هن لاءِ ڪا ڳالهه مڃڻ هئو ان ئي عمل ڪرڻ. تنهنڪري
 هن جي زندگيءَ جي پوئاريءَ ۾، ان شخص جنهن پنهنجي
 ساري عمر عش آرام جي لهر ۾ گود ۾ گهاري هئي، سڄي
 پورهئي ۽ پتوڙ واري حيون ايتائي. هو جئين هوڙڻ ۽ هر ڪرڻ
 جي ڪم ۾ لڳي ويو ۽ انهن ڪمن ۾ هو پراڻا اٺ ڪلاڪ
 روزانو سڄي محنت ڪندو هئو. مگر هنجي بدلي پورهئي
 سندس بلوان ٻڏيءَ کي ڊلو ڪن ڪو، اٿندو انکي
 وڌيڪ تبج ۽ تجلي واري بڻاڻائين ۽ سندس زندگيءَ جي
 انهيءَ ئي وقت ۾ هن هڪ نهايت جرو پستڪ — ”ڪلا جا
 آهي؟“ — جنهنکي هو پنهنجو شاهڪار سمجهندو هئو، پنهنجي
 خود پسند ڪرڻ ۾ وڌل هوندي ته وڃ وڃ جي ويسا هئو ۽
 وارو وقت بچائي، لکي تيار ڪو هئو.

اڄ اسانتي ديش ۾ پوڳ-ولاس واري زهر سان پوپل
 ساهتي، موهيندڙ روپن ۾ اوڏ سمان ڪاهي رهيو آهي ۽
 تنهنڪري اسانجي نوجوان ٽهيءَ لاءِ بهري سڃاڳ رهڻ جي
 وڏي ۾ وڏي ضرورت آهي. انهن لاءِ هاڻوڪو آدرشن
 ۽ آزمائش جي تبديل جو سمو آهي ۽ هڪڙائي ڳالهه جا
 دل ۾ لاءِ، اڃي نوجوان ٽهيءَ لاءِ ۽ خاص ڪري ڀارت جي -

متفرقه

وڪاس ٿي جيوت جو نير آهي ۽ جو منش سدائين
نهر ايل متن تي قائم رهڻ جي ڪوشش ائين ٿو ڪري
هو ميل-ڪائيندڙ ڏسڻ ۾ اچي، سو هڪ ڪوڙي ۽
حالت ۾ پاڻ کي ڏوڪي ٿي ٿو. انهيڪري ايمرسن
چيو هئو ته چوڻي دماغ وارن لاءِ بي عقلي ۽ واري
جن پريت آهي. ٽالسٽاءِ جا نقطا جي ان ٺهڪندڙ چيا وڃن ٿا،
سچ پچ ته هنجي واڌاري ۽ ستب لاءِ سندس سنيهه پڻ
سمنان جي نشاني هئا. هو گهڻو ڪري پنهنجي جيون
ميل نه ڪائيندڙ انهيڪري لڳندو هئو جو هو لڳاتار پنهنجي
سدائن کان اڳتي ۽ اڳتي وڌندو رهندو هئو. سندس
ناڪاميابيون لوڪن ۾ پٿريون هيون ۽ هنجون جفاڪشون ۽ سوپور
لڪل ٿي رهيون. دنيا رڳو سندس ناڪاميابيون ٿي ڏٺيون،
۽ سندس جفاڪشون ۽ سوپور پڻ سڀني کان وڌيڪ خود
ٽالسٽاءِ کان به، شايد لڪل ڇپيل ٿي رهيون. هنجي ٺڪڻين
سندس اوڻاين جو خوب فائدو ٿي ورتو پر ڪوبه ٺڪڻين
اهڙو ڪڙڪ نه هئو جهڙو هو پنهنجو پاڻ لاءِ هئو. پنهنجين
گهٽتائين تي سدائين پھري سڃاڻي، اڃا ٺڪڻين کي انهن
ڏانهن اشارو ڪرڻ جو وجهه مليئي ملي، تن کان اڳي هو
ان انهن کي هزارو ٽو وڌائي وڌو ڪري دنيا اڳيان پٿرو
ڪري ڇڏيندو هئو ۽ پراسيٽ جو هنڪي يوگي لڳندو هئو،
ٻئي مڙهي ڇڏيندو هئو. هو ٺڪڻين جي آڃيان ڪندو
توڙي کڻي وڌاءُ ڪيل به هوندي هئي ۽ سڀني سچن
نورن والگر، دنيا جي واه واه کان ڪو ڪائيندو هئو.
جن ٺاڪامياپين منجهه به هو مهان هئو ۽ هنجون ناڪاميابيون،
هنجي آدرشن جي نقلنا جي، پر هنجي وڃي جي اسان کي
ي قسم جي ڪٽ ماپ ٿيون ڏين.
س وڏي ڳالهه هئي 'روزيءَ لاءِ پورهئي' وارو سدائيت يعنہ

ٻوڙ ڀاڻو. اها سڄي ۽ اوج ۾ اوج ٻوڙ جي اهڙا اسان ۾
 ڦوڪڻ لاءِ. ٽالڻاءَ جي جيون، هنجي مها ساڳو جهڙي
 اها ٻوڙ ساڻ، هڪ روشن منار ۽ اندروني ٻوڙ جي
 ان گس سان جيان ڪم ڏيندي. ٽالڻاءَ جي لکت جهڙي
 ڪڍڻ ڪڍڻ نه اٿس نه چيو آهي نه هنجي جيون هڪڙي
 مهاڀاري هار هئي يعني نه هن. تنهنجو آدرش ڪڍڻ نه پائو ۽
 جنهنجي کوچ ۾ هنجي سموري چمار گذري وئي، سا لست
 ڪن پراپت نٿس. مان انهن آلودن ڪندڙن سان سهمت نه آهيان.
 سڄ، هن پاڻ به ائين چيو هئو، پر اهو نه پاڻ هنجي وڌائي
 ٿو ڏيکاري. شايد ائين هجي نه هن، جيون ۾ پنهنجو آدرش
 پورن ريت ڪن پائو، مگر اهو نه انسان حور ڪ آهي. ڪو،
 جيسين شريو. ڏارن آهي، پورن پراپت ڪري ٿو سگهي.
 ڪارڻ پڌرو پيو آهي، نه پورن اوستا نامڪن آهي جهڙا ڪن
 ڪو پنهنجي آبي مٿان مڪمل طرح غالب نه پيو آهي ۽ انهيءَ
 اهر ڀاڻو مان پوريءَ طرح هند آزاد ٿي ڪن سگهندي حسن ڪ
 جسماني زنجيرن سان پاڻ بندو پيو آهي. ٽالڻاءَ جي اها دل
 گهري حوٽي هوندي هئي نه جنهن مهل ڪنهن ائين مجبور نه
 هو پنهنجي آدرش کي رسبو آهي، تنهن مهل هنجو اڳتي
 وڌارو ٿي ويندو، پوئيني پوڻ شروع ٿي ويندو ۽ پيو نه
 ڪنهن آدرش جي خوبي خاصيت ان منجهه آهي نه هن ٿي
 اسين انجي وڌيڪ ۽ وڌيڪ اوڏو وڃون ٿي اهو اسان کان
 پري هٽندو وڃي. تنهنڪري ائين حور نه ٽالڻاءَ پنهنجي ٿي
 قولست موجب، پنهنجي آدرش کي ڪن پائو سو هنجي
 مهاڻا کي سج مان نه ٿو گهٽائي، اهو نه پاڻ هنجي لهر ٿو
 پرگهت ڪري.

ٽالڻاءَ جي حورن جي ان - مل وارن لفظن، جيئن انهن کي سڏبو
 ٿو وڃي، تن جي وڌاءَ ڪرڻ جي اڪو ڪوشش ڪئي وئي آهي،
 مگر آهي حقيقي نه هئا پر فقط ظاهري روي ۾ اڪن ٿي ڏنا. لڳاتار

مشفرة

وڪاس ٿي جيوت جو نير آهي ۽ جو منش سدائين پن
نهر ايل متن تي قائم رهڻ جي ڪوشش ائين ٿو ڪري
هو ميل-ڪائيندڙ ڏسڻ ۾ اچي، سو هڪ ڪوڙي ڪو
حالت ۾ پاڻ کي ڏوڪي ٿي ٿو. انهيڪري ايمرسن
چيو هئو ته چوڻي دماغ وارن لاءِ بي عقليءَ واري سم
جن پرڻ آهي. ٽالسٽاءِ جا نقطا جي ان ٺهڪندڙ چيا وڃن، س
سچ پچ ته هنجي وڌاري ۽ سٽيه لاءِ سندس سنيهه پر
سنبان جي نشاني هئا. هو گهڻو ڪري پنهنجي جيون
ميل نه ڪائيندڙ انهيڪري لڳندو هئو جو هو لڳاتار پنهنجن
سدائن کان اڳتي ۽ اڳتي وڌندو رهندو هئو. سندس
ناڪاميابيون لوڪن ۾ پڌريون هيون ۽ هنجون جفاڪشون ۽ سوپون
لڪل ٿي رهيون. دنيا ڊڳو سندس ناڪاميابيون ٿي ڏٺيون،
۽ سندس جفاڪشون ۽ سوپون پڻ سڀني کان وڌيڪ، خود
ٽالسٽاءِ کان به، شايد لڪل ڇپيل ٿي رهيون. هنجي نڪتچين
سندس اوڻاين جو خوب فائدو ٿي ورتو پر ڪوبه نڪتچين
اهڙو ڪڙڪ نه هئو جهڙو هو پنهنجو پاڻ لاءِ هئو. پنهنجين
هٿن تي سدائين پھري سڃاڻي، اڃا نڪتچين کي انهن
انهن اشارو ڪرڻ جو وجهه مليئي ملي، تن کان اڳتي هو
ڪري ڇڏيندو هئو ۽ پراسيٽ جو هنڪي يوگيه لڳندو هئو،
ني مڙهي ڇڏيندو هئو. هو نڪتچين جي آجيان ڪندو
ٿوڙي ڪٿي وڌاءُ ڪيل به هوندي هئي ۽ سڀني سچن
شن وانگر، دنيا جي واه واه کان ڪو ڪائيندو هئو.
جين ناڪاميابين منجهه به هو مهان هئو ۽ هنجون ناڪاميابيون،
جي آدرشن جي نسلن جي، پر هنجي وجهه جي اسان کي
ي قسم جي ڪٽ ماپ ٿيون ڏين.
ن وڏي ڳالهه هئي 'روزيءَ لاءِ پورهئي' وارو سدانت يعني

ٻوڙ ڀاڱو. اها سڄي ۽ اوج م اوج ٻوڙ ڀاڱو جي اها اسان م
 ٿوڪڻ لاءِ، ٽالستاء جي جيون، هنجي ميا ساگر جهڙي
 اها ٻوڙ ساڻ، هڪ روشن مناري ۽ اندروني ٻوڙ ڀاڱو جي
 ان کس ساڙڻ جان ڪم ڏيندي. ٽالستاء جي لڪتہ چيني
 ڪندڙن ڪنهن نه ائين به چيو آهي ته هنجي جيون هڪڙي
 مڙياڙي تار هئي يعني ته هن پنهنجو آدرش ڪنهن نه ٻالو ۽
 پنهنجي کوچ م هنجي سموري ڄمار گذري ويئي، سا لبت
 ڪم پراپت ٿيس. مان انهن آلودن ڪندڙن سان سمجهه نه آهان.
 سڄي، هن ٻالو به ائين چيو هئو، پر اهو نه ٻالو هنجي وڏائي
 ٿو ڏيکاري. شايد ائين هجي ته هن، جيون م پنهنجو آدرش
 پورن ريت ڪم ٻالو، مگر اهو ته انسان جو مرڪ آهي. ڪوبه
 جيسين شير-ڏارن آهي، پورٽا پراپت ڪري ٿو سگهي.
 ڪارڻ پٿرو پيو آهي، نه پورٽا اوستا ناممڪن آهي جهڙائين ڪه
 ڪو پنهنجي آبي مٿان مڪمل طرح غالب نه پيو آهي؛ ۽ انهيءَ
 اهر ڀاڱو مان پوريءَ طرح حمد آزاد ٿي ڪم سگهندو جيسين ڪه
 جسماني زنجيرن مان پاڻ ٻڌو پيو آهي. ٽالستاء جي اها دل
 ٿوري چوڻي هوندي هئي ته ڪنهن ميل ڪنهن ائين مڃو ته
 هو پنهنجي آدرش کي رسو آهي، تنهن ميل هندو اڳتي
 واڌارو ٻڌي ويندو، پر ٻئي پوڻ شروع ٿي ويندو؛ ۽ پيو ته
 ڪنهن آدرش جي مٿي خاصيت ان منجهه آهي ته ڪنهن ئي
 اسن انهي وڌيڪ؛ وڌيڪ اوڏو وڃون تن ئي اهو اسان کان
 پر ٿي هئندو وڃي. تنهنڪري ائين چوڻ ته ٽالستاء پنهنجي ئي
 قبوليت موجب، پنهنجي آدرش کي ڪم ٻالو، سو هنجي
 ميانا کي نه مائو به ٿو گهٽائي، اهو ته پاڻ هنجي لهر لا ٿو
 پر گهٽ ڪري.

ٽالستاء جي جيون هي ان- ميل وارن لفظن، جيئن انهيءَ سڌو
 ٿو وڃي، ته جي وڌاء ڪرڻ جي اڪثر ڪوشش ڪئي ويئي آهي،
 مگر اهي شين نه هئا پر فقط ظاهري روپ م اڪن ٿي ڏنا. لڳاتار

وچر، جنهن ڪٽنب کي، مالڪ جي مهر سان جهجهي پئماني
۾ پڙهي جا مڙهي پڌارت مليل هئا، جنلڪ انساني اڇا واجهائي
سگهيتي. ان ڪٽنب ۾ جنير ۽ نيباج پائي به هيءُ شخص هئو
جنهن کي جيوت جي سڀني خوشين ۽ سڪن جي بخوبيءَ ڄاڻ
هئي تڏهن به تن مڙيني تي پنهنجي قوه جوانيءَ ۾ ئي پئي
ڪٽي وڌايائين ۽ پوءِ پڙو به ڪڏهن ڀلي چڪي به ڏانهن اڪه ڪٽي
به نه نهارايائين.

پنهنجي سمي جو هو نهايت سڄيوار انسان هئو. هنجي ستم
لاءِ ڳولا ۽ جنهن روپ ۾ انکي ڏنائين، تنهن تي عمل ڪرڻ
لاءِ لڙتڙ جاکوڙ ۽ جدوجهد هن جو مکيه اُديش هئا. هن
ڪڏهن به ستم کي ڇپائڻ يا انکي گهٽ ڪري ڏيکارڻ جي
ڪوشش نه ڪئي. مگر ڪنهن به دنياوي طاقت جي پڙوڇاڻ
روڪجي، بنا بچتائيءَ يا گهٽ وڌ ڪري ٺاه ڪرڻ جي آشا بنا،
دنيا اڳيان ستم کي صحيح سالم چئن جو تڻ پئي رکيائين.
هو اهنسا جو وڏي ۾ وڏو ايشوري آچاره هئو جو هاڻوڪي
يگ پيدا ڪيو آهي. اولهه ۾ ڪاٽس اُڳ ڪوبه ڪونه هئو ۽
لڪو ٿيو آهي جنهن سندس جيان اهنسا تي اهڙيءَ پورن
ريت زور ڏيئي ۽ اهڙيءَ تيز فهمي ۽ اندر جي سوچهيءَ سان
لڪيو يا ٻوليو هجي. مان ته اڃا به اڳتي ويندس ۽ چوندس
ته هنجو ان سڌالت نسبت اشچريه جهڙو واڌارو اسانجي هن
ديس ۾ اهنسا جي اُپاسڪن جيڪو اهنسا جو تنگ ۽ هڪ
پاسيرو ارت ڪيو آهي، تنهن کي سچ پچ شرمائيتو. ڀارت
جي ڪرم ڀومي، آتم-انيو جي ڀومي، هٿ جي فخر واري دعويٰ
هوندي ۽ اهنسا جي ڪيتر ۾ وڏي ۾ وڏيون کوجنائون جي
اسانجي آڳاٽن رشين ڪيون آهن تن هوندي به، جيڪي
اهنسا جي ٻالي ۾ اڪثر اسان وٽ اڄ هليو سوئي اُنجو
هڪ سانگ آهي. سچي پچي اهنسا جي معنيٰ هٿ گهرجي،
بدخواهي، ڌڪار ۽ ڪاوڙ کان پورن آجائي ۽ سڀني لاءِ اُٿلندڙ

اها آزادگي ڪم لڳائي، باقي نتيجن مٿان ۾ ڇاپو اٿس تي
ڪوٺو. ۴۴

ليکي ۽ سان گڏ ڳيان به هجڻ گهرجي. عالي ليکي ۽ منجهان
گهڻو ڪارج ڪوٺو ٿو سري. ڀائر عمدي ساڻا عيذڙ ڪي ڌارڻ
گهرجي ها آلهڪ همت ۽ چوڻ سان شامل هجي. ڀاڻڪي
جان هڻڻ کي نه آزمائشي اوستا به ڪڏهن بولجي ۽ ڪڏهن
چپ رهنجي، ڪڏهن قدم کڻجي ۽ ڪڏهن اٿڪان باز رهنجي.
ڪم ۽ اڪرم انهن حالتن به هڪجهڙي به وروڙي لڳا به دران
هڪجهڙا ٿيو پون. ۴۵

چاندار الوابي جان، سڀڪجهه اڀاڻپيار جيڪي اڀاڻو آهي، تنهنڪي
ڀلو ۽ ٻوڙ ٿئي، ڀلو آهن. ان ڏند ڪٿا واري، ڀاڻي ۽ کان ڪم
جي مٿي جدا ڪندڙ حسن حيات، هر ڪم ۽ هو نفس مال
کٽي، ڀاڻي ڇڏيو ڏئي، نئين وانگر مياڻو مائيو، سڀڪجهه
ڀاڻي منجهان چڱائي کڻي مڌائي ٿئي ڪري ڇڏيندو. ۴۶

چالپيار وري نه ٿيندا جو آڻ ۽ نهڪه شين ۽ لاسڪي ۽ هي
سڪم ٿاڙڪ حالت منجهان لنگهي رهيو هوس جنهن ٿاڻا
هو بستڪ 'پگوان جو راج ٿيندي اندر به ٿي آهي' ته لڳم
۽ مولتي اندر ٿيانه ڳڻيو اٿو ٿيو. منجهان سمي حساب
وشواس هئو. ان بستڪ جي ٻڙهڻ سان مون اوشواس مان
جوتڪارو ٻاڙو ۽ اهنسا هو پڪو شوڏالو هجي. ٻيس، ٿاڻا
هي هيون به جيڪي ڪجهه منهنجي دل کي ڇڏيو آهي
سو اهو نه هجي ڪجهه اڳديش ڏيندو هئو تنهن تي
ڀاڻ عمل ڪندو هئو ۽ پنهنجي سٽي جي ٽٽڻ لاءِ ڪار
قيمت تمام گهري ڪيئن ليکيندو هئو. هتي هيون هي سادگي
ٿي کڻي وٺو، نه ڪٽڙي نه جيتوڻي ٻولي ٿئي. هڪ
دولتمند اميرالهي، ڪٽنب جي عيش عشرت ۽ سک منهنجي

هلون، تيستائين اخلاق جو سوال ٿي نٿو آئي. جيڪڏهن اس
ڪنهن ڪاريه کي اخلاقي سڌڻ ٿا گهرون ته اهو سڃيٽا
سان ۽ فرض ادائي جي ويچار کان هٽي گهرجي. ڪوبه ڪار
جو ڪنهن به قسم جي پڙ يا زور زبر وچان زوريءَ ڪرا
وڃي ٿو سو اخلاقي ٿي نٿو سگهي. ۴۱

اڳي کي ڪرڙي ۾ ڪرڙي لڪيڇينيءَ جو اڌ ڪار ٿڌهن
پرايٽ ٿيڻو، ڄڻهن پاڻ پنهنجي پاڙيسرين ڪار سنهيءَ ڌار
لاءِ کين يقين ڪرايو اٿس ۽ پنهنجي سالءِ راءِ بابت ساڪ ڏئي
اٿس ۽ جي ڪنهن کي اها پڪ آهي ته جي هنجي راءِ قبول
نه ٿي پوي يا اڳي تعميل نه ٿي ٿئي ته هو ذرا به گهٻرائبو
ڪين. ٻين اکرن ۾ کڻي چئجي، ته اڳو لڪيڇيني ڪرڻ لاءِ
سگهتيون ٿئي تنهلاءِ ضروري آهي ته چٽي پروڙ ۽ پورن سهن
شيلنا لاءِ پير جي شڪتي هجي. ۴۲

’ڏوهي‘ شبد کي اسانجي شبد پندار منجهان نيڪالي ڏيڻ
گهرجي. يا ته اسين سڀ ڏوهي چئبا سين. ’اوهان مان جنهن
ڪڏهن به ڪو گناهه نه ڪيو آهي، پهرين هوئي پٿر هڻي‘ ۽
ڪوبه ڪو نه ٿو جو ان گنهگار وڃي ٿي پٿر هڻڻ جي همت ساري.
جڏهن ته هڪڙي جيلر هڪ لڱا چيو هئو ته ’گجهه ڳوهه ۾
سڀ گنهگار آهن‘. ان سندس چوڻ ۾ ڳوڙهو سچ سڀايل
هي پوءِ توڙي اڌو ڳاڙو چرچي ۾ ٿي کڻي چيو هئائين. تنهن
ري اُنهن کي چڱا ساڻي ٿيڻ ڏيو. مان ڄاڻان ٿو ته اهو
ط سولو پر ڪرڻ ڏکيو آهي. ائين آهي جيئن اصل گيتا،
حقيقت ۾ سڀني ڌرمن ائين ئي ڪرڻ لاءِ اسان کي آڳيا
ي آهي. ۴۳

پنهنجي قسمت جو پاڻ ڪرنا آهي، انهي پاڻ اُرت ۾
چونڊ پسنديءَ ۾ چڙواڳ آهي ته ڪهڙي به نمولي هو

ٻاڻ وڌي ٿو. ڪنهن به آءِ انهيءَ لاشي ۾ پئي هليو آهيان ۽
 نئين ڪري اتي ڏاڏي واريءَ پوئجيءَ سان پئي وڻج واپار ڪيو
 اٿم. ان مولڪي ڪڏهن به ڏوڪو نه ڏنو آهي. نئين هوندي
 به انهيءَ جوارت اهو نه آهي ته ڪو نه ڏيڏو جيان ورتان. ڪابه
 اهڙي ٻاليهه ڪانهي جا اوليه کان ايندڙ روشنيءَ منجهان ناندو
 وٺڻ کان مولڪي روڪي. چڙو ايتري عهدياري ضرور ڪرڻ گهرجي
 ته جيئن اوليه جو چمڪاءُ مون تي غالب نه پئجي وڃي. ان
 چمڪاءُ کي غلطيءَ ۾ سڃو پرڪاش ڪري نه سمجهيان. ۳۷

آءِ انهيءَ وهر وھيٽو ڪين آهيان ته خرچين، چاڪاڻ نه
 پراچين آهي، تنهنڪري هر ڀيرو چڱي آهي. ائين نه ڪين ٿو مڃان
 ته سڀڪا چيز چڱي آهي چاڪاڻ نه پارت جي آهي. ۳۸

سڀ هيڪي 'پراچين' جي نالي هيٺ هلي چلي ٿو تنهنجو
 آءِ اٿو اولڏو بوجاري ڪين آهيان. سڀ هيڪي ٻرو ۽
 ڪيترو آهي تنهنڪي ڏاهي ٻٽ ڪرڻ کان ڪڏهن ڪين
 هٻڪندو آهيان پوءِ چاهي اهو ڪيترو به قدر چو نه هجي.
 مگر انهيءَ ليار ۾ ڪا سواءِ بيءَ طرح قبول ڪرڻ گهرجي
 ته مان پراچين سنڌائن جو پيشڪ پوئيندڙ آهيان ۽ ايترو
 سوچيندي دل ڏکڻي اٿم، ته لوڪ هڪٻئي تئين ڄاڻوڪيءَ
 چيز. پٺيان ڪاهي پوڻ ۾ پئجڻن سيني پراچين روايتن کان
 شرف ڪندا آهن ۽ پنهنجيءَ حيون ۾ ٺڪي نظر انداز ڪيو
 ڇڏين. ۳۹

سڄو اخلاق، ڪو ڪنل ڪس تان هليو نه آهي، بلڪ پنهنجي
 پاڻ لاءِ سڄي راه ٻولي لپڻ ۽ ٻڙهي ٿي ان تان هليو نه آهي. ۴۰
 ڪوبه ڪار به جو پئجڻي خواهش عوشيءَ ۾ ڪئي سو
 اخلاقي سڏي نٿو سڳجي. جيستائين اسين ڪنهن جيان نه

۾ ٿي اچي، بلڪ منجهن جا ستا جنهن جا هو ٻڌايل آهن، سائي
فيصلو ڪندڙ انگهه ٻڌي ٿي. سنسار جا مهان ۾ مهان منش هميشه
اُڪيلائي پيدا هوندا آهن. وڏن پيغمبرن جو مثال ٿي وٺو،
زردشت، ٻڌ، عيسيٰ، محمد — اهي سڀ اُڪيلي سر کڙا رهيا،
پس ڪيترن وانگر، جنجا نالا به ڳنهي سگهندس. مگر
انهن کي پاڻ ۽ پنهنجي ۾ هميشه زندهه وشواس هئو ۽
انهن جو اهو نشوون هئو ته ۾ هميشه سندن ٿي پڪش ۾ هئو،
انهن پاڻ کي ڪڏهن به هيڪلو ڪين ڀانيو. ۳۴

ميٽر ۽ گروه جماعتون ميٽري ٿيڪ آهن. انهن مان ڪجهه مدد
ملي ٿي مگر بلڪل ٿوري. اهي ڪوازي مثل، هڪ عارضي
۽ وقت ٽپائو آڀاءُ آهن، جو ڪوازو کڙو ڪندو آهي. ڳالهه جا
سچ ۽ ضروري مڃي وڃي ٿي سا آهي اُچيت نشوون، جنهنجي
آڱ ڪڏهن به بجهائي نٿي سگهجي. ۳۵

اوهان کي ڪهڙي به خسيس ڳالهه ڪرڻي پوي ته اها جيترو
ٿي سگهيو بخوبيءَ ڪريو ۽ جيترو ڌيان ۽ ويچار ڪنهن ڳالهه،
جنهن کي ضروري ۾ ضروري سمجهو ٿا، تنهن کي هوندڙو
اوترو ٿي ان کي ڏيو. ڇاڪاڻ ته انهن ننڍين ننڍين ڳالهين جي
ڪريئي اوهان جي ڪٽ ٿيندي. ۳۶

روشنيءَ لاءِ اولهه وارن ڏانهن نهارڻ جي عادت بابت جيڪڏهن
منهنجي ساري جيون ڪا رهنمائي نه ڪري سگهي آهي ته
وڌيڪ مان ختم ڪا ڪري سگهان ٿو. روشني اوڀر کان ٿي
ٽهلي هئي. جيڪڏهن اوڀر وارو سرورڙ خالي ٿيو آهي ته
سڀاويڪ اوڀر، اولهه کان ٿي اُڌارو وٺندو. مون کي ته اچر ٿو
لڳي ته اها روشني جيڪڏهن سچ ۽ روشن آهي، ۽ نه سڙي
ويل ڇيڙ جي درگند، ته اها ڪڏهن ختم نه ٿي سگهندي ڇا؟
اڃا چوڪرڻي هوس جو سڪيو هوس ته اهو پڪاش (گيان) ڏيڻ سان

آهي. ٽينڪري اوهن آخرين ستن کي رسي ڪن سگهندو.
مٺ انجي لڙديڪ بههندو ۽ سو نه لڏهن جڏهن اوهين پنهنجي
وهنوار ۾ جان لان وڌيڪ غردار رهندو. ۲۹

ائين چوڻ هڪ نري عادت آهي ته ٻئي ماڻهو جا ويچار
غراب آهن ۽ اسانجا ئي مٺ جا آهن ۽ جيڪي اسان کان
ٻارن وڻڻن جا آهن سي ديش جا دشمن آهن. ۳۰

اچو ته ساڳي ارادي جي سچائي ۽ ديش ڀڳتي واري نمي
جن جي پاڻ لاءِ دعويٰ ٿا رکن، تن لاءِ پنهنجن ورورين
جي نه عزت ڪريون. ۳۱

اها سم آهي ته مون سان اڪثر بچاري ٿي آهي. ڪيترن
ٿي ڏوڪرڻو اثر ۽ ڪيترائي ٻوٽا يا هنڌ لکنا آهن. انهن
سان سنگ ۾ اچڻ لاءِ ڀڄتاڻ ڪو نه ٿو، ڇاڪاڻ ته جهڙوئي
سهڪار ڪري ڄاڻان اڏوئي اسهڪار به ڪري ڄاڻان. دلنا
۾ هلڻ جو نهايت عملي، نهايت شاندار طريقو اهو آهي جو
لوڪن جي سڻن تي ويسه ڪجي حسناء ڪ اوهانڪي اچي
اٿڙ ڪو پڪو بشتو سب ڪونهي. ۳۲

جي اسانڪي اٿي ڪرڻي آهي، ته اٿاس کي دوهرائڻ نه
گهرجيئون، بلڪ نئون اٿاس جوڙڻ کپيئون. اسانڪي پنهنجن
اٿن ڏاڏن جي ڇڏيل ورثي کي وڌائڻ ٿي گهرجي. جيڪڏهن
هن اديت دلنا ۾ لبون کوهنائون ۽ لبون ايجادون ڪئي ڪريون
نه ته ڇا روحاني راج ۾ پنهنجي ڏيوارو ظاهر ڪرڻ گهرجي؟
لبارا منال وڌائي دستور قائم ڪرڻ ڪو ناممڪن آهي ڇا؟
جي ماڻهو کي انسان نظر آهي ته پوءِ ائين آهي ڇا ته هو
هميشه اول حموان ٿئي ۽ پوءِ انسان، جي نه ڪٿي ٿئي؟ ۳۳

هر هڪ وڏي ڪار به لاءِ لڙاڪن جي سڪا نه آهي جا ٻاڻائي

آء جيڪي ٿين گهرائڻو سو جي هجان ها، ته پوءِ هوند ڪنهن سان به واد وواد ڪرڻ جي درڪار ڪا نه ٿين ها، منهنجي ڦول سڌو ئي سڌو اثر ڪري ها، بلڪ حرف بولڻ جي ضرورت ڪا نه پوهر ها. منهنجي اڃا ئي گهريل اثر پيدا ڪرڻ ڪاٿر ڪافي ٿئي ها. مگر مان پنهنجي محدود ڳڻن کان آگاهه آهيان، جنجو گهڻو دڪ اثر. ۲۶

ٻڌي. واديءَ عجب ڪاٺ جوڳا جيڙ آهن. هوڏانهن ٻڌي. واد هڪ هيٺناڪ راڪاس آهي، جو اهو پاڻ لاءِ سر و سمر ٿيءَ هٿ جي دعويٰ ٿو رکي. ٻڌيءَ کي سر و سمر ڪري ليڪڻ اهڙو ئي ٻو بست پرستيءَ جو نمونو آهي جهڙو ڪاٺ جي بند ۽ پٿر کي ايشور مڃي تنهنڪي پوڄڻ. آءُ ٻڌيءَ کي دٻائڻ جي فائدي ۾ ڪو نه ٿو چوان، بلڪ پاڻ منجهه ان چيز جي وڃي طرح قدر ٿو ڪريان، جا ٻڌيءَ کي شد پوتر ٿي ڪري. ۲۷

سڌاري جي هر هڪ شاخ ۾ لڳاتار اڀياس، جنهن مان اڳي کي پنهنجيءَ شيءِ تي ماهريت رهي، تنهنجي ضرورت آهي. سڀ قسم جي سڌاري جي تحريڪن، جنجون خوابون مڃيل آهن، تن منجهه اڻ ڄاڻائي ٿي اڻ پورين يا مڪمل ناڪاميابين جي جڙ هوندي آهي؛ ڇاڪاڻ ته هر ڪا رٿا سڌاري جي لباس واري نالي هيٺ، هر ويرو سڏجڻ جوڳي نه آهي. ۲۸

زندهه هستين سان وهنوار ۾ خشڪ منطق وارو طريقو نه فقط خراب منطق ڏانهن، پر ڪڏهن ته موتمار منطق ڏانهن ٿو ٽٽي؛ ڇا لاءِ جو، جيڪڏهن اوهان کان هڪڙو ٻيو ڳڻو دليلي جزو نه جي رهجي ويو — ۽ منهن سان لڙه وڃڻ ۾ سڀني مکيه ڳالهين تي اوهان کي ڪڏهن به ضابطو نه رهندو — ته پوءِ اوهانجي ڇوڙي جي غلط ٿي وڃڻ جو گهڻو امڪان

د ڪم پوڳڻا کي پنهنجيون نڪ نيرايل حدون آهن. پٿر سڀاڻي
پري آيا اباڻ پري، ٻنهي قسمن جي ئي سگهي ٿي ۽
جڏهن حد کي رستي ٽڙهن انکي اينگهائڻ سڀاڻي جو ڪم
ڪونه ٿيندو، بلڪ بيوقوفيءَ جي چوٽي چٽو. ۲۰

اسانجو راسخو سچو روحاني ٽنهن ئي ٿيندو جڏهن اسين سون
کان سوس ستيه جو شعاع ڪنداسين، طاقت ۽ ڌن جي ڊڊني
کان گهٽي وڌيڪ لڙي پڙي ڏيکارينداسين، پنهنجي پاڻ لاءِ ٻار
کان گهٽو وڌيڪ ٻين ڏانهن آڏار ٿينداسين، ڇوڪڙهن اسين
نقط پنهنجن مڪالن، محلن ۽ مندرون کي ڌن جي وڃڻ
کان اچتو ۽ صاف رڪون ۽ منجهن سڌا چاري گڻ لهردار ڪريون
نه پوءِ وروڙي شڪتين جي گڏيل وڙي ۾ وڙي مجموعي
خلاف ڳري ڳڙو لڪر جي نوحه ڪڍڻ ڌاران ئي جيڪر
جنگ چوٽي سگهون. ۲۱

ستيه قربان ڪري، ڀارت آزادي کڻي ٽنهن کان، مون لکي،
پل نه ڀارت ناس ٿي وڃي نه وڌيڪ بهتر ٿئي. ۲۲

هي مون منجهه خوش طبعي جو پاڻ نه هجي ها ته مان جيڪو
گهڻو اڳي آتم هتيا ڪري ڇڏيان ها. ۲۳

منهنجي فيلسوفي، جيڪڏهن چڱي نه موني ڪا آهي ته،
ان منجهه ٻاهرين ذريعن وسيلي ڪنهنڪري ڪارڊ کي نقصان
پهچائڻ جو ڪو امڪان آهي ڪونه ڪونه. ڪارڊ نقصان جوڳو
نقط ٽنهن ٿيندو جڏهن اهو ڪارڊ خود مڙاب هوندو، يا جي
پلو نه هوندو نه انتها حامي چوڻا ڊڄڻا، يا اڀرڻ هوندا. ۲۴

ڪنهن نه ڪنهن طرح، مان منهنجي ڀائر ۽ ڀائرن ۾ آتم ۽ آتم جي
آهي سو چڪي آهي سگهيو آهيان ۽ آهڻي ايسور ۽ انساني
سپاءُ ۾ منهنجو سچو قائم رکڻ ۾ مونکي هتي ڏنڻو. ۲۵

آء جيڪي ٿين ٿا گهرائڻو سو جي هجان ها، ته پوءِ هوندڪ
سان به واد وواد ڪرڻ جي درڪار ڪا نه ٿيندو ها، منهنجي
قؤل سڌو ئي سڌو اثر ڪري ها، بلڪ حرف ٻولڻ جي
ضرورت ڪا نه پوي ها. منهنجي اڃا ئي گهريل اثر پيدا ڪرڻ
ڪاٿر ڪافي ٿئي ها. مگر مان پنهنجي محدود ڏيک کان آگاهه
آهيان، جنجو گهڻو ڏک اثر. ۲۶

ٻڌي- واديءَ جي ڪاٺ جوڳا آهڻ. هوڏانهن ٻڌي- واد هڪ
هيبتناڪ راڪاس آهي، جو اهو پاڻ لاءِ سڙ سڙي هٿ جي دعويٰ
ٿو رکي. ٻڌيءَ کي سڙ سڙت ڪري ليڪڻ اهڙو ئي ٿو
بت پرستيءَ جو نمونو آهي جهڙو ڪاٺ جي ببدءِ پٿر کي ايشور
مڇي تنهنڪي پوڄڻ. آءُ ٻڌيءَ کي ڊٻائڻ جي فائدي ۾ ڪو
نه ٿو چوان، بلڪ پاڻ منجهه ان چيز جي وڃڻ جي طرح قدر
ٿو ڪريان، جا ٻڌيءَ کي سڌ پوتر ٿي ڪري. ۲۷

سڌاري جي هر هڪ شاخ ۾ لڳاتار اڀياس، جنهن مان اڳي
کي پنهنجيءَ شيءِ تي ماهريت رهي، تنهنجي ضرورت
آهي. سڀ قسم جي سڌاري جي تحريڪن، جنجون خويون
ڇيڙيل آهن، تن منجهه ان جاءِ تي ئي ان پورين يا مڪمل
ڪاميابين جي چڙ هوندي آهي؛ ڇاڪاڻ ته هر ڪا رٿا
واري جي لباس واري نالي هيٺ، هر وڏو سڌ جوڳي
آهي. ۲۸

هه هستين سان وهندڙ ۾ خشڪ منطق وارو طريقو نه فقط
منطق ڏانهن، پر ڪڏهن ته مومار منطق ڏانهن ٿو ٽٽي؛
جيڪڏهن اوهان کان هڪڙو پيڪڙو دليلي
جي رهجي ويو- ۽ منش سان لڙه وڃڻ ۾ سڀني
الهي تي اوهان کي ڪڏهن به ضابطو نه رهندو- ته
هاڻجي ٿو ڇوڙي جي غلط ٿي وڃڻ جو گهڻو امڪان

نہ یونٹ کی بیسیوں کے برابر عذوب آئیں۔ نہ اسے برب
یو اتوا ایام یوتی، ہیتی قسم میں ہی سکتی ہے :
مخبر مند کی وسعتی لہذا اکی ایک تیرا سب سے مکر
کوئی بندوں کے یوقویء میں ہوئی جیسو ۔

[illegible]

منہ پر ہاتھ رکھ کر کہتا ہے: "اے اللہ! میری ساری باتیں سن لے، میں نے تجھے سچا کہا ہے۔"

می ہوتے مسجد میں ضعیف ہو یا وہ عیب سے نہ ہو
میں ہوتے آخر میں عیب سے نہ ہو

[illegible]

کتابت - کتابت طبعی یا منشی عتیقہ و انحراف انحرافی
تقریباً سو چالیس آٹھ سیکڑے آٹھ سو پچاس ہزار
سیکڑے مینجور نسخہ و نو سو چالیس ہزار

اڻ- ميل ڪونه ٿو اُٿر. پر جن مٿن کي اهڙو اڻ- ميل نظر ٿو اچي تن کي جي پراڻي لکيت وڌيڪ پسند اچي ته پي ڳالهه آهي. نه ته چڱو ائين ٿيندو ته منهنجي تازي ۾ تازين لکيتن مان جو مطلب سمجهي اهو ڪٿن. پر اها چونڊ پسندي ڪرڻ کان اڳ انهن کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي ته انهن ٻن ظاهري اڻ- ميلن جي وچ ۾ منجهن سمائل ۽ پائدار ميل آهي. ڪين نه. ۱۵

برائڻا ۾ پي ڏين لفظن کان بهتر آهي. ته هر دو لڳي. ڀل حرف نه ٿي هجن. ۱۶

منهنجي اسهڪار پٺيان مون کي هميشه تڪي ۾ تڪي خواهش هوندي آهي ته بري ۾ بون مخالفتين سان به ڪيئن هلڪري ٿي بهائي سهڪار ڪريان. مون جهڙي هڪ تمام آڀورن لسان، جنهن کي ايشور جي ڪروڙا جي سدائين لوڙ آهي، تنهن ليکي ڪوبه ماڻهو اهڙو نه آهي جو چوڻ ڪارو پاڻي نه سگهي. ۱۷

منهنجي اسهڪار جي پاڙ نفرت ۾ نه، پر پير ۾ ڪٽل آهي. منهنجو شخصي ڌرم ڪنهن کي به ڌڪارڻ کان مون کي تڪيد طور منع ٿو ڪري. مون اهو سادو پر تڏهن به عاليشان سڌانت، هڪڙي، اسڪولي پستڪ منجهان پرايو، جڏهن مان اڃا ٻارهن ورهين جو هوس، ۽ اهو وشواس اڄ سوڌو اُڪ ٻڌي پينو اٿم. اهو مون ۾ دن به دن وڌندو ٿي رهيو آهي. هي وشواس روپي آڱ منهنجي هردي اندر سدا جلندي ٿي رهي. ۱۸

جيڪي ڪن منشن لاءِ سچ آهي سو قومن لاءِ بڻ سچ آهي. خدا کان وڌيڪ ڪميا ڪوڪري ڪونه سگهندو. هيٺا ڪڏهن به معافي ڏيئي ڪين سگهندا. ڪميا سگهارن جو ٿي لڃڻ آهي. ۱۹

ويچارن ۾ استرتا جو آءُ ڪلھن به آئڌ وشواسي ٿي نه رھيو آھبان. مان آھبان ستيہ خو سبوك ۽ ڇبڪي ڪنھن مٿر مهل ٿي ڪنھن سوال بابت اٿيڙ ڪندس ۽ ويچاريندس سو اوس ٿي چوندس بنا ڪنھن لحاظ جي نه اڳ ان بابت ڇا چيو هوندو... جتن منهنجي درشتي وڌيڪ چئي ٿيندي ويندي تن منهنجا ويچار به روزمره جي آياس سان ضرور وڌيڪ جتا ٿيندا ويندا. جتي مون ڄاڻي بچي ڪو رابو ٿراريو آهي، اتي اها ٿيرگهر پٿري هٿ ٿي گهرجي، ٺٺ ڪنھن سڃت اک کي اتي درجي نه درجي ٿيل اٿلڪو وڪاس نظر چڙهندو. ۱۳

مان ويچارن ۾ استرتا ڌاريندو ڏسڻ ۾ اڃان تنهن سان منهنجو ڪوبه پروحن ڪونهي. پنهنجيءَ ستيہ جي ڪوچ ۾ مون ڪيترا ويچار ڇڏي ٿا ڪبا آهن ۽ ڪيتريون ليون ڳالهيون سڳيو آھبان. عمر ۾ ڇيڙو آءُ وڏو آھبان، مولڪي اهو احساس ٿئي ٿي ڪو نه ٿو نه منهنجو آلتريون واڌارو بند ٿي ويو آهي يا جسماني ماس جي ڳرڻ سان ڪو منهنجو واڌارو بهي ويندو. منهنجو مطلب ان ڳالهه سان آهي، نه مان پل پل ستيہ پنهنجي سائينءَ جو سڏ اٿائڻ لاءِ نٿو رهان. ۱۴

لکڻ ويل مان ڪلھن به نه ويچاريندو آھبان نه اڳ مون ڇا چيو آهي. منهنجي مراد اها نه هوندي آهي نه ڪنھن خاص سوال بابت پنهنجن اڳين اظهارن سان ڪو هر ويرو ميل جوڙ رکان، مگر اها هوندي آهي نه ڪنھن مٿر مهل ٿي ستيہ جتن مولڪي پاسي ان سان ميل رکان. نتيجو اهو نڪتو آهي جو آءُ هڪ ستيہ کان ٻئي ستيہ ڏانهن وڌندو رهو آھبان. مون پنهنجي حافظي کي اڃا ڪي ڪيڏاڻا کان پڇايو آهي ۽ سو ڇا نه ڄاڻن ٿوڙي پنجاهه ورهين اڳ جي لکيت به تازي ۾ تازيءَ لکيت سان پيٽڻ لاءِ لاچار ٿيو آھبان نه به بهي جي وڃر ڪا به

ڪري آهي ڇاڪاڻ ته سياست اڄ اسان کي هڪڙي نانگ جي ويڙهي جيان گهيرو ويٺي آهي جنهن مان جند ڇڏائي نٿي سگهجي، ڇاڪاڻ ته ڪيترائي به ڪڍي ڪوشش ڪري. مان، تنهنڪري ان سانپ سان مقابلو ڪرڻ چاهيان ٿو. ۹

منهنجي پنهنجي سڌاري جو ڪم، راجنيتڪ ڪم کان ڪنهن به طرح گهٽ يا هيٺين درجي جو نه هئو. حقيقت اها آهي ته ڄڻهن مون ڏٺو ته ڪنهن حد تائين منهنجو سماج سڌار ڪاري، راجنيتڪ ڪم جي واهر ڌاران اسين ٿيندو، تڏهن مون راجنيتڪ ڪم ڏانهن رخ رکيو سو به اوتري قدر جيتري تائين بهرئين سماج ڪم جي واهر ٿي ڪيائين. تنهن ڪري مان مڃيندس ته سماج سڌار ڪم، يا ان پرڪار جي آئوٽرشي، مون کي نه راجنيتڪ ڪم، جيئن چيو ويڃي ٿو، تنهن کان صدار وڌيڪ پياري آهي. ۱۰

مان پاڻ چئن پٽن جو پيءُ آهيان، جن کي مون پنهنجي بهترين روشنيءَ موجب پٺاڻي وڌو ڪيو آهي. مان پنهنجي ماڻهن جو نهايت آگاهي ڪاري پٽ ٿي رهيو آهيان ۽ اهڙو ئي پنهنجن استادن جو فرمانبردار شاگرد. مون کي پيءُ ڏانهن فرض جي قدر جي شناس آهي. مگر آءٌ اڀاڻهار ڏانهن فرض کي انهن سڀني کان مٿي ليکيندو آهيان. ۱۱

آءٌ ڪو خيالي خواب لهندڙ آهيان تنهن کان ڪاري آهيان. سنڌي جي دعويٰ رکڻ به نٿو قبوليان. مان ڌرتيءَ جو هڪ رهواسي، هڪ دليوي ماڻهو آهيان... آءٌ به ايتري ئي ڪمزورين ڏانهن مائل آهيان جيتري ڏانهن اوهين. مگر، مون البت دنيا ڏٺي آهي. مان سنسار ۾ کليل اکين سان ورتو آهيان. مان نهايت آئيني آزمائش منجهان لنگهيو آهيان جي انسان کي پاڻ ۾ آيون آهن. مان انهيءَ انتظام هيٺ رهي چڪو آهيان. ۱۲

ڪيو آهي ۽ منجهن لڏيو ڌار پوارو. پر منجهن اوليئي م اوليو
وشواس سٿي منجهن آهي ۽ ايتيڪري ئي پيئجي راه لنگيو
پر اٽالڪي ڇوڏي نه آسان پئي لڳي اٿو. ۵

گهڻين سارن حالتن ۾، مالٽر جيڪي مولڪي ڏنا ويا آهن
تن ۾ ڪيتريون صشتون مون لاءِ ڇڏي ڇوڏيون آهن جي ٻار
سان لڳائڻ لاءِ مان ٻڪل ٿي اسوءِ آهيان، ائين صشتن ۾
استعمال لڪي لڪندڙن کي ۽ نه وري مولڪي ئي ڪوئلا
پيچائي سگهندو. اهي هروڀرو مولڪي ڇڏي ڇوڏيون
آهن، ڇا لاءِ حق مان باسيائو نه آهي ائين ڦاٿل نه آهن،
جڏهن ائين موٽي لائي ڇوڏي آهي، نه پوءِ وري ائين
صشتن جو دستار ڇڏي ڇوڏي آهي. وري جيڪي مون ۾
صشتون آهن تن ۾ نه آهي ڪوبه اضافو آهي تنهن سڳهن.
جي ڀالتي بهري سڃاڻ نه آهيان نه آهي شايد، آسانيءَ
سان منجهن موٽي ڇڏي. انسان جا لبڪي ڪهڙو
نهن ٻاهر، پير نه آهي، نه ائين ڪي ڏڪر ڪرڻ ڪاڏو
ٿي ڇڏي ڇڏي. ٿل، سڄي پر سڄي ڇوڏي آهي. ۶

منڊل مٿيون سڌاءِ اسان کان پري ڇڏي ڇڏي. ڇوڏي
وڌيڪ ڇوڏي ڪريون اوڻو ڇوڏي وڌيڪ اسانجي اڻ لائيءَ جو
اٿيو ٿي لو. ڇوڏي آدم منجهن ئي آهي ۽ نه پراڻيءَ ۾، پورن
ڪوشش ٿي پورن ڪاميابي آهي. ۷

مون پيئجو ڪار به ڪيئن رهي ڇوڏي ڇوڏي ڪو نه سڏيو
آهي جو مشڪل حالتن مان ماڻهن کي ڇڏائي اچڻ لاءِ ڇوڏي
پيو ڏي. منجهن لاءِ ڏنڊو ڇوڏي پئي ڇوڏي آهي نه لوڪن
کي ڏيکارڻ نه ڇوڏي پيئجو مشڪل ٿي ڪئن سڏيائين. ۸

جيڪڏهن آهي سياست ۾ پيو وڌيڪ ڇوڏي ڇوڏي ڇوڏي

باب بارهون

متفرقه

آء آئيندي کي اڳواٽ ڄاڻڻ لٿو گهران. منهنجو واسطو اڄ کي سنڀالڻ سان ئي آهي. ايندڙ گهڙيءَ مٿان مالڪ مونکي ڪوبه ضابطو ڪونه ڏنو آهي. ۱

منهنجي لاءِ چوندا آهن ته آءٌ سودائي، خفي، ڪل ٽريل آهيان. در اصل، الاهي ناماچار جو پورو پورو لائق آهيان، ڇاڪاڻ ته جتي به ويندو آهيان، اتي، سودائي، خفي ۽ پاڳل ئي پاڳل ڏانهن ڇڪيندو آهيان. ۲

مردن توڙي زالن، مائپن، هڏ ڏوڪي، لائق ۽ سٺن سچن ڪم ڪندڙن جي وهڻ گهڻ ۽ لڳاتار ڪشالي تي ئي، منهنجي مهاڻا، جا چٽي وڃيڻي، ڪيترو نه مدار ٿي رکي، ان بابت دنيا کي خبر ڪا ڄاڻ آهي. ۳

آءٌ پاڻکي هڪڙو موڳو مٿر سمجهندو آهيان. ڪن ڳالهين کي سمجهڻ لاءِ ٻين کان سوس وقت لڳندو اٿم، پر انجي پرواهه ڪانه اٿم. فهم جي ڳالهه پر انسان جي اُتئيءَ کي به حد ٿيندي آهي مگر هودي جي گڻن جي واڌاري لاءِ ڪي به حدون ڪينهن. ۴

انصاف روءِ ائين چٽي سگهيو ته منهنجي ڇيرون ۾ ٻڏيءَ گهٽ ڀاڱو ادا ڪيو آهي. مان پائينائو ته آءٌ مغز جو ڍلو آهيان. منهنجي حالت ۾ اهو حرف به حرف سچ آهي ته ايشور، وشواسي ماڻهوءَ کي اهڙيائي، ٻڏي ٿو بخشي جهڙيءَ جو کيس ڪپ آهي. مون هميشه بزرگن ۽ ٻڌيمانن جو سنمان پئي

مگر اهو منهنجو پڪو لڇو آهي ته جيڪڏهن ڀارت جا مرد
 ۽ زالون پاڻ ۾ اها همت پيدا ڪن ڇڻيڪ سان بيادار ئي ۽
 اهنسا بوروڪ، موت کي منهن ڏيئي سگهن ته هُو چڱي
 اختيارن جي طاقت کي کلڻ هٿ ڪري سگهن ٿيون ۽ ٻڌ جنتا
 جي لٽاڻ کان، نچ آزاديءَ جي آدرش جو ايتوڻڪري سگهن
 ٿيون، جو دنيا لاءِ هڪ مثال جوڳو ٿي پوي. ان ۾ استرپون اڳواڻي
 ڪري سگهن ٿيون، ڇاڪاڻ ته هُو آتم-پٽڙا بورڱا جي شڪستيءَ
 جو سروب آهن. ۲۴

هڙوئي روڊو آهي. لوڪن کي سپاويڪ طرح ستننر ٿيڻ سگهو
 آهي. جيڪڏهن اهي مول سکيا ياد ڪندا يعني ته اهنسا
 ۾ ئي سچو پچو اثراتو مقابلو سمائل آهي ته پوءِ هو ان طرح
 پنهنجي چال چلڪت موڙي جوڙي سگهندا. ۽ اهوئي آهي
 جو دنيا ڪندي رهي آهي. بنا سوچ و پيار جي سهيڻ. جڏهن
 ته دنيا کي وڏي ۾ وڏي همت نه آهي يعني اها جا اهنسا
 منجهان اڀريل هجي، تنهنڪري اها اڻڀر سوڌو پاڻ کي
 هٿيار بند ٿي بڻائي. جيڪي ان منجهه هئا جي اسقلا نه ٿا
 ڏسن، سي سپاويڪ پنهنجي گهڙي ۾ گهڙي سگهه ست آهر
 پاڻ کي هٿيار بند ڪندا. ۲۲

اهو آميريڪي استرين تي ڇڏيل آهي ته ڏيکارين ته دنيا ۾ استريون
 ڪهڙي نه طاقت ٿي سگهن ٿيون. مگر اهو تڏهن ٿي سگهي ٿو
 جڏهن اوهين پرشن جي نڪمڻائي ويل وارا ڪيلوٽا ٿيڻ ڇڏيو.
 اوهان کي آزادگي آهي. اڄ جو جڙواڏي وڳيان، جو مغرب
 کي گهي رهيو آهي ۽ جو پوڳه ولاس کي ساراهي ٿو، تنهنجي
 ٻوڏ جي لهر منجهه ڪڇي وڃڻ کان انڪار ڪرڻ وسيلي
 اوهين امن امان لاءِ هڪڙي طاقت بڻي سگهو ٿيون، ۽ ان
 بدران اهنسا جي وڳيان ۾ پنهنجو چت لڳائي سگهو ٿيون،
 ڇاڪاڻ ته ڪميا ڪرڻ اوهان جو سپاءُ آهي. مردن جو
 باندري نقل ڪرڻ سان، اوهين نه مرد ٿينديون ۽ نڪي
 وري اوهين پنهنجي سڄي پڄي روپ ۾ ڪارج ڪري
 سگهنديون ۽ نه پنهنجو خاص جوهر وڌائي سگهنديون جو
 اڀاڻهار اوهان کي بخشيو آهي. ايشور مردن کان وڌيڪ استرين
 کي اهنسا جي شڪتي بخشي آهي، ڇاڪاڻ ته اها شڪتي
 گنگي آهي، تنهنڪري پاڻ وڌيڪ اثراتي آهي. جيڪڏهن
 استرين کي ڇڙو پنهنجي اُمر ورثي جو اڻڀر ٿئي، ته هو اهنسا
 جي سنديش جون سپاويڪ قاصد آهن. ۲۳

پنهجي عزت جي رکڻ لاءِ هرڪو طريقو جو وڃي ٿو. اهو آهي ته انهن کي انهن جي عزت ۽ ڏاڍا آهن ۽ ڏاڍا آهن. پنهجي سموري طاقت سان ان کي ڪم آڻڻ گهرجي. ۽ هي ضرورت پوي ته ان ڪوشش ۾ مري جان به ڏئي. جنهن مرد يا زال مؤت جو دٻ سمورو لاڻو آهي سا پنهجي جان ڏيڻ سان نه فقط پاڻ کي، پر ٻين کي به بچائڻ لاءِ سموت ٿيندي. سچ ته اسن سب کان گهڻو موت پيءُ ڏيون ٿا ۽ نهن ڪري آخرڪار، پر ته جسماني زور اڳيان هڪڪون ٿا. ڪي حملي ڪندڙ اڳيان ڳوڙو هڪڪائيندا، ڪي رشوت جو رستو اختيار ڪندا، ڪي پنهجي بست پر نه رڙهندا يا بي عزتيءَ جا بنا لڙندا ۽ قبوليندا ۽ ڪي استريون مرڻ بدران پنهجا جسم به پيش ڪنديون. مون اهو عيب ڪوٺي ڪوٺي ڪري ڇڏي ۽ مون ڪنهن لکيو آهي. آءٌ فقط انساني سياڻو جو مثال ڏيئي ٿو ته ڀڪاريان، چاهي اسن پنهجي بست پر رڙهون يا چاهي ڪا استري مرد جي ڪارواسا اڳيان آڻي ڇڏي، اهو مڙوئي ساڳئي جنم جي موه جي لٽائيءَ ۾ ملڻ آهي جو اسان کي ڪهڙي نه ڳالهه اڳيان لڇو لڇائي ٿو. نهن ڪري، فقط اهو جو جان ڏيئي ٿو، سوئي جان بچائي ٿو. عورت ماڻه خاطر ماڻهوءَ کي هٿ ڪري ڪاٺا ڇڏڻ گهرجي. اهو اسانجي سياڻو جو انگ هٿ ڪري.

مون لکي، هنسا لاءِ ڪيئن به ٿاريءَ جي ضرورت ڪانهي. هڪڙهن بعد اوجي ڏجي جي همت پاڻ ۾ وڌائي آهي ته سموري تياري هنسا لاءِ ئي ٿيڻ گهرجي. ... هڪڙهن اهڙيون استريون آهن جنهن عذبن بد معاش حملو ڪن ٿي هٿيارن ڌارن سامهون ٿي نه سگهن، نه انهن کي هٿيار ڪٽڻ جي صلاح ڏيڻ جي ضرورت ٿي ڪهڙي؟ اهي هونءَ نه اسن ئي ڪنديون. هنسا، ڪلهه يا نه، اهڙيءَ لڳاتار پنج پنج ڪرڻ منجهه

نه رڳو ائين، پر وڌيڪ اهڙيءَ حالت جو به آءٌ تصور ڪري
سگهان ٿو جنهن ۾ مڙس جو ڌارمڪ فرض ٿيندو ته جي سندس
پليل استريءَ پوري طرح پراسچت ڪيو ۽ پنهنجي غلطي
سنڀالي هجي ته کيس پاڻوت آڻڻ قبولي. ۱۹

ستياگره هيئن جو هٿيار ڪري سمجهيو ٿو وڃي، مگر اهو مقابلو
جنهن لاءِ مون کي باڪل نئون نالو گهڙڻو پيو هئو سو بلوان ۾
بلوان جو شستر آهي. جيڪو منهنجو مطلب هئو تنهن کي
چاٽائڻ لاءِ مون کي هڪڙو نئون حرف ٻڌائڻو پيو، مگر اُنجي
بي نظير سويپا انهيءَ حقيقت ۾ آهي ته جيتوڻيڪ اهو هٿيار
دليون جو آهي، پر تڏهن به بدن ۾ ڪمزور، چڙهيل عمر وارا،
۽ ٻڻ ٻارن جي دليون مضبوط اٿن ته اهي به ان کي هلائي سگهن
ٿا. ۽ جنهن صورت ۾ ستياگره وارو مقابلو آخر سهارن دٿاران ئي
ڪري سگهجي ٿو، تنهن صورت ۾ استرين لاءِ سڀ کان وڌيڪ
اهو هٿيار هڪيو آهي. گذريل سال اسان ڏٺو ته ڀارت اندر
استريون ڪيترن ئي حالتن ۾ عذاب سهڻ ۾ پنهنجي ڀائرن
کان ئي گوءَ کڻي ويئون ۽ ٻنهي گڏجي ان سنگرام ۾ آخر
پهرو ورتو. ڇا لاءِ جو، پيڙا ڀوڳڻ جو آدرش وڃندڙ ٿي پيو،
۽ اهي تياگ جي اچرج جهڙن ڪارين ۾ ڪمر ڪشي بينيون.
فرض ڪيو ته يورپ جي زالن ۽ ٻارن ۾ انسان ذات لاءِ برير
جي آگ پڙڪا ٿيندي هجي ته اهي ضرور مردن تي مٽجي
بيهندا ۽ فوجي ڀاڙ کي، نه وسهڻ جوڳي ٿورڙي وقت ۾، نڪمو
ٻڌائي ڇڏيندا. ان ڳالهه جو زير پاءُ اهو آهي، ته زالن ۽ ٻارن ۽ بين
کي ساڳي ئي آتما آهي، ساڳيائي سمري. سوال آهي ستيه
جي آپار شڪتيءَ کي چڪي ٻاهر آڻڻ جو. ۲۰

جڏهن استريءَ تي حملو ٿئي ٿو تڏهن هوءَ هنسا يا آهنسا
جي ويچار لاءِ روڪجي ٿي ڪانه. هنجو مکيه فرض آهي سؤرڪشيا.

کي گرب. پاٽ جو رستو اختيار ڪرڻ گهرجي، نه ته هو چوٽو نه ڪٽنب خراب خوار ٿيندو. مولڪي ائين ٿو ڏسڻ ۾ اچي ته ائين ڪرڻ ناجائز ٿيندو. ويڙهي استريءَ جو شخص پڇتاءَ ڪري اندر کڻي رهيو آهي. نه کائڻ، نه پيئڻ ٿو اجهيس ۽ سدائين بيٺي ٻوڙها ٻاڙي. ديا پائي مولڪي ٻڌائيندا ته ان حالت ۾ منهنجو فرض ڇا آهي؟

. مون هيءَ خط گهڻيءَ هنڌ پڇاڻا ڇاپي پڌرو ڪيو آهي. جن هرڪنهن کي سڏ آهي ته سماج اندر اهڙيون حالتون ڪي بلڪل جزوي نه آهن، تنهنڪري ان سوال تي ڊيبل لوڪ واد واد مولڪي بي جاءِ ٿي پائي.

مولڪي اڃا ٻانهن سورج جي روشنيءَ جهڙي صاف ٿي لڳي ٿاچي نه گرب. هتي ڪرڻ گناهه ٿيندو. بيشمار مڙس هن ويڙهي استريءَ جيان ساڳيءَ خطا جا ڏوهي آهن، مگر ڪونه ڪنهن به ڪين جوابدار ٿو نڀرائي. سماج نه فقط معاف ٿي ڪرين پر من ملامت به نه ٿي مڙهي. ۽ تڏهن وري ڇا آهي، جو استري پنهنجي بدنامي لڪائي ٿي سگهي، هوڏانهن پرش پنهنجو گناهه ڪاميابيءَ سان ڇپايو وڃي.

اهڙي استري عباس جوئي ٿيو پوي. انجي مڙس جو پوٽو مرض آهي ته ان ٻار کي سگهتيءَ آهر گهڻي ۾ گهڻي پيار ۽ ڪوئلن سان لائي لڙائي وڌو ڪري، ۽ پنهنجي پيءُ جي من تي لڳو کان اڪار ڪري. هو پنهنجي پٽيءَ سان رهي گڏ گذاري يا نه سو مسئل سوال آهي. حالتون شايد کائڻس غذا ٿيڻ حائر نڀرائين. انهيءَ حالت ۾ پٽيءَ جي گذران ۽ تعليم لاءِ وسيلو عيسر ڪرڻ لاءِ ۽ پوٽو چئون ويٺ ڪرڻ ۾ سهائتا ڏيڻ ڪاڻ هو ٻڌل رهندو. لڪي وري مان هنجي پنهنجي استريءَ جي پڇاڙ سوتڪار ڪرڻ ۾ ڪا غلطي ٿو نه سان، جهڪڻس آهر پڇتاءَ لڪهت ۽ ساڀيان سچو هجي.

سڌائين سڀوا ڪندا. اهي ڪڏهن به اهڙو رستو اختيار
ڪندا جو سندن سڀوا ۾ رخنو وجهي.

۱۷

پروٽيل ناريءَ جي ملڪيت ڌارڻ جي اڌڪار سنڀندي
۾ ڦير ٿار ڪرڻ جي، ڪي ماڻهو مخالفت ڪندا آهن،
تي بنياد تي ته استريءَ جي آرٽڪل سنڌ تي استريءَ جي
منجهه بد اخلاقيءَ جي ڦٽلاؤ ۽ ڪٽنبي جيتوڻي استريءَ جي
ڏانهن نيندي. ان سوال بابت اوهانجو رخ ڪهڙو آهي؟

آءٌ ان سوال جو اٽل موت ۾ سوال پڇڻ سان ڏيندس
ڇا پرش جي سنڌ تي ۽ هنجي ملڪيت جي حقداري، پرش
منجهه بد اخلاقيءَ جي ڦٽلاؤ ڏانهن ڪين نيون آهي؟ جيڪڏهن
رحمين جواب ٿا ڏيو هائون، ته پوءِ ڀلي استرين نسبت نه ائين ئي
هجي. ۽ جي استرين کي مردن وانگر مالڪيءَ جا ۽ ٻيا حق
آهن ته ڏسڻ ۾ ايندو ته اهڙن حقن جو ماڻو سندن سدڳڻ
يا اوڳڻ لاءِ جوابدار نه آهي. جو اخلاق، پرش يا استريءَ جي
لي وڃي تي مدار ٿو رکي تنهن ۾ گهڻو ڪجهه سفارش جوڳو
ڪينهي. اخلاق جي پاڙ اسانجي دلين جي پوتر ٿا منجهه
ڪل آهي.

۱۸

هڪ نوجوان مون کي خط لکيو آهي جنهنجو نت ئي هتي
ڏيئي سگهجي ٿو جو هيٺين طرح آهي:

آءٌ پروٽيل شخص آهيان. آءٌ ٻاهر هڪ ڌارئي ملڪ ۾ ويل
هوس. مون کي هڪ دوست هئو جنهن تي منهنجو ۽ منهنجي
مائٽن ٻنهي جو قوي ويسه هوندو هئو. منهنجي غير حاضريءَ
هن منهنجي پٽيءَ کي ڏٺاڻو جنهن کي منجهان ئي گپ ٿيو.
منهنجو پيءُ هاڻي انهيءَ ڳالهه تي متڇي ٿيو آهي، ته چوڪريءَ

سگه ڀاڻ منجهه ٻڌا ٿيندي معلوم ڪندون. اها ها سڀوا
ڪرڻ چاهيئي سا سڀاويڪ اهو چيون سائي پسند ڪندي
هو ساڻس هر خيالي هوندو ۽ انهنجي گڏيل سڀوا ڏيس لاءِ
لاب ٿيندي. ۱۵

وڻائو، ٻين سڀني ٻالهن کي ڇڏي، ٻن سائين، ٻئي پٽي ۽ هي
وڃر ميلاب جو اڌ ڪار بحال ٿو ڪري، ڇڏهن پٽي شامل راءِ ٿي
اڇڙي ميلاب کي مناسب سمجهين. مگر اهو وڻائو هڪڙي
سائي ۽ کي اڌ ڪار ڪو ٿو راضي نه پنهجي سڄوگ لاءِ خواهش
ڪاڻ پٽي سائيءَ کان مڃتا جي تشاا ڪري. ڇڏهن هڪڙو
سائي اخلاقي يا ٻين سڀني ڪري پٽي سائي ۽ هي خواهش
پٽانڌڙ ٿو هلي سگهي، تنهن ڇا ڪرڻ ٿوري، سو ليارو سوال
آهي. ڇهڪڏهن طلاق هڪڙوئي چارو هجي ها، ته ائين فرضي
چامي نه آءِ رڳو اخلاقي سبب ڀاڻ ڀلڻ چاهينتون پنهجي
اخلاقي واڌري ۾ وڌين وڃهن کان نه دولت شخصي طرح اهو
قبول ۾ ڪين هڪ کان. ۱۶

اها دڪه جي ٻانهه ڇهجي جو عام طور ڇهجي نه آسانين
چوڪرين کي مائريٽي جا فرض ٿا سڳاڙيا وڃن. مگر جهڪڏهن
رواحيت حسن عڪ ڌارمڪ ڪرڻو آهي ته مائريٽو نه ضرور
هوندو. آدرشي مائا بطحيت سٿرو ڪم نه آهي. سستان ٻڌا
ڪرڻ، جوابداري ۽ هي پوري احساس سان، پاڻي هموار ڪرڻو
آهي. ماءُ کي ڄاڻڻ کپي ته سندس گروپ ۾ ٻار ٻڌا ٿيڻ هي
ساعت کان وٺي اچي جهڻ جي ويل تائين سندس ڪرڻو ڇا
آهي. هوءَ جيڪا سمجهڻ سڃاڻ، تندرست، بخوبي ۽ ناپل
ٻار ڏيس کي ڏيئي سا پٽن سڀوا ٿي ڪري. ڄاڻ آهي
ٻار وڌي وڏا ٿيندا تان اهي نه سڀوا ڪرڻ کان تيار ٿيندا.
ان معاملي بستم سڄ نه اهو آهي ته جيڪي دلده سڀوا

استري جاني

هو جنگ خلاف روشن کان وڌيڪ تمام گهڻو ڪجهه
سگهن ٿيون. اوهين پنهنجو پاڻ آڙ ڏيو ته اوهانجا وڏ
سنڱ ۽ سڻاڻي به ڇا ڪندا جيڪڏهن سندن وڏ
ڌيءَ ۽ ماءُ ڪنهن به روپ يا نموني ۾ سندن فوجي پاڻ ۾
پاڻي ٿيڻ کي درست نظر سان ڏسڻ کان هوند انڪار ڪن.
ڪنهن پيڻ، ڇا هڪ چڱي ڪم ڪندڙ آهي، ۽ ڪنوار
هڪ لاءِ منتظر هئي اهيءَ لاءِ ته هو ڏيس جي ڪاريه لاءِ
بتر نمولي ڪم اچي سگهي، تنهن تازو پنهنجو سپن وارو
اٿي اهي ساڻس شادي ڪئي آهي. مگر پاڻي ٿي ته ائين
ڪري هن غلطي ڪئي آهي ۽ پنهنجي اڳيان رکيل اوچي
آدرش تان ڪري آهي. مون هنجي دل تان اهو پور ڀولو
لاهن جي ڪوشش ڪئي آهي. لاشڪ شيوا ڪاڻو ڪنوارو
رهن ڇو ڪرڻ لاءِ هڪ نهايت عمدِي ڳالهه آهي، مگر حقيقت
اها آهي ته ڪوئن به ڪا هڪڙي ائين ڪرڻ جي قابل آهي.
جيون به وهانو هڪ قدرتي ڳالهه آهي، ۽ اُنکي ڪنهن به
ریت شان وٽان نه سمجهڻ، سراسر غلط آهي. جڏهن ڪنهن
ڪيل ڪم کي ڪو گراوت ڪري سمجهندو ته پوءِ ڪيتري به
سخت ڪوشش جي باوجود، پاڻکي ڇاڙهڻ مشڪل آهي.
آدرش اهو آهي ته وهانو کي پوئ سنسڪار ڪري سمجهجي،
تنهنڪري وراعت حالت ۾ آهر-سنجر واري جيون وٽيت
ڪجي. هندو ڌرم اندر وهانو چئن آشرمن منجهان هڪڙو
ٿي. ٻيا ٽي آشرم انهيءَ ئي ٻڌل آهن.
تنهنڪري، مٿي ذڪر ڪيل پيڻ ۽ ٻين پيڻن جو، جي
وانگر ساڳئي ويچار جون آهن، فرض اهو آهي ته شاديءَ
ذڪار سان نه ڏسن پر اُنکي اُلجي جوڳي جاءِ ڏين ۽
هڙوڻي پوئ سنسڪار آهي، اهڙوڻي بڻائينس. جيڪڏهن
ضروري آهر-سنجر کان ڪم وٺنديون ته سيوا لاءِ

نه اچي سگهندو. جيڪڏهن آهڻسا اسانجي هستيءَ جو قانون آهي ته اسانجو آئندو اسٽريءَ جي هٿ ۾ آهي. ... اسٽريءَ کان وڌيڪ بيوڪر هڙدي تي اُتر ڪري سگهندو؟ ۱۰

جيون ۾ سب جيڪي پوتر ۽ ڌار مڪ آهي، تنهن جو خاص رکيال اسٽريون آهن. سڀاوانوسار هوءَ جهوناڻا پسند ٿي ڪري، ۽ جيڪڏهن آهي ڀرمي عادتون ڇڏڻ ۾ دلالي ٿيون ڪن ته آهي جيون ۾ سب جيڪي پوتر ۽ اُتر آهي سو به ڇڏڻ لاءِ دلپون آهن. ۱۱

آءٌ مڃاڻو ته اسٽرين کي پوري چوڳي وڌيا ڏجي. مگر اهو نه مڃاڻو ته اسٽري پرڻن جو ٿل ڪرڻ يا اُهن سان شرط پڄاڻڻ وسيلي دلپا کي مدد ڏي ڪوڙ ڏيئي نه سگهندي. لاشڪ هوشو ۾ ڊوڙي سگهندي، مگر هوءَ جي پرڻ جو ٿل ڪندي ته هن اُهاهين تي هوءَ پهچي سگهي ٿي، تن تي پهچي ڪانه سگهندي. ڪن پرڻ جو پرڻي ڪندڙ ڏٺو آهي. ۱۲

اسٽري ساڻاڻي آهي پرڻ جي، جنهنکي هن والگر هڪجهڙيون مانسڪ لڳائون عطا ٿيل آهن. هنکي مرد جي منغولين جي هر باريڪ ۾ باريڪ تشصيل ۾ هر شريڪ ٿيڻ جو حق آهي، ۽ هنکي آزادگيءَ ۽ اختيار جو ساڳيوئي اڌ ڪار آهي جهڙو مرد کي. هوءَ پنهنجي ڪاريءَ جي داپره اندر اوهي ۾ اوجي آستان جي حٿدار آهي. جڏهن مرد پنهنجيءَ جاءِ حٿدار آهي. هي نقط لکڻ ٿيڻ سڪڻ جي نتيجي طور نه بلڪ قدرتي حالت الوسار اٿن تي ٿيڻ گهرجي. جڙو هڪ پڇڙي رواج جي زور تي نهايت حاڪم ۽ گهڻو مرد نه اسٽرين مٿان بالا دستي ماڻهندا رهيا آهن جنهن جا مرد لائق نه آهن ۽ نه هٿ ٿي گهرجن. ۱۳

جيڪڏهن اسٽريون نقط اها ڳالهه وساري ڇڏن ته هو وڌيڪ دل هٿ چنس جون آهن، نه مولڪي ڌرو نه شڪ نه آهي نه

ڪرڻ لاءِ هرڪو ري گهرجي ۽ ڏٺار يا لالچ جو
ڪرڻ لاءِ سمور هٿ گهرجي.

۷
۽ ڇو ڀلا زال جي پوتو بابت ايتري ساري وڪاري
ٿئي؟ زالون به مرد جي پوتو بابت ڪجهه ڪڇي
ٿيون؟ اسين مردن جي سيل جي باري ۾ زالن جي
بابت نه ڪجهه ٻڌون ٿي ڪونه ٿا. مردن کي زاني پوتو
نيمن بڻائڻ جي حق جي، ڇو پيڄاءِ دعويٰ رکڻ گهرجي؟
پوتو ٿا ٻاهران آڻي مٿان ٿئي ٿئي سگهجي. اها اندران
وڌائڻ ۽ تنهن ڪري شخصي ۽ پنهنجي پاڻ جاکوڙ ڪرڻ
ڳالهه آهي.

۸
پنهنجي راءِ آهي ته استري خود قربانيءَ جو ساڪيات روپ
آهي. مگر ڪم نصيباً اڄ هوءَ ايتو ٿي ٿئي ڪري ته پرڻ
جي مٿان هنڪي ڪيتري نه شاهي سرسي حاصل آهي. جن
ٽالسٽاءِ چوندو هئو ته هو پرڻ جي لي سرت ڪندڙ اثر هيٺ
رهي ٿي رهيو آهي. جيڪڏهن انهن کي اهنسا جي شڪتيءَ
جو احساس ٿئي ته هو وڌيڪ پل-هيٺ جنس سڏجڻ جيڪر
منظور ٿي ڪين ڪن.

۹
استريءَ کي وڌيڪ پل-هيٺ ڪري ليکڻ سندس بدنامي آهي؛
اهو استريءَ سان پرڻ جو آلياڻ آهي. جيڪڏهن طاقت جي
معنيٰ آهي پسڻ پل، ته پوءِ سچ پچ استري پرڻ کان حيوانيت
گهٽ ٿئي ٿي. پر جيڪڏهن ان طاقت جو اثر آهي اخلاقي
شڪتي ته پوءِ استري پرڻ کان بيحد بالا آهي. هنڪي اندر
ي سوجهي وڌيڪ نه آهي ڇا، هوءَ وڌيڪ خود قرباني ڪندڙ
آهي ڇا، هنڪي سهن شيلنا جون زياده طاقتون ڪينهن ڇا،
ڪي وڌيڪ همت نه آهي ڇا؟ هن بنا پرڻ هستيءَ پر ٿي

مٿس زور ٿو آڻي ۽ پنهنجو خاص ڪرڻو ٿاڳي ڇڏي. پنهنجو گهر سڃاڻي ۽ سٺيءَ حالت ۾ رکڻ ۾ اهڙائي بهادري آهي جهڙي ان ئي ٻاهران ٿيندڙ حملي خلاف بچاءُ ڪرڻ ۾. ۳

آءٌ هيڪڙهن استري ٿي جنم وٺان ها ته پوڻ جي طرفان ڪنهن نه اهڙيءَ دعويٰ نه استري سندس ڪيڏوڻو ٿي رهڻ لاءِ جسمي آهي، تنهن خلاف هوند بغاوت ڪري ڪڙو ٿبان ها. مان خيالي طور استري به ڏٺو آهيان، اهيءَ لاءِ نه بنا لکائڻ جي، سندس هردڻي اندر ٻيهي وڃان. مان پنهنجي پٽيءَ جي دل اندر گهسي نه سگهيس جهڻائين ڪه ڪنهن همجنس سائس هلندو هوس تنهن کان پوءِ طرح سائس ورتاءُ ڪرڻ جو فيصلو نه ڪيم، ۽ تنهن ڪري پٿار جي نالي جهڙي سمورا حق ڄڻ ٿا، تن کان پاڻڪي بي دخل ڪري، هنڪي سڀ سندس حق موٽائي ڏنم. ۴

سڀني نرين جن لاءِ مرد پاڻڪي جوابدار ڪيو آهي، تن منجهان پي ڪا به اهڙي دليل ڪندڙ اهڙي صدمو رسائيندڙ يا اهڙي وحشي نه آهي، جهڙي انسان ذات جي آلمر اڏ جو بچاءُ ورتاءُ — منهنجي نظر ۾، استري جاني ڪا لبل ذات نه آهي. ٻنهي حسن منجهه اها استري جاني وڌيڪ شان مان واري آهي ڇاڪاڻ ته اها قربانيءَ، ماد مٿس واريءَ سهن شڪتيءَ، لمر ٿا، ويسه ۽ سڃاڻ جي پٺي آهي. ۵

استريءَ کي گهرجي ته پاڻڪي پرش جي ڪار جهڻا ڇي وستو سمجهڻ ڇڏي ڏئي. ان جو علاج، پرش کان به وڌيڪ سندس هٿ ۾ آهي. ۶

ست سبل ڪا سبب — گهر وارن پوڻ جي اوسراڻ نه آهي. ان جو بچاءُ ٻڙدي جي حقوقيءَ ديوار سان ٿي نٿو سگهي. اها پاڪستان اندر مان ٿي وڌڻ گهرجي ۽ ڪنهن قدر جوڳي

هڪڙو ٻئي جو پَر تي ڪندڙ آهي. هڪڙو ٻئي جي ٽڪي سهائتا بنا رهي نٿو سگهي.

پر ڪنهن نه ڪنهن طرح، پرش جڳن کان استري تي ڏاڪو جهايو آهي جنهنڪري استريءَ ۾ پاڻ کي هيٺي سمجهڻ جو احساس اچي ويو آهي. هوءَ پرش جي سوار ٿي سگيا کي سٽيه ڪري مڃڻ لڳي آهي ته هوءَ واقعي هن کان درجي ۾ گهٽ آهي. مگر مردن ۾ جيڪي سالڪ آهن، تن هن جو برابريءَ وارو درجو مڃيو آهي.

تنهن هولدي به، انهيءَ ۾ ڪوئي شڪ ڪونهي ته ڪنهن هنڌ پهچي هنن جا ڪم الڳ الڳ ٿي ٿا وڃن. هيڏانهن پرش ۽ استري بنياديءَ طرح هڪ آهن؛ هوڏانهن، اهو به برابر سچ آهي ته سربر رچنا ۾ ٻنهي جي وچ ۾ جگري فرق آهي. تنهنڪري ڪار ڪرت ٻنهي جي به الڳ الڳ هئڻ گهرجي. مائريٽي جو ڪرٽويو جو استرين مان تمام گهڻيون هميشه پاڻ تي هموار ڪنديون، سو آهي ڳڻ ٿو گهري جنجي پرش ۾ ضرورت نه آهي. هوءَ سهڻيل آهي ۽ هو چست ۽ ڦڙت آهي. هوءَ خاص طور گهرڙياڻي آهي. هو کٽڻ ڪمائڻ وارو آهي ته هوءَ کٽي کي سنڀاليندڙ ۽ ورڇيندڙ آهي. هر معنيٰ جيڪا ان لفظ ۾ سمايل آهي، ان موجب هوءَ سڄي پڄي لڳهان آهي. منش جاني جي بالڪن لپاڻڻ جي ڪلا، هنجو خاص ۽ خلاصو اڌڪار آهي. هنجي پرگهور ڌاران منش جاني اوس نشست ٿي ويندي. منهنجي راءِ موجب ٻنهي پرش ۽ استريءَ جو درجو گهٽجي ٿو جي استريءَ کان طلب ڪجي يا هن کي هرڪائجي ته گهر ڇڏي، ان جي بچاءُ لاءِ بددوق ڪلهي تي کڻي. اها جهنگلپي ڏانهن موت کاڌي آهي، ۽ خاتمي جي شروعات ڇڏي. جنهن گهوڙي تي مرد سوار آهي، تنهن تي سوار ٿيڻ جي ڪوشش ڪندي هوءَ نه فقط پاڻ کي، پر هن کي به ڪيرائيندي. دوش وري به پرش تي پوندو جو پنهنجي ساٿيءَ کي هرڪائي ٿو يا

باب يارهون

استري جاتي

آء الھي ۽ پڪي رائي جو آھبان نہ ڀارت جو چوڻڪارو الھي
استري جاتي ۽ هي تباڪ ۽ جاڳرڻا تي منحصر آھي. ۱

اعسا جو آرت آھي آئت برير چنھجي وري معدي آھي
پٿڙا سھڻ جي اُٻار شڪتي. ٺاري جا منش جي چنبي آھي،
نھن ڏاران ٻيو ڪو آھي جو اھا شڪتي وڌي ۾ وڌي پئمالي
۾ ڏارن ڪرڻو؟ ھو اھا شڪتي ان طرح ڏيکارڻي جو ٻالڪ
گرب اندر سانڍي، ۽ ٿو مھسا الڪي ڪاڇ رسائي ۽ نھن ۾
سمائل پٿڙا منجهان خوشي پرائي. وٺي جي سورن جي جا پٿڙا
ٿيڻي نھن کان مٿي بي ڪھڙي آھي جا ٻاڙي کڻي سگھندي؟
مگر ھو آئي ۽ هي آندڙ آھي سڀ ڀلجي ٿي وڃي. وري،
ڪير آھي جو هن وانگر روزانو ڏاکڻا سھڻو الھي ۽ لاء نہ ھنجو
ٻالڪ روز بروز وڌندو رھي؟ ھاڻي کيس اھو ٻار بدلي
ڪري سڄي انسان ذات کي ڏيڻ گھرجي، ۽ ٻئي وڃي نہ ھو
ڪڏھن بہ پوئ جي ڪام واسا جي شيء ھئي يا ئي سگھجي.
۽ پوء ھو پوئ سان ڪو بهي، سندس مائا، سندس ٻڙائندڙ،
۽ سانتيڪو اڳوان ٻڙجي مٿر وارو درجو والاريندي. اھا سندس
ذات آھي نہ جنگ ڇھڙي ۾ ڦاٽل دل، جا ان صلح رويي امرو
جي ٻياسي آھي، نھن کي ساڻي جو هن سبڪاري. ۲

منھنجو پنھنجو رايو آھي، نہ ڇھڙي طرح بنيادي طور پوئ
۽ استري ٻئي ھڪ آھن، نڪ ساڳي طرح اُنھنجو مسئلو بہ
مول طرح ھڪڙو ئي آھي. ٻئي ۾ آئيا نہ ساڳي ئي آھي.
ٻئي ساڳي چورن وٽ بہ ٿا ڪن، ساڳيون ئي ڀاونائون ٿا رکن.

سياڻو مائت ٻارن کي غلطيون ڪرڻ ڏيندو آهي. انهن لا
 بعضي پنهنجا هٿ ساڙڻ چڱا آهن. ۱۸

اسين ڪام چيشتا کي، اٽس اڪهوت ڪرڻ سان، جيتي يا
 اٽي پوريءَ طرح ضابطو رکي ٿا سگهون. آءٌ تنهنڪري ندين
 چوڪن ۽ ندين چوڪرين کي سندن چنبي لاندري جي
 اهميت ۽ صحيح استعمال بابت سيکارڻ جي زوردار فائدي ۾
 آهيان. ٻنهي جنس جي ندين ٻارن، جنجي سکيا منهنجي
 ذمي هئي، تن کي مون اها ڄاڻ پنهنجي لموني ڏيڻ جي
 ڪوشش پئي ڪئي آهي. پر جنسڪ سکيا جنهنجو آءٌ حامي
 آهيان، تنهنجو مقصد هٿ ڳهرجي ڪام چيشتا مٿان جيت پائڻ ۽
 ان جيت جي مهاندا ڏيکارڻ. اهڙي تعليم ٻارن کي منش ۽
 پسونءَ جي وچ ۾ ذاتي پيد، ذهن نشين ڪرائڻ لاءِ ڪارگر
 ٿيندي، جا تعليم انهن کي محسوس ڪرائيندي ته انسان جو
 خاص اڌ ڪار ۽ فخر آهي، جو ٻئي دل ۽ دماغ جو شڪليون
 کيس بخشيش ٿيل آهن، ۽ هو جيترو ئي جذباتي آهي
 اوترو ئي ويچاريندڙ به آهي، ۽ تنهنڪري انڌيءَ بوجه مٿان
 ٻڌيءَ جي ضابطي جو تياڳ ڪرڻ، سو ٿيندو انسان کي
 مليل خزالي جو تياڳ، انسان ۾ ٻڌي، جذبات کي تيز ڪري
 ۽ اٽجي رهنمائي ٿي ڪري. پسونءَ ۾ جيئو روح سدائين ستل
 ٿو رهي. هردي کي ڄاڻائڻ آهي ستل آتما کي سڃاڳ ڪرڻ،
 ٻڌيءَ کي سر جيت ڪرڻ، ۽ ليڪي ۽ ٻرائي جي وچ ۾ پڇاڻ
 ڪرڻ سيکارڻ. اڄ، اسانجو سمورو والورڻ — اسانجو پڙهڻ،
 سانجو ويچارڻ ۽ اسانجو پنڌي ورتاءُ — عام طرح جنسڪ چڪ
 پٽ ڪرڻ کي ۽ ان جو سهائڪ ٿيڻ لاءِ ئي ساريو وڃي ٿو. ان
 جي وڙهن وڪڙن کي ٽوڙي ٻاهر نڪرڻ سٿرو ڪم نه آهي.
 مگر، اهو اسانجي آتم ۾ آتم جهڊ جوڳو ڪاريه ضرور آهي. ۱۹

ڪارائتي ڪرڻ سڀڪارڻ سان ئي اسين اهو متوسل ڪنداسين
۽ ان کي ٻارن جي مالنڪ، شيرڪ ۽ آلمڪ شڪتين کي
کولڻ ۽ سڌارڻ جو هڪڙو واهڻ وسيلو ڪري ڪم آڻينداسين.
انهن وديا، سببڏي آرٽڪ درستيءَ کان ويچارڻ کي متان ڪو
ڪجهه سو يا بي جاءِ سمجهي. آرٽڪ درستيءَ کان ويچارڻ منجهه
واستو ۾ ڪجهه به ڪجهائي نه آهي. سچو آرٽڪ وگهان اوجي
۾ اوجي لبتڪ پئماني سان ڪڏهن به ٽڪر نٿو کائي، جهڙيءَ
طرح سچو لتي وگهان، جي جس جوڳو آهي ته ساڳئي وقت
سنو آرٽ شاستر به ضرور ٿين ٿو گهرجي. ۱۴

ڌار ڌار، وگهائڻ جي سڀا جو آءٌ قدر ڪريان ٿو. اسانجا ٻار
علم، ڪيمپا ۽ علم طبعي جي تعبير جيتري وڻن اوترو ڇڏو. ۱۵

آءٌ جيڪر ٻار جي هٿن جي شڪلي، هنجي دماغ، ۽ هنجي
آلما کي وڌايان. هٿن ۾ نه ذري گهٽ عضوي سوس اچي
وڃي آهي. آلما کي نه صفا ريتو ويو آهي. ۱۶

جهون جي حقيقتن نسبت ٻارن جي سؤاچيه سؤاچيه جي
باري ۾ هي اسانکي ڄاڻ هجي ته کين ٻڌائجي، پر جي ڄاڻ
نه هجي ته اسانکي پنهنجي اڻ ڄاڻائي قبول ڪهري. جيڪڏهن
اهڙو ڪجهه هجي جو ٻڌائڻ نه گهرجي، ته اسين هنن کي روڪيون
۽ ڄڻ ته اهڙا سوال پئي ڪنهن کان نه نه پڇن. باقي اسانکي
ڪڏهن نه ڪن ناري ڇڏڻ نه گهرجي. اسين جيڪي ڀائرون
ٿا تنهن کان انهن کي گهڻن ڳالهين جي پروڙ آهي. جي ڄاڻ
نه اٿن ۽ جي اسين انهن کي ٻڌائڻ کان انڪار ڪنداسين، ته
پوءِ هو اعتراض جوڳي طريقي اها ڄاڻ پرائڻ جي ڪوشش
ڪندا. مگر جيڪڏهن اها ڄاڻ انهن کان لڪائي آهي، ته
پوءِ اهڙو جوڪم اسانکي ڪرڻ گهرجي. ۱۷

وديا

موهنجو آهي، اُتساه ٿوڪڻ يا شاندار بڻائڻ جو ڳو
ڪي ڪينهي. ٻين تهذيبن کي نه ليڪڻ يا تنکي ٿڌ
کان، منهنجو ڌرم مولڪي منع ٿو ڪري، جڏهن ساڳئي وقت ٻي
سنسڪرتي گرهڻ ڪرڻ ۽ پنهنجي رهنم رهن لاءِ زور ٿو
بيءِ صورت ۾ اها ناگرڪ جي ناتي آئنهتيا ٿي پوندي.

صرف پستڪن پڙهڻ دٿاران ٿي سمجهه وڌائي سگهجي ٿي،
سراسر کوٽو خيال هڻي صحيح ڳالهه کي جاءِ ڏئي نه من جو ٿڪڻ
۾ ٽڪڙو واڌارو وڌيڪي ريت سان هٿ ڪسب ڪرڻ وسيل
ٿي حاصل ڪري سگهيو. جڏهن ٿي سيڪڙاٽ کي سڀڪار
وڃي ٿو ته هر قدم تي هٿ يا اوزار هوشياريءَ سان هلائڻ جو
ڪم ضروري آهي، تنهن ٿي سڄو مالڪ وڌارو شروع ٿي
وڃي ٿو. وڌياري ٿي ٻي روزگاريءَ جو مسئلو به بنا مشڪلات
حل ٿي سگهي ٿو جيڪڏهن اهي رواجي پورهيتن جي دفع
منجهه پاڻ کي شمار ڪرائين.

۱۱

مولڪي پڪ نه آهي ته ڪو ٻارن کي گهڻي ڀاڱي شروعاتي سکيا جا
ڏجي ٿي يا وائي ويڙهي ڏيڻ بهتر نه ٿيندي. عام وهنوارڪ
چارڻ حاصل ڪرڻ کان اڳ الف بي جو علم ۽ پڙهڻ جي لياقت،
ڪڙيءَ عمر وارن ٻارن مٿان مڙهڻ سو آهي جڏهن جيڪي
نوان نيش آهن تيسين زباني سکيا گرهڻ ڪرڻ جي شڪتي
ڪائن ڪسڻ.

۱۲

ساهتڪ سکيا پنهنجي ليکي، اخلاقي اوچائي منجهه هڪڙيءَ
ڳو جيتري به واڌ ٿئي آهي ۽ ڇر ٿر لڙماڻ، ساهتڪ سکيا
ن سراسر اڳ آهي.

۱۳

ت اندر مفت ۽ لازمي ابتدائي تعليم هڻڻ جي مٿي ۾ منهنجو
و وشواس آهي. منهنجي اها به راءِ آهي ته ٻارن کي ڪا

قومي راڳ گڏجي سنگ ۾ جڳائڻي ۽ ريت ڳاڻڻا هوند لازمي
ٿيڻا پيا. ۽ انهيءَ مراد سان هوند آءُ ڄاڻان ۽ هر هڪ کانگريس
يا ڪانگريس جي سينڪ ۾ وڏا وڏا راڳي اچي حاضر ٿين ۽
۽ ڪنو سنگيت سڳارين. ۷

پنڊت ڪري جي شاهي ٽڪري تي ٻڌل راڻي موجب، راڳ
ابتدائي وڏا جي ڪمن جو هڪڙو ڀاڱو ٿيڻ گهرجي. آءُ
دل ۽ جان سان، ان ريت جي پنهرائي ٿو ڪريان. سر جو
آلاب اهڙو ئي ضروري آهي، جهڙي هٿن هلائڻ جي سڳا.
بدلي قواعد، دستڪاريون، ٽاڻي هنر ۽ سنگيت گڏوگڏ
هٿ گهرجن، انهيءَ لاءِ ۽ چوڪرن ۽ چوڪرن منجهان جڳو
چوند مادو ڪڍجي ۽ منجهن سندن پڙهائيءَ ۾ چوڪي دلچسپي
ٻڌا ڪجي. ۸

سڳا ۾ هٿن کان اول، اکيون، ڪن ۽ زبان ڪم ٿيون اچن. لکڻ
کان اڳ پڙهڻ ٿو اچي، ۽ ساڳيءَ طرح الٽي جي اکرن اٿارڻ
کان اڳي شڪلين ڪهڙي تي هٿ هلندو آهي، ٻارن کي الٽي جي
سڳارڻ شروع ڪرڻ سان انهيءَ مهر تي ڪا روڪ ٻي ٽينگهه
۽ اهو سڀاويڪ طريقي ۾ اختيار ڪجي جنهن مان انهيءَ
سمجهه کي وڌڻ جو گهڻو بهتر وجهه ملندو. ۹

منجهي سمجهه کان پوءِ انهيءَ کان وڌيڪ بي ڳالهه ڪانهي،
۽ اسين هڪو اهڙو يا ٻيون وڪاڻون ٻڌجي سمجهون. مگر، آءُ
باادب ان تي زور ڏيندس ۽ منهنجي سنسڪرتيءَ کي
گهڻا ۽ قدر ڪرڻ کان پوءِ ئي من ٿيڻ جي قدر سڃاڻي
ٿئي ۽ ڪڏهن ۽ انهن کان اڳ ۽ ... پنهنجي عمل بنا
پنهنجي سنسڪرتيءَ کي عمر عملي يا فقط خيالي طرح سمجهڻ.
آهي هڪ سرخاڻي مڪمل لاش سمان. اهو شايد ڏسڻي ۽

جو ڪو ڀلو ٿا ڪريون يا مٿس ٻوجو آهيون، سو فقط آئيندو
ٿي ڏيکاريندو. ۵

آءُ پنهنجي گهر کي هر طرف ڏيوارن سان بند ۽ پنهنجن در
درين کي ٻوٽن ۽ ٿڌو چاهيان. مان چاهيان ٿو ته سڀني ملڪن
جي تهذيبن جي هوال جيترو ٿي سگهي چوٽ منهنجي گهر جي
چؤطرف لڳي. باقي مان انهن مان ڪنهن جي به هٿان هٿ ۾
اڪاڙيو وڃڻ کان ناري واريندس. اسانجي ساهتڪ پسندين
وارن نوجوانن ۽ جواڙين لاءِ هوند چاهيان ته انگريزي ۽ ٻيون
دنيا جون ٻوليون جيتريون چاهين اوتريون سکڻ ۽ پوءِ پنهنجي
ان سکيا جو فائدو ڀارت کي ۽ باقي دنيا کي ڏين جڏهن
بوس، ري يا مهاڪويءَ پاڻ ڪيو. مگر آءُ ائين نه ٿو
چاهيان ته هڪڙو به ڀارت واسي پنهنجي مادري زبان وساري
ڇڏي، نظارنداز ڪري يا تنهن کان شرمائي يا ائين سمجهي ته
اهو مرد يا زال بهترين ويچار پنهنجين ڏيهي ٻولين ۾ ٿڌو
سوچي يا ظاهر ڪري سگهي. منهنجو ڌرم ڪو بنديخاني
وارو ڌرم ڪينهي. ۶

راڳ جي معنيٰ آهي تال ۽ ترتيب. انجو تاثير بجليءَ جهڙو
آهي. اهو نهه ٻه ناري ٿو. ڪم نصيباً اسانجن شاسترن جيان
سنگيت ڪن ٿورڙن جو ورڻو وڃي ٿيو آهي. اڄ ڪلهه
جي پاڙ ارت ۾ ڪڏهن به اهو قومي بڻايو نه ويو آهي.
جيڪڏهن والٽيئر بواءِ اسڪاٽ ۽ سڀو سمي جهڙين
سنسٽائن تي منهنجو ڪو اثر هوندو هجي ته مان انهن منجهه

سر جڳديش چندر بوس ۽ سر پي سي ري پرست ڀارتي
گياني هئا. مهاڪوي شبد جو اشارو رويندڙنات ٿڌو ڏانهن
هي.

وروڏي ۽ آهيان. مگر جنهن نموني هن ملڪ ۾ اڃا اوجي تعليم ڏني وڃي ٿي تنهن جو مخالفتي آهيان. منهنجي رڳا موجب اڃا به زياده ۽ بهتر پستڪ آله، گهڻي ٿي ۽ بهتر ليباريٽرين، سڄيه ۽ وڌيڪ سا کوهنا-ڪيندر اڀا ٿيندا. ان رڳا هٿ ڪيمٽس، انجنيئر ۽ ٻين ماهرن جي هڪ فوج هڪ گهرجي جي راشت جا سڃا سيوڪ ٿيندا ۽ لوڪن جي طرح طرح جي ۽ وڌندڙ گهرجن جو پوراڻو ڪندا، جي لوڪ پنهنجن احتياجن ۽ اڌڪارن بابت وڌيڪ ۽ وڌيڪ آگاه ٿيندا پيا وڃن. ۽ اهي سڀ ماهر ڌاري بولي ڪن ڳالهايندا پر پنهنجي راشت جي بولي. سندن حاصل ڪيل جان، لوڪن جي عام املاڪ ٿيندي. چڙي ٿل جي بدران سڄو ڀڄو اصلوڪو ڪم ٿيڻ لکندو. ۽ اتي طرح هڪ ڇڙو ۽ مناسب روءِ روح ٿي ويندو. ۴

انسان جي ڏينهن جي ڀاري سنسڪرتي اڃا ٻيئي بڻجي. انسان مان گهڻا سڀني ٿيل ڀن جي ميل مٿاڻ آڻڻ جي ڪوشش ۾ آهن، جي ٿيل ڀنن اڄ هڪ ٻئي سان ٽڪر کائينديون ڏسجن ٿيون. ڪابه سنسڪرتي جا الڳ پنهنجي روءِ سوء شتم جي ڪوشش ٿي ڪري سا زندهه رهي نٿي سگهي. اڄ ڀارت ۾ لڳ ڀڳ سڀني ڇڙي ڳالهه وجود ۾ آڻي ڪانه. آريه اصل ڀارت جا ٿي رهواسي هئا، يا ٺاڙيندڙ ٻاهريان ٿي ٻيل يا ري ڪوٺا آيل هئا، تنهن ڳالهه ۾ منهنجي گهڻي دلچسپي ڪانئي. ڇا ڳالهه مونکي دلچسپ ٿي لڳي سا اها، ته منهنجا ڏورائيا ابا ڏاڏا بلڪل تمام گهڻي آزاديءَ سان پاڻ ۾ هڪ ٻئي سان ملي ڳلي ويا، ۽ اسين ٽاڻوڪي ۽ پيڙهيءَ جا ان ميل مٿاڻ ڇو ٿي نتيجو آهيون. اسين پنهنجي حشر پوميءَ ۽ هن ننڍڙيءَ دٻا، جا اسانکي پالي پوشي رهي آهي، تنهن

ٻوليءَ ۾ ته ڇا پڻ دنيا جي ٻين ٻولين ۾ به جيڪي خزا
سمائل آهن سي پنهنجي ڏيهي ٻولين دٿاران هٿ ڪن
وابندراڻاٽ ٽنگور جي بي نظير چٽاڻن جي خوبين ڄاڻڻ لاءِ
مولڪي هروڀرو بنگالي ٻولي سکڻ جي لوڙ ڪانهي. مولڪي
اهي چٽاڻون سنن ترجمن وسيلي ملي ٿيون وڃن. ساڳيءَ
طرح گجراتي چوڪرن ۽ چوڪرين کي ٿاڻسٽاءَ جي ننڍين
ڪهاڻين جو قدر سڃاڻڻ لاءِ روسي ٻولي سکڻ جي گهرج ٿي
ڪانه پوندي. اهي ترجمن دٿاران انهن جو ساڻ وٺندا. انگريز
لوڪ اها لٻاڙ هٽندا آهن ته دنيا جي بهترين ساهتڪ پڌاوري
ڇاپي ۾ اچڻ بعد هڪ هفتي اندر سليس انگريزيءَ ۾ ان
قوم جي هٿن ۾ اچي ويندي آهي. آءٌ به جيڪي شيڪسپيئر
۽ ملٽن بهترين ويچارو ۽ لکيو تنهن جي حاصلات لاءِ هروڀرو
انگريزي جو سڪان؟

اهو چڱو صرفو ٿيندو جو وديارٿين جو هڪڙو ڪلاس ڌار ڇالو
ڪجي جنهن جو ڌنڌو ٿي اهو هجي ته دنيا جي ڌار ڌار ٻولين
۾ جيڪي بهترين پڙهڻ جوڳو آهي سو پڙهي انجو ترجمو
اسانجين ڏيهي ٻولين ۾ ڪري ڏين. اسانجي (انگريزي)
مالڪن اسان لاءِ غلط رستو چونڊيو ۽ عادت جي ڪارڻ غلط
به صحيح ڏسڻ ۾ اچڻ لڳو آهي...

وشو وديالن (يونيورسٽين) کي پاڻ تي پاڙيندڙ بڻائڻ کپي.
حڪومت کي گهرجي ته صرف انهن کي تعليم ڏئي جنهن
خدمت جي انکي گهرج ٿي. سکيا جي ٻين سڀني ڀاڱن لاءِ
حڪومت کي خانگي ڪوشش کي همٿائڻ کپي. سکيا جو مادي
ڪٿن به ڪهڙيءَ به قيمت تي ۽ هڪدم بدلائڻ گهرجي
جنهن ۾ پراڻا ٻولين کي حق جڳهه ملي. آءٌ اوچيءَ تعليم
۾ دن بدن وڌندڙ ڏوهه جهڙي زيان کان عارضي اندوڪار
وڌيڪ پسند ڪندس...

اهڙي طرح آءٌ دعويٰ ٿو رکان ته آءٌ اوچيءَ تعليم جو

هڪڙو اکر ساهتيه ٻابت ۾ چونڊس. اسانکي ڪيترائي ڪتاب انگريزي نثر ۽ انگريزي نظم جا پڙهڻا هئا. لاشڪ اهو سڀ خاصو هئو. مگر عام جنتا سان مولڪي لڙه وڇڙ ۾ آڻڻ يا انهن جي سڙا ڪرڻ لاءِ اهو علم منهنجي ڪنهن به ڪم جو نه ٿيو آهي. مان اتين جتي ٿيو سگهان نه جيڪڏهن انگريزي نثر ۽ نظم منجهان جيڪي سکس سويجي نه سکان ها، نه ڪو اڻ لڀ خزانو هتان وڃايان ها. ان جي بدلي جهڪڻن اهي امولڪ ست ورهه گجراتي ۽ ۾ ماهر حاصل ڪرڻ ۾ لڳايان ها، ۽ انکي حساب، سائنس، سنسڪرت ۽ ٻيا وڻهه گجراتي ۽ ڌاران سکان ها نه پوءِ لاشڪ مان اها سڀ پرايل وڌيا پنهنجي پاڙيسرين سان سولو ولدي وراهي سگهان ها. گجراتي ۽ ڪي به هريو ٻيو ڪري سگهان ها، ۽ ڪو جتي سگهندو نه ان حالت ۾ پنهنجي محنتي هٿ جي سيا ۽ ديس ۽ ماڻهي پاشا لاءِ پنهنجي بچد ٻار هولي، جنتا جي سڙا جي ڪار ۾ منجهه سجهه ۽ وڌيڪ ڀاڱو ڀاڱو نه وٺي سگهان ها؟

انهن نه سمجهو وڃي نه ڪو آءُ انگريزي ٻولي ۽ يا اُهي شالدار ساهت کي ننڍپڻ ٿو. ”هرجن“ اخبار جا ڪالم انگريزي ٻولي لاءِ منهنجي ٻار جي ڪافي ساک پريندا. جهتو الڪلڊ جي موافق آهوا يا اُتان جا قدرتي نظارا پارٽي واشتر لاءِ ڪارگر ٿي سگهندا، ان کان وڌيڪ اُهي ساهت جي ڪليتا ڪا ڪارائتي نه ٿيندي. ڀارت پنهنجي ئي آهوا ۽ قدرتي نظارن ۽ پنهنجي ئي ساهت سان وڌندو ويجهندو، پوءِ توڙي ڪٿي اهي پنهنجا ٿئي، انگريزي آهوا، قدرتي نظارا ۽ ساهت کان پٺتي نه هجن. اسانکي ۽ اسانجي اولاد کي پنهنجي ئي ورثي تي اڏڻ گهرجي. جيڪڏهن اسين ٻيو اُڌارو وٺنداسين نه پاڻکي سڄو ڪنداسين. اسين ڌارين جي آهار تي ڪڏهن نه ڪن اسري سگهنداسين. آءُ چاهيان ٿو ته قوم انگريزي

شبدن جا گجراتيءَ ۾ هم معنيٰ لفظ اڄ ڏينهن تائين ڪين
 ٿا اچن. هاڻي ٿي سڌ پویر ته انگي حساب، جاميٽري،
 آئبرال ڪيمسٽري ۽ اسٽرنامي ۾ جيڪي ڪجهه سکڻ لاءِ
 چار ورهيه لڳر سو جيڪڏهن انگريزيءَ دٿاران نه پر گجراتي
 دٿاران سکان ها، ته هڪ سال اندر سولائيءَ سان سڪي وڃان
 ها. انهن وشين کي ذهن تي وهارڻ مون لاءِ وڌيڪ سنهنجو
 ۽ چٽو ٿي پوي ها. منهنجو گجراتي شبد پندار به وڌيڪ ڀرپور
 ڀاڳيو ٿي ها. مان اهڙي علم جو پنهنجي گهر ۾ به اُڀوڳ
 ڪري سگهان ها. انهيءَ انگريزي ماڌير، منهنجي ڪٽنب
 جي پائين جي انگريزي اسڪولن ۾ نه پڙهيا هئا تن ۽ منهنجي
 وچ ۾ هڪڙي ديوار ڪڙي ڪري ڇڏي. مون ڇا پئي ڪيو
 تنهنجو منهنجي پيءُ کي ڪجهه به ساءُ نه ٿي رهيو.
 توڙي کڻي مان چاهيان به ها تڏهن به جيڪي مان سکيس
 پئي تنهن ۾ پنهنجي پتا کي چاهه وٺائي نه سگهان ها. ڇاڪاڻ
 ته فهم نه هن ۾ جهجهوئي هئو پر انگريزيءَ جو اکر به ڪين
 جو ڄاڻندو هئو. مان پنهنجي گهر ۾ ئي ٽڪڙو ٽڪڙو ڌاريو
 بڻيو ٿي ويس. مان يقيناً هڪ اوچ انسان بڻجي پيس.
 منهنجي پوشاڪ ٻڌ اُڻ لکيءَ ڦيرڦار هيٺ ايندي ٿي ويئي.
 جيڪي مون سان ٿيو سو ڪو غير رواجي آزمودو ڪين
 هئو. عام طرح گهڻن سان ائين ٿي هئو.

هاءِ اسڪول وارن پهرين ٽن سالن ۾ منهنجي عام وهنوار ڪ ڄاڻ
 ۾ ختر ڪو اضافو آيو. اهي ٽي سال چوڪرن کي هر هڪ
 ڳالهه انگريزيءَ دٿاران سيکارڻ خاطر لائق ڪرڻ لاءِ تياريءَ
 طور هئا. هاءِ اسڪول انگريزن جي سيٽڪ سوڀ پائڻ لاءِ
 ئي اسڪول هئا. مون واري هاءِ اسڪول جي ٽن سَوَن
 چوڪرن جو ٻرايل علم حاصل ڪيو سو اسان تاءِ محدود رهيو.
 اهو علم ته ڦيري عام چنتا کي ڏيڻ لاءِ هئوئي ڪين.

کان وڌيڪ وقت نه لڳي ويندو هئو انگريزي سکڻ ۽ تنهن جي بي قاعدي هجي ۽ اُچارن جي ماهر حاصل ڪرڻ ۾. اها هڪڙي دڪانڪ ڄاڻ ٿي جو اهڙي ٻولي ٿي سگهي پئي جا لکڻ موجب ٿئي اُچار ۽ ٻولي. اهو هڪڙو عجيب آزمودو هئو ته لفظن جي هجي ٻر زبان ياد ڪرڻ ٿي پئي. پر اهو نه ڪٿي ائين ٿي چيو ۽ منهنجي دليل سان تعلق نٿو رکي. ڪن به ٻوليويان ٿي سال ٻين سالن جي ڀيٽ ۾ سولاً لکڻ ويا.

مصيبت چوٿين سال سان شروع ٿي، جو سڀ ڪجهه انگريزيءَ دٿاران سڳو هئو. جاميٽري، الجبرا، ڪيمسٽري، انسٽرنامي، هسٽري، جاگرافي. انگريزيءَ جي ٻهرا ايتري نه گهڻي هئي جو سنسڪرت يا پارسي به انگريزيءَ وسيلي نه ماري يا شا دٿاران سگهي ٿي پئي. حڪاڪن ڪنهن چوڪري گجراتيءَ ۾ ٿي ڳالهايو ها هو سمجهي ٿي سگهيو نه هڪي سزا ٿي ملي. جي ڪڏهن ڪنهن چوڪري غلط انگريزي ٿي ڳالهائي جا نه صحيح اُچار ٿي سگهيو ۽ نه وري پوريءَ طرح سمجهي ٿي سگهيو، نه به ماستر لاءِ اها ڪا ڳري ڳالهه ڪانه هئي. ڀلا ماستر به چٽا ٿي جو ڪري؟ هنجي پنهنجي انگريزي به ڪا چوڪن کان آهي نه هئي. ان کانسواءِ ٻولي به ڇا ٿي سگهيو. انگريزي هنلاءِ اهڙائي ڌاري ٻولي هئي جهڙي هنجي شاگردن لاءِ نتيجو هو گول مال. اسان چوڪرن کي ڪينريون ٿي ڳالهائون ٻر زبان سڳيون ٻولنديون هون جيتوڻيڪ اسين اهي پوري طرح نه ۽ اڪثر اصل، سمجهي ڪن سگهندا هئاسين. هنن ئي اسناد اسان کي جاميٽريءَ جو سبق سمجهائڻ لاءِ مذاڪت ڪندو هئو تنهن منهنجو نه مٿو ڦرڻ لڳندو هئو. جيستائين اسين پوڪلد جي ٻهڙين ڪتاب جي ترهن تيورر ٿاڻين نه پهتا هئاسين تيستائين مولڪي نه جاميٽريءَ جو نه آڻو نه مٿو سمجهه ۾ ٿي آيو. آءٌ نه پالڪ سان مڃي ڪندس ته مادري زبان تي هيتري ٻار ٻولندي به جاميٽري، الجبرا وغيره جي ٽيڪنيڪل

۳. هر قسم جي اوچي تعليم تي خرچ سرڪاري خزاني مان ڪرڻ جي آءٌ خلاف آهيان.

۴. اهو منهنجو پڪو نسب آهي ته نهايت ڳري رقم جا اسانجي ڪاليجن ۾ آرٽس وديا تي خرچ ٿئي ٿي سا نسورو زيان آهي ۽ پڙهيل طبقن منجهه ئي روزگاري ان جو نتيجو نڪتي آهي. پيو ڇا ته ان مان چوڪرڻ ۽ چوڪرڻ جي مانسڪ خواهه شريڪ صحت ناس ٿي آهي، جن کي ڪم بختيءَ کان اسانجي ڪاليجن جي گهاٽي منجهان لنگهڻو پوي ٿو.

۵. ڌاريءَ ٻوليءَ جو مادي ڀر جنهن جي دٿاران ڀارت اُندر اوچي تعليم پئي ڏئي ويئي آهي تنهن راسخه کي اُڪت اخلاقي ۽ ذهني هاڃي رسائي آهي. اسين پنهنجي ئي زماني کي ايترو ويجهو آهيون جو انهيءَ ٿو ٿي سنڌي ڳرائي بابت راءِ ڏيئي نه سگهنداسين. ۽ اسين جن کي اهڙي تعليم حاصل ٿي آهي تنکي اُنجو شڪار به ته منصف به ٿيڻو پوندو، جو ڌري گهٽ ناممڪن بهادريءَ جو ڪم ڇڏيو.

مولڪي مٿي ڪڍيل نتيجن بابت پنهنجا سبب ڏيڻ گهرجن. اهو ڪم خود پنهنجي آزمودي مان هڪڙو باب ڏيڻ سان شايد بخوليءَ ڪري سگهندس.

۱۲ ورهين جي عمر تائين جيڪو علم پراير سو پنهنجي ماتري پاشا گجراتيءَ دٿاران. ان وقت مولڪي ڪجهه انگي حساب، تواريخ ۽ جاگرافي ايندي هئي. پوءِ آءٌ داخل ٿيس هڪ هاءِ اسڪول ۾. پهريان ٽي سال ته ماتري پاشا اڃا به ماديءَ تي هلندي آئي. مگر اسڪول ماستر جو ڏنڌو هوندو هئو. ديارٿيءَ جي مغز ۾ انگريزي ٿوس. تنهنڪري اسانجو اڌ

گهڻو وقت لڳيس. اڄي معنيٰ آهي هو. طرفو صرفو. لاشڪ
ود يارڻي دستڪاري سڪندي حسابي ڪم نه سڪندو. ۳

آءٌ پنهنجون محدود ڳڻيون مڃان ٿو. ڳاڻائي ۾ اچڻ جهڙي
يا جوڙ جهڙي يونيورسٽي تعليم ڪانه ورتي اٿم. منهنجو هاءِ
اسڪول وارو دؤر ڪڏهن به سراسريءَ کان مٿو نه هئو. هي
وڳو پنهنجا امتحان پاس ڪري ٿي سگهيس ته نه سُڪر ڪندو
هوس. اسڪول ۾ لامووي حاصل ڪرڻ منهنجي ٽمنا کان
باهر هئي. تنهن هوندي به عام طور تعليم جنهن ۾، جنهن کي مٿس
تعليم ٿو چيو وڃي، سا به اچي ٿي وڃي، تنهن بابت تمام
درڊ وڃي ضرور ڏاريندو آيو آهيان. ۽ مان ديس ڏانهن اهو
فرض ٿو سمجهان ته مان پنهنجا وڃي صاف صاف ڳاڻايان
۽ چستري جا لائق آهن اوزار وڃي ملجن. منهنجو اهو ڊج لھڻ
کي جنهنجي ڪري اهو ڊج ڊري گهٽ پنهنجو پاڻ ڊيڄڻ
ٿاين ٿي ٿو. لنولباڙي ۽ ٻڻ لوڪ پريتا يا منهورڻي ڪوھڻ
کان ڊيڄڻ نه گهرجس. جيڪڏهن مان پنهنجو عقيدو اڪائيندس
نه ٻوڙ سمجهه جون ڀلون ڪڏهن نه نه سڌاريندس. مان آهي
ڳري لھڻ لاءِ سدائين شائق هوندو آهيان ۽ ٽن کي سڌارڻ
لاءِ ٽهاڻي وڌيڪ خواهان.

هاڻي اچو ته تعليم بابت پنهنجا نتيجا ٻڌاياو جن تي ڪيترن
ورهن لاکر قائم رهيو آهيان ۽ جتي جتي ڪم آڻڻ جو وجهه
پئي ملو اُتر اُتي ٽن جي تعميل ڪئي اٿم:

۱. آءٌ وڌيا هي، اصل ويندي دٻا ۾ اوچي ۾ اوچي سر
هي، پرائڻ جوڳي وڌيا هي به خلاف نه آهيان.
۲. سرڪار کي جتي به ان جي ليڪ ضرورت ٿي اُتي
ان جو خرچ پوڻ کپي.

وديا

نه آهي ۽ نڪي وري انجو منڍ ئي آهي. اهو فقط
منجهان هڪڙو آهي جنهن جي ذريعي پرش ۽ استري
پرائي سگهندا. پڙهيلائي، پنهنجي ليکي ڪا وديا نه آهي
مان تنهنڪري ٻار کي ڪو ڪارائتو هٿ جو هنر سيکاري
سان هنجي تعليم شروع ڪندس ته هنجي سکيا جي آر
ٿيڻ سان ئي هو ڪجهه پڻا ڪري سگهي. اهڙي طرح هر
انڪول پاڻ تي پاڙيندڙ بنائي سگهجي ٿو، بشرطيڪ حڪومت
انهن اسڪولن جو تيار ڪيل مال پاڻ کڻي.

منهنجي اها راءِ آهي ته من ۽ آتما جو اوچي ۾ اوچو
وڪاس وديا جي اهڙي سرشتي هيٺ ئي ممڪن آهي.
فقط هر ڪا دستڪاري وگيائيءَ ريت سيکاري آهي ۽ نه صرف
اڇاڙي ڪل جيان جئن اڄ ڪلھ ڪيو وڃي ٿو، يعني ٻار کي
هر هڪ جوڙڻ جي وات جو ”ڇو ۽ ڪئن“ ڄاڻڻ کپي. مان
هيءَ سڀ ڪجهه بنا ڪنهن يقيني جي ڪين لکي رهيو
آهيان ڇاڪاڻ ته ان جي پٺڀرائي ۾ منهنجو پنهنجو آزمودو
اوس آهي. جتي جتي ڪم ڪندڙن کي اٽل ڪٽڻ سيکارجي
ٿو، اتي اهو طريقو ٿورو ڪي گهڻو پودن ريت سان اختيار
ڪيو پيو وڃي. مون پاڻ ڇمپل جوڙڻ ۽ پٽ ڪٽڻ، لاهيءَ
ٿورڙ تي سيکاريو آهي، جنهنجا نتيجا ڇڏا نڪتا آهن. رڳو
آهي ته لاهي طريقي ۾ تاريخ ۽ جاگرافيءَ جي ڄاڻ نه
اچي. مگر مان ڏسان ٿو ته اها ڄاڻ وائي ويٺي سيکارڻ
جي وڃي. لاهيءَ طريقي ۾ لکڻ پڙهڻ کان ڏهو ٿو وڌيڪ
ڪارجي ٿو. الف بي جا اکر پوءِ پوءِ سيکارجن ڄڻ شاگرد ڪٿي
جي پڇاڻ ڪرڻ سکيو آهي ۽ جڏهن چوڪري يا چوڪريءَ
يون پسند يون ڪي قدر وڌايون آهن. اها هڪ انقلابي
هي مگر ان ۾ اڻاھ پورهئي جي بچت نٿي ۽ شاگرد
سال اندر اوتروئي پرائي سگهيو جنهن لاءِ جيڪر هونءَ

باب ڏهون

وديا

منهنجي ڀڄي وديا، پاڻ منجهه جهڪي چوند چڱو آهي سو
جهڪي ٻاهر ڪڍڻ کي چئجي. السالبت هي ڪتاب کان پيڻو
ڪتاب ٻيو ڪهڙو ئي سگهندو؟ ۱

منهنجي راءِ آهي ته بدلي عضون جهڙوڪ هٿن، پيرن، اکين،
ڪنن، لڪ، وغيره هي سکيا ۽ پوري استعمال وسيلي ئي
ذهن جي سڃي تربيت حاصل ڪري سگهجي ٿي. بن اڪرن
چئجي ته ٻار جي سرير جي انگن جو سمجهه پيو استعمال،
هنجي ذهن کي وڌائڻ جو بهترين ۽ لکڙي ۾ لکڙو ذريعو
ٻڌجڻو. مگر جيستائين ڪن ۽ من ٻنهي جو واڌارو لاڳاپو
رکنديز آئمڪ جاڳرتا سان گڏوگڏ ٿئي ٿيستائين فقط ٽن من
جو واڌارو هڪڙو لاڪام هڪ طرفو آهليل معاملو ثابت ٿيندو
منهنجي راءِ موجب اڌ آئمڪ سکيا جي معنيٰ آهي دل جي تربيت.
ٽينڪري من جو پورو ۽ هر طرفو وڪاس فقط ذهن ئي
سگهندو ذهن ٻار جي شريڪ ۽ آئمڪ شڪستن سان گڏوگڏ
اهو وڌندو هلندو آهي شڪتيون گڏجي هڪڙو اڇيد سڄو
سارو پاڻ ئي ٻون ٿيون. ٽينڪري ان سڌالت موجب اٺن
سمجهڻ هڪ ڀاري پل ٿيندي ته آهي شڪتون اُڪري
ٽڪري ۾ يا هڪ ٻئي کان الڳ وڌائي سگهجنون. ۲

ود يا شد جو منهنجو ارم آهي ته ٻار ۽ مرد ۾ جهڪي
سريشت ۾ سريشت آهي — بدلي، ماسڪ ۽ آئمڪ سو ائين
منجهان هر طرفو جهڪي ٻاهر آڻجي. لکڻ پڙهڻ، ود يا جو جهڙو

ٿورا مڻا لاڀرواھي ھئي. تنھانپوءِ وائيسراءِ الھي ۽ ھلچل ٿي
ھاسي اڏائڻ جي ڪرپا ڪئي. ننڍا سان گڏ، غلط بياني روزانو
دستور ٿي وئي آھي. پر اٽڪ گورنرن ۽ اسھڪار جي ورودي
اخبارن ھلچل خلاف چيترو ٿي سگھيو اٿن، اوترو گند ڪڇ
ميو آھي. ھاڻي آيو آھي دٻاءُ، جو اڃا تہ رواجي ھلڪي
لھولي جو آھي. ھرڪا آندولن جا اوزر خواھ سخت دٻار مان
بچي نڪري ٿي، سا ھميشہ سمنان بوگھ ٿئي ٿي، جو سمنان
سوڀ جو پيو ناو آھي. اھو دٻاءُ، جيڪڏھن اسين سچا
آھيون، تہ ويجهو ٻولندڙ وجھي ڇو پڪو اھڃاڻ ڪري ليکجي.
مگر جي اسين سچا آھيون تہ اسين لکي ھيسچي وينداسين،
تہ ڪروڙ وڇان چواڻي تڪ ڏيئداسين ۽ نہ ھنسڪ ٿينداسين.
ھنسا آخر ھتيا آھي. ۵۱

منهنجو وشواس اٽل آھي. جيڪڏھن ھڪڙوئي ستياگرھي
پڇاڙي ۽ ٽالين پختو پيئي وڃي تہ سوڀ پئيني آھي. ۵۲

منهنجو ڪارڊ تڏھن ٻورو ٿيندو جڏھن مان انساني سماج کي
وشواس ڪرائڻ ۾ ڪامياب ٿيندس تہ ھرڪي استري يا پُرش،
پوءِ ڪري ڪيترو بہ ڪمزور ھجي تہ بہ پنھنجي پنھنجي
سؤمان ۽ آزاديءَ جو رکڀال آھي. ھيءُ وشواس روپي رکيا
انت تاءِ سدائين ٿيندي آھي، پوءِ ڪٿي ساري دنيا ھن اڪيلي
اسھيوگيءَ جو ورود ڪندي ھجي. ۵۳

جڏهن سرڪار ائين ڪي هئا ڪرڻ لاءِ چيڙڻ ۾ گهٽي، يا
 ائين ڪي زوريءَ آڻ مڃائي نه سگهي، تڏهن ائين چون گهرون
 سوليائين. تنهنڪري هڪڙو اهنڪ اسهيوگين جو ڏل
 هڪ سڻا ملڻ آهي، جنهنڪي سڻڪ سمان سموري نظام
 حبس رهڻو ٿو پوي، رڳو ذرا وڌيڪ سڻڪ ضابطي هبند
 چاڪاڻ نه رواجي نوحه سهاڻي جي جهوپ وارو جوش
 عروش منجهس ڪولهي. ۽ جيئن ته هڪ اهنڪ مثالو
 ڪندڙ فوج غصي ڪاوڙ کان آهي يا ٿڌ گهرجي، چاڪاڻ
 نه بدلي جي پاڙ کان اٿا مڪس آهي، اٽڪي ٿوري ٻر ٿورن
 سهاڻن جي درڪار ٿي ٿئي. سچ پچ نه هڪڙو ئي پورڻ
 اهنڪ مثالو ڪندڙ، اڻاءِ خلاف ٺاءِ واري ٻڌ ڪٽڻ لاءِ
 ڪافي آهي. ۴۸

اهنڪ ٻڌ جي وچنا ۾ ضابطي جي نه جاءِ آهي پر ان کان
 گهڻو وڌيڪ گهرجي. ستباگرهي سڻا ٻر هڪڙو سهاڻي ۽ سسڪ
 ٿئي ٿو. مگر سڪت اچڻ مهل، هڪڙو ستباگرهي سهاڻي
 پنهنجو پاڻ لاءِ سڻاهي ۽ اڳوان پڻ ٻڌيو پوي. صرف ضابطي
 ۾ رهڻ سان ڪو اڳوان ڪونه ٿو. اڳرائي، نچو ۽ دور درستي
 ٿي گهري. ۴۹

حتي پاڻ ئي سيارو چالو آهي، جتي ڪنهنڪي نه ٿئي ڏانهن
 آسانڙ ڪي نيارڻو ٿو پوي، جتي لڪي لبتائون آهن لڪي
 پوئلڳ، يا جتي سڀئي آهن اڳوان ۽ سڀئي پوئلڳ، اتي
 ڪنهن هڪ پوڙي جو موم، پوءِ چاهي هو ڪيترو به نامور
 چوڌ هجي، ڊلائي ٿو آئي، پر اٽلندو عدو جهڏ ڪي نه
 ٿو ڪري. ۵۰

هر هڪ لڪ آندولن کي پنهنجو منزلون طئي ڪرڻون پون ٿيون،
 لاڙواڻي، چترپازي، لڏاءِ، دٻاءُ ۽ آدرستڪار. اسان پري

پنهنجي شخصي آزادگي ۽ صدي ڏيڻو. تنهنڪري جو سرڪاري قانون سڄو ئي يا گهڻي ڀاڱي آئيني آهي تنهنڪري تسليم ڪرڻ آزاديءَ خاطر آئين ۽ سڙو آهي. هڪ نگراني جنهنڪري اهڙي طرح حڪومت جي پريءَ لپيئيءَ جو آڻڻو ٿيڻو، سو انجي لاءِ ٻاجهه تي رهڻ لاءِ راضي نه آهي، ۽ تنهنڪري جو هو اخلاقي گنهگاري ڪرڻ ڌار ان حڪومت کي، گرفتاري لاءِ مجبور ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي، سو ٻيا جي هنجي مٿ سان سهمت نه آهن، تن جي نظر ۾ هو سماج لاءِ هڪ آزار ڪري ليکيو وڃي ٿو. اهڙي ريت ڄاڻي، انهنڪري مٿاڻو، آئين ۽ ٻيا جو هڪ نهايت زبردست اظهار ۽ هڪ اڀري سرڪار جي چالو رهڻ جي خلاف هڪ چيو اعتراض آهي. سڀڪنهن قسمن جي سڌاري جو لاهاس آئين ئي ڪونهي؟ پنهنجن سائين جي بيزار ٿيندي به، ڇا سڌار ڪن، پريءَ ڏسڻ رواج سان ڳنڍيل نردوش نشانين کي به هٽائي ڪين ڇڏيو آهي؟

جڏهن ڪو ماڻهن جو ٿو ٿو، جنهن سرڪار هيٺ آهي ماڻهو هيلٽائين رهندا آيا آهن، تنهنڪري پنهنجو ڪري ٿو مڃي، تڏهن آئين چئبو ته آهي لڳ ڀڳ پنهنجي سرڪار ٿا استاين ڪن. آءُ ”لڳ ڀڳ“ انڪري ٿو چوان ڇاڪاڻ ته جڏهن حڪومت کين روڪي ٿي، تڏهن آهي زور آزمائي ڪرڻ جي حد تائين ٿا وڃن. جتن ڪنهن هڪ شخص جو، تنهن انهن جو به ڪاريه آهي سرڪار طرفان ترنگ اندر بند ٿيڻ يا گوليءَ جو شڪار ٿيڻ، جيستائين ڪا اها حڪومت انهن جي جدا هستي ٿي قبولي يا ٻين اکرن ۾ ڪٽي ڇڏجي نه، انهن جي لاءِ اڳيان ٿي نٿي. اهڙي طرح ۱۹۱۴ع سنه ۾ ڏکڻ ائفريڪا ۾ ئي هزار هندوآسي ٿرانسوال جي سرڪار کي گهريل نوٽيس ڏيئي، ٿرانسوال جي حجرت واري قانون جي انحصاري ڪري ٿرانسوال جي حد تائين آيا ۽ سرڪار کي، کين گرفتار ڪرڻ لاءِ مجبور ڪيا آهن.

سدائين عوس ٿي. لکرواسي ٻالھوادو قانونن جي ٻيروي ڪريو ۽ ڪڏهن به هو ڪو زور ڏيو جيڪو يا قاعدن جي اڌرائي ۽ لاءِ مقرر ٿيل سزا جي ڊپ کان مڃتا ڪريو. هڙاڏي قاعدا ڪڏهن ئو ٿوڙي ڪڏهن ٿوڙڻ ضروري ٿو سمجهي ۽ سزا ٻو ڇهر ٿو ڪري. ان ڪري سزا جي ٺڪي ڌار مڌي ٿي وڃي ٿي يا کيس ايمان کان اڇالي ٿي وٺي. جو هونء ان سزا ۾ سمايل ٿئي ٿو. ۴۷

مڪمل سول قانوني ٻلرو ٿي آهي. جنهن ۾ عسا ڇوڪڇهه به نه ڪڍيل آهي. ڪٽر اسهروگي سرڪار جي اعتباري ۽ ڪي بلڪل نظر انداز ڪري ڇڏي ٿو. هو هڪڙو باغي بڻجي ٿو ٻوي جو هر هڪ اٽڪ سرڪاري قانونن کي نه لهڪڙي جي دعويٰ ٿو رکي. اهڙي طرح مثلاً هو ڏنل ڌاڻا کان ٺاهي واري ٻلڪو بهنجي روز مره جي وڃوار ۾ اعتباري ۽ وارن کي مڃڻ کان انڪار ڪندو. هو بنا اجازت ڏنل ڪرڻ جي قانونن کي مڃڻ کان ناڪار ڪندو ۽ فوجي ٽرڪن ۾ ڪڙي وڃڻ جو حق چڪيڏو اٿي ۽ لاء نه هوسئڪن سان ٻالائي سگهي. هو ٻڪسنگ ڪرڻ جي طريقي تي ٻيل بندش کي مڃڻ کان انڪاري به ٿئي ۽ منع ٿيل ايراضي ۽ اندر شايد ڏوٽو ماري وڃي. اهو سب ڪجهه ڪندي هو زور آرمائي اصل نه ڪندو ۽ نه وري سائنس ليل ڏاڍائي خلاف ڪڏهن به سامهون ٻوندو. سچ ٻچ نه هو قيد ۽ سندس خلاف زور ڏنو جي ٻين نمونن کي دعوت ٿو ڏئي. هو ائين ڪريو چاڪاڻ ڇو ڪڏهن هو جسماني آزاديءَ ۾ هڙاڏي طرح ماڻي ٿو. سا هڪ اسهه نوجو معلوم ٿي ٿيس. هو پنهنجو پاڻ سان اهو دليل ٿو ڪري نه هڪ حڪومت شخصي آزاديءَ ۾ ماڻي فقط ايتري قدر ٿي ڏيس. ٻيتر ٿي لکرواسي اڃا قاعدا قانون مڃيو. سرڪاري قانون ايمان ۾ جهڪائڻ هڪڙي سر جي قسم آهي ۽ هڪ ٺاڪر

کي سهڪار ڏيڻ بند ڪرڻ ڪري جي هرج ۽ اهڃايون پليج پون، سي اسانکي پنهنجي خوشيءَ سهي وڃڻ گهرجن. ٿورو ٻڌايو اٿئون ته ”طاقت ۽ ڌن مال جي مالڪي انيائي حڪومت هيٺ هڪ گناه آهي، مفلسي ان حالت ۾ هڪ سدگڻ آهي.“ تبديليءَ جي حالت ۾ شايد ائين ٿئي جو اسين پلون ڪريون. دڪ ٿارڻ جهڙا. ڪشت به شايد پوڳا پون. ڪئن به رهي غلطيون قوم جي نرپلٽا کان وڌيڪ پسنديءَ جهڙيون آهن. جيستائين ڪ ناهي ڪندڙ ۾ پنهنجيءَ ڪيل بي انصافيءَ جو احساس جاڳي، تيستائين انيءَ کي دور ڪرڻ لاءِ ترسڻ کان انڪار ڪرڻ گهرجيئون. اسانکي پنهنجي يا ٻين جي دڪ پوڳا جي انديشي کان، ان ناهي ۾ شامل شريڪ ٿڻ نه گهرجي. مگر سڌيءَ يا اسڌيءَ طرح ناهي ڪندڙ کي واهر ڪرڻ کان باز. اچڻ ذريعي، ان ناهي جو مقابلو ڪرڻ ضروري آهي.

جيڪڏهن ڪو پيءُ بي انصافي ٿو ڪري، ته هنجي ٻارن جو فرض آهي ته پيءُ جو اجهو ڇڏي وڃن. جيڪڏهن ڪنهن اسڪول جو هيڊ ماستر آئيني جي بنياد تي پنهنجي سنسٽا ٿو هلائي، ته شاگردن کي اسڪول ڇڏي وڃڻ گهرجي. جيڪڏهن ڪنهن ڪارپوريشن جو ڀرڏان پيشاڙي آهي، ته انجا سياستدان سنسٽا مان نڪري اچڻ سان هنجي پيشاچار کان پنهنجا هٿ صاف رکن. ساڳيءَ طرح جيڪڏهن ڪا سرڪار پاري بي انصافي ڪري ته پرڃا کي سڄوئي يا ڪي قدر سهڪار کان هٽ جهلڻ گهرجي، ايتري قدر جو راج ڪندڙ برائيءَ کان باز اچي. هرڪنهن ويچار ۾ آيل حالت ۾، مانسڪ چاهي شريڪ پيڙا سهڻ جو نت ضرور موجود آهي. اهڙي پوڳا ڌارن آزادي هٿ ڪرڻ ممڪن نه آهي. ۱۴۶

جنهن گهريءَ آءٌ ستياگرهي بڻيس، ان گهريءَ کان وٺي آءٌ ڌاري حڪومت جي پرڃا نه رهيس، ديش جو باشندو ته

راشتر نه منس مان ئي نه حرايل آهن. ۴۳

منهنجي نظر ۾ هڪڙيائي سڳا جا سڙاج لاءِ گهريل آئتون سا آهي، ساريءَ دنيا خلاف پنهنجي رکبا ڪرڻ جي سمرتي ڌارڻ ۽ پورن آزاديءَ سان پنهنجي زندگي گذارڻ، پوءِ ٿوئي اها اوڻاين سان پورو ٿيڻ. سڀي حڪومت خود حڪومت جي جاءِ ڪڏهن نه پوري نه سگهندي. ۴۴

آءٌ برطانوي لوڪن کي ڏوهه ٿو ڏيان. جيڪڏهن اسين سڳا ۾ گهٽ هجن ها، جتن برطانوي لوڪ آهن، ته اسين نه شايد ساڳيائي طريقا اختيار ڪريون ها جهڙا هو وٺي رهيا آهن. ظلم جو راج، ۽ دغا دولاپ کي ڏاڍن جا هٿيار نه آهن، پر هيٺن جا آهن. برطانوي لوڪ تعداد ۾ گهٽ آهن، اسين وري پنهنجي گهڻائيءَ يا وڏي سڳا هوندي نه ڪمزور آهون. نتيجو اهو ٿيو آهي ته اسان ٻنهي مان هڪڙو ٻئي کي هيٺ گهلي رهيو آهي. اهو عام آزمودو آهي ته انگريز لوڪ ڀارت ۾ رهڻ پڇاڻا سڃاڻا ڪوهن ٿا ۽ وري ڀارت واري انگريزن سان لڙه وڃڻ ۾ اچي همت ۽ مردانگي وڃائي ٿا وڃن. اهو ڪمزور ڪرڻ وارو دُروولڪي اسان ٻنهي قومن ڪاڻ ۽ نه وري دنيا لاءِ چڱو آهي.

مگر، جيڪڏهن اسين هندوآسي پنهنجي خرداري ڪريون ته پوءِ انگريز لوڪ ۽ باقي دنيا پنهنجي سنڀال پاڻ ڪندا. دنيا جي ترقيءَ ۾ اسانجو حصو ٽهنڪري اهو ٿيڻ گهرجي ته اسين پنهنجو گهر ٺاهيون. ۴۵

پوءِ ننڍن دڪ پوڄڻ واري نير جي درشتيءَ کان، اسڪار ۽ ڪپڙو آهي؟ اسانجي اڃا خلاف راج ڪندڙ سرڪار

لوڪشاهي ۽ جنتا

۽ اهو انهنجو فرض به آهي، ته اسه اُٺت جي خلاف
ٿي بهن. ۳۸

ڪنهن دنيوي طاقت، پوءِ چاهي ڪيڏي به وڏي چون هجي
نهن جي اڳيان گوڏو کوڙڻ کان دريڙا سان انڪار ڪجي
هن کان وڌيڪ بي ڪا بيداري آهي ئي ڪانه. اهو ڪٿائڻ
اري پاڻ بنا ۽ انهي ئي پورٽ و شواس سان ٿيڻ گهرجي
نماي سدا اُمر آهي، باقي سڀ آهي مثيلا. ۳۹

ترئين آزادي جا حاصل ڪنداسين سا نڪ اوتري ئي مقدار
۾ هوندي ڇيتري اُن مهل تائين اندرئين آزادي پراپت ڪئي
هوندي سين. ۽ جيڪڏهن آزادي بابت اهو ويچار درست آهي،
ته پوءِ اندرئون سڌاري آڻڻ تي ئي ايڪاگر ٿي پنهنجو مکيه
زور لڳائڻ گهرجيئون. ۴۰

سڄو پرچا راج وادي اهو آهي، جو شد اهنسڪ اپاون سان
پنهنجي، ۽ ان ڪري پنهنجي ديش جي، ۽ انت ۾ سڄي ۽ انسان
ذات جي آزادگي ۽ جي رکيا ٿو ڪري. ۴۱

انتظام واري ۽ جاڳرت لوڪ شاهي، دنيا ۾ سڀ کان عمدي چيز
آهي. تعصب، جهالت ۽ وهم ۾ ڦاٿل لوڪشاهي، اند ڏند ۾ پاڻ
آڙائيندي ۽ پنهنجو پاڻ کان ئي شايد ناس ٿي ويندي. ۴۲

لوڪشاهي ۽ هنسا ڪڏهن به گڏوگڏ هلي ڪين سگهنديون.
جي حڪومتون اڄ نالي طور پرچا راج وادي آهن تنڪي يا نه
ڪلر ڪلا سر و ستاداري راج بططو پوندو، يا جيڪڏهن انهنڪي
سڄو پڇو لوڪشاهي راج بططو آهي ته انهنڪي همت سان
هنسڪ ٿيڻو پوندو. اهڙائين چوڻ بلڪل غلط آهي ته اهنسا تي
قسط ڪي شخص عمل ڪري سگهندا، ۽ راشتر ڪڏهن به نه جو

حسبنا الله وحده
الحمد لله رب العالمين

الحمد لله الذي جعل في كل شيء حكمة
والله اعلم بالصواب

بظاہر اور عوامی اندویشوں کے ساتھ اس کی تعلیم دے لے انہوں نے جو کام کیا
 اُس پر جتنی اس کی توجہ دے گی وہی اُس کے لئے ہوگا۔

[illegible][illegible]

احوال صحیح آہی نہ امام کی مجلس خانیہ میں پہنچا جو احوال مرثیہ آہی
 نہ دستِ رجب کی صفحہ ۱۰۱ پر اور ان کی سب سے پہلی الفوت میں
 حضرت اہل بیت الفوت میں سے امام زکی علیہ السلام کا حاجی بنا
 جانے کا ذکر ہے کہ وہ تہ حرم کے بعد بھی اذکار آہی

حڪومت سچ پچ غريبن لاءِ ٿي هلائي وڃي ٿي. ۲۷

سرڪار ڳڻيل ۽ ترتيب وار آڪار ۾ هٽيا جو روپ بڻجي پوي ٿو. منش کي آتما آهي، پر جئن ته حڪومت هٽيا بيجان مشين آهي، جنهنجي هٽيءَ جو هٽيا تي دارومدار آهي، تنهنڪري هٽيا کان ڪڍڻ به ڇڏائي الڳ ڪري ٿو سگهجي. ۲۸

منهنجو اهو يقينو پختو آهي ته جيڪڏهن سرڪار پوئجيوان کي هٽيا وسيلي دٻائي ڇڏي ته اها خود هٽيا جي چار ۾ ڦاسي پوندي، ۽ وري ڪڏهن به اهڙا جو وڪاس ڪري ڪانه سگهندي. ۲۹

سؤراج جي ارت آهي ته سرڪاري ضابطي کان آزاد ٿيڻ کان لڳاتار ڪوشش ڪرڻ، پوءِ چاهي اها سرڪار ڌاري هجي يا پنهنجي راشت جي. سؤراج واري حڪومت هڪڙو ڏک ڀريو معاملو ٿي پوندي، جيڪڏهن جنتا زندگيءَ جي هر هڪ ڳالهه جي تفصيل کي ضابطي هيٺ هلائڻ کان اُن سرڪار ڏانهن پئي بهاريندي. ۳۰

جيڪڏهن اسين آزاد برش ۽ استريون ٿي ڇڏي ٿا سگهون، ته اسان کي مرڻ لاءِ راضي رهڻ گهرجي. ۳۱

گهڻائيءَ جي راج جو عمل ڪنهن حد تاءِ ٿيڻ گهرجي يعني ته سوالن جي دستار ۾ پاڻ کي گهڻائيءَ اڳيان آڻڻ گهرجي، مگر گهڻائيءَ جا فيصلا پوءِ چاهي ڪهڙا به ڪٿي هجن، تنهن هروڀرو مڃڻ غلامگيري ٿيندي. لوڪشاهي ڪو اهڙو راج نه آهي جنهن ۾ ماڻهو رين جيان هلن. لوڪشاهيءَ هيٺ، رائي ويچار، توڙي عمل ڪرڻ جي شخصي آزاديءَ جي ساوڌائيءَ سان رکيل ٿئي ٿي. ۳۲

جيڪڏهن اسان کي انوه جي قانون کان ڪٽي ڪٽي ڪري
آهي ۽ ڏس لاءِ ٿيڻ پري ٿيڻ چاهيون ٿا، ته جيڪي
عام خلق جي اڳواڻي ڪرڻ جي دعويٰ رکن ٿا تن کي انهن
جي پٺيان هلڻ کان محڪم ارادي سان انڪار ڪرڻ گهرجي.
مان ڀانيان ٿو ته ڇڙو پنهنجي رائي کي اعتراض طور ظاهر
ڪري ۽ انوه جي راءِ اڳيان سر نواڙ نه فقط ڪانهي نه آهي
مگر ضروري اهم معاملن ۾ عام خلق جو راءِ اڳواڻن کي جي
سندن عقل کي نه آهي نه انجي خلاف ئي هلڻ گهرجن. ۲۵

اهو اڳواڻ جو سڀ قسم جي ويچارن وارن ماڻهن سان گهٽيل
آهي، جو هو اوس هوندو ٿي، جيڪڏهن وڌيڪ جي پڙهڻا
خلاف ٿو هاءِ ڪري، ته اڪموني جيتوڻيڪ جيڪڏهن اندرون
آواز نه اٿس جو هن کي سوکيو جهلي ۽ هنجي رهنمائي ڪري،
ته هو بنا لنگر چٽاڙ جيان اوجندو ٿي ويندو. ۲۶

ايترو قبول ڪندي ته انسان سچ پچ عادت وڌيڪو آهي، منهنجو
ويچار اهو آهي ته هن لاءِ بهتر ائين آهي ته اڃا شڪتيءَ جو
استعمال ڪندو رهي، منهنجو اهو به وشواس آهي ته ماڻهو
پنهنجي اڃا شڪتيءَ کي ايستائين وڌائڻ لاءِ سمور آهي جو
ڏيڻ گهرجي ٿوري ۾ ٿورو ٿي پوي. حڪومت جي طاقت
جي وڌي وڃڻ کي آءٌ گهڻي ۾ گهڻي الڳي وڃان ٿو ڏسندو
آهيان، ڇاڪاڻ ته متوسطه طاقتيءَ طرح ٿيڻ کي گهٽائڻ
سان پٺاڻي ٿي ڪڍي ته به شخصيت جا هر پرڪار جي آلتِيءَ
جو بنياد آهي، تنهن کي ناس ڪرڻ سان انسان ذات کي اها
حڪومت جي طاقت وڌي ۾ وڌو جهڙو ٿي رهي. اسان کي
اعظم ڪيترين ئي حالتن جو سامهون آهي جن ۾ ماڻهن امانت داري
ڪئي آهي پر اهڙو ڪو نه مثال ڪونهي جتي

لوڪشاهي ۽ جنتا

منهنجو سپاءُ اُمر آهي، اهڙو الزام اڪثر مون تي ڌريو ويندو آهي. مون کي چولدا آهن ته مان گهڻائيءَ جي فيصلن اڳيار ٿين ڪين. آيس شاه هٿ جي تهمت ڪڏهن به قبولي نه سگهيو هوندو يا آيس شاهيءَ جي تهمت ڪڏهن به قبولي نه سگهيو هوندو. اٽلندو غير ضروري ڳالهين ۾ پنهنجي مڙلدڙ سپاڙهي ۽ سوتنترا جو قدر ڄاڻي مان ٻين لاءِ به اهڙو ئي آزاديءَ جو قدر ڪريان ٿو. ڪو هڪڙو اهڙو جڳو به پاڻ سان سهمت ڪرڻ لاءِ موڪلي خواهش ڪاهي جيڪڏهن ان پُرس يا استريءَ جي ٻڌيءَ کي مان مڃائي نٿو سگهان. مون کي پنهنجي وري جي واکي کي به رد ٿيڻو آهي جو پراڻن ۾ پراڻن شاسترن ٻڌيءَ کي پاڻي نه سگهندا آهن. مگر مون آزمودي مان ڏٺو آهي ته جيڪڏهن مان سماج اندر رهڻ چاهيندي به پنهنجي سوتنترا قائم رکان ته پوءِ مون کي نهايت حد سوتنترا کي فقط اول درجي جي اهميت وارين ڳالهين تائين محدود رکڻ گهرجي. ٻين سڀني ڳالهين ۾، جي پنهنجي شخصي ڌرم يا تهڪي ٻين کان ڦرڻ يا هٽڻ جو سوال نٿو اٿي ته پاڻ کي ڏي ۾ وڏي تعداد جي گهڻي ۾ گهڻي ڀلائي واري سڌانت آءُ نٿو مڃان. ان جي ٺڳي روپ ۾ اها معنيٰ آهي ته ۵۱ ڪڙي جي فرضي ڀلائيءَ جي پراپتي خاطر ۴۹ سيڪڙي ۾ جو فائدو قربان ٿئي يا اڃا به چئجي ته قربان ڪرڻ تي. اهو ڪنور سڌانت آهي ۽ انسانيت کي چيهو رسايو هڪڙوئي حقيقي شاندار انساني سڌانت آهي ”ڪُل جو ۽ اهو گهڻي ۾ گهڻيءَ خود-قربانيءَ سان ئي سڌ

مختلف شطي لکائن کان ئي ڏسنداسن. وويڪ سيني جو ساڳي رهندو آهي. تنهنڪري جيتوڻيڪ اهو وويڪ شخصي هليڪ چلت لاءِ هڪ چڱو عمدو رهندو آهي، ته به ان راءِ رشت کي سيني جي مٿان مڙهڻ، گویا سب ڪنهن جي وويڪي آزادي سان اُسو دست اندازي ڪرڻ جي برابر ٿيندو. ۱۹

راڻن جي مسئلي جو مطلب دشمني ڪڏهن به نه هئڻ گهرجي. جيڪڏهن انهي معنيٰ ائين ڪڍجي، ته چٽو منهنجي پٽي ۽ مان هڪ ٻئي جا جاني دشمن هونداسن. مان ٿو سمجهان ته دل ٻا ۾ ڪي به ماڻهو هوندا جنجي وچ ۾ رائي جو اختلاف نه هوندو، ۽ جڏهن ته آءٌ گيتا کي مڃيندڙ آهيان، مون هميشه اهائي ڪوشش ٿئي ڪئي آهي ته انهن کي، جي مون سان مسئلي وٺن ٿا، ساڳي ٻار محبت سان ڳوٺان جڏهن پنهنجن ويجهي ۾ ويجهن ۽ ٻاري ۾ ٻارن سان هوند هلا. ۲۰

پري پري جي ڳوٺن ۾ پون ماڻهو ڪن ٿا سي آءٌ ٻاسندو رهندس، هن دل ٻا ۾ هڪڙوئي ظالم آءٌ ميان ٿو سو آهي منهنجو اندر وارو ”سائيڪو سڪير لاءِ“ ۽ جيتوڻيڪ شط هڪڙي جي ٿوري ۽ ٻي هڪڙي سوال درپيش آيو ته به مون ٻار ۾ ميان ٿو نه مولڪي اهڙي يا اميدي ۽ چٽي ۽ ٿوري ۽ منجهه هئڻ جي ڪافي همت آهي. ۲۱

آءٌ سچائيءَ سان چئي سگهندس ته آءٌ جو پاڻا عيس سان ٻڙ آهيان، ٽڙهن هر جنس پاڻا جا عيب آءٌ ڏسڻ ۾ ڏرا سڀو آهيان، تنهن ڪري انهنجي شين پاڻا جو ڪاڪي آهيان. مان اهو سڄو آهيان ته ڪنهن ئي به ڪرڙي راءِ نه ڏجي ۽ جي به اوتاريون ڏسڻ ۾ اچن تن به ڇڏڻ وٺ ڪريان. ۲۲

لوڪشاهي ۽ جنتا

پرجا راج جي هن ٺڪي ۽ ٻوڪ منجهان پهرين پار پئي
لائق بڻائين. تنهن کانسواءِ پرجا راج وادي بلڪل لسوا
گهرجي. هنجا ويچار ۽ سينا پنهنجي پاڻ يا پنهنجي
نه، بلڪ فقط پرجا راج بابت ئي هئا گهرجن. فقط تڏهن
هو سول نافرمان ۽ جو اڌڪار حاصل ڪندو. مان تنهن
نه ڪوبه پنهنجا نسبا ڇڏي ڏئي يا پنهنجو پاڻ دٻائي
مان ائين نٿو هجان ته صحت بخش ۽ ايمانداري وارو
ڪو اسان جي ڪاريه کي نقصان رسائيندو، مگر موقع هر
دوڪياري، يا اڌورا راضي ٿا ضرور نقصانڪار ٿيندا. جيڪڏهن
مختلف راءِ جو اوهان کي هروڀرو ٿيڻو آهي ته اوهان کي
خبرداري ڪرڻ گهرجي ته اوهانجا راءِ جڏهن اوهانجي
آندرين اعتقادن کي ظاهر ڪن ۽ نه ڇڏو پنهنجي ڌر جي
ڪ سڀونجائي هوندي جي مراد هجي.

اها ڳالهه نه وسارڻ گهرجي ته منش واستو به هڪ سماج ۽ ڇو
آهي. هو سماج ڪٿي به جي احتياجن سان پنهنجو سوار ٿيڻو
ٺهڪائي بيهارڻ سگهيو آهي ۽ ائين ئي هو چڙهي پنهنجي
هائوڪي ڪڙي ٿي رسيو آهي. اهو ڪو سوار ٿيڻو جهنگلي
جانورن جو قانون آهي. اسين، شخصي آزادي ۽ سماج
بندن جي وچ واري واٽ وٺڻ سکيا آهيون. ساري سماج جو
بهمودي ۽ خاطر سماج ۽ بندش جي باخوشي ۽ پوئواري ڪنهن
هڪ شخص توڙي سماج، جنهنجو هو سڀا سد آهي، ٻنهي
کي ڀريو يا ڳيو ٿي ڪري.

۱۸

حال چلڪت جو سونهري نيم، تنهن ڪري آهي پر سپر سمن
مِلتا، جڏهن ڏسون ٿا ته اسان سڀني جا هڪجهڙا ويچار
سڀ ٿيندا ۽ اسين سڀني کي اڌو ڳاڙو يا الڳ ڌڙڌن ۾ ۽

واڻا، کي استاين ڪر مان. نئين ڪري مون لکي سڙاج جي
هلاچل آڻي شديءَ جي ئي حليل آهي. ۱۶

اسين جي پنهنجي اڃا بسن مٿان مڙهيون ۽ اسانجو زور ظلم،
مڪه جيترو الگريون، هن جي لوڪشاهي بڻيل آهي، تن کان ئي
ببجد بدتر ٿيندو. انهن الگريون جو ظلمي راج آهي جو
مخالفت جي وچ ۾ لاءِ ٽڙيندڙ ٿورن، اسان ئي مڙهو
آهي، اسانجي زبردستيءَ واري حڪومت ٿيندي گهڻائي وارن
جي مڙهل، نئين ڪري اڃا پورين کان ئي بدتر ۽ سچ پچ
وڌيڪ اڌمي ٿيندي. نئين ڪري اسانکي پنهنجي حد جڳ
منجهان ڪنهن به روپ ۾ زور زور کي ڪڍي ڇڏڻ گهرجي.
جهڙڪڻ اسين فقط مڪه جيترا آهيون جي اسانگار جي
سڌايت کي پنهنجي عوشيءَ جيتل آهيون نه پوءِ تن کي
پنهنجي راجار مڪه موجب موڙڻ جي ڪوشش منجهه اسان
کي مري ٿي نه ٿي ٿيندي، مگر ائين ڪرڻ سان اسان
پنهنجي ڪاريءَ جو سڃاڻيءَ سان اڃا ۽ انکي پوريءَ طرح
سان بيش ڪيو هوندو. پر جهڙڪڻ اسان، ماڻهن کي
زوريءَ پنهنجي جهنڊي همڪ آڻينداسين نه ڇڏو ته اسين
ايتروءَ پنهنجي ڪاريءَ کان به هڪ ٿينداسين، ۽ اسين جهڙڪڻ
کلي حال سوڀارا ٿيندا نظر نه اچون، ٿڌهن نه ائين مڃو ته
اسين بدتر دشمن حمان ۾ ڪامياب ٿيا هونداسين. ۱۷

حائي ڪم کان ئي جهڙڪو پورا راج واري ٿي ٻڌا ٿو آهي سو
سرم يا انتظام جو ٻائيند ٿيندو ٿي آهي. سيني الساني يا ايشوري
ليمن کي عوشيءَ سان مڃڻ ٿي، جيڪو رواجيءَ طرح هريل
آهي ٿيندو لوڪشاهي سڀاويڪ ٿو پوي. اندرونيءَ سوڌي
۽ مڪيا ٻنهي وسيلي آڻي پورا راج واري هٿ جي دعويٰ ٿو
رکان. جهڙڪي پورا راج جي سڀا ڪرڻ جي ٿي آهي، سي بل

لوڪشاهي ۽ جنتا

ٻه زور زبردستيءَ تي نه پر انهنڪي ٿورائي وارن کي بدل
گوري خيال ڪرڻ تي ٻڌل هجي. جيڪڏهن اها حڪوم
پوي، ته پوءِ اسين ڇا لاءِ گوڙ بکيڙو ڪريون. هر حالت
جنتا پوءِ ليکي ڀرتي ڪان هوندي. اها جنتا پوءِ جي انهي
کان وڌيڪ نه، ته به هاڻي وانگر ساڳي لت ڦروهيڻي ٿيندي. ۱۴

باوجود انهيءَ جي ته يورپ ۾ ماڻهو راجنيتڪ خود حڪومت
ماڻهن ٿا، ته به آءٌ سمجهان ٿو ته بنياديءَ طرح جو مرض
ڀارت ۾ آهي سو ساڳيو يورپ ۾ به آهي. ... تنهن ڪري علاج
ڏيڃڻ، کڻي چٽجي بنا ڪنهن بناوت جي، يورپ جي جنتا جو
قائم ٿيڻو آهي.

جنتا جي طرفان هنسا ان مرض کي ڪڍڻ به دفع ڪين
ڪندي. ڪٿن به، هن مهل تائين آزمودي ڏيکاريو آهي ته
هنسا جي ڪاميابي ڪڇ وقت لاءِ بي بقا پئي رهي آهي. پاڻ
گهڻي وڌيڪ هنسا ڏانهن نيو آڻائين. هيستاءَ جيڪي آزمايو
ويو آهي سو آهي هنسا جا جدا جدا قسم ۽ هٿرادو وڌل پابنديون،
سي به گهڻو ڪري هنسا ڪندڙ جي مرضيءَ پٽاندڙ هونديون
آهن. نازڪ آزمائش جي گهڙيءَ، اهي پابنديون سياوڪ طرح
ٿئي پونديون آهن. مولڪي تنهن ڪري ائين ٿو لڳي ته يورپي
جنتا کي، جي چوٽڪارو پائڻو آهي ته اڳي پوءِ اهنسا گرهڻ
ڪري پوندي. ۱۵

ت کي چڙو انگريزن جي غلاميءَ کان ڇڏائڻ ۾ مون کي
ه ٿي ڪونهي. ڀارت کي هر نموني جي غلاميءَ مان آزاد ڪرائڻ
ٿي منهنجو سندرو ٻڌل آهي. مولڪي ڪابه خراش ڪانهي
ايسپ واري ڪهاڻيءَ وانگر) مڪنگ راجا بدلائي بند

اسن گهڻي وقت کان ائين ئي سوچڻ تي هريل آهن ته سڀا سڀا طاقت فقط قانون ساز اسمبلي، راج سڀا، ڊنارن ئي ئي آهي. مون انهي عقيدي کي هڪڙي ڀاري ڀل ڪري ليکيو آهي ڄا، سڀا ۽ ڊنارن يا ڪنهن ائڙ ڊنارن، اسان کي منڊي اسانجي مٿان پئجي آهي. برطانوي ٽواريچ جي مٿاڇري اڀياس منجهان اسن ڀائڙ اڳا آهن ته سموري طاقت پارليامينٽ، لوڪ سڀا، وسيلي تي ئي ماڻهن ڏانهن اچي. سم ۽ ائين آهي ته طاقت ماڻهن منجهان ئي سڀا آهي، ۽ اها حال ائين کي سرور ڪيل آهي جنکي هو پنهنجا عبوضي ڪري ٿا ڇوڏين. لوڪ سڀا کي لوڪن کان الڳ پنهنجي روءِ سوء طاقت نه ڄا پر ڪا هستي ئي ڪانهي. گنرل ايگويٽن ورهين کان منهنجي اهائي ڪوشش ٿي رهي آهي ته اهي سلسل سم جي ڀاري ۾ لوڪن کي لڳي ڪرايان. سول نافرمان شڪتيءَ جو خزانو آهي. ذرا تصور ڪريو، ساري قوم قانون ساز مجلس جي پاس ڪيل قاعدن موجب هلڻ لاءِ راضي نه ٿي ۽ ٽن جي نافرمانيءَ جي نتيجن جوڳڻ لاءِ تيار هجي! اهي لوڪ سموريءَ قانون ساز ۽ ڪاروباري مالداري کي سڱ سهارڻ ڇڏيندا. پوليس ۽ فوج ٿورائيءَ وارن هائين تي ڊٻار لاءِ ڪتب ايندڙ آهن پوءِ ڇا اهي ٿورائيءَ وارن ڄاڻون ڪيترو نه شڪستائي ڇو نه هجن. مگر ڪنهن نه پوليس يا فوج جو دٻاءُ ڪنهن از حد ٻڙا جوڳڻ لاءِ تيار ٿي اڪتل قوم جي آڻ لڳا سگهي ڪي موڙي ٿو سگهي. ۽ راج سڀا وارو سرشتو ڀلو فقط لڏهن آهي، جڏهن ان ها سڀا سد گهڻن جي لڳا پٽاندڙ هلڻ لاءِ خواهان هجن. بن اڪرن ۾ ڪٿي چئجي ته اهو سرشتو فقط هڪ ٻئي جي پست تي بوندڙ ماڻهن منجهان ڇڏو خاصو ڪارائتو آهي.

قدرتي طور ناممڪن آهي؛ مثلاً سڀني جو ساڳيو قد يا رنگ يا
 فھر جو درجو، وغيره ٿي نٿو سگھي. تنهنڪري سياوڪ
 طرح ڪن کي وڌيڪ ڪمائڻ جي سگھتي ٿيندي ۽ ٻين کي
 گھٽ. قابل آدمين کي وڌيڪ لياقت هوندي ۽ هو ان
 ڪم لاءِ پنهنجو ذهن فھر ڪم آڻيندا. ڇپڪڙهن آهي ڏيا پاو
 سان اهو ڪتب آڻيندا ته راج جو ڪارج سد ڪندا. اهڙا
 ماڻهو امانت دارن جي حيثيت ۾ ٿي رهندا ۽ نه ڪنهن
 ٻيءَ طرح. مان ڪنهن ٻڌايو ان ماڻهو لاءِ وڌيڪ ڪمائڻ منظور
 ڪندس، پر مان هنجي ذهن کي گھٽيندس نه. مگر هنجي
 سرس ڪمائي جو ڳڻل حصو، راج جي پلائي لاءِ ڪتب اچڻ
 گهرجي جهڙيءَ طرح ٻيءَ جي سڀني ڪمائيندڙ پٽن جي آمدني،
 ڳڏيل ڪٽنب پوڄي ۾ ويندي آهي. ذهين ماڻهن کي
 پنهنجي ڪمائي فقط امانت دارن جي حيثيت ۾ هوندي. شايد
 مان هن ان ۾ ٻريءَ طرح ناڪامياب ٿيان. ايڪن اهڙي ڪجهه
 آهي جنهن ڏانهن منهنجو قدم ضرور هلي رهيو آهي. ۱۰

آشا اٿم ته آءٌ ظاهر ثابت ڪري ڏيکاريندس ته سڄو سوراڄ
 ايندو نه ڪن ٿورن کي اختياريءَ جي پراپتيءَ ذريعي، پر
 سڀني کي انهيءَ لياقت جي حاصلات سان، جنهن جي زور
 تي هو ان اختياريءَ جي بداستعماليءَ جو مقابلو ڪري سگھن.
 ٻين اڳرن ۾ ڪٿي ڇڪجي، ته سوراڄ جنتا کي سکيا ڏيڻ سان
 پراپت ٿيندو جنهن جي احساس سان اها جنتا پنهنجي لياقت آهر
 ان اختياريءَ کي باقاعدي هلائي ۽ ضابطي هيٺ رکي سگھي. ۱۱

انگريزن جو صرف نڪري وڃڻ آزادي نه آهي. انجي معنيٰ
 آهي ته هڪ معمولي ڳوٺاڻي ۾ سرت سڃاڳي اچي ته هو خود
 پنهنجي تقدير جو اڏيندڙ آهي، هو پنهنجي چونڊيل عيوضي
 دئاران پاڻ پنهنجو قانون ساز آهي. ۱۲

ٻوڏ وسين. جيڪڏهن فرض، بنا بجاوڙي ۽ جي ڇڏي، اسين
اڌڪارن پٺيان ڏوڏن اسين نه رڃ ۾ جل جبان اسان کان پري
پري هٽندا ويندا. جيترو گهڻو الهن جي پٺيان ٻوڏ اسين اوڻو ئي
پري آهي اسان کان پڇندا ويندا. ۷

منهنجي نظر ۾ سياسي طاقت ڪو مقصد ڪونهي، پر لوڪن کي
زندگيءَ جي هر ڪٽر ۾ پنهنجي حالت سڌارڻ لاءِ اپارڻ منجهان
هڪڙو آهي. راجنيتڪ شڪتيءَ جي معنيٰ آهي قومي عيوضن
ڌنارن قومي جيون کي سنوارڻ سڌارڻ جي حيثيت ڌارڻ.
جيڪڏهن قومي زندگي اهڙي پورڻ ٿي ٿي وڃي جو خود
بخود قاعدي سان پيئي هلي، نه پوءِ ڪنهن به عيوضيتي جي
ضرورت نٿي ٿئي. پوءِ آها هڪڙي قسم جي گساوان راج-رهف
واري اوستا نڀو پوي. اهڙيءَ اوستا ۾ هرڪو پنهنجو حاڪم
آهي. هو پاڻي اهڙي نموني جي حڪمراني ٿو ڪري جو
هو ڪڏهن به پنهنجي پاڙيسريءَ لاءِ رندڪ نٿو بڻجي. تنهن
ڪري، ان آدرشي راج ۾ راجنيتڪ طاقت نٿي ڪانه
ڇاڪاڻ ته حڪومت ئي ڪانه ٿئي. مگر زندگيءَ ۾ آدرش
پوريءَ طرح سڌ نٿي ڪن ٿو. تنهنڪري ٿورو جو عمدو
اول درجي جو واکو آهي، نه آها حڪومت بهترين آهي جا
ٿوري ۾ ٿورو حڪم ٿي هلائي. ۸

منهنجو وشواس آهي ته سڄي لوڪشاهي فقط اهنسا منجهان ئي
اُڀري سگهجي. دنيا جي ملڪن جي گڏيل انتظام جو ماڻهائو
فقط اهنسا جي بنياد تي ئي ڪڙو ڪري سگهجي ٿو ۽ دنيا جي
معاملن منجهه هٿس صفا ترڪ ڪرڻي ٻولدي. ۹

سماج بابت منهنجو ويچار اهو آهي ته جيئن ته اسين هڪجهڙا
پندا ٿيا آهيون يعني هڪجهڙي وجهه جا حقدار آهيون،
انه ۲۱۱۵. به سڀني کي ساڳي لياقت عطا ٿيل نه آهي. اهو

لوڪشاهي ۽ جنتا

وڙهن ٿا، انهن مان هڪڙو پڇتائي ٿو ۽ اهو پيار جو منجه
ستل پيو رهيو هئو تنهنڪي ٽئين سر جاڳائي ٿو، ٻئي ورا
صلح شائتيءَ ۾ رهندڙا ڪو به ان واقع ڏانهن ڌيان نٿو ڏئي
پر جيڪڏهن ٻئي پاڻ وڪيلن جي دست اندازيءَ ڪرڻ
يا ٻئي ڪنهن سبب کان هڪ ٻئي تي حملو ڪن ٿا،
عدالت ڏانهن ڊوڙن ٿا — جو پسون بل جي نمائش جو پيو
روپ آهي — ته انهنجا ڪارناما اخبارن وارا ٺه پهر چئي ظاهر
ڪندا، پاڙيسرين منجهه سندن پڇر ٿيندي ۽ گهڻو ڪري اتياس
۾ به جڳهه ملندين. ۽ جيڪي ڪنهن ۽ ڄاڻين لاءِ صحيح
آهي سو ساڳيو قومن لاءِ به آهي. ڪنهن قبيلن لاءِ هڪڙو
قانون آهي ۽ راشٽرن لاءِ ٻيو، ائين وسهڻ لاءِ ڪو سبب
ٿي ڪونهي، تنهن چئبو ته اتياس قدرت جي راه ريت ۾
رندڪن جو هڪڙو داخلو آهي. آتمڪ بل قدرتي يا سهج
سپاويڪ هئڻ سبب، اتياس ۾ داخل نٿو ڪيو وڃي. ۵

سؤراج جو سمورو مدار اسانجي اندروني طاقت تي ۽ ڳوٺن
۾ ڳوٺن ڪنڀارن خلاف لڙڻ لاءِ پنهنجي سامريءَ تي آهي.
جنهن سؤراج جي حاصل ڪرڻ ۽ انکي هلائڻ ۽ نڳائڻ ۾
ساندهه جاکوڙ جي ضرورت نٿي ٿئي سو نانءُ ڳنهڻ جو ڳوٺ به
نه آهي. مون تنهنڪري سعيو ڪري ٻنهي واپيءَ ۽ ڪرم
رستي ڏيکاريو آهي ته راجنيتڪ خود حڪومت — يعني مردن
۽ زالن جي وڏي تعداد لاءِ سؤراج — شخصي سؤراج کان ڪو
بهر ڪونهي، ۽ تنهنڪري، اهو حاصل ڪرڻو آهي ۽
عين بين ساڳين ئي اُپاڻن وسيلي جيڪي شخصي سؤراج يا
آتم-راج لاءِ گهربل آهن. ۶

حقن جو حقيقي بنياد آهي فرض. جيڪڏهن اسين سڀئي
پنهنجا فرض ادا ڪندا رهون، ته حق لاءِ پري ڏور ڳوٺ

ڇڏڻ بنا هو اهو اڌڪار ڇڏي ڪين سگهندو. سول نافرمانِيءَ جي ڪري ڪڏهن به وڳوڙ ٺهڻو نه آهي. هنسڪ نافرمانِي ٿي وڳوڙ ڏانهن لڳي سگهندي. هرڪا حڪومت هنسڪ نافرمانِي زور زور سان دٻائي ٿي ۽ هي ٿئي دٻائي نه پاڻ ناس ٿي ٿي وڃي، مگر سول نافرمانِي کي دٻائڻ آهي گویا ويڪ کي قيد ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ. ۳

سڄي ٻچي لوڪشافي يا چنڊا جو سؤراج ڪوڙن ۽ هنسڪ اُٻاون سان ڪڏهن به حاصل ٿي نٿو سگهي ۽ سب سليس صاف ٻيو آهي ته انهن آهنگ اُٻاون جي استعمال جو سبب وڌيڪ تيز ۽ اهوئي ٿيندو ته وڏين جي دٻائڻ يا انهن جي جڙئون ناس ٿيڻ ڏٺاڻان سموري مخالفت دفع ڪرڻ به اچي. اهو شخصي آزاديءَ ڏانهن نه ٿيندو. هڏا هڏا جي راج هيٺ ٿي ٿيڻ شخصي آزاديءَ پورن رهن مائلي ٿي سگهي ۴

دنيا ۾ جو هيترا سارا ماڻهو اڃا سوڌ وڃيٽا آهن، اها حقيقت ڏيکاري ٿي ته اُچو بنياد ٻڌل آهي، نه هٿيارن جي زور تي، پر سعي يا ٻولڻ جي بل تي. ٿيڻڪري سٽه ۽ ٻولڻ واري بل جي ڪاميابيءَ جي سبب کان وڌي ۽ ٿيڻڪه پاڪ صاف ثابتي ٿيڻي حقيقت مان ملڻي آهي ته دنيا جي لڙائين جي باوجود، دنيا اڃا هلي پئي.

هزارها، حقيقتاً، لکيا لوڪن جي جياپي جو مدار ٿيڻي بل جي تمام اثرات جي عمل تي آهي. پهچي روزاني زندگيءَ ۾ ڪورڙها ڪتنس جا ننڍا ننڍا جيترا جيڪڙا، ٿيڻي بل جي عمل اڳيان الپ ٿيڻ وڃن. سوين قومون امن آمان ۾ رهنديون. انباس ان حقيقت جو ڌيان ٿيڻ وڃي ۽ ٿيڻ وڃي سگهي. انباس سڄي ٻولڻ جي بل يا آهنگ بل جي سختن سؤڌي عمل جي هرڪم ٻيڪڙيءَ يا رنڊڪ جو هڪ ڊانڊو آهي. به ٻاڙ

باب نائون

لوڪ شاهي ۽ جنتا

لوڪ شاهي ۽ بابت منهنجو ويچار اهو آهي ته ان هيٺ هيٺ
۾ هيٺي ڪي ساڳيوئي وجهه هئڻ گهرجي جهڙو سگهارن مان
سگهي ڪي. اهو سواءِ اهنسا وسيلي پيءُ طرح ڪڏهن به ٿي
نه سگهندو. ۱

آءُ هميشه الهي راءِ تي قائم رهيو آهيان، نه سڀ کان ٿڌي
سڀ کان نماڻن لوڪن سان پڻ سماجڪ نياءُ ٿئي. هن اوستا
ڪي زور زبردستي سان رست ناممڪن آهي. منهنجو اهو وشواس
پئي رهيو آهي ته اها ڳالهه سڀني کان اڏين ڪي جوڳي
سڪيا ڏيڻ سان ممڪن آهي جتن هو ساڻن ٿيندڙ اهڃڻ
ايڏاون جي نور تي، اهنسڪ اپاون ذريعي حاصل ڪن. اهو
اپاءُ آهي اهنسڪ اسهڪار. ڪڏهن نه اسهڪار اهڙو ۽ ايتروئي
فرض ٿيو پوي، جهڙو ۽ جيترو سهڪار. ڪوبه خود پنهنجي ستيا
ناسيءَ يا غلاميءَ ۾ سهڪار ۽ ساٿ ڏيڻ لاءِ ٻڌل نه آهي. ٻين
جي ڪوشش سان هٿ ڪيل آزادي، پوءِ اها ڪوشش ڪيترو
به اسانجي ڀلي جي مراد کان هجي، جڏاڻا نه ڪندي جڏهن
اها ڪوشش بند ٿي ويندي. ٻين اکرن ۾ ڪٿي چئجي ته
اهڙي آزادي حقيقي آزادي نه آهي. مگر سڀني کان اڏين
لوڪ به جتن ٿي اهنسڪ اسهڪار ذريعي ان آزاديءَ جي
حاصل ڪرڻ جو هنر سکندا تن ٿي ان جي ڇمڪ ۽ جهلڪ
محسوس ڪري سگهندا. ۲

سول نافرمانِي هڪ نگر واريءَ جو ذاتي حق آهي. انسانيت

اڻ ٿو آهي ٿن کي يا نه آهندا جي پڇڻ ڊگهن جي ڄاڻ ڪانهي
يا نه ڪن فقط مٿاڇرو سمجهو اٿن. ۲۵

ڪن ٿورڙن ڪروڙين جي ٽاهي آلت سان، غريبن جي ڏينھن
کي بنجو ڏيئي ٿو سگهجي. سواءِ انهن غريبن جي، حالت ٿورڙ
سان ۽ انهن کي ڏهندڙن سان اسڪار ڪرڻ جي سکيا ڏيڻ
وسيلي. ان طرح ڏهندڙن جي من ۾ نه ٿورو ايندو. مون اهو
اشارو به پيش ڪيو آهي ته اڪثر ان طرح ٻئي غريب ٿوڙي غني،
هڪجهڙا ڀاڱي ڀاڱي ٿڌي ٻولندا. ٻولي پيئجي لکي خراب نه
آهي. ان جو غلط استعمال ٿي آهي جو ٿورو آهي. ٽالپي جي
ڪنهن هڪ نه ٻئي روپ ۾ هميشه ڳهرج رهندي. ۲۶

جيڪي ذات آهن ٿن کي هينئر چيو وڃي ته اهي ان مال
ڏن لاءِ غريبن پاران پاڻ کي رڳو ٿوري ڪري لکين. شايد
اوهين چئو ته امانت داري هڪڙو قانوني ڪلبا جهڙو آهي.
مگر جيڪڏهن ماڻهو هر ممبئيءَ ان تي غور ڪندا رهن ۽ ان
تي عمل ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ته پوءِ پرتوئيءَ تي ڄمڻ
هائلي کان گهڻو وڌيڪ ٻير وڃي ٿيندي. پوري امانت داريءَ
پوکڻ جي ٽپڪي جي وصف جهان هڪ خبالي جهڙو آهي.
ها پراپت ٿي نه سگهندي. مگر جيڪڏهن اسن ان لاءِ آدم
ڪنداسن ته پرتوئيءَ تي هڪجهڙائيءَ واريءَ حالت کي رستو
لاءِ ٿي ڪنهن طريقي کان وڌيڪ انهيءَ دنارن گهڻو اچي
وڌي سگهنداسين. ۲۷

سڀني ڏن مال جو پورن ٽپاڳ هڪ اهڙي ڳالهه آهي ها
روايت ماڻهن منجهه به ڪي تمام ٿورا آهن جي ڪرڻ لاءِ سموت
آهن. ذات طريقي منجهان ڪافي وڃي طرح جيڪا ڪجهه
آمد رکي سگهجي ٿي سا اها آهي، ته اهي پنهنجو ڏن مال
۽ قابليوت امانت طور ٽالپ وقت رکن ۽ ٿن کي سماج جي سڌا
۾ لڳائين. ان کان وڌيڪ لاءِ زور ڀرڻ ٿيندو، ڪو به ان هنج
نڪي ڪي مري ڇڏو جنهن سونا آڻا ٿي لڏا. ۲۸

هوند جي وچر اٺ هوند

۳۵

جڏهن ڪوبه ماڻهو ٻئي کان وڌيڪ ٻيو ڀاڳيو نه هوندو.
باقي ان وقت جو چتر پنهنجي اڳيان سامهون اچي ٿو جڏهن
ڏنوان ٺوڏين کي هرج رستي پاڻ ساڻو ٿيڻ کي ڏڪاريندا ۽ غريب
شاهوڪار سان حسد ڪرڻ ڇڏي ڏيندا. بلڪل پورن سنسار
۾ پٺ ڳهت وڌائين کي ٿارڻ ۾ اسين ناڪامياب ٿينداسين
مگر جنگ جهيڙي ۽ ترشائي کان پاسو ڪري سگهون ٿا ۽
ڪرڻ گهرجيئون. ڪيترائي مثال اڃا موجود آهن، شاهوڪارن
۽ غريبن جا، جي پورن مترتا جي پاڻ ۾ رهن ٿا. اسان کي فقط
اهڙا مثال وڌائڻا آهن. ۲۳

آءٌ ٿو مڃان ته ڪو شاهوڪار ۽ زمين ۽ جاين جا مالڪ ذاتي
ملڪيت اوس ٻين جا ڏهندڙ بڻجن ٿا. يا انهن جي ۽ عام
لق جي فائدن جي وچر ڪو بنيادي يا اٺ ٺهڪندڙ
وڌو آهي. سڀ قسم جو ڏهن، ڏيچندڙ جي راض خوشيءَ يا
ذبردستيءَ واري سهڪار تي منحصر آهي، انهيءَ ڳالهه
۾ ڪيترن به ڪٽي ڌڪاريون ٿڏهن به اها حقيقت قائم
آهي ته ڏهن ممڪن ئي ڪونه ٿيندو جيڪڏهن ماڻهو
ڏهن کي مڃڻ کان لاپروا ٿيندا. مگر رائي آيو يا آپسوارٽ
پوئو ۽ اسين انهن ئي زنجيرن کي ڳل لايون ٿا جي
جڪڙين ٿيون. اهو بند ٿيڻ گهرجي. جيڪي گهريل
اهو نه آهي ته ڪو شاهوڪارن ۽ جاين ۽ زمين جي
جو خود خاتمو ٿئي، پر انهن ۽ عام خلق جي وچر
ناتو اهڙي ڪنهن روپ ۾ بدلائجي جو وڌيڪ
ش ۽ وڌيڪ پورتر هجي. ۲۴

اٽيءَ وارو ويچار مون کي پاء ڪين ٿو پوي. ڀارت
جنگ نه صرف ٿري سگهي ٿي پر جيڪڏهن
جو. سندس سڄي آهي ته ان کان ڪنارو ڪري
ڪي طبقي وار جنگ بابت ڳالهائين.

ڪري لکي جن تي دڙ پنهجي بولجي ۽ هي جوڙڻ سانڍڻ ۽ وڌائڻ لاءِ آڌار ٿورڪي. لکي وري پورهيت کي بولجي ۽ واري جي بدلت لاءِ ٿي ٿوري رهڻ گهرجي. جيڪڏهن بولجي شڪتي شالي آهي ته پورهيو نه آئين ٿي آهي. ٻنهي مان ڪا به طاقت تباهي ۽ آڻڻ لاءِ يا ٻائڻ لاءِ ڪم آڻي ٿي سگهجي. ٻنهي مان هڪڙي ٻئي تي مدار ٿي رکي. جڏهن ٿي پورهيت کي پنهجي طاقت جو آڻڻ ڏسڻو ٿئي ته دڙ شاوڪار ڇو غلام ٿي رهڻ هي ندران سندس ڀائوار ٿي رهڻ هي ڀوڳتا حاصل ڪريو. جيڪڏهن هوانڪيلو مالڪ ٿيڻ جو ارادو رکيو ته گهڻو اهڪان آهي ته اها ڪڪڙ ماري وجهي جا سونا آيا ٻنهي لاهي. ۲۱

هرڪنهن ماڻهوءَ کي زندگي ۽ هي ضرورتن تي هڪجهڙو حق آهي جهڙي طرح ٻڪرن ۽ ٻين کي آهي. ۽ جنهن صورت ۾ هر هڪ حق سان گڏ اڄو جوڳو فرض پڻ شامل آهي ۽ پڻ مٿس ڪنهن نه حملہ کي سامهون ٿيڻ لاءِ جوڳو آڻاڻ ميسر آهي، تنهن صورت ۾ صرف ايترو ضروري آهي ته اوائلي بنيادي برائين ۽ جي اڇاڙ هي لحاظ کان جوڳو فرض ۽ جوڳو آڻاڻ ڳولي لهجن. منهنجو جوڳو فرض آهي پنهجي بازن سان محبت ڪرڻ ۽ جوڳو آڻاڻ آهي آهي ۽ سان اسهڪار ڪرڻ، جو منهنجي محبت هي ٿل کان مولڪي وانجهو ٿورڪي. ۽ جيڪڏهن آڻ بولجي واري ۽ پورهيت هي بنيادي سماتا قبول ڪندس جڏهن مولڪي ڪرڻ نه گهرجي، ته اوه بولجي ۽ واري جي تباهي ۽ هي مراد نه هئڻ گهرجي. ٿوري آڻڻ لاءِ ٿي جتن ڪرڻ کيسر. هن سان منهنجو اسهڪار، جيڪو هو ناحق ڪندو هوندو تنهن ڏانهن سندس اکيون پٽيندو. ۲۲

آڻ ان سمي جي تصوير پنهجي اڳيان کنيجي ٿو سگهان

ٻنهن ڪري ويچار ڪريو ته اها ڪهڙي نه مصيبت
 ٿيڻ ڪروڙ ماڻهو بيمار ۽ اڌ بيمار هجن جن ۾
 روزگار بنا ذليل ٿيندا وڃن. بڪايل لوڪن، جنگي
 آهي، تن جي اڳيان مون لاءِ ايشور جو سنديش
 پوتر جهڙو هوندا آهن بيمل ڪٿي جي اڳيان. مان اڏ
 سنديش وٺڻ ڪٿي وڃي سگهان ٿو. پوءِ ايشور بابت ڳ
 ڪرڻ ٿيڪ تڏهن آهي جڏهن اسين هتي لڏي ناستو
 اچي ويٺا آهيون، ۽ وڌيڪ عمدي مانجهندي ملڻ جي
 اٿئون، مگر ڪروڙها لوڪن سان آءٌ پوءِ ايشور بابت
 ڪهڙيءَ طرح ڳالهائين جڏهن هنن کي ڏينهن ۾ ويلا به نص
 نٿا ٿين. انهن لاءِ ايشور فقط مڪڻ ۽ مائيءَ جي روپ ۾ ئي
 ٿي سگهي ٿو. ۱۸

بڪ ۾ پاڻ ٿيندڙن ۽ بيمار ماڻهن لاءِ هڪڙو ئي داپس
 روپ آهي جنهن ۾ پرماتما پاڻ کي سندن اڳيان ظاهر ڪري سگهي
 ٿو سو آهي پورهيو ۽ محتاطي طور آجيوڪا جو اقرار. ۱۹
 ٻين لاءِ سندن آرٽڪل اوستا ئي آهي اڌياتمڪ اوستا. انهن
 بڪ مردڙن ڪروڙها لوڪن منجهه ٻئي ڪنهن نموني ۾ سنش
 آڻي ڪونه سگهيو. اهو ٻيو ڪو نمونو انهن تي ڪوب اثر
 ڪونه ڪندو. مگر اوهين انهن وٽ کاڌو کڻي وڃو ۽ اهي اوهان کي
 پنهنجو ڀڳوان ڪري مڃيندا. اهي ٻيو ڪو خيال ويچار ڪرڻ
 لاءِ اسمرت آهن. ۲۰

اهنسڪ طريقي سان اسين پوئجيءَ واري کي برباد ڪرڻ نٿا
 گهرون، اسين پوئجيءَ واري کي ناس ڪرڻ نٿا چاهيون. اسين
 پوئجيءَ واري کي ڪوٽ ٿا ڪريون ته پاڻ کي اُنڇو ٿرستي

پنهنجي اعنسا اهو برداشت نه ڪندي نه هڪ ندرست آدمي
 کي مش روي ڪاراهي، جنهن ڪنهن ايماندار ۽ جي طريقي
 سان ان لاء محنت نه ڪئي آهي ۽ چيڪڏهن مولڪي اختيار
 هجي نه هر پرڪار جو سداوت هوند بند ڪري ڇڏيان، حتي
 مش کاڌو ڪارائتو م اچي. انهي سداوت قوم کي ڪرايو
 آهي ۽ سُستي ۽ لڪمائي، پاڪند ۽ پڻ گناهه کي همٿايو آهي. ۱۶

پنهنجي شاعراڻي سوچي ۽ اُنوسار ڪوي سڀاڻي جي آشا
 لي ٿو جيئي، ۽ چاهي ٿو نه اسين به انهن ئي ڪربون.
 انساني ساراهيندڙ نيشن کي انهيءَ سندر چتر جو ديدار ٿو
 ڪرائي جنهن م پکي، پرندا سڀو اُسر جو آڪاش به اڏايندي
 آستي ۽ جا گيت ڳائين ٿا. انهن پرندن کي پنهنجو ڏينهن جو
 قوت مليو آهي ۽ لڪ پگل ٻن سان مٿي چڙهي ويا آهن، جنهي
 رڳن منجهه اڳئين رات، تئين رات جو دُورو ٿيو آهي. پر
 مولڪي پکين کي ڏسندي درد به محسوس ٿو اٿر جو اهڙا
 پکي به آهن جي بل ڇڻ ڇڻ سبب بچڪاري سان نه
 پنهنجا پر ٽڙڪائي ٿي سگهيا. انساني پرندو پارلي آڪاش
 هيٺ رات جو جڻ ٿي وڃي ٻاڻين طرح جڻ سمجھ لاء
 بستري داخل ٿي ٿو ٿن ٿي صوح جو ٿنن کان ٿي وڌيڪ
 ڪمزور ٿي اٿي ٿو. ڪروڙها لوڪن لاء اهو مدامي اوجاڳو آهي
 يا اها همجهه هي مورچاگي ۽ جي حالت آهي، اها بيان کان
 ٻاهر دڪدانڪ حالت آهي جنهن جي آزمودي ملو سان ٿي اُن
 جو اُليو ٿيندو. مون ڏٺو آهي نه پيرٽ روڳين کي پگت ڪير
 جو ڪو گيت ڳائي دلداري ڏيڻ يا دل وٺڻ ناممڪن آهي.
 بکيل ڪروڙها لوڪن لاء هڪڙائي ڪوٽا آهي — مٿي کاڌو.
 اهو انهن کي ڏيئي نٿو سگهجي. اهو انهن کي ڪمائي ڪاٺو
 آهي. ۽ اهي پنهنجي پگهر جي پورهي سان ٿي ڪئي کائي
 سگهن ٿا.

جيسين ڪهڙو به سگهو متارو مرد يا زال بنا ڪم يا ڪار
جي موجود آهي. ۱۲ هوند جي وچ ۾ اُن هوند

خاص حق ۽ هڪ هٿيءَ کي مان ڌڪاريان ٿو. جيڪي ڪجهه
عام خلق سان ونڊي وراهي ٿو سگهجي، سو مون لاءِ به نه آهي. ۳

نينا پل ... موٽي خنده ڪري جو مون سڀ ملڪيت کان
پاڻ کي بي دخل ڪري ڇڏيو آهي. مون لاءِ ته اهو تياڳ پاڻ
سڄو پڇو لاپ ٿي پيو آهي. مان چاهيندس ته ماڻهو منهنجي
سنتوش تي مون سان ريس ڪن. اهو وڏي ۾ وڏو خزانو آهي
جنهن جو آءٌ ڏٺي آهيان. انهيءَ ڪري ائين چوڻ شايد درست
ٿيندو ته جيتوڻيڪ مان غريبيءَ جو پرچار ڪندڙ آهيان ته
به مان پاڻ کي ڏوان پرش ٿو سمجهان! ۱۴

ڪنهن به ڪڏهن ڪو اهڙو اشارو ڪونه ڏنو آهي ته پيڙهندڙ
ڪنگالپو اخلاقي گراوت کانسواءِ ٻئي ڪنهن ڳالهه ڏانهن ٿو
ٿئي. هر هڪ انسان کي زندگي رهڻ ۽ تنهن سان گڏ سمر حاصل
ڪرڻ جو حق آهي جنهن سان پنهنجو پيٽ پالي ۽ جتي
سورڙي هجي اُتي اوچڻ ۽ اجهو پاڻ لاءِ ميسر ڪري. انهيءَ
نام سادي سرانجاميءَ کانسواءِ اسان کي اوت - شاسترين يا
منجي نينمن جي مدد جي ڪا درڪار ڪانهي.

”سيان جي چنڊ نه ڪريو“ اهو آهي فرمان جنهنجو دنيا
گهڻو ڪري سڀني ڌرمي شاسترن ۾ پڙاڏو ملندو.
۽ سڀني سماج منجهه ماڻهوءَ جي آجيوڪا ملڻ نه ٿو
۾ سولي ڳالهه ٿيڻ گهرجي ۽ ائين ئي ڏٺو ويو آهي. سچ
ته ڪنهن به ملڪ ۾ باقاعدي هلندڙ سرشتي جي پرڪ
ملڪ ۾ رهندڙ لکات پتين جي تعداد تي، پر عام خلق
بکر مرڻ جي غير موجودگيءَ تي، منحصر آهي. ۱۵

ٿيندي. پوءِ آدم جي زيادتيءَ جي ڏانهن ڪاڌ ٿيندي،
لکي مرض ۽ نه اهڙو دڪ جهڙو اسن حوڌاري ڏسون
پسون ٿا. اهڙو پورهيو ڦرپاليءَ جو مها اُٿر روپ ٿي بولدو.
ماڻهو پوءِ لاشڪ پنهجي ٿن بدن ڏوٿاران، يا من ڏوٿاران
با گهڙائي ڪم ڪندا، پر اهو سڀ عام جي ڀلائيءَ لاءِ ٻياري
جو پورهيو هوندو، پوءِ نه غني رهندو، نه غريب، لکي
اوچ لکي لهج، نه چوٽ وارو، نه آڇوت. ۱۰

شايد سوال ڪيو وڃي ته پست لاءِ پورهيتي جي غرض ڪاڌ
اٿس، پوءِ چوالت ڪٿان؟ ڇا لاءِ، چومان کان اڻ اهو جهڪي
پنهجو نه آهي. مان پنهجي ديسواسن جي ڦرلٽ ٿي گذر
ٿو ڪريان. هرڪو پٿر جو اوهانجي ڪهي م اچي ٿو پوي،
سو ڏسو ته آيو ڪٿان، نه پوءِ اوهانکي پتو بولدو ته جهڪي
مان لکائو سو ڪيتري قدر نه سچ آهي. ...

مولڪي اٽڪ اُگهاڙن ۽ پست بکين جو اهڙو ايمان ڪرڻ کان
الڪار ڪرڻ گهرجي جو ڪن پورهيتي ڏيڻ بدران، جنهنجي
سخت ضرورت اٿن، مان ڪن ڪپڙو ٿو ڏيان جنهن جي
لوڙ ڪانهين. ڏانهن موهيتي ڇا پاڻ ڌارڻ جو دوش مان
نه ڪندس. مگر ڄڻهن ڄاڻ ٿي پوءِ نه اٿهڪي سڃي ڪرڻ
پر واهرو ٿيو هوس، نه پوءِ اٿهڪي نه روئيءَ جا ٿوئا ٿڪر
۽ نه پراڻا لٽل ڪپڙا ڏيندس، پر پنهجي منجهان بهترين
خوراڪ ۽ ڪپڙو ڏيندوسان ۽ پورهيتي منجهه ساڻن شامل
شريڪ ٿيندس. ...

خالق انسان کي خلشو، نه پنهجي گذران لاءِ پورهيو
ڪري ۽ نرومايائن نه آهي جي بنا ڪم جي کائڻ ٿا سي چور
آهن. ۱۱

آدام وٺڻ يا ڏيڻ تي مالي ڪاٺ کان اسانکي شرم اچڻ گهرجي

لاءِ امانت دار ٿي رهندو جو سماج ٻلي ڪتب لائيندو. **الهيءَ**
 سلسلہ ۾ امانت دار جي ايمانداري فرضي ڄاڻي.
 گهڻي ۾ گهڻي ڪوشش جي باوجود به جيڪڏهن
 شاهوڪار غريبن جا صحيح معنيٰ ۾ رکڻا ۽ سنڀاليندڙ نه
 ٿا بڻجن، ۽ غريب هينڪاري گهڻو پٽاڙيا وڃن ۽ بڪ وڳهي
 مرن ته پوءِ ڇا ڪجي؟ ان ڳجهارت جي پڇڻي ڳولي لهڻ
 جي ڪوشش ۾ موٽي اهنسڪ اسهڪار ۽ رسول نافرمانِي
 جهڙا صحيح ۽ آرٽ گس اپاءَ ملي ويا آهن. سماج ۾ غريبن
 جي سهڪار کانسواءِ شاهوڪار ڏن ڪنو ڪري ٿا سگهن.
 جيڪڏهن اها ڄاڻ غريبن کي بخوري پئجي وڃي ۽ منجهن
 اهو گيان ڦهائجي ته پوءِ هو طاقتور ٿيندا ۽ سڪي سمجهي
 ويندا ته اهنسا وسيلي جن پيڙيندڙ گهٽ وڌائين ڪين بڪ
 مرڻ جي ڪنديءَ تي اچي رسايو آهي، تن کان هو پاڻ کي
 ڪئن آزاد ڪن. ۸

الهيءَ کان وڌيڪ اتم يا وڌيڪ راشترپه ياڙ واري ڳالهه آه
 سوچي. ٿڌو سگهان ته مثلاً روز هڪ ڪلاڪ اسين سڀئي
 پورهيو ڪريون جو غريبن کي ڪرڻو ٿو پوي ۽ ان طرح
 انهن سان ساڳيو انهن جهڙو ٿي ڏيکاريون ۽ انهن ڏنارن ساري
 منش ڄاڻي سان. **الهيءَ** کان بهتر پرمانا جي پوڄا خيال ۾
 به ٿئي اچي ته هنجي نانءُ ۾ مسڪينن لاءِ وهان جتن هو
 پاڻ پورهيو ڪن ٿا. ۹

انجيل ٿو چوي: ”پگهر جو پورهيو ڪري پنهنجي روزي
 ڪمايو.“ قربانيون گهڻن ئي پرڪارن جون ٿين ٿيون، انهن
 مان هڪڙي پيت لاءِ پورهيو به بيشڪ ٿي سگهي ٿي،
 جيڪڏهن سڀئي پنهنجي روزيءَ لاءِ پورهيو ڪن ۽ وڌيڪ
 نه ٿي سهين، ته پوءِ سڀني لاءِ ڪافي ڦوٽ ۽ ڪافي فرصت

ستوش ملندوسن ۽ اوڙي قدر پڻ اهنسڪ سماج جي سرحد
۾ واهرو ٿيڻ جو شرف حاصل ڪنداسين.

هاڻي اهو نه ويچار ڪريون ته اهنسا وسيلي هڪ جهڙي
وراهيس ڪئن آڻي سگهجي. ان ڏس ۾، آهين ۽ منهن لاءِ
جنهن ان آدرش کي پنهنجي ڄمون جو حصو بڻايو آهي،
ٻيو ٻيون قدم اهو ٿيندو ته پنهنجي شخصي جيوٽ ۾ ضروري
تدبيرون آڻي. ٻارن جي مثالي زبان ۾ رکي، هو پنهنجون
گهرجون گهٽائي اوڙي ۾ ٿوريون ڪندو. هن جي ڪمائي
ڪوت ڪهت کان آڇي هوندي. ستمبازي جي خواهش ٽوڪ
ڪندو. هنجو ماڳ مڪان هنجي ٿين لمولي جي ڏندگي ۽
آلوسار هوندو. ڏندگي ۽ هي هر ڏاهر ۾ خود ضابطو عمل ۾
آڻيندو هوندو. جڏهن هن خود پنهنجي جيوٽ ۾ سب
جهڪي ممڪن آهي ڪيو آهي، تڏهن ئي غلط هو پنهنجن سائين
۽ ٻارن سان منجهان ان آدرش تائين اڀرڻ ڪرڻ جهڙو ٿيندو.

سچ پچ نه ان هڪ جهڙي ۽ روح جي سڌايت جي بنياد
جو مدار هئڻ گهرجي ڏانهن وٽ بل فضول ڏن جي امانتداري ۽
واري سڌايت تي. ڇاڪاڻ جو هڪ جهڙي روح واري
سڌايت موجب آهين کي پنهنجن ٻارن سان کان هڪڙو روپو
به وڌيڪ نه هجي. سوال آهي ته اهو ڪئن ڪجي؟ اهنسا
وسيلي؟ يا ڏانهن کان سندن ڏن مال ڪسي وڃي؟ ڪسي
ولڻ لاءِ سياوڻڪ اسان کي هنسا جي اوڻ وٺي ٻولدي.
اها هنسڪ ڪارروائي سماج لاءِ فائدمندي ٿي نه سگهندي.
سماج اوڙيائي مٿس ٿي ٻولدي ڇاڪاڻ ته سماج ان ماڻهوءَ
جي ذات کان والجهي رهندي ڇوڪن کي ڏن ڪئي ڪرڻ
جو ڏانهن آهي. تنهن ڪري اهو ظاھر ٻو آهي ته اهنسڪ
طريقي اعليٰ آهي. ٽوڪر پنهنجي ڏن مال جي ڪشي ۾
رهندو ڇوڪن مان هو اوڙو ڪتب آڻيندو جهڪي واهي ۽
طريقي سندن شخصي گهر ۾ لاء ڪيندس ۽ باقي بچيل ڏن

درجوهيت ڀرو ڪجي، ۽ ٻئي طرف اڌ بڪايان، انگ اگهاڙن ڪروڙها لوڪن کي سنئون ساڄو ڪري ڇاڙهي مٿيو ڪجي. حڪومت جو اهڙو ڪم سرشتو سٺين سڌي اڻ ٿيڻي ڳالهه آهي جيستائين ڪ شاهوڪارن ۽ بڪايان ڪروڙها لوڪن جي وچر وڌو ويڪرو ويڇو رهندو. نئين دهليءَ جي مهلن ۽ مسڪين پورهيت طبقي وارن جي بد نصيب ڀونگين جو فرق، آزاد هندوستان ۾ هڪڙو ڏينهن به جتا ڪين ڪري سگهندو جنهن ۾ غريب به اها ساڳي ستا ماڻيندا ڄا، ڏيس ڄا ڏٺائين ڄا ڏٺا ماڻين ٿا. هنسڪ ۽ خونخوار انقلاب جو اچڻ هڪ ڏينهن پڪي ڳالهه آهي، جيسين ڪن دولت ۽ طاقت جا ڌن مان ڀڙپي ٿي تنجو خاص خوشيءَ تياڳ ۽ عام پلائي لاءِ تنجي ولد وڃ ٿي ندي. جيتوڻيڪ امانت داريءَ واري سڌانت تي چتر بازي جو وسڪارو پئي ٿيو آهي تنهن هوندي به مان ان سڌانت کي جهٽيل رهائون. اهو سچ آهي ته اُنکي رستو مشڪل آهي. اهڙا جي پراپتيءَ به اهڙيائي ڪنن آهي. ۷

هڪجهڙي وڃ جو حقيقي مطلب اهو ئي آهي ته هر هڪ ماڻهوءَ کي پنهنجين ذاتي گهرجن جي پورٽ لاءِ سمر ميسر ٿي ملڻ گهرجي ۽ اُنکان وڌيڪ نه. مثلاً جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جو هاضمو ڪمزور آهي ۽ پنهنجي روئيءَ لاءِ اُتي ڄا فقط ٻه چٽاڪ گهريل اڻس ۽ ٻئي کي اڌ سير گهرجي، ته ٻئي اُنهيءَ حالت ۾ هٿ ڦهري گهرجن جو پنهنجون گهرجون پوريون ڪري سگهن. ان آدرش کي عملي صورت وٺائڻ لاءِ سمورو سماجڪ انتظام تي سر سٽو پوندو. اهڙا ئي ٻڌل سماج ٻئي ڪنهن آدرش جو پالن ڪري ٿي سگهي. اسين شايد منزل مقصود تي نه رسي سگهون، مگر اُن کي ڏيان ۾ ضرور رکون ۽ اُن جي ويجهو وڃڻ لاءِ لڳاتار ڪم ڪندا رهون. پنهنجي منزل مقصود ڏانهن جيترو واڌارو ڪنداسين اوتري قدر سک ۽

نهن کان وڌيڪ هو ڪڏهن نه ڪونه اڀائيندو آهي. تنهنڪري جيڪڏهن اسين پروردگار جي سار سنڀار ۾ ڀرپور رکون ته اسان کي ڀڪ هڻڻ گهرجي ته هو جيڪي گهرجنئون سو سيڪجهڙ ڏيندو. سنڌ ۽ سبڪ جي اهڙي لسچي سان رهيا آهن تن کي هميشه ان لاء پنهجي آزمودِي مان ڀورن ٿا پئي ملي آهي. اهو ايشوري قانون آهي جو انسان کي روزمره ۾ ٻيو وڌيڪ نه به هجي روزاني روئي نه ڏٺو ۽ ان قانون ٻاٻت اسانجي اڻ ڄاڻائي يا غفلت ئي گهٽ وڌائون ٻڌا ڪيون آهن ۽ پڻ سڀ ڏک ڏولاوا جي سائن لاڳو آهن. شاهوڪارن کي پدارتن جو اڻ موڪلڻ آهي جنهنڪري ڪپ لي ڪونهي، ۽ جي پدارت نهن ڪري ٻيا رهن ٿا ۽ ضايع ٿين ٿا، هوڏانهن ڪروڙا ڇڏو آڏن جي کاڌ خوراڪ جي ڪمي ۽ سسائ نڪ وڳهي مري ختم ٿين ٿا. جيڪڏهن هرڪو فطرتي ڀرو رکي جهڙو گهرجس نه پوء ڪونه گهرج وهڻو ڪم ٿيندو ۽ سڀ سستيت رهي سگهندا. موجوده حالت ۾ شاهوڪار به اهڙائي استسنت آهن جهڙا غريب. غريب موشيءَ سان ڊڪ لڪا پئي ٿيڻ چاهيندو، ۽ لڪا پئي ڊڪ ڪروڙ پئي. شاهوڪارن کي ئي مالڪيءَ کان دست بردار ٿيڻ ۾ اڳرو ٿيڻ گهرجي، ۽ اڳي ۽ مراد سان نه ستوش جي پاڻ جو عام ٿيلاءُ ٿئي. جيڪڏهن رڳو اهي، پنهنجي مالڪيت واهي حدن اُڌر رکن ته ٻڪ مرندڙ سولائي سان ٻاجندا، ۽ شاهوڪارن سان گڏ هو به ستوش جو سبق سکندا. ۶

آرٽڪ سمائتا، اڄڪ سوئٽر ٿا جي سڀي ڪاڻن کي اڳينڙ ڇاڻي آهي. آرٽڪ پروڊيءَ لاء ڪم ڪرڻ جو ارت آهي بولچيءَ ۽ پورهنئي جي وچر دائمي جهڳڙو لاهي ڇڏڻ. ان جو مطلب اهو آهي ته هڪ طرف ٿورڙن شاهوڪارن، جنهن جي هٿن ۾ پورهي دن جو ٿيل حصو اچي ڪنڻو آهي، ٿورو

هوند جي وچر اُڻ هوند

جي وگهڻي ٿي مري. مگر جيستائين اسان وٽ هيءَ
وڌتائي آهي، اوستاءَ اسين چوري ڪندا ٿا رهون. آءٌ
ساميه وادي نه آهيان ۽ جن کي مال ماڪيت آهي تن کان
ڪسي وٺڻ نٿو چاهيان؛ مگر ايترو ضرور چوندس ته شخصي
طرح اسان منجهان آهي جي اوجھري مان سو جهروڙ سڻ چاهين
ٿا، تن کي هن نير جي اوس پيروي ڪرڻي آهي. آءٌ ڪنهن
کان به ڪجهه ڪسڻ نٿو گهران. پيءُ حالت ۾ چئبو ته مان اهنسا
ي قانون کان ڦري ٿو وڃان. جيڪڏهن ٻئي ڪنهن
مون کان وڌيڪ آهي، ته پل هڃيس. پر جيتري قدر منهنجي
پنهنجي جيوت کي با نير هلائڻ جو تعلق آهي، مان ضرور
چوندس ته جنهن به ڇيڙ جي مون کي لوڙ نه آهي، مان ضرور
ڍڪڻ جو ساھس نه ڪندس. ڀارت ۾ روزانه هڪ ويلي تي
لاچار راضي رهندڙ ٿيڻ لک ماڻهو آهن ۽ اُن هڪ ويلي تي
ماليءَ ۾ اُن هڪ اُٺي چيائي، ۽ لوڻ چيئي. جيستائين ڪ
انهن ٿيڻ لکن لوڪن کي انگ ۽ پيت سڃيه ملي، تيستاءَ
اوهان کي ۽ مون کي جيڪي سچ پچ اُٿون تنهن تي ڪو
اڌڪاري ڪونهي. اوهان کي ۽ مون کي، جن کي وڌيڪ چار
سڻ گهرجي، پنهنجون گهرجون حالتن آهر ٺهڪائڻ ڪپن ۽
ڪيترن ئي، انگ ۽ پيت ملين. ه

ڪيت نه ڍڪڻ ۽ چوري نه ڪرڻ، ٻئي پاڻ ڳنڍيل آهن.
شيءَ جا اصل کان چورائيل نه آهي، سا تنهن هوندي به
ل ملڪيت ڳڻبي، جيڪڏهن ماڻهو گهرج کانسواءِ اها
مال ملڪيت جي هٿ جي معنيٰ ٿي آهي آئيندي
هڪ سٺيه جو طالبو، هڪ ٻيڙي جي قانون جو پيرو،
لاءِ ڪجهه به هٿ وس رکي نٿو سگهي. ڀڳوان سياڻي لاءِ
به ڪين ميڙي رکي، پل پل ۾ جيڪي گهريل ٿين ۽

آءُ ڏسي سگهائو اهو آدرش سڌ ٿيڻو نه آهي. ٽينهڪري مان انصاف روءِ روح لاءِ محنت ڪريائون. ۳

پرير ۽ الڳ مال ملڪيت ڪڏهن به هيڪاندا رهي نه سگهندا. سڌالت جي لحاظ کان، جتي پورڻ پرير رهيو آهي مال ملڪيت رکڻ جو اصل نالو ٿي نه رهندو. سر پر اسانجي آخرين مال ملڪيت آهي. ٽينهڪري ماڻهو پورن پرير جو ورتاءُ فقط ٽڏهن ئي ڪري سگهيو ۽ مالڪي کان مڪمل طرح آڇو ٿيڻو ڇڏهن هو موت کي ڀل لائڻ ۽ منس سڀوا خاطر پنهنجو سر پر ٿيائڻ لاءِ تيار رهيون.

مگر اهو فقط اصول به صحيح آهي. عملي ڏاڍي ۽ پر پورڻ پرير مسئل سان عمل به آهي سگهون ڇاڪاڻ ته سر پر ملڪيت طور اسان سان نه سڌالين سات رهندو. منس هميشه پورڻ رهندو ايندو ۽ اهو سڌالين سندس ڪرڻو ٿيندو نه پورڻ ٿيڻ جي ڪوشش ڪندو رهي. الهي ڪري پرير به پورڻ يا ملڪيت نه ڌارڻ هڪڙو حاصل ٿيڻ جو ڳو آدرش ٿي رهندو. هيستائين اسن جيرا آهيون پر ٽينهڪري اسانکي اڻ وڃ ٿي آدم ڪرڻ گهرجي. ۴

منهنجي سمجهه ۾ ٿو اچي ته اسن هڪ لبڪي چور آهيون. جيڪڏهن آءُ ڪجهه نه وٺائون ڇڏيندو مولڪي پنهنجي ٿر ضروري گهرج لاءِ ڪب ئي ڪونهي ۽ رکي ٿو ڇڏيان ته ڇڏيو ته مان اهو ڪنهن ٻئي جو ٿو چورايان. مان انهي رائي کي پيش ڪرڻ جو ساھس ٿو ڪريان ته اهو قدرت جو بنيادي قانون آهي. بنا ڪنهن به ٺاڙي ڳالهه جي، نه اسانجن اڃياجن لاءِ قدرت روزانو ڪافي ٿي آڀائي، ۽ جيڪڏهن فقط هرڪو پنهنجي لاءِ پورڻ جيترو کڻي ۽ وڌيڪ ڪي نه نه هن دنيا ۾ مثلي رهي ٿي ڪان، ۽ نه هن دنيا ۾ ڪوبه ماڻهو بک

باب اٺون

هوند جي وچير اٺ هوند

اهو آرٽڪل وڳيان آست آهي جو اخلاقي ملهه وارين ڳالهين کي تشليڪي يا تن کي ويچار ۾ نٿو وٺي. اهنسا جي قانون کي وڌائي آرٽڪل وڳيان جي دائره اندر آڻڻ جي ٻي ڪا معنيٰ آهي ئي ڪانه ڪان سواءِ ان جي ته ائسراسٽريه واپار کي باقاعدي هلائڻ ۾ اخلاقي ملهه وارين ڳالهين کي هڪ ضروري جزو ڪري سمجهجي. ۱

منهنجي خيال موجب آرٽڪل جوڙجڪ ڀارت جو ته ڇا پر ساريءَ دنيا جو اهڙو هجي جو ڪوبه ان هيٺ ڪاڏي ۽ ڪپڙي جي ڪميءَ جو دڪ نه ڏسي. ٻين اکرن ۾ کڻي چئجي ته هر ڪنهن کي ڪافي ڪم ڪار ملي سگهي جنهن مان هو گذر جو پورائو ڪري سگهي. ۽ اهو آدرش تڏهن هر جاءِ سڌي سگهندو جڏهن زندگيءَ جي رواجي ضرورتن جي پيداواريءَ وارا وسيلو جنتا جي ضابطي هيٺ رهن. اهي سڀئي لاءِ مفت ميسر هجن جئن اُڀاڻهار جا هوا ۽ پاڻي آهن يا ائين هئڻ گهرجن. اهي ٻين کي لٽڻ، ڏهڻ لاءِ واپار جو واهڻ وسيلو نه ٿيڻ گهرجن. ڪوبه ملڪ، قوم يا شخصن جي جماعت هڪ هٿي ڪندا نه اهو ڪنڀاءُ ٿيندو. ان سلسلي سڌانت تي ڌيان نه ڏيڻ ئي ڪارڻ بڻيو آهي ان درگتيءَ جو، ڇا نه فقط هن دڪي دنيس ۾ پر دنيا جي ٻين ڀاڱن ۾ پڻ اسين ڏسي پسي رهيا آهيون. ۲

منهنجو آدرش آهي هڪ جيتري وراهست. پر جيتري قدر

هي ڏڪر کي ناممڪن ٿاڻا جو هڪڙو ئي هڪڙو سيلو آهي. ڪٿڻ جو چوڻو خود هڪ بلڪل ڪمائنو ڪل ٽڪر آهي ۽ پنهنجي لهائي لهولي ۾ ڀارت جي خاص حالتن موافق ان منجهه سڌارا آڻڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم. ۱۴

آءٌ چوڻ ڏس ٿو جيڪڏهن ڳوٺ ڇڏي ڇڏي ويو ته ڀارت ۾ ناس ٿي ويندو. ڀارت ۾ ڀارت ٿي ڪين رهندو. انجو پنهنجو ڪاروبار لڳا ۽ ڪوڙجي ويندو. ڳوٺ جي جاگرتا لڳ ڏهن ممڪن آهي جڏهن انکي وڌيڪ ڏهن بند ڪجي. وڏي پئماني تي هنري ڪلون، ڪارخانا ۽ ٻيا وارا سرشتو ڳولائڻ کي سندن مات ميٽ واري يا اثرائتي ڏيڄڻ ڏانهن لازمي طور ايندو جڏهن جڏهن جڏهن ۽ عهدي فروخت ڪرڻ جا مسئلا پيش ايندا ويندا. تنهنڪري ڳوٺ خود ٻوريءَ لائق ٿئي ڪي طرح پنهنجي استعمال لاءِ ٿي مال ٺاهي، تنهنجي اسان کي اڻڪار ٿي ڏيان ڏيڻو ٻوندو جيڪڏهن ڳولائڻ هنرن جو اهو لهولو قائم ٿئي ته ٻيءَ اعتراض ڪونه ٿيندو هي ڳولائڻا ڪاٺوڪيون مڇيون ۽ اوزار نه هي پاڻ جوڙي سگهن ۽ ان جي وسيع هٿين، ٻلي ڪم آڻين. باقي آهي مڇيون ٻين کي ڏيڻ جو ذريعو ڪري ڪم نه آڻين. ۱۵

منش ۽ مشين

پوندو جو هو پنهنجن اڄڻيل گهرن ۾، سولائيءَ سان ڪ
سگهن ۽ جو انهن کي گهٽ ۾ گهٽ خالي گذران جيترو ڏي
سگهندو. اهو فقط ڪٿڻ جو آنت ئي ڪري سگهندو. ۽ جڏه
اهي ماڻهو خود-ياور يا پاڻ پورو ٿيا آهن ۽ پنهنجو پيٽ پاڙ
لائق ٿيا آهن تڏهن اسين ان حالت ۾ وڃي انهن سان آزادي
ڪانگريس وغيره بابت ڳالهائڻ جهڙا ٿينداسين. تنهن ڪري
اهي جيڪي هنن وٽ ڪم ۽ روتڻي ۽ ٽڪر ملڻ جا وسيلو ميسر
ٿا ڪن سي ئي انهن جا راکا رکڻال ٿيندا ۽ سي ئي آزادگيءَ
لاءِ منجهن ترقي پيدا ڪندا.

۱۲

شهر جا رهواسي ختر ڪي ڄاڻن ٿا ته ڪئن اڌ بڪايل پارٽي
جنٽا ڌيمي ڌيمي مرده دليءَ ڏانهن ڍرڪندي ٿي وڃي.
ڪين خبر ڪانه ٿي پوي ته ڌارئي ڏهندڙ لاءِ هو جيڪو ڪم
ڪندا تنهن لاءِ انهن کي ٽچ سڪه دلاليءَ طور مليڻو، پيو ته ان
۽ دلالي جنٽا منجهانتي چوسيا وڃندا. اهي محسوس ٿي ڪو
ٿا ڪن ته برطانوي هندوستان ۾ جا قاعدي موجب حڪومت
پروپاگنڊا اهي سا جنٽا جي انهي ڏهڻ لاءِ ٿي هلائي وڃيڻي.
ان دوي جو دايڻ ۽ نه وري انگن اکرن جي بازيگري سمجهائي
مان اها ثابتي چيائي سگهندي، جا ڪيترن ڳوٺن ۾ صاف
صاف نظر ايندڙ هڏن جا پيچرا ڏيئي رهيا آهن. مون کي ذرو
شڪ نه آهي ته ٻنهي انگلنڊ ۽ ڀارت جي شهر نواسين کي
ايشور ساڪي آهي، انسان ذات خلاف ان گناهه لاءِ جواب
ڏيڻو ڏيندو جنهن جهڙو گناهه اتهاس ۾ شايد بي مثل آهي.

۱۳

جيڪر نهايت لمبين چوڙين ڪلن جي استعمال جي فائدي
ڪان جيڪڏهن انهن جي وسيلي ڀارت جي مفلسي ۽ انجي
پيڪاريءَ کي دور ڪجي. مون هٿ جي ڪٽڻ جي
ڏني آهي، جو ان هوند کي ٽري ڪڍڻ، ۽ ڪم ۽ ڌن

ڪرڻ خاطر جهڙت ٿو ڪري، نه ئي ارادو آهي نه اٿس ڪري. ان جي اها مراد نه آهي ته هڪڙو سگهارو منس جو پنهنجي ڪم جي ڪري پيءُ طرح اُڇوري واري ڪم حاصل ڪري سگهي ٿو سو ٿڌي وڃي. ان هٿ جي هنر جي طرمان هڪڙيائي ٺاهڻا ڪئي وڃي ٿي ته فقط اهو ئي هنر آهي جو يارم جي بيش آيل ان وڌيڪ ۾ وڌيڪ مسئلي جو ٿرڻ، ضروري، عملي ۽ دائمي حل ڏسي ٿو يعني مسئلو اهو آهي ته ڌري گهٽ سال ۾ ڇهه مهينا يارم جي آدم جو ڳول حصو ڪٿي ۽ کان نارغ ٿيڻ جي حالت ۾، پيمت پورائي ۽ لاء وڌيڪ ۽ ڏاڏو واري ڏنڊي جي ڪميءَ ڪري زوريءَ بڪار رهي ٿو ۽ جنهن جو نتيجو ٿو لڪري جتان جو دائمي نڪ ۾ پاهه ٿئي. ۱۰

هٿ جي ڪٽڻ خاطر ڪنهن هڪڙيءَ نه مڱاڪاريءَ گذاري ٿي هنري مشغوليءَ جو تباڪ ڪرڻ جي صلاح ڏيڻ نه پري رهي، پر اهڙو ويچار به نه آيو اٿم. ڪٽڻ جي چوڻي جو سمورو بنياد انهيءَ حيثيت تي بيٺل آهي ته يارم ۾ ڪروڙين لک-پوڙهيٺ موجود آهن ۽ مان ايترو قبول ڪندس ته ڇهه ڪڏهن اهڙا ماڻهو نه هجن ته پوءِ ڪٽڻ جي چوڻي جي ضرورت ئي ڪانه ٿيندي. ۱۱

نڪ سڄهندڙ ماڻهو ٻئي سب ڳالهه کان اڳ اول پنهنجي نڪ لاهڻ جو ويچار ڪندو آهي. کاڌي جي هڪڙي گرهه لاءِ هو پنهنجي آزاديءَ ۽ سب ڪجهه وڪٽندو. اهڙي آهي حالت يارم جي ڪروڙن لکين جي. انهن لاءِ آزادي، ايشور ۽ اهڙا سب حرف صرف اُڪرتي آهن جي پاڻ ۾ ملايل آهن جنجي اصل ڪابه معنيٰ ڪانهي. اهي حرف انهن کي بي سرائي ۽ ڇڪڏهن اسن انهن ماڻهن ۾ آزاديءَ جو احساس ڪرڻو. انهن لاءِ ڪم ڏنڊو ميسر ڪرڻو.

ڪندس. سنگر سبٽ جي مشين جو ئي مثال وٺو. جيڪو
 ٿورڙيون ڪمائيون مشينون ڪڏهن به ايجاد ٿيون آهن
 مان هڪڙي اها آهي ۽ خود ان تجويز نسبت هڪڙو رو
 قصو آهي. سنگر نالي شخص ڏٺو ته سندس زال سبٽ
 طول طويل ترڪيب تي پورهيو ڪري رهي هئي ۽ پنهنجي
 مٿن سان سبيائين ۽ اوڻي تي ڏنائين، سو هن صرف هنج
 اءِ پيار وڃان اها سبٽ جي مشين ايجاد ڪئي انهيءَ لاءِ
 اجائي پورهئي کان هو ۽ چئي پوي. ڪن به هن نه چڙ
 پنهنجي زال کي پورهئي کان ڇڏايو پر جيڪو به هڪڙي
 سبٽ جي مشين ڳڻي سگهيو ٿي تنهن کي بڻ گهڻي پورهئي
 کان ڇڏائي ڇڏيائين.

اها پورهئي جي نموني منجهه هڪڙي نرالپ آهي جا
 مان چاهيائون. ڏن لاءِ هيءَ ديواني ڏوڪ ڏوڪان بند ٿيڻ
 گهرجي ۽ پورهيت کي پڪ ڏيارجي ته نه فقط گذاري محتاج
 ملندس پر روزانو مقرر ڪر به جو فقط رڳو گهڻ گينداڙ نه هجي.
 مشين اهڙين حالتن هيٺ، ماڻهوءَ کي چو هلايس ٿو، اهڙيائي
 مددگار ٿيندي جهڙي حڪومت کي يا انهي ماڻهوءَ کي جو
 مالڪ اٿس. هاڻوڪيءَ مستيءَ واريءَ ڏوڪ ڏوڪان بند
 ٿي ويندي ۽ پورهيت پوءِ جئن چيو اٿم، ڪم ڪندو دلڪش
 ۽ آدرشي حالتن هيٺ. نيارا مثال جيڪي منهنجي من ۾
 آهن تن مان اهو ته فقط هڪڙو آهي. سبٽ واري مشين جي
 پٺيان برسر هئو. انسان لاءِ ويچار سڀ کان اٽل آهي. منش جي
 پورهئي جي بچت ٿي مقصد هئڻ گهرجي ۽ سڄي انسانيت
 ۽ نه لوپ جي مراد هجي. لوپ جي جاءِ تي پيار آڻيو ته سڀ
 ڪجهه نيڪ ٿي پوندو.

هٿ جو ڪٽڻ، ڪنهن به موجوده قسم جي هنر کي آلت پلٽ

ڪنهن طرح ڏکڙو ماڻهو پنهنجي ڪنهن ڀينري ايجاد ذريعي
ڀارڻ جي ساريءَ ذريعي ۽ ڪي هڙ ڏيئي ڪڙي ڇڏي ۽ ساري
ذريعي پندار تي ضابطو ڪري ۽ ڇڪڙڻ لکها ماڻهن کي
پي ڪا ڪوبه ڪاهي نه آهي نڪ مرلدا ۽ بڪار بچي
اهي موڱست تي ٻولدا، ستن اڳيئي ڪيترا ئي ڇڪا آهن.
هر گهڙي خطرو آهي نه گهڻا سا وڌيڪ نه آهي ۽ اڻ وڻندڙ
حالت ۾ اچي نه ڪاڻجي ويندا.

آءٌ گهرو هنرن جي طريقن ۾ هر پرڪار جي سڌاري جي
آسان ڪندس، مگر جڏاڻو ته ٻاڦ يا بچي ۽ جي شڪتي ۽ وسيلي
هلندڙ آڪن جي رواج سان هٿ جي پورهئي کي الٽ پلٽ
ڪرڻ ائين ڇهڙو ڪم آهي، يا نه لکها ڪڙمين کي پنهنجي
گهرون ۾ ساڳئي وقت بي ڪا ڪوبه ڪار مهيا ڪرڻ لاءِ
ماڻهو تيار هجي. ۸

جڏهن ڳالهه ئي اعتراض اٿس ته سا آهي ڪن لاءِ 'ڇريائي' ۽ نه
خود ڪان لاءِ. اهو سودا ٻڌا ٿو آهي آهي ۽ لاءِ جنهن کي
چوڻا، 'مست' بچائيندڙ ڪلون، ماڻهو وڃتا پورهئي کان پلڙ
آڏا ڪندا ٿا ڏو هزارها بڪار بچي ٿا پون ۽ بڪه وڃي
مرڻ لاءِ ناهن رستن تي اچن ٿا پون. مان وقت ۽ پورهئي
۾ صرفو ڪرڻ ٿو چاهيان، نه انسان ذات جي هڪ ڀاڱي لاءِ پر
سڀني لاءِ، مان چاهيان ته ڏن هر مرڪز ٿئي، ڪلڻ ٿئي،
نه ٿورن وقت پر سڀني وقت. اڄ ڪلڻ صرف ٿورن کي ٿورن
مدد ڪن جي لکها لوڪن کي غلاميءَ ۾ ٿا ڇڪڙين. ان
سبب جي انسان زور جيڪو آهي سو مست بچائڻ جي
پرماني وڃي ٿو، پر لوپ جو. انهن حالتن جي ئي خلاف
مان پنهنجي سموريءَ طاقت سان لڙي رهيو آهيان.
انسان لاءِ وڃي سبب کان اٿس آهي. منهن کي ماڻهو جي
سائنس گهرجي. پر آءٌ ڪن ڳالهين ۾ لڙالپ

منش ۽ مشين

سوئي بنا بندوق، ۽ ايشور ئي پنهنجو اڪيلو سهارو سمجھ
وڃ هو ۽ خوف جي منهن ۾ ٿو رهي. وري جو ماڻهو سدا
جنهن تي اڪيون ڦاڙي نهاريندڙ دنيا هڻي تعجب ۽ هنج
تعريف ٿي ڪري. سو ماڻهو چئبو ته جوکائي جيوت ٿو گذارڻ
هڪڙي آهي مراد وٺڻ، ۽ ٻي آهي بي مطلب پيفائدي جيوت.

هاڻوڪي آند اندوڪار جو ڪارڻ ڪهڙو آهي؟ ڏهڻ، مار
ائين نه چوندس ته هيٺن قومن جو ڏاڍين هٿان، پر هڪڙين قومن
جو ٻين هٿان جي پاڻ ۾ ڀڙڪي آهي؛ ۽ منهنجو بنيادي اعتراض
ڪلن ڪارخانن لاءِ انهيءَ حقيقت تي ٻڌل آهي ته رهي پئڙهي
آهن جنجي زور تي رهي قومون ٻين کي ڏهي رهيون آهن؛ ۶

جي مون کي طاقت هجي، اهو سرشتو اڃ هوند مان ناس
ڪري ڇڏيان. تنهن لاءِ مان جيڪر نهايت موتمار هٿيار ڪتب
آڻيان جيڪڏهن مون کي ڀروسو هجي ته اهي ان سرشتي
کي ٻاهيندا. مان ائين ڪرڻ کان ڪنارو ٿو ڪريان فقط ڇاڪاڻ
ته اهڙن هٿيارن جو استعمال پاڻ ان سرشتي کي هميشه لاءِ
قائم رکندو توڙي ڪٿي اهو هاڻوڪن ڪاروبار هلائيندڙن کي
به ختم ڪري ڇڏي. اهي جيڪي طريقن جي بدران انسانن
کي ختم ڪرڻ ٿا چاهين سي اهي طريقا ٿا اپنائين ۽ انهن
کان ئي بدتر ٿيو ٿا پون جن کي هو ناس ٿا ڪن، انهيءَ غلط
عقيدي هيٺ ته طريقا انسانن سان ئي ختم ٿيندا. انهن کي
خراپيءَ جي جڙ جي سمڪ ٿي ڪانهي. ۷

لبت ڪلن کي پنهنجي جاءِ آهي؛ اهي آيون سي آيون.
مگر انهن کي ضروري انساني پورهئي کي آلت پلت ڪرڻ
ڏيڻ گهرجي. سڌاريل هر چڱي چيز آهي. مگر جيڪڏهن

باقاعدي پيئي هاندي ۽ آلي دغاڙي جو امڪان گهٽ
رهندو، پر ستي جو به نه. ۳

وڏي پئماني تي پيداواري، رابرالينڊز جي سڄي ڀڄي گهرج
جو ڪوبه ڌيان نٿي رکي. جيڪڏهن وڏي پئماني واري
پيداواري خود پاڻ هڪڙو ثواب هجي ته جيڪر بچند ڪلپاڻ
ڪري سگهي. مگر اهو پوريءَ طرح ڏيکاري سگهيو ته وڏي
پئماني واري پيداواري پنهنجي پاڻ منجهه پنهنجون حدون
مٿر تي ڪري. جيڪڏهن مڙهي ملڪ وڏي پئماني واري
پيداواريءَ وارو سرشتو اپنائين ته انهن جي پيداواري ڪاڻ
اهڙي وڏي منڍي ٿيندي ڪانه. وڏي پئماني واري پيداواري
پوءِ مجبوراً ٻيهي ويندي. ۴

آءٌ ٿو مڃان ته ڪو ڪلن ڪارخانن وارو سرشتو ڪنهن به
حالت ۾ ڪنهن به ملڪ لاءِ ضروري آهي، ڀارت جي حالت
۾ ته ٽهائي گهٽ ضروري آهي. سچ پچ منهنجو اهو وڃواس
آهي ته سوئٽر ڀارت ڏکي دنيا ڏانهن پڌرڻ لڏهن
انهاءِ آڻي سگهندو جڏهن اهو پنهنجا هزارين گهرو هنر ڪوٺ
۽ زور وٺائڻ سان، ۽ دنيا سان صلته شاتي ۾ رهڻ سان،
سادي پر شاندار جيون گذاريندو. اوج ۽ آتم ويچار بلڪل
ان ٿيڪيندڙ آهي. دلچسپ منجهل جيوت سان، جنهن جو
بنياد ٻڌل آهي ٽڪي رفتار تي، جا مالا پرستي ۽ اسانجي مٿان
مڙهي آهي. زلنديءَ جو سڀ زيب زندگي ممڪن آهي
جڏهن اسان شاندار رهڻي ۽ چڻي ڪلا سڪون.

جو ڪاٺي جيوت رهڻ ۾ شايد خوش هروش هوندو، اسانکي
خوف جي آڏو رهڻ ۽ جو ڪاٺي جيوت گذارڻ جي وچ ۾ تڙوس
سمجهڻ گهرجي. ڇو ماڻهو اڪيلو هڪڙي ٻيلي ۾ گهارڻ جو سامهون
ڏاريندو جتي جهنگلي مرون ۽ رهندڙ وحشي ماڻهن جو آزار ملڻ آهي،

باب ستون

منش ۽ مشين

مونکي قبول ڪرڻو پوندو ته مان آرٽڪل وهنوار ۽ لٽيڪ وهنوار جي وچ ۾ ڪا حد ڪانه ٿو ٺهرايان يا نه ڪو پينٽ ٿو رکان. آرٽڪل وهنوار جو ڪنهن منش يا قوم جي اخلاقي بهبودي کي ضرر ٿو رسائي سو ڪٿي ٿو آهي، ۽ تنهنڪري ڏوشي. اهڙي طرح اهو آرٽڪل وهنوار جو اجازت ٿو ڏئي ته هڪڙو ملڪ ٻئي کي پنهنجي هٻچ جو شڪار بڻائي، سو ڪٿي ٿو آهي. ۱

مقصد جو حاصل ڪرڻو آهي سو آهي انساني سک ۽ تنهن سان ڳنڍيل ڀورن مانسڪ ۽ لٽيڪ واڌارو. مان ”لٽيڪ“ صفت ڪم ٿو آڻيان جو ”اڌيا تهڪ“ شيد جو سمرار ٿي (هم معنيٰ) آهي. اهو مقصد حاصل ڪري سگهيو ڳڏيل کي ورڇڻ واري سلسلي هيٺ. هم مرڪز ڪرڻ وارو سرشتو اهنسڪ سدالت تي اڏيل سماج سان ان ٺهڪندڙ آهي. ۲

آءٌ صاف صاف پنهنجو يقينو ظاهر ڪندس ته وڏي پئماني تي پيداواريءَ جو خشت ئي دنيا مٿان سنڪٽ آڻڻ لاءِ جوابدار آهي. پل پر لاءِ ڪٿي فرض ڪجي ته ڪلون (مشينون) انسان ذات جي مڙني احتياجن جو پورا ٿيون ڪن، تڏهن به آهي ڪلون خاص خاص ايراضين ۾ پيداواري هڪ هنڌ ڪئي ڪنديون وينديون ۽ تنهن لاءِ اوهان کي ورن وڪڙڻ واري رستي هيڏي هوڏي ڦرڻو پوندو. انهيءَ لاءِ ته وراهست گهٽ وڌ نه ٿئي، هوڏانهن جيڪڏهن پيداواري ۽ وراهست ٻئي جدا جدا ايراضين ۾ ٿين جتي ئي شيون گهرجن آهن ته اها وراهست از خود

نومیں شمار بندی کے عین اسی سے جو معلوم نہیں ہے۔ سچی
 بچی لپٹا رہی ہیں ابھی نہ سچپندی جسم کے دلہا
 ہوتے ہوں کے بچی کی دُعا بند نہ کندیوں۔ ۲۲

آئے ہیں دلہا ہر دعا پسند لی کہیں کندیں مسئلہ میں اے
 ملی کے لی دلہا نہ پہنچی آئی۔ ۲۳

انتر راشتر ۽ شانتی

ملا مال ڪرڻ واري لڙائي. ڪهڙو قومن کي ڏهي ڦرلٽ
وراهست لاءِ اها لڙائي هئي جنهن کي پيءُ طرح پوشيدي
۾ ڪئي چئجي دنيا جو واپار... ڏسڻ ۾ ايندو ته يورپ
عام طرح هٿيار ترڪ ڪرڻ واريءَ نيتيءَ جو آرٽيڊو ٿي،
ڪنهن ڏينهن اوس ٿيندو، تنهن کان اڳ، يورپ آپ گها
سو نه ڪري، ڪا قوم ضرور نڪري نروار ٿيندي ۽ هٿي
ترڪ ڪرڻ جو ساهس ڪندي ۽ وڏا جوڪر پاڻ تي ڪڍندي
انهيءَ قوم ۾ آهنسا جي سطح جيڪڏهن اهو اوسر خوش نصيب
اچي ٿو سهڙي، سياوڪ طرح ضرور ايتري اوچي چڙهي
وڃي هوندي جو اها ساري سنسار جي سمنان يوگي بڻجي
پوندي. انجون نقطي نگاهون چوڪر هٿ، انجا فيصلا پڪا
هوندا، سورهيائيءَ واري خود قربانيءَ لاءِ هنجي اياقت وڌيل
هوندي ۽ پوءِ اها قوم جيترو پاڻ لاءِ اوڻو پين قومن لاءِ زنده
رهن چاهيندي.

۱۹

هڪڙيءَ ڳالهه جي پڪ آهي. جيڪڏهن هٿيارن وڌائڻ جي
چريائي واري ڊوڙ هلي هلي، ته انجو يقيني نتيجو ٿيندو هڪ
اهڙو ڪوس جنهن جهڙو اٽلاس ۾ ڪڏهن نه ٿيو آهي. جي
ڪڏهن ڪو فاتح بچيو آهي ته اها ئي فتح انهي سوياري تي
نڪتل قوم لاءِ جيئري ٿي موت برابر آهي. اهنسڪ طريقو
هنججي مڙني شاندار نتيجن سميت، نڌر ٿي ۽ بنا شرط جي
قبوليو ته سر مٿان ڪڙڪيل يا ايندڙ ناستيءَ کان بچي
نٿا ڪونهي.

۲۰

ڪڏهن هڪ نه هجي ته هوند فوجي اسباب جي ضرورت
ڪانه پوي. اهنسا جو متو لازميءَ طرح گهريلو ته ڪنهن
پ ۾ غير واجبي فائدو ڪيڏا کان پوءِ ريت باز رهجي. ۲۱
ٿي پرائي ملڪ کي ڏهن جو پاڻ ويندو رهيو.

وسيع دل ۾ يا ڪائنات ۾ ڀارت ڇا آهي؟ ۱۷

دائمي امن امان جي اهڪان منجهه ويساءُ نه ڪرڻ آهي
 ڇو نه السالي طبع جي ايشوريتا کي نه مڃڻ. هڪٻئي اعتبار
 ڪيل طريقا ناڪامياب ويا آهن ڇاڪاڻ ته جن حاڪور ڪٿي
 آهي تن جي ثابت قدم صداقت يا لسيل سچائيءَ ۾ ڪهي
 پئي رهي آهي. ائين به ڪونهي ته ائين اها ڪهي ڪا محسوس
 ڪانه ڪئي آهي. شرطن جي اڏوٽاريءَ سراجاهيءَ سان صلح
 شائتي حاصل ٿيڻي نه آهي ڇڙيءَ طرح هڪڙو ڪيمپائي
 مرڪب نيسن ناممڪن آهي جيسين انتهي مصلحت لاءِ
 شرطن جي مڪمل بجاوڙي نه ڪئي وئي آهي. هڪڙهن
 منش حائيءَ جا سوئيڪار ڪيل اڳواڻ، چنڊو ٺاهيءَ جي
 ڪُن (هٿيارن) تي ضابطو آهي، ائين هٿيارن جو استعمال
 بلڪل ٽوڪ ڪن، ان جي نتيجن جي پوري پوري ڄاڻ
 هجڻ، نه پوءِ دائمي امن امان حاصل ٿي سگهيو. پرڻوڻ جون
 وڏيون طاقتون جيسين پنهنجي شهسازي وٽان جو تهاڳ نه
 ٿيون ڪن نيسن اهو اصلي ناممڪن آهي. اهو وري به
 نيسن ناممڪن نظر ايندو جيسن آئرو وٽاشڪ چٽاڀيٽي ۽ چڙهه
 کي مڃڻ ۽ گهڙجڻ وڌائڻ جي خواهش ڪرڻ ۽ نيسن ڪارڻ
 پنهنجي دلبوي ڏن مال ۾ اضافو آڻڻ کان وڌيڪ قومون
 باز نه آيون آهن. ۱۸

آءٌ ايترو به ويچار لاءِ بيش ڪندس ته اهو سڌايت [اُھسا حو]
 هڪڙين حڪومتن جو ٻين حڪومتن سان وهندڙ ۾ به ڪارگر
 ٿيڻو. مان ڄاڻائون ته گذريل ٽرائي ڏانهن اشارو ڪرڻ سان مان
 هڪ نازڪ شيعي کي ڇڏڻ رهيو آهيان. مگر ان مسئلي کي
 چنڊي صاف ڪري بھارڻ خاطر مونکي ائين ڪرڻو پيو بولدو
 اها حتم. جيئن مون سمجهو آهي، ٻيئي ڌرين طرفان باڻڪي

اٽر راشٽري شائتي

١١
انهي ڪاشي وشونات مندر ۽ جامع مسجد ۽ پٿر سنت پا
جي شاهي ديول جو پنهنجي جان ڏيئي به بچاءُ ڪرڻ پسند
ڪندس، پر انهنجي بچاءُ لاءِ هڪڙي به حياتي ڪين وٺندس
برطانوي لوڪن سان اهوئي منهنجو بنيادي اختلاف آهي
تنهن هوندي به منهنجي ساٿن همدردي آهي. انگريز
ڪانگريسي يا ٻيا جن تائين منهنجو آواز پهچي، سي رها غلطي
نه ڪن ته منهنجي همدردي ڪنهن سان آهي. اهو انهي ڪري
نه آهي ڇاڪاڻ ته مون کي برطانوي قوم لاءِ پريم آهي ۽ جرمن
قوم لاءِ ذڪار. مان ٿو ڀانيان ته جرمن لوڪ هڪڙي
قوم جي حيثيت ۾، انگريزن کان ڪي بدتر آهن يا اٽالي لوڪ
ڪي وڌيڪ خراب آهن. اسين مڙيئي ساڳئي رنگ ۾ رڳيل
آهيون، اسين مڙيئي هڪڙي وڏي وسيع انساني پرچار جا پاڻي
آهيون. مان انهن جي وچ ۾ ڪي به پيدائش واري رڪاوٽ کان انڪار ٿو
ڪريان. مان هندو اسين جي ڪنهن به طرح اٽل هئڻ جي دعويٰ
ٿو رکان. اسان ۾ به ساڳيا سدڳا آهن ۽ ساڳيا ئي اوڳا.
انسان ذات ڌار ڌار بند طبعن ۾ وراهيل نه آهي جنهنڪري
هڪڙي مان ٻئي ۾ اسين ڪو وڃي نٿا سگهون. اهي
ڀلي هڪ هزار ڪورپوريشن والارين، مگر انهن سڀني جو پاڻي هڪ
ٻئي سان ٺاهو آهي. مان ائين نه چوندس: ”ڀارت ئي
سمپورن هجي، پوءِ ڀلي سڄي دنيا ناس ٿي وڃي.“ اهو
سنديش منهنجو نه آهي. ڀارت سمپورن ٿيڻ گهرجي مگر دنيا
جي ٻين راشٽرن جي بهبوديءَ سان ٺهڪندڙ نموني ۾. مان
ڀارت کي ثابت سالز رکي سگهائڻو ۽ انجي آزادي به صحيح
سلامت، فقط جيڪڏهن مان سڄي انساني پرچار جو خير خواه
آهيان ۽ نه رڳو انهيءَ انساني پرچار جو، جو ڌرتيءَ جي هن
ننڍڙي هنڌ تي ٿو رهي جنهن کي ڀارت ٿو سڏجي. اهو ڀارت
ڪافي وڏو آهي. ٻين ننڍڙن راشٽرن جي ڀيٽ ۾ مگر هن

منهنجي زندگيءَ جي رٿا مڃيندڙيءَ کي ڪا به جاءِ ڪانهي. ديش پکي جو قانون ڪيئن ڪتب آهي وڏي هي قانون کان ليارو ڪونهي. ۽ هڪ ديش ٻريجي چيتري قدر گهٽ ٻرمائي آهي، اولري قدر جو گهٽ ديش ٻريجي آهي. شخصي ۽ سياسي قاعدن جي وچ ۾ ڪو ڇڪڙو يا چٽاڀيٽي ڪانهي. ۱۵

اسانجي قطع تعلقات اڪي انگريزن سان آهي ۽ نه وري اولائن ملڪن سان. اسانجو اسپڪار آهي الهه ۽ سرشتي سان جو انگريزن استادن ڪيو آهي، عزوادي تهذيب ۽ ان سان لاڳو طمع ۽ همطن کي ڏهڻ واريءَ ڪار سان، اسانجو اسپڪار آهي پنهنجو پاڻ مڃهه ئي جڙائي پالڻ. اسانجو اسهيو آهي انگريزي حڪمرانن سان، سندن شرطن شرطن تي سڀڪار ڪرڻ کان انڪار. اسن الهن کي چئون ٿا: ”اڄو ۽ اڃي اسانجي شرطن تي اسان سان سڀڪار ڪريو ۽ پوءِ سڀ ڄڻو ٿيندو، اسان لاءِ، اوهان لاءِ ۽ دنيا لاءِ.“ اسانکي پنهنجن ٻين کان ئي ڪجهه وڃڻ کان ناري وارڻ گهرجي. هڪڙو ٻڌندڙ ماڻهو من کي بچائي رهو سگهي، ٻين کي بچائڻ لاءِ لائق ناهي ٿين. لاءِ اسانکي پاڻکي بچائڻ جو آدم ڪوڙا گهڻو، ٻاري راشتريو الڳ نه آهي، ڪي اڳرائي ڪندڙ ۽ نه ناستي آڻيندڙ. اهو راشتريو صحت بخش، ڌارمڪ ۽ ٺهڻ ڪري ٻرمائي آهي. منس جانيءَ لاءِ پاڻکي قربان ڪرڻ هي اهڙا رڪڻ کان اڳ ياد کي پاڻ زندهه رهڻ سکڻ گهرجي. ۱۶

۱. سو جاغيان نه انگلند تنگست کائي يا کيس لڳو لوانو. ۲. منس هال جي وڏي گهر کي رسيل نشان بابت معلوم ڪرڻ منهنجي دل کي عوت رسي آهي. ۳. مولڪي ايترو ئي حڪم ڪري ڪيترو حڪم ڀڃي، ڇهڪڏهن ٻڌان نه ڪن. ۴. مندر يا جامع مسجد جو زبان ٿيو آهي. مان

وجهي يا اُنهنڪي ڏهي ۽ انهيءَ منشا سان ته ٻين ملڪن کي
 ذليل ڪريون. مولڪي ڀارت جي آزادي نه ڪپي جيڪڏهن
 اُنجو اهو مطلب آهي ته انگلنڊ جو خاتمو ٿئي يا انگريز لوڪ
 صفحي هستيءَ تان ميسارجي وڃن. مولڪي پنهنجي ملڪ
 جي آزادي ڪپي انهيءَ لاءِ ته ٻيا ملڪ منهنجي آزاد ملڪ منجهان
 ڪجهه پرائين، انهيءَ لاءِ ته منهنجي ديس جا آرٽڪل واهڻ وسيل
 مانڪ جاتيءَ جي فائدي لاءِ ڪتب اچي سگهن. جهڙي طرح
 ديش ڀڳتيءَ جو متوڙاچ اسانڪي اهو سڀڪارڻو ته هڪ ڇڻي کي
 ڪٽنب خاطر مرڻو آهي، ڪٽنب کي ڳوٺ لاءِ، ڳوٺ کي
 ضلع لاءِ، ۽ ضلع کي ڀرانت لاءِ، ۽ ڀرانت کي ملڪ لاءِ قربان
 ٿيڻو آهي، عین ساڳيءَ طرح، هڪڙي ملڪ کي آزاد ٿيڻو
 آهي انهيءَ لاءِ، ته جي ضرور ٿئي ته دنيا جي فائدي لاءِ
 جان ڏئي. تنهنڪري راشٽرپتا لاءِ منهنجو پيار يا راشٽرپتا نسبت
 منهنجو ويچار اهو آهي ته منهنجو ديس سونٽر ٿئي، ۽ جي
 ضرورت ٿئي ته سڄو ديش مري جان ڏئي انهيءَ لاءِ ته انسان ذات
 زندهه رهي. اُتي جاتي نفرت کي ڪا به جڳهه ڪانهي. اسانجو
 راشٽر پٽو اهڙو ٿئي. ۱۲

حڪومت جي بڻايل سرحدن جي پريان، اسانجي پاڙيسرين
 تائين پنهنجون خدمتون وڌائي وسيع ڪرڻ کي ڪا حد نه
 آهي. ڀڳوان آهي سرحدون ڪڏهن ڪين بڻايون. ۱۳

ساري دنيا سان مترتا منهنجو اُدیش آهي ۽ آءٌ گهڻي ڀر گهڻو پيار
 ۽ اُرت جو گهڻي ڀر گهڻي ورود بڻي ڳنڍي ملائي سگهانٿو. ۱۴

مون ليکي ديش ڀڳتي ساڳيائي آهي جهڙي انسانيت. مان
 ديش پرهمي آهيان ڇاڪاڻ جو آءٌ انسان آهيان ۽ انسانيت
 رکائڻو. اها ديش ڀڳتي الڳا واري نه آهي. مان ڀارت جي
 سڀوا ڪرڻ لاءِ انگلنڊ يا جرمنيءَ کي هرج هاڃو نه رسائيندس

تصان رسائڻ سان به پنهنجي ديس جي شوا ڪري ڪن سگهندو. آخرين چند ڄاڻ ۾ ائين بهندو ته اسان ڪي مري جان ڏيڻ گهرجي انهيءَ لاءِ نه پر يوار ڇيٽو رهي؛ پر يوار ڪي مري ڇڪائي انهيءَ لاءِ نه ديس ڏنندو رهي؛ ديس ڪي قربان ٿيڻ گهرجي انهيءَ لاءِ نه دل ٺاهي ۽ ڀري رهي. مگر فقط ٻوٽو رستو ئي قرباني ۾ آڻي سگهسون. تنهنڪري آخر - شدي ٻيرون قدم ٽپندو. جڏهن هر ٻوٽو آهي تڏهن اسان ڪي هڪدم اڀو ٿئي ٿو ته هر هڪ ڀل ۾ اسان جو ڪرڻو به ڪهڙو آهي. ۹

سولهيءَ راه نه اها آهي ته دل ٺاهي سان دوستي ٻڌجي ۽ ساري انساني ڪتب ڪي هڪ ڪري ليکجي. ڇوڪرو پنهنجي ڏرم ۽ ٻئي ڏرم جي ٻوٽن جي وچ ۾ ٻيڙو ٽوڙي، سو پنهنجي ڏرم وارن کي چٽڪ آڻي سگهبا ٿو ٿئي ۽ وڻج وڻج ۽ اڏرم لاءِ رستو ٺاهي ٿو. ۱۰

آءُ ڀارت جي آزاديءَ لاءِ جهان ٿو ۽ ان لاءِ جان ڏيندس ڇاڪاڻ ته اها آزادي سڄي دنيا ۾ ڀاڱو آهي. فقط آزاد ڀارت ئي سڄي دنيا ۾ مشهور ڪي ٻوٽي سگهي ٿو. مان ڀارت جي سونٽر ٽاڪا ڪم ڪريان ٿو ڇاڪاڻ ته منهنجو سڏ ڀيڻ ٻيهر مولڪي سڀڪاري ٿو ته ان ۾ جنرل ٺهي ۽ انجي سڀيتا سنسڪرتي ورتي ۾ وٺي، مان انجي سڀوا ڪرڻ ڪاڻ سڀ کان وڌيڪ لائق آهيان ۽ انجو به منهنجي سڀوا ٿي ٻيرون حق آهي. مگر منهنجي ديس ڀڳتي الڳ، ان ملائي نه آهي؛ نه فقط ٻئي قوم کي تصان نه رسائڻ، پر سڀني جو صحيح معنيٰ ۾ ڀلو ڪرڻ لاءِ ئي رٿيل ڪٽيل آهي. منهنجي ڪلنا جي ڀارت جي آزادي، دل ٺاهي ڪڏهن به خوف جو باعث بڻي ٿي سگهي. ۱۱

دش لاءِ اسن آزادي چاهيون ٿا، پر نه بسن کي خرچ

آهي: سماج اندر هڪ ٻئي سان لڳ لاڳاپي ڌاران هو ساري
 جڳت سان ايڪتا جو انيؤ نه ڪري سگهندو ۽ نه پنهنجي
 آبي ڏئيءَ کي دٻائي سگهندو. هنجي سماجڪ پوسپر آڌار
 ڌاران ئي هو پنهنجي لسجي جي پرڪ ڪري سگهيتو ۽ پٺ
 سڃاڻي سنڌيءَ ڪسوڻي تي پاڻکي صحيح ثابت ڪري
 سگهيتو. جي نه انسان اهڙيءَ حالت ۾ هجي يا اهڙيءَ طرح
 پاڻکي رکي جئن پنهنجي هر جنس پائن تي سڀ قسم جي
 آڌار کان بنهه آڄو هجي ته جيڪر هو اهڙو نه ايمائي ۽
 اهنڪاري بڻجي، جو دنيا لاءِ سچو پچو وجود ۽ آزار ٿي پوي.
 سماج جي آڏينتا هنڪي ماڻهپي جو سبق ٿي سگاري. ماڻهو
 کي پنهنجن تمام ضروري احتياجن مان گهڻن جي پنهنجي پاڻ
 پورائي ڪرڻ لاءِ سمورڻي هٿ ڳهرجي، سا ڳالهه پڌري پيئي
 آهي: پر مولڪي ته اها ڳالهه به اهڙائي پڌري پيئي لڳي ته
 جڏهن خود پورائي ايتريءَ حد تائين ليجي ٿي جو پاڻکي
 سماج کان چڻي الڳ ڪري ٿو ڇڏجي ته اهو ذري گهٽ
 پاپ جي برابر ٿو ٿئي. خود ڪجهه اڻڄاڻ ڪالوني ست ڪٿن
 تائين، جملي ڪاررواين نسبت پٺ ماڻهو پنهنجي پاڻ پورائي
 ڪندڙ بڻجي اٿو سگهي. هنڪي ڪنهن هڪ نه ٻئي منزل
 تي پنهنجي ڪٽنب جي پائين جو سهارو وٺو ٿي پويو. ۽
 جيڪڏهن ماڻهو کي خود پنهنجي پريوار جي مدد وٺي
 پوي ٿي ته پوءِ پاڙيسرين کان چوڪين وٺي؟ جي نه ته ان
 مهاوڪي جو ڪهڙو آرٽ آهي ته ”سنسار منهنجو پريوار
 آهي“؟

پنهنجو پاڻ ڏانهن، پريوار ڏانهن، ديش ڏانهن ۽ جڳت ڏانهن
 جيڪي به فرض آهن سي هڪ ٻئي کان علحدا يا الڳ نه
 آهن. ماڻهو پنهنجو پاڻکي يا پنهنجي پريوار کي ڏک ڏيڻ سان
 ديش جي پلائي ڪري نه سگهندو. ساڳيءَ طرح دنيا کي

سان ٻڌ، جي پڙهڻ ۽ ٿي سولڊ ۽ رڙهندڙ آهن، جي ڪنهنجي
دل کي ڏکيو ٿو ڏيان، ته جيڪر ائين چوان ته مان گهرائو
ته ڌرتيء تي چرندڙ جيڙن سان به هڪجهڙائي حاصل ڪريان،
ڇاڪاڻ ته اسين ساڳئي ئي آپائڻهار مان ٻڌا ٿيڻ جي دعويٰ
رڪن ٿا، ۽ جنهن صورت ۾ ائين آهي، تنهن صورت ۾ سڀ
جنس چاهي ڪهڙي به روپ ۾ نظر اچي، واستو نه هڪڙيائي
آهي. ۵

سؤدش پريمي ٿيڻ به، انتراشتره پريمي ٿيڻ ڪنهن لاءِ به
ناممڪن آهي. انتراشتره جو پاڙ ممڪن نٿو ٿڌهن آهي،
جڏهن سؤدش پاڙ حقيقي ٿئي ٿو، يعني، جڏهن ڌار ڌار ملڪن
۾ رهندڙ لوڪ پاڙ ۾ سنگھت ٿي هڪ سر ۾ هلن. اهو راشتره
نه آهي جو پرو آهي. اها ٽنگدلي، خود غرضي، الڳ ٿو آهي جو
هاڻوڪن راشترن جي سبب اس ڪندڙ آهي ۽ اها ئي نالي
آهي. هرڪو ٻئي جي هرج منجهان فائدو وٺي ۽ هڪجي ٻي جي
درمي اسرڻ ٿو چاهي. ۶

آءٌ ڀارت جو هڪڙو نماڻو خدمتگار آهيان ۽ ڀارت جي سڀوا
ڪرڻ جي ڪوشش ڌرمي مان هر هنڌ انسان ذات جي سڀوا
ٿو ڪريان... پر اڄ جي ڌرتي گهٽ پنجاهه ورهين کانپوءِ
اڄ مان چئي سگهائو ته پنهنجي راشتر جي سڀوا ساري ڏيڻ
جي شرا سان ان ٿيڪندڙ ڪيڏي. ان سڌالت ۾ منهنجو لسڄو
وڌندو ئي رهيو آهي. اهو خاصو سڌالت آهي. ان سڌالت جي
موجب تي نٿو ڏنا جي اوستا ۾ سڀ سڀني جي
۽ اسانجي پوميءَ تي وسندڙ قومن منجهه پُرسر حسد ۽ بدگمانيءَ
کي پنهنجو ڏيندي. ۷

هڪ ٻئي جو آڌار منش لاءِ اهڙو ئي آدرش آهي ۽ هڪ
ٻئي جو اهڙو خود پوري وارو آدرش. منش سماج جو

لاءِ سمنان آهي. ڪنهن ڏهاڙي اسان کي راشٽريہ قانون وڌائي ساري جڳت سان لاڳو ڪرڻو پوندو، جهڙي طرح اسان ڪٽنبني قانون وڌائي وسيع ڪيو آهي، انهيءَ تہ قومون بچجن — هڪ وڌيڪ وڏو پروار. ۳

منڪه جاتي هڪڙيائي آهي جنهن ڏسجيتو تہ سڀ اخلاقي قانون جا هڪجهڙا پابند آهن. اُپاڻهار جي نظر ۾ سڀ منش هڪجهڙا آهن. البت قومي پيڌ، درجي، حيثيت جا فرق ۽ ٻيا اهڙا آهن، پر جيترو اسان جو درجو مٿيرو، اوڻري آهي هنجي جوابداري وڌيڪ وڌي. ۴

منهنجي جيون جو مقصد صرف ڀارتي منش جاتيءَ جي پائپي نه آهي. منهنجو مقصد ڇڙو ڀارت جي آزادي نه آهي جيتوڻيڪ هن وقت اها آزادي لاشڪِ عمليءَ طرح منهنجيءَ ساري جيون ۽ منهنجو سمورو وقت مون کي رڌل رکي ٿي. پر ڀارت جي آزاديءَ جي پراپتي دٿاران، مون کي آشا آهي ته منش جي پائپي واري مقصد جو اُڻيڻ ٿيندو ۽ اُن ڪاريءَ کي هلائيندس. منهنجي ديش ڀڳتي ڪا الڳ ڇيڙ نه آهي. اها سِرُو کي پاڻ ۾ سمائيندڙ آهي ۽ مون کي اها ديش ڀڳتي نامنظور آهي جا ٻين ديشن کي آفت ۾ وجهي ۽ انهن کي ٿئي پنهنجو وادارو ڪرڻ چاهي ٿي. منهنجي ديش پرير جو چتر ٻيو ڪجهه ڪينهي، جي اُٺ هر هميشه ۽ بنا ڪنهن نڀاري مثال جي، هر حالت ۾ عام انسان ذات جي وڌ ۾ وڌ ڀلائي سمائل نه آهي. نه فقط ايترو، پر منهنجو ڌرم ۽ منهنجي حب وطني، جا منهنجي ڌرم منجهان ئي نڪتل آهي، سا سڀ پرڪار جي جيوت ۾ سمائل آهي. مان ڀارتري ڀڳي يا هڪجهڙائي جو اُڻيڻ ڪرڻ ٿو گهران، نه صرف اُنهن جيون سان جن کي انسان چيو ٿو وڃي، پر مان هر پرڪار جي ساھوارن سان سمٽا جو اُڻيڻ ٿو چاهيان، اهڙن جيون

باب ٻيون

انٿر راشٽروءَ شالتي

آءَ اِن ڳالهه ۾ وشواس نٿو رکان ته ڪو منس آتمڪ اٿئي
ٿو ڪري ۽ اُهي جي سندس چؤٿير رهن ٿا تن تي اٿيو اُٿو
ٿيو ٿئي. مان اُڏوليت ڪي مڃيندڙ آهيان. منهنجو منس جي
ذاتي ايڪي، مبالغ ۾ ويسه آهي ۽ اُهي ۽ ڪارڻ جيڪي
ڪجهه هستي ۽ ۾ آهي تنهن جي ايڪي ۾ به. تنهنڪري ائين
ٿو وسهائ ته جيڪڏهن هڪڙو ماڻهو روحاني ترقي ٿو ڪري
ته ساري دنيا پڻ ساڻس گڏ واڌارو ڪرڻي ۽ جيڪڏهن هڪڙو
ماڻهو ڪريو ته ساري دنيا به اوڙي قدر ڪرڻي. ۱

هڪڙو به اهڙو سدگ ڪونهي جنهنجو واسطو صرف هڪڙي
شخص جي خُتر خوبي ۽ سان هجي، يا جو اُن تي راضي رهي.
اهڙي طرح هڪڙو به اهڙو اخلاقي ڏوهه ڪونهي جو سڄي
پڇي گنهگار کانسواءِ گهڻن هن تي سڌي ۽ طرح يا اڻ سڌي ۽
طرح اُٿو نه وجهندو هجي. الهڪري ڪو شخص ڀلو آهي يا
اُڙو، تنهن جو نه صرف هنجو پنهنجي پاڻ سان واسطو آهي، پر
سڄي سڄي ۽ پنڪت سان، نه رڳو ايترو، پر سڄي ۽ دنيا سان. ۲

جهتوڻيڪ قدرت ۾ ڪافي لوڏ آهي، تڏهن به اها ڪسن
جي ڪرڻي وجود ۾ آهي. پر سڀ ٻين جي ڪرڻي قدرت
هستي ۽ ۾ قائم آهي. انسان ٺاهي ۽ يا وٺاڻ وسيلي نٿو گذر
ڪري. سڙ-ٻير يعني پنهنجو پاڻ سان ٻار، هن جي سانگي
لهاڻ رکڻ لاءِ پاڻڪي مجبور ٿو ڪري. قومون ملي پاڻ ۾ ڳنڍجن
ٿيون. ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

لاٿيءَ جو حق ٿو چڪي سگهان، اهڙيءَ اهنسا يا جتيپڻي
لاءِ جو جفاڪشيءَ واريءَ ڪوجنا سان حاصل ڪري سگهيو
آهيان. ۳۰

مون ڀڪو نشچو ڪري ڇڏيو آهي. ايشور جي هيڪليءَ راه
۾ جڻ ٺڪري پيو آهيان، مونکي دنياوي سنگين سائين جي
گهرج ڪانهي. تنهنڪري، اهي جنڪي وڻي سي پلي مونکي
نندين جيڪڏهن مان ڪپڻي آهيان ته، جڻ هو مونکي سمجهي
رهيا آهن، پوءِ چاهي هو کليل لفظن ۾ ائين نه به ڪئي چون.
اها ننڍڙي لکها لوڪن جون شايد اکيون پڻي جي مونکي مهاڻا
ڪري ليڪڻ ۾ هون ٻڌي بيٺا آهن. مونکي قبول ڪرڻ گهرجي
ته انهيءَ اوچيءَ مهاڻا پڻي واريءَ ڀڌويءَ تان هيٺ ڪرڻ
جو امڪان مونکي ڏاڍو پسند آهي. ۳۱

جهون جي پورٽا لاءِ ڪم ڪري رهيا آهن ننڍي محنت واري ڪاريه کي حال ۾ ناممڪن بڻائي ڇڏيو آهي. پالڪ کي ان خبر ڏيڻ سان مان ڪو راز ڪونه ٿو کوليان ته اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ پڙهندڙ ڪيتري ڪهڙي ۽ واريون ڪنواريون ڇوڪريون آهن جي ڄم روڪ جو ساعته ۽ مختزلون وڏي چاهه سان پڙهن ٿيون ۽ پڻ گروپ روڪ وسيلن وارو سامان پاڻ وقت رکڻئون. انهن جو استعمال پوئلڳن زالن تائين محدود رکڻ ناممڪن آهي. جڏهن وهائڻ جي مراد ۽ اثر ۾ اثر مطلب فقط انساني لامش کي پهچائڻ ئي سمجهيو وڃي ٿو ۽ اهڙيءَ ٿرپيءَ جي قدرتي نتيجي ئي سوچ ٿو ڪجي تڏهن وهائڻ پنهنجي پورٽا کوهي ٿو ڇڏي. ۲۹

مولڪي بسوي سڏڻ غلط آهي. جي آدرش منهنجي ۽ منهنجي کي باقاعدي هلائي رهيا آهن سي عام طرح منهنجي ۽ جي مڃتا لاءِ رکبا آهن. مان درجي درجي واداري ڪرڻ سان انهن آدرشن کي رسو آهيان. هرڪو قدم وڃاري، بخوري ۽ سوچي ۽ اتي گهڻي ۾ گهڻو غور ڪري پوءِ ئي ڪم ٿو ڪر. منهنجو بزم ۽ اهنسا ٿئي، شخصي تجربو منجهان حاصل ڪيل هئا ۽ سماج جي شورا جي طلب جي پوري لاءِ هئڻ لازمي ٿي پيا. ڏکڻ اتر ڪا به جيڪا الڳ اڪيلي حياتي مون کي پير ڪوئي پيئي، چاهي گهر ٻاري ٿي، وڪيل، پنڌي سڌارڪ يا راج ٿئي مدد ڏئي، تنهن لهن سڀني مرض جي خي ڪاوري ۽ ڪاڻ استري پرش سببڙي حبوب کي شخص ۾ شخص پابنديءَ سان هلا ٿو ٻو، ۽ انساني تعلقات منجهن پنهجن ديس واسين خواه يورپي لوڪن سان ستم ۽ اهنسا جي شخص ساڌا گهريل شئي، مان سراسر ڪاڻ گهٽ لباقص واري هڪ معمولي ماڻهوءَ کان وڌيڪ هئڻ جي دعويٰ ٿو رکان ۽ لڪي ورڻ ڪنهن خاص

۱. ٻنڌن يا فرض آهي، جهڙي جائز طرح ڪيل قرض جي ادائين نه ڪرڻ ٿيندو ڏهنئي تباهي جي سزا ڀوڳڻ. رها جنڊ
 ڪامنا سسٽان پٽدا ڪرڻ جي لڳا ڪان الڳ سمجهي ٿي و
 ۲. گپ روڪ جي هٿرادو ذريعن جي استعمال جي پيشو
 جو چوڻ آهي ته ذريون ٻارن هٿ جي لڳا ڪن سا ڳالهه
 آهي، باقي گپ ٿيڻ هڪڙو اتفاق ٿي بٽيو پوي جنهنڪ
 روڪڻو آهي. مان همت ساري صلاح طور رهاو ويچار پيش
 ڪندس ته اهو ڪٿي به پرچار ڪرڻ لاءِ هڪڙو تمام خطرناڪ
 سڌانت آهي؛ ڀارت جهڙي ديس ۾ ته تهائتي گهڻو وڌيڪ
 سمجهو، جتي ٻار پٽدا ڪرڻ واري ڪرتب جي بد استعمال ۽
 سببان وچولي طبقي جو مردانه آدم ٻڏي هيٺ ٿي پيو آهي.
 جيڪڏهن جنسڪ ڪامنا جي پورائي هڪڙو فرض آهي.
 پوءِ غير قدرتي گناهه ۽ ترپتيءَ جا ڪيترائي ٻيا رستا به ساراهڻ
 جوڳا ڇڏبا. پاڻڪ کي معلوم هجي ته عالم آشڪار آهي ته
 ناليورا شخص به، جنهنڪي عام طرح جنسڪ بگاڙ چيو وڃي ٿو
 تنهنڪي پسند نا ڪن. پاڻڪ کي شايد ان اظهار ٿي صدمو
 رسي. مگر جيڪڏهن جنسڪ بگاڙ تي ڪنهن طرح معتبري
 جي مهر لڳي وڃي ته پوءِ ڇوڪرن ڇوڪرين لاءِ پنهنجي
 ٿي جنس جي ميمورن منجهه شوق پورو ڪرڻ لاءِ سخت
 حرص پيدا ٿي ويندو. منهنجي نظر ۾، جنسڪ ڪامنا جي
 پورتيءَ لاءِ جن ذريعن جي اوت هيٺائين ماڻهن پئي
 رهي آهي تن ۽ گپ روڪ وسيلن جي استعمال ۾ گهڻو فرق
 ڪونهي؛ ۽ تنهن جا انگور ڪهڙا اڪتا آهن، تن جي تمام
 ڪن ٿورن کي ڄاڻ آهي. اسڪولي ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين
 ۾ انهي ڳجهي پاپ ڪيتري نه خرابي ڪئي آهي تنهنجي
 ڪي ڄاڻ آهي. وڳيان جي نالي ۾ گپ روڪ اُٻاون جي رواج
 لڳي ڇي پر سڌاڻن طرفان ڇپڻ جي اجازت نه انهن
 ۾ پات مونجهاري کي وڌايو آهي ۽ سڌارڪ جي سماجڪ

جڏهن به ڪو موقعو مليل نه اٿي تڏاڻا ڪن يا ڀڄي ڪن ڇٽان. اٿلندو آءُ ان موقعي سان منهن مقابل ٿين ۽ انجو نتيجو ڪهڙو ٿو اڪري ۽ آءُ ڪيتري پاڻيءَ ۾ آهيان سو سهي ڪرڻ پنهنجو فرض، ڌرم سمجهائون ڪنهن استريءَ جي لڙهه وڃڻ کان پاسو ڪرڻ يا ڊب وڃان تنهن کان پري ڀڄڻ سڄي برهمچريه جي اڀلاشيءَ لاءِ آءُ ان سهانهندو سمجهندو آهيان. ڪام جهڻا جي ٿرپيءَ ڪاڻ جنسڪ لڙهه وڃڻ رکڻ يا ڇاهڻ جي ڪڏهن به ڪوشش نه ڪئي اٿم. پاڻ منجهان جنسڪ احساس کي مڪمل طرح پاڙون پئي ڪڍڻ جي آءُ دعويٰ ٿو رکان. پر اها منهنجي دعويٰ ضرور آهي ته مان اٽڪي ضابطي هيٺ رکي سگهائون. ۲۷

سڄي ويچار ڌارا جا هر ئي روڪ جو بنياد آهي سا غلط ۽ خطرناڪ آهي. اٽڪي حامين جي دعويٰ آهي ته ماڻهو جو نه فقط اهو حق پر اهو سندس فرض آهي، ته ڪام جهڻا جي ٿرپيءَ ڪندو رهي نه ته هڪڙو وڪاس روڪجي ويندو. منهنجي خيال موجب اها دعويٰ کوٽي آهي. اهو ماڻهو جو هٿرادو طريقو ٿو اُڀرائي تنهن مان پاڻ ٻڌڻ جي اميد رکڻ اُڃائي آهي. درحقيقت هر ئي روڪ جي، الهيءَ ئي بنياد ئي حمايت ئي ڪئي وڃي ته نفسياتي ٽامش ئي روڪ وڃهن هڪ اٽڪي ٿيڻي ٻانه آهي. ائين چوڻ نه اهڙو خود صابو آسٽيو يا غير ضروري يا نقصانڪار آهي سو سموري ڌرم کي مسارڻو آهي. ڇاڪاڻ ته ڌرم جي سڄي مٿين عمارت خود ضابطي جي بنياد تي ئي ٺهيل آهي. ۲۸

گرب روڪڻ جي هٿرادو وسيلن ڌنڌارن هر ئي روڪ جي وشيءَ کي وري ڪٽڻ ٿو ڇاهيان. ماڻهن جي ڪنن ۾ اهو ٺولسو ٺورجي ته جنسڪ ڪامنا جو پورا ٿو هڪ اهڙو سنجيده

آٽر - سنگ

سنگ کان ڪنارو ڪرڻ سان ئي ڪري سگهجي ٿو جي
تياڳ آهي پر ان کي نهايت ضروري مانسڪ ويراڳ
پنيراڻي ڪانهي جنهن ڪري نازڪ وقتن تي اسان کي د
ڏيو ڇڏي. ۲۶

ويو ورهيه ڏکڻ ائفريڪا ۾ آءِ اولهه سان گهاٽيءَ لڙهه وڃڻ
رھيس. هٽولاڪ ايلس، پروفنڊرسيل جهڙن نامور ليکڪن جي
جنسڪ سنهتد بابت لکيتن ۽ انهن جي سڌائين جي ڄاڻ آٽر
اهي سڀ مشهوري، ايمانداري ۽ تجربي وارا ويچار وان آهن.
انهن پنهنجن عقيدن ۽ تبجي اظهار جي ڪري گهڻو سٺو آهي.
وهان ۽ وغيره جهڙيءَ رسم رسما ۽ اخلاق جي چالو قانون نامي
تان قطعي دست بردار ٿيندي به — ۽ ان ۾ مان ساڻن سهمت نه
آهيان — اهي انهن سرشتن ۽ دستورن کانسواءِ جيون ۾ پوڻا
ٿي سگهي ٿي ۽ هڪ گهرجي سو مڃين ٿا. اولهن ملڪن ۾
اهي استريون پرش مليا آٽر جي پوتر جيون ٿا وٺين ملڪن ۾
جيتوڻيڪ اهي چالو رواج ۽ پنڌي ريتيون رسمن ڪن،
قبولين يا مڃين. منهنجي ڪوجنا کي قدر اٿئي ڏس ۾
هلندي آهي. جيڪڏهن اوهين پراڻيءَ روايت کي، جتي به
ضروري هجي تڏه ڪرڻ ۽ هاڻوڪي زماني سان پاوندي
ڏيئي ۽ اخلاق جو نئون سرشتو سرچڻ وارو سڌارو ضروري
هجي ۽ ٿيڻ گهرجي اهو قبوليو ٿا، ته پوءِ ٻين جي اجازت
ڪرڻ يا انهن کي مڃائڻ جو سوال ئي نٿو اٿي. سڌارڪن تي
سندو ئي ڪين چيسين ٻين جا خيال بداجن. ساري عالم
مخالفت هوندي به هن کي اڪيلو ئي جرئت ڌاري
ري نروار ٿي اڳواڻي ڪرڻ گهرجي. مان پهرهين چالو
جي ۾ آزمائڻ وڌائڻ ۽ سڌارو ٿو چاهيان ... پنهنجي
اڀياس ۽ آزمودي جي روشنيءَ پٽاندڙ. تنهنڪري

کي قضي ۾ آڻڻ جي ويچار کان اڀواس ڪرڻ گهڻو مددگار آهي، تنهن ۾ مولڪي ڪو شڪ ڪونهي. ڪن جي حالت ۾ لنگهڻ ڪڍڻ پي سؤڌ آهي ڇاڪاڻ ته جڙو ٻاهريون اُچارو ورت ڪين بچاءُ ڏيندو، ائين مڃي، آهي پنهنجو ئي کاڌي کان وانجهيل ٿا رکن پر پنهنجي من کي سڀني قسمن جي مال ملين جي مڙي وٺڻ لاءِ ڇڪ ڇڏين ٿا، سڄو وقت ٻيا محال ڪندا ته ورت ٽوڙڻ پڇاڻا ڇا کائيندا ڇا پيئندا. اهڙي ماءُ ڪشي انهن کي لکي رس سواد ۽ نه وري ڪام جهڻا کي قضي ۾ آڻڻ ۾ سڃاڻ ٿيندي. اڀواس ڪارگر ٺڌهن آهي جڏهن بک ڪڍندڙن سان من به سهڪار ڪري يعني جڏهن اهو انهن چيزن لاءِ جي شراب کي لٽيون ملن ٻاڻ ۾ اڃان بقا ڪري. سڀ لٽس پرستيءَ جو مول ڪارڻ من آهي. تنهن ڪري اڀواس رڳو ڪنهن حد تائين ڪارگر آهي ڇاڪاڻ ته اڀواس رکندڙ ماڻهوءَ کي اڃا به انساني تامل شايد ستائيندي رهي. ۲۵

اهڙو پرهمچر ٺڌهن پرهمچر ڄڻو جڏهن سڀني حالتن هيٺ ۽ هر ممڪن لالچ هوندي به اهو قائم رهي. جيڪڏهن ڪا سوينبڪ رستي هڪ مرد جي سنگم مري پتلي جي ٿرڊيڪ پهچي وڃي ته ان پتلي تي ڌرو به اٿر نه ٿيندو. پرهمچاري اهو آهي جنهن تي ساڳيءَ حالت ۾ ساڳيءَ طرح اهوئي اٿر ٿو ٿئي جو سنگم مري ٿو ٿئي. پر جهڙيءَ طرح سنگم مري پتلو پنهنجون اکيون يا ڪن ڪم آڻڻ کان باز ٿو رهي تهڙيءَ طرح ماڻهوءَ کي به پاپ جي هر ڪنهن موقعي کي ٽارڻ گهرجي. اوهن دليل ٿا ڏيو ته رستيءَ تي نگاهو ٻوڙ ۽ ان جي صحت خود ضابطي جا ويري آهن، ۽ تنهن ڪري ٿن کان پاسو ڪرڻو آهي. اهو دليل چوڻو آهي. پرهمچر پنهنجي نالاءِ لائق ڪن ڄڻو جڏهن ان جي ڀالنا رستن جي

وس پڇندي ۽ آهر پاڻ تي بدن وجهندو ۽ پوءِ ٿوري ڇڏيندو
جڏهن ڏسندو ته اهي غير ضروري آهن. پهرين ڳالهه ڄاڻڻ
ته سڄو برهمچريه ڇا آهي، تنهن پوءِ آهي اچي ڪت قدر
سمجهڻ ۽ پڇاڙيءَ ۾ اهو اصول سدگڻ پيدا ڪرڻ جي
ڪوشش ڪرڻ. منهنجو رايو آهي ته ديس جي سڄي سيوا
لاءِ برهمچريه جي هيءَ پالنا ضروري آهي. ۲۳

مولڪي پنهنجي آزمودي مان ڄاڻا آهي ته جيسين سوڌو
مان پنهنجي پٽيءَ کي نفساني نظر سان ڏسندو هوس، تيسين
سوڌو اسانجو پاڻم سڄو پڇو من جو ميلاپ ڪونه هوندو هئو.
اسانجو پيار اوچيءَ سطح تي ڪين پهتو هئو. اسانجو پاڻم موه
محبت هميشه هوندي هئي پر جڏهن ئي اسان يا بلڪ مون
پاڻ پليو تن هڪ ٻئي جي وڌيڪ ويجهو ۽ ويجهو ايندا
وياسين. منهنجي پٽيءَ منجهه پاڻ پلڻ جي ڪمي ته اصل
هئي ڪانه. اڪثر ڪري هوءَ خود ضابطو ڏيکاريندي هئي پر
ورلي ڪڏهن مولڪي روڪيندي هئي، جيتوڻيڪ اڪثر
ناپسندي ڏيکاريندي ايندي هئي. جيسين وشي ڀوڳ ولس
جي چاهنا هيم، تيسين آءٌ هنجي سيوا ڪري نه سگهيس.
جنهن گهڙيءَ افساني خوشيءَ واريءَ جيوت سان موڪلائي
ڪيم، اسانجو سنهنڌ اڌ ياتڪ بڻجي پيو. ڪام مٽو ۽ برير
ان بدران راج ڪرڻ لڳو. ۲۴

برهمچريه لاءِ ٻاهرئين مدد طور، آپواس اهڙو ئي ضروري آهي
جهڙو ڪاڌ خوراڪ جي چوالب پسندي ۽ پابندي. اهي حواس
اهڙا ته زبردست ۾ زبردست آهن جو اهي ضابطي هيٺ
فقط تڏهن رهي سگهندا جڏهن چؤطرف، مٿان، هيٺان مڪمل
طرح لوڙهي سان گهيريا ويندا. عام طرح سيني کي سڌ آهي
ته اهي حواس کاڌي کانسواءِ ڪمزور آهن، ۽ تنهن ڪري حواسن

صاف ٿيو پوي نه رهي انادي ڳالهيون ٿي آهن هي ٿي آلت
 م ليکي م اچن ٿيون. هڪڙي اهڙي ڳالهه آهي پوءِ پوءِ.
 پوءِ پوءِ ڇا آهي؟ اها اها هيون هي راءِ آهي ڇا
 پوءِ. اهو ڏانهن نٿي ٿي. ان م ٻار پيدا ڪرڻ هي ٺهڪ
 ٿي پورن صابون م اچي ٿو وڃي. اهو صابون وپتار وڃي
 ۽ ڪم ٿئي ٿي ٿي ٿي. هيڪڙهن وپتار صابون هيٺ
 نه آهي، نه ٻين ن چو ڪو ملهه ٿي ڪوئي. ڇاڪاڻ ته صابون
 شخصي م وپتار قصي هيٺ آهي نه باقي ٻيو صرف ٻاراڻو
 ڪيل آهي. ۲۲

اهو سمجھ آهي ته اهو جو پورن پوءِ ڇو ٿي پيو آهي نئين کي
 پوءِ پتار جي دٻارن جي ڊوڪار ٿي ڪاٺي. مگر ڪاٺيءَ
 کي سڌو دٻارن جي ٿوڙ پوي ٿي ڇيڙيءَ طرح هڪ ٽنڊي
 آلت جي ٿوڙي کي پٺتي ڇوڙ هڪ مضبوط ٿوڙي جي
 ٿيڻ آهي. هڪ ٻاڪ پٺتي ماءُ جي هٿ مان ٿي پيو
 پٺتي م ۽ پٺتي مان ٻاراڻي ٿاڙي م — تان جو هو وڏو
 سڄو ٿيو م ٻا اوت آڌار جي بند ڪرڻ سڄو آهي. اها
 اوت هڏن صوبي ٿي نه آهي ٽنڊي نه الڪي ڇيڙي پورن
 سو پٺتي ٿاڪار آهي.

مولڪي الين ٿو ڏسڻ م اچي نه سڄي ڪاٺيءَ کي نه
 مٿي ڏڪر ڪيل ٻاڏين جي ضرورت ڪاٺي. پوءِ پوءِ اهو
 سڌو نه آهي جو ٻاڏين بندش سان اٻاڻي يا پيدا ڪري
 سگهجي. ڪيئن استريءَ سان ضروري ٿي وڃڻ کان هڪو
 پري پيو سو پوءِ پوءِ جي نوري معنيٰ سمجهي ٿي ڪو نه
 ٿو. ڪيترائي نه ڪري ڪا استري موهيندڙ هجي، هٿي
 ڪش ڪو نه ٿو پيدا نه ڪندي ايتري مٿي ٿي هڪي
 ڪا نه هڪ ٻي نه آهي. ...

سڄو پوءِ پري ٿو ٿو ٻاڏين کان نري پيو. هڏي پٺتي

جي رکيا ۽ اُمتا منجهانئي سڀ طاقت حاصل ٿيڻي. اها جيون شڪتي ساندهه ۽ اڻ ڄاڻائي وڃان به ٻرن يا پٽڪندڙن، بگڙيلن ۽ اڻ وڻندڙ ويچارن جي ذريعي به ضايع ڪجي ٿي. ۽ ڇاڪاڻ ته ويچار سڀ واڻيءَ ۽ ڪرم جي جڙ آهي، وائي ۽ ڪرم جي خاصيت ويچار جي خاصيت مطابق ٿئي ٿي. انهي ڪري ٻورن ريت سان ضابطي ۾ آندل ويچار پنهنجي ليکي، هڪ وڏي ۾ وڏي قوت واري شڪتي آهي جا پنهنجو پاڻ عمل ڪرڻ واري ٿيو پوي... جيڪڏهن منش ايشور جو سڙوڻ آهي ته هنکي فقط پنهنجي مليل محدود حيثيت منجهه ڪنهن ڳالهه جو نسخو ڪرڻو آهي ۽ اها اوس ٿيندي. اهڙيءَ شڪتيءَ جو هٿ اُنهيءَ ماڻهو ۾ ناممڪن آهي جو پنهنجي طاقت ڪنهن به طرح بالڪل اجائي ضايع ٿو ڪري. ۱۹

من سان وشيه-يوڳن جي مزي وٺڻ جي بجاءِ سر ٻر دواڙن يوڳ ڪرڻ بهتر آهي. وشيه واسنائون جڏهن ئي من ۾ اُٿن تڏهن تنکي اڀسند ڪرڻ ۽ دٻائڻ جي ڪوشش ڪرڻ چڱو آهي. مگر جيڪڏهن بدني وشيه يوڳ نه هٿ سبب من اُن مزي ماڻھ جي ويچارن ۾ ٻيو لپڙيون پائي ته پوءِ جسماني تمنا ترپت ڪرڻ جائز آهي. ان نسبت ۾ مونکي ڪوبه شڪ شبه ڪونهي. ۲۰

جنسڪ ڇڪ هڪڙي عمدي ۽ شاندار ڳالهه آهي. اُن ۾ شرم اچڻ جهڙي ڳالهه ئي ڪانهي. مگر اهو بدني ميلاب فقط اُپتيءَ جي ڪارج لاءِ ئي هٿ ڳوڙجي. ان مان ٻيو ڪو مطلب ساڌڻ ايشور ۽ انسان ذات خلاف پاپ آهي. ۲۱

دنيا کي ڏسجي ته اها ڪٿي پنگ ڪت قدر وارن پدارثن پٺيان پيئي ٻوڙي. انکي ٻين ڳالهين لاءِ وقت ئي ڪونهي ۽ تنهن هوندي به جڏهن ماڻهو ٿورو اونهو ويچاري ٿو، اها ڳالهه

جي لسٽ سڀ قسم جي ڇوڀل ٻل تي ڌيان نه ڏيڻ ۽ پنهنجي
اشتيا ترپتيءَ کي ڇيڪ ڇڏڻ. ۱۵

آزمودي مولڪي ميڪاريو آهي ته سٽه جي سوڪ جي
اڌيالڪ ساڌا جو هڪ انگ آهي سالت ۾ رهڻ. وڌاءُ اُٺاءُ
ڪرڻ لاءِ لاهه لاڙو، سٽه کي لڪائڻ ڇيائڻ يا ڪي قدر
اٽڪي ڦرائڻ، ڄاڻي بچي يا بي خبرو ٿي. اها انسان جي
هڪڙي ذاتي ڪمزوري آهي ۽ سالت ان تي غالب ٿيڻ
لاءِ ضروري آهي. ٿور ڳالهايو ماڻهو پنهنجي ڳالهه بولي ۾ ڪو
ورلي بي خيالو هوندو. هُو هڪ هڪ حرف جي لڪ ٿور
ڪندو. ۱۶

اها [سالت] مون لاءِ هاڻي شريڪ خواجه اڌيالڪ ضرور
ٿي پئي آهي. اصل ڪم جي ٻيڙ جي احساس کي ڏرو
ڪرڻ لاءِ اها سالت اختيار ڪئي وئي. هو نه مولڪي
لکڻ لاءِ وقت ڪٽندو هئو. ڪن به ڪجهه وقت اٽڪي ڀاڻ
هيڙائڻ سان مولڪي اٽڪي اڌيالڪ خوبي ڏسڻ ۾ آئي. اوجھوئي
منهنجي من ۾ هري آيو ته اهوئي سالت جو سمجهڻو جنهن
۾ ٻڙ ماڻا سان سٽڪ ٿي سٽڪ ڪري سگهجن ٿي. ۽ هاڻي
آءٌ متسوس ٿو ڪريان ته جن کي سالت اصل منهنجي سڀاءُ
جي ٿي جوڙ ۾ آهي. ۱۷

سڀي ڇڏيل جن واري سالت ڪا سالت ڪانهي. پنهنجي
زبان وڌي ڇڏڻ سان به ساڳي سالت ٿي سگهي ٿي، پر اها
به سالت نه هجي. سالت ۾ اهو چيو جو ڳالهاڻ جي
حيثيت رکندڙ نه ڪو به اڃا ٻيو حرف واس مان نٿو
ڪري. ۱۸

هيون پنهنجا جوت جي آنتيءَ لاءِ ڏسوار آهي نهن

ذات تي سوار آهي. سرشتي ۽ ۾ بستر ڪجهه به ڪونهي. ايشور ئي اچل آهي ڇاڪاڻ ته هو ڪالهه، اڃا ۽ سڀاڻي سا ئي هئو، آهي ۽ هوندو ۽ تنهن هوندي به سندس شڪت برڪري سڌائين چريو ۾ آهي... لاڪري مان ان ڳالهه قائم آهيان ته جي منش جاتي زندگي رهڻي آهي، ته ستيه اهڙا جي اثر ۽ زور هيٺ وڪ وڌائيندي هلڻو پوندس.

جهڙي دستور وڳيالي تجربن ڪرڻ ڪاڻ هڪڙو ضروري دلائل جو وڳيالي سلسلو ڏنل هوندو آهي، ساڳيءَ طرح روحاني عالم ۾ تجربن ڪرڻ کان پوءِ لائق ڪرڻ لاءِ به ماڻهوءَ لاءِ سخت ابتدائي ضابطو ضروري آهي.

۱۳

نشيدار پيچن ۽ پيار ۽ طعامن جي سڀني قسمن، خاص ڪري مانس کان پر هيز گاري، آئير جي واڌ وڪاس لاءِ لاشڪ هڪڙي وڏي واهر آهي، پر اها پر هيز گاري پنهنجي ليکي ڪو خود مقصد اصل نه آهي. ڪيئي ماڻهو آهن جي مانس ورتائيندي ۽ ڀڳوان جي پڙ ۾ رهندي پنهنجي موڪش کي وڌيڪ ويجهو آهن، انهيءَ ماڻهوءَ کان، جو ڌارمڪ يا و ۾ مانس آهار ۽ ٻين ڪيترين چيزن کان پر هيز ٿو ڪري پر پنهنجن ڪرڻن مان هر هڪ منجهه ايشور جي بي عزتي ڪندو رهيو.

۱۴

آزموڊو ائين ئي ٿو سڀڪاري ته جانورن جو مانس آهار انهن لاءِ ناموافق آهي جي پنهنجن منو وڪارن کي تابع ڪرڻ ٿا چاهين. مگر اندرين کي وس ڪرڻ يا چريتر بڻائڻ منجهه آهار جي اهميت جي آڳاٽي وڏي ڪٽ ڪرڻ به غلط آهي. بيشڪ خوراڪ هڪڙو جبر و جزو آهي جو وسارڻو نه آهي مگر سموري ڌرم جو حاصل مطلب کات خوراڪ اندر سمائڻ، جئن اڪثري وقت ۾ ڪيو وڃي ٿو، اهڙو ئي غلط آهي جهڙو کات خوراڪ

هيڪر فيصلي تي آيا هجو ۽ وري اُتي ويچار ۾ ڪريو.
ٻرن ڪرڻ جو مطلب آهي ۾ من وڌيڪ اُن ڀرنگا جي شيءِ
تي سوچ ڪرڻ کان پس ڪئي آهي. جڏهن هڪڙي وڻجاري
ڪجهه مال وڪيو آهي تڏهن اُن ٻاٻه هو وڌيڪ خيال
ڪريئي ڪونه، پر فقط ٻين شين جو ئي خيال رکندو آهي.
ڪنهن ڀرنگا جي ڀاڙ-ارت سان به ساڳي حالت لاهو
آهي. ۱۰

اوهن ڄاڻڻ چاهيندؤ ۾ ڪهڙيون لساليون آهن اُن ماڻهوءَ
جون، جو ستي، جو ايشور آهي، نينن کي پائڻ ٿو چاهي. هو
مڪمل طرح ڪار ۽ ڪروڙ، لوپ ۽ موٽ، اشڪار ۽ پُو کان
آجو هجي. پاڻکي گهڻائي پڙي ڪرڻ گهرجس ۽ پنهنجن سيني
اندرين تي ٻورن ضابطو هجس — رس سواد يا زبان تي
ضابطي سان شروعات ڪري. زبان، واڻيءَ ۽ ٻڻ سواد جي
ڪرم اندوي آهي. اها زبان آهي جنهن سان اسن وڌاءِ
جوند ۽ ڏکونيدڙ واڻيءَ ۾ ڪاڪي ٿا پتون. سواد جي چڪ
اسانکي رس پوڳ جي غلام ٿي بڻائي جنهنڪري ڄالورن جهان
اسن کائڻ لاءِ ٿي جئون ٿا. مگر پوري ضابطي سان اسن
پاڻکي آهي جو بڻائي سگهون ٿا هي فقط مفرشتن کان ٿورو
هليرو آهن. جنهن پنهنجن اندرين کي وس ۾ آندو آهي
سو مٿن منجهه پهريون، ۽ ٻيون ۾ ۾ ٻيون ليکيو، سب سدگيا
هن ۾ هڪيا آهن. ايشور هن دٿاران پاڻ ٻڌو ڪري ٿو. اُن
سنجر جي لاجا اهڙي شڪتي آهي. ۱۱

ڄال چلڪس ها سب سارڙ لوڪ ڦالون جي ايشوري آگاهن
جي نالي سان ڄاڻجن ٿيون، سي سمجهڻ ۽ عمل ۾ آڻڻ
۾ سليس ۽ سولا آهن، جي رڳي لاجا هجي. اهي فقط
ستنائن ۾. ڪوڙ ڏسڻ ۾ مشڪل ٿا اچن، جا انسان

مون لاء ڪيئن ممڪن ٿي سگهندو آهي سو هڪ اجايو، بي فائدو سوال ٿيندو، ڇاڪاڻ ته اها هڪڙي هير آهي جا هر ڪنهن کي پاڻ ۾ وجهڻ گهرجي ۽ لڳاتار ساڌا ساڻا سان الڪي غاد ٿي بڻائڻ ۾ ڪامياب ٿيڻ گهرجي. ۷

پنهجن ڪرڻن جي نتيجن ڀوڳڻ کان پڇي ڇڻجي، ائين ڇاهڻ ڪنيتو ۽ ناجائز آهي. گهرج کان وڌيڪ ڪائيندڙ لاءِ پيٽ جو سور ۽ اڀواس سندس ڇڙائي لاءِ آهن. اهو هن لاءِ خراب آهي ته بڪ ۾ پيٽ ڏلهي کائي ۽ پوءِ انجي نتيجي کان بچڻ لاءِ ٽانڪس ۽ ٻيون دوائون وٺي. اهو ماڻهو لاءِ تهاڻي خراب آهي جو پنهنجن حرصن ۾ حد کان ٻاهر دل ڀوري ڪري ۽ پنهنجي ڪٽي جي ڦل ڀوڳڻ کان پڇي. قدرت ڪنور آهي ۽ پنهنجن قاعدن جي ڪنهن به اهڙي انگهن لاءِ پورو پورو عيوضو چڪائيندي. اخلاقي ڦل فقط اخلاقي پابندين سان ئي ملي سگهندا. ٻيون سڀ بندشون جنهن مطلب لاءِ رڻيل آهن تنهنڪي ئي شڪست ڏيڻ واريون آهن. ۸

ٻئي ڪنهن جي عيب جوئي ڪرڻ ۽ پوءِ مٿس فتويٰ ڏيڻ، اهو اسانجو ڪم نه آهي. اسانکي فقط پنهنجن عيبن ڪيڊ ۾ پاڻکي ٽڪائي چؤر ڪرڻ گهرجي ۽ جيسين سوڌو پاڻ هڪڙو به سقم ڏسڻ ۾ اچيئون ۽ چاهيون ته اهڙي عيب جي باوجود به اسانجا مائٽ ۽ مٽر اسانکي نه ڇڏي ڦٽو ڪن، تيئين تاءِ اسانکي ٻين ماڻهن جي چال چلڪت ۾ سونجهه سونجهه ڪرڻ جو حق ئي ڪونهي. تنهن هوندي به جيڪڏهن ٻئي جو عيب ڏسون ته اسين پاڻ هنڪي ڇڻون، بشرطيڪ اسانجي مٿس هلندي پچندي هجي ۽ ائين ڪرڻ واجب سمجهون، باقي ٻئي ڪنهن کي به چوڻ جو اسانکي اڌ ڪار ڪونهي. ۹

منو وڪارن تي رڙ رڙ ڪري ويچار نه ڪريو. جنهن مهل

هڪڙي سٺي ڪمرت به آهي. پالڪ ”ينگ الڊيا“ جا
 صفا ليڪ، واجيءَ طرح چڱي خاصي روپ ۾ سڃاڻيل ٿيندو
 آهي ۽ ڪڏهن به رومين رولند جيان ائين چوڻ لاءِ به ماڻ
 ٿيندو آهي ته ”ڪهڙو نه ٺاهو ڪو پير مرد ٺاهو هوندو!“ بل
 دليا سمجهي ته دل جي ٿيسائي، حسدداري ۽ ديتا سان
 ائين ڪئي ويندي آهي. ۽ جيڪڏهن اها ڪن کي، جنجي
 رائي جو مان قدر ڪندو آهيان قبول يعني آهي، ڀل نه
 پالڪ سمجهي ته ڪڏهن اها دل جي ٿيسائي پوريءَ طرح
 سپاڙڪ ٿي وئي آهي يعني ته ڪڏهن مان رائي ڪوڙ لاءِ
 اسٽوٽ ٿيو آهيان ۽ ڪڏهن ڪجهه به ڪنور يا گهمندي،
 گهڙيءَ ساعت لاءِ ئي سمن، منهنجي ويچار سنسار ۾ ٿو
 رهي، کسين سوڌو ۽ نه اڳي، منهنجي اهڙا ساريءَ دنيا
 چون سڀ دليون نه ڇڏائيندي. مون پنهنجي ۽ پالڪ جي
 اڳيان ڪو اسٽوٽ آدرش يا آزمائش ڪانه رکي آهي. ٺاهو
 منس جو خاص اڌڪار ۽ حشر حرق آهي. اسان سرگ وڃايو
 رڳو ان لاءِ، ته وري هڪ ڪنداسولس. ۵

مون ڪڙي آزمودني مان، ڪاوڙ کي سنڀالي ڇاهي ۾ رکڻ
 جو هڪڙو وڏي ۾ وڏو سبق پرايو آهي ۽ جهڙپڙوچ ساندھيل
 گرمي بدلي شڪتيءَ جي صورت وٺندي آهي، ساڳيءَ
 طرح اسانجي دس ۾ آدل ڪاوڙ جي صورت به هڪڙيءَ
 اهڙيءَ طاقت ۾ بدلائي سگهجي ٿي جا ساريءَ دنيا کي ڇڏائي
 سگهجي. ۶

اتين ڪوئي نه ڪو مولڪي ڪاوڙ ڪانه ايندي آهي. مان
 ڪاوڙ ڇڏيان ٿي ڪين. ڪوڙو رهت ٿي جي روپ ۾
 صبر جو مددگار ٿي پيدا ڪندو آهيان، گهڻو ڪري کلي
 چٽجي نه. ڀارو ٿيندو آهيان. مگر ڪاوڙ ڪڏهن ايندي آهي
 ڪڏهن. ۽ ائين اٽڪي قضي ۾ رکندو آهيان. اٽڪي روڪڻ

پورن تندرستي فقط ايشوري نيمن جي پالنا ۽ رھت رھڻ سان
 ۽ شيطان جي طاقت کي سامھون پوڻ سان ئي حاصل ڪري
 سگھجي ٿي. سڄي ۽ صحت کانسواءِ سڄو سک ناممڪن آھي،
 ۽ نڪ پوري صحت، رسنا سواد تي سخت ضابطي ڌار ان
 ناممڪن آھي. جنھن مھل رسنا سواد ضابطي ھيٺ آندو ويو،
 ٻيا سڀ حواس ازخود رُس ۾ اچي ويندا ۽ اھڙو جنھن پنھنجن
 حواسن کي جيتو آھي تنھن سچ ۽ سارو جڳ جيتو آھي.
 ھو پوءِ ايشور جو انگ بڻجڻ پوي. ۴

مون اخبار نويسيءَ جو ڪم اخبار نويسيءَ خاطر نہ ڪيو آھي پر
 صرف جيون ۾ جيڪو پنھنجو مقصد ڪري سمجھيو اٿر تنھن جي
 واھڙ لاءِ. منھنجو مقصد آھي سخت پابنديءَ ھيٺ ٻنھي مثال ۽
 نصيحت سان، ستياگرھ جي لائاني ھٿيار جو استعمال سيکارڻ جو
 آھي اھنسا ۽ ستيم جو سڌو سنئون نتيجو. مان منتظر آھيان،
 سچ ڪري تہ ٻي صبر ٿي پيو آھيان، تہ ثابت ڪري ڏيکاريان
 تہ زندگيءَ جي ڪيترين محبتن لاءِ سواءِ اھنسا جي ٻيو ڪو
 علاج اُپاءُ آھي ڪو نہ. اھو ھڪ جبرو ڳاريندڙ دارون آھي
 جو پٿر جھڙي سخت ۾ سخت دل کي پگھاري سگھي ٿو. تنھن
 ڪري پنھنجي عقيدتي تي پورو رھان تنھن لاءِ جڳائير تہ ڪاوڙ
 ۾ يا بغض وچان نہ لکان. اجايو بي فائدو بہ نہ لکان. صرف
 جذبات کي پڙڪائڻ لاءِ بہ نہ لکان. پاڻڪ سمجھي ڪين
 سگھندو تہ پنھنجي شبد ڀنڊار ۽ وشين جي چونڊ پسندي ۾
 ھر ھفتي ڪيتريءَ نہ پابنديءَ کان ڪم وٺو ٿو پوئو. اھا
 منھنجي لاءِ ھڪ قسم جي سکيا آھي. ان جي ذريعي پنھنجي
 پاڻ منجھ جھاتي پائي ۽ پنھنجي درٻلن جي کوچ ڪري
 سگھائو. اڪثر منھنجو ايمان، ٽڪي اظھار لاءِ پڙڪائيندو آھي
 يا منھنجو غصو سخت ڪلاميءَ لاءِ. اھا ھڪڙي سخت پرکشا
 آھي. پر وري انھن وڪارن سنڌي ڪن ڪچھرن ڪڍڻ لاءِ

باب پنجنون

آتم - سنجم

سميتا، جتي معنوي ۾، گهرجن جي وڌائڻ ۾ نه پر انهن ئي
ڳليل پيپل ۽ اڙخود وڌل ننڍش ۾ آهي. انهيءَ مان ئي منشا
سڄو سک ۽ ستوش ٿو وڌي ۽ شوا جي سمرئيءَ منجهه
اضانو ٿو اچي. ۱

ننڍي ٿال ميل ۽ آسائس جي ڪا تڪڙي حد ضروري آهي،
پر ان سطح کان مٿي حد، مدد جي بدران اٽڪ ٿيو پوي.
تنهن ڪري اهو گهرجن جي بيحد تعداد ٻڌا ڪوڙ وارو
آدرش ۽ اٺون گهرجن جو پورائو ڪوڙ هڪ نريب ۽ ڦندو
ٿو ٿي سگهي. پنهنجي جسماني پاڪ خود پنهنجي تنگ
شخصيت وارين دماغي گهرجن جي ٿرڻيءَ کي ڪنهن حد تي
صفا بچو ڏيڻ گهرجي جئن اهي بگڙجي، جسماني ۽ دماغي
شس پرستي نه ٿي سگهي. مائٽيءَ کي گهرجي نه پنهنجون
طبعي ۽ ليدبي حالتون اهڙيءَ طرح مٽي ۽ ٺاهي، جئن اهي
پنهنجي منس جاليءَ جي شيوا ۾ کيس رٿا ڪائن نه، جنهن
شيوا ئي هنجو سمورو بل زور ايڪاڱو ٿي لڳڻ گهرجي. ۲

تن ۽ من جو پاڻ ۾ اهڙو نه گهرو سنجڻ آهي جو جيڪڏهن
ٻيئي مان ڪو هڪڙو اٽل ڀلت ٿي پوي نه سمورو سرشتو
ڀوڳيا يوڳيندو. انهيءَ مان اهو ٿو سڏ ٿئي ته صحت کي
جي صحيح معنوي ۾ وڃي نه پورو چرڻو اڻڇو بنياد آهي،
۽ اسين انهن نه جيڪر ڇڻون نه سڀ را و پچار ۽ برا منو وڪار
۱. ۲. ۳. جدا جدا روي آهن. ۳

ٻار ٽڪار جو مٽاڇرو، توڙي گهرائي، وڌائي وسيع ٿي ڪري
 پنهنجيءَ گهڻي ۾ گهڻي لياقت ۽ پڇنديءَ آهر اچي ساد
 نميهر خود ڪجهه به نئون ڪونه هئو. اهو اهڙو ٻراڻو هئو
 جهڙا ٻهڙا، ڪو ڪتابي به ڪو يا ڪو ساڪ جو ڦول چڙهي
 ڳ مڃيو ٿي سو صاف پترو ڪير. زندگيءَ جي ڪيترن
 آهي ان نسجي کي جنهنڪي منهنجي دوستن جي آزمودي
 پستي ڏي. ڪڏهن به، اهو مرڪزي سچ آهي جنهنجي
 آڌار تي ماڻهو بنا ٿي پيو. اهو ڪيلو ٻيئي سڳيٿو. مان
 به ائين ٿي ٿو مڃان جڏهن مڪس ملر، ڪي ورهيه اڳي
 چيو هئو، يعني، ته جيستائين ڪ اهڙا ماڻهو موجود آهن
 جي ويسه ٿا ڪن تيستائين سچ کي دهرائڻ جي ضرورت
 پوي ٿي. ۷۸

جيڪڏهن ڀارت هنسا کي پنهنجو عقيدو بڻايو، ۽ آءٌ زندهه
 هوندس، ته پوءِ ڀارت ۾ رهڻ جي پرواهه ئي ڪانه ڪندس.
 او (ڀارت) پوءِ مون ۾ ڪوبه فخر جاڳائڻ کان رهت ٿي ويندو.
 منهنجي ديش ڀڳتي منهنجي ڌرم جي اڌين آهي. مان ڀارت
 کي ائين چڙهيل آهيان جڏهن پاڪ ماءُ جي ڇائيءَ کي چنڊڙي،
 ڇاڪاڻ ته مان محسوس ٿو ڪريان ته هجي ڀارت ماما
 اڌيا تڪ خوراڪ جا گهر جبر مون کي ڏئي ٿي. ان منجهه اهي
 لاڳاپو رکندڙ حالتون ميسر آهن، جي منهنجي اعليٰ ۾ اعليٰ
 رزو سان ٺهڪي ٿيون اچن. جڏهن اهو وشواس نڪري
 مان پاڻ کي هڪ اناٽ وانگر پيو ڀائيندس جنهنڪي
 سينڌڙ جي ڪڏهن به ملڻ جي اميد نه هجي. ۷۹

بوليندس. حڪڻهن مونکي چيو وڃي تہ منهنجو مڃڻو ساڀا
ڪڏهن نہ ٿيڻو نہ آهي تہ مان اُتر ڏيندس، تہ ”اڄو ممڪن
آهي،“ ۽ پنهنجي راه هلندو هلندس. مان آسمان پڪو پڻو
ٻار ٿيل ساڄي اهنسا جو ۽ مونکي پنهنجي لسڃي کي ڦاٽر
ڍڪڻ لاءِ ڪافي ثبوت آهي تنهنڪري چاهي ساڻ هڪڙو
سائي هوندم يا ڪيڻا يا هڪ به نہ، ڪڏهن نہ پنهنجو ٽپرو
هلائيندو هلندس. ۷۷

امريڪي مٿن اڄو ويچار پيش ڪيو آهي تہ اُٿو ٻي اهنسا
آڻيندو ۽ ٻيو ڪو آڻي ڪين سگهندو. لاشڪ آڻيندو
هڪڏهن ان جو مطلب اهو آهي تہ اڃي ناس ڪرڻ جي
شڪتي دل ۾ اهڙي نہ ڪراحت پيدا ڪندي جو ڪو وقت
ان ڪري دل ۾ اهنسا کان منهن موڙي ويندي. ۽ اها ڳالهه
ساڳي ان ماڻهوءَ وانگر ٿي جو لڏيل مال ملبدن سان پنهنجو
پست ڏلهي، ٿان جو دل ڪڍي اچي ٽپس ۽ اهن کان پوءِ
پاسو ڪري ۽ وري جڏهن دل ڪڍي ٽپڻ جو اثر صفا ٺهي
وڃس تڏهن ورائي اهن مال ملبدن تي بطني شوق سان
اچي مٿان پوي. ٻيو ساڳيءَ طرح جڏهن ان ڪراحت جو
تائير مٽي ويندو، تڏهن دسا ورائي نہ ٿين سر سرگرم ٿي
هنسا ڏانهن ورندي.

اڪثر برائي منجهان ڀلائي طاهر ٿيندي آهي. مگر اڃا
ابنور جي، تہ انسان جي ٽپوڙ آهي. انسان فقط ايترو ٿو ڄاڻي
تہ برائي مان برائي ٿي پيدا ٿيندي جتن چڱائي مان چڱائي....
اُٿو ٻي سڀ کان وڏي مصيبت منجهان ڄاڻي واهي
نصبت برائجي ٿي سا اڃا آهي تہ ٻي جواني بمن سان
ناس نہ ٿيندو جتن هنسا جواني هنسا سان ناس نہ ٿي
ٿئي. انسان ذات کي اهنسا ڏنارن ٿي هنسا مان ٻاهر نڪرڻو
آهي. ڏڪار ٻيڙ سان ئي جيتجي سگهڻي. جواني ڏڪار نہ

ظاهري اهڙي گهرج ڏسڻ ۾ اچي ٿي ڇاڪاڻ ته اسين ڏسڻي ۽
 ائين ٿا ڀانيون ته اسين فقط هڪڙو ماس جو پٺوڙو آهيون.
 آءٌ اهو ذهن نشين ڪرڻ ٿو گهران ته ڀارت کي آتما آهي جا
 ناس ٿي ٿئي سگهي ۽ جا هر هڪ جسماني ڪمزوريءَ کان
 مٿي چڙهي سرهي سوياري ٿي سگهي ٿي ۽ ساري دنيا جي
 جسماني يڪمشتيءَ جي سامهون ٿي بيهي سگهي ٿي ...
 جيڪڏهن ڀارت تلوار جو اصول اپنائيندو ته وقتي سوڀ
 شايد حاصل ڪري. پر پوءِ ڀارت منهنجي هردي جو فخر ٿي
 رهي نه سگهندو. منهنجي چند جان ڀارت سان لاڳو ڪري
 جڙيل آهي ڇاڪاڻ ته جيڪي به ڪجهه اتر سوڀ سندس ئي
 صدقي اٿن. مون کي ٻورن وشواس آهي ته اُن کي دنيا لاءِ
 سندس ڏيڻو آهي. پورپ جو، اڪيون پوري نقل ڪرڻو
 ڪونهيس. ڀارت جو تلوار وارو مٿو قبول ڪرڻو سچ پچ منهنجي
 آزمائش جي گهڙي ٿيندي. مان اُميد ٿو ڪريان ته مان پڻ ٿو
 ڪين ٻولندس. منهنجي ڌرم کي ڪي جاگرافيه حدون ڪونهن.
 جيڪڏهن مون کي منجهس زندهه ويسه آهي ته اهو (ڌرم)
 خود ڀارت لاءِ منهنجي پيار کان ٿي مٿي چڙهي ويندو. آهڻسا
 پرمودرم جنهن کي مان هندو ڌرم جي پاڙ ڪري ٿو مڃان
 تنهنجي ذريعي ئي ڀارت جي سڀوا ۾ منهنجي حياتي ارڀن
 ٿيل آهي. ۷۶

جيستائين ڪه مخالفتين جي خيالن ۾ ڦيرو نه آندو اُتر يا ڀڻهن
 جي هار نه قبولي اُتر تيسين تائين آءٌ ساڻن بحث ڪندو ٿي
 رهندس ڇو ته پوسپر لاڳاپا، چاهي اهي راجنيتڪ، آرٽڪل
 ساماڄڪ يا ڌارمڪ ڪٿي هجن، تن کي ٺيڪ طرح نباهڻ لاءِ
 منهنجو مقصد ئي آهي ته هر هڪ هندوآسيءَ ۾ انگريزن ۽ انت
 ۾ ساري سنسار کي ڦيرائي آهڻسا ڌرم ۾ آڻيان. جيڪڏهن
 ڪو مون کي تمام وڏي خيالي ٿيڻ لاءِ جوابدار ٺهرائي ته مان دوش

جو قانون آهي. حيوان ۾ روحاني مادو سٽل ٿو رهي ۽ هو جسماني زور زبر ڌاران ٻيو ڪو قاعدو ڄاڻي ٿي ڪن. منش جي مرئي جي اڃائي تڏها آهي ته هو اعليٰ (اخلاقي) قانون يعني آلمڪ بل جي مڃتا ڪري.

مون خود قربانيءَ جو قدیم قانون يارم اڳيان پيش ڪرڻ جي جرئت ڪئي آهي، ڇا لاءِ جو ستاگرهه ۽ ان جون شاخون، آسڪار ۽ ٽاگرڪ مٿاڻو، دڪ سھڻ جي لير جا لوان ٽالا آهن، ٻيو ڪي ڪن آهن. رشي لوڪ جن هئا جي وچر آهئا جو قانون ڪوچي ڪڍيو سي ليونن کان وڌيڪ وڏا ڏاڍا وارا پرش هئا. اهي پاڻ به ويلنگتن کان وڌيڪ وڏا جڳي جوڏا هوندا هئا. پاڻجو هٿيارن جو استعمال ڪري ڄاڻندا هئا، سو ٽن جي لڪمائيءَ جو آئيڙ ٿين ۽ لڪل دليا کي سبڪاريائون ته اڄو ستارو نه هئا ڌنارن پر آهئا وسيلي ٿي ٿي سگهيو.

ٻو. جوش حالت واريءَ آهئا جو مطلب آهي ڄاڻي ٻڌهي سور سڌيون سڀڻ. ان (آهئا) جو اهو مطلب نه آهي ته رائي ڪنڊڙ جي لڇا اڳيان سانتيڪي آڻ مڃي پر اچي معنيٰ اها آهي ته طالع جي لڇا جي وڌ پنهجي سموري آلمڪ بل سان ڪڙو ٿي پنهجي. پنهجي هستيءَ جي الهيءَ قانون پٽالڊر هلندي هڪ اڪيلي شخص لاءِ نه ڪنهن اُٺالي سلطنت جي سموريءَ طاقت کي لڪارڻ ممڪن آهي، الهيءَ لاءِ نه هو پنهجي عزت، پنهجو ڌرم، پنهجي آتما جي رکڻا ڪري ۽ ان سلطنت جي زوال يا اڌار سڌار جو بنياد وجهي.

۽ ٽيهنڪري ڪو مان يارم لاءِ وڪالت ڪانه ٿو ڪريان ته ڇاڪاڻ ته اڻ ڪمزور آهي ٽيهنڪري آهئا عمل ۾ آڻي. مان چاهيان ٿو ته يارم پنهجي سگهه ۽ طاقت جي ڄاڻ هوندي به آهئا ٿي عمل ڪري. پنهجي سگهه، شڪتيءَ جو آئيڙ ٿي. ٽيهنلاءِ، هٿيارن خلائي جي سکيا ڳوڙاڻ نه آهي.

دانھن ٿا ڪن. اهي وُس پڇين ته هوند هنڪي چيري ڦاڙي
 ٽڪر ٽڪر ڪن. مگر مان ڀارت کي هڪڙي بيوس پرائيءَ
 سمان سمجھائڻي ٿئو. مان رڳو چاهيان ٿو ته ڀارت جي ۽ پنهن
 جي سگھ ساموڻي ڪنهن بهتر مراد مقصد لاءِ ڪتب آڻيان.
 متان ڪو مون کي غلط سمجھي. طاقت جسماني بل تي
 مدار نه ٿي رکي. اها اُجيت اڃا شڪتيءَ منجهان ٿي اچي.
 بدلي سگھ جي لحاظ کان هڪ رواجي زولو هڪ سادارڻ انگريز
 کان گھڻو طاقتور آهي. مگر هو هڪ انگريز چوڪر کان به
 پاسو ڪري ويندو آهي ڇاڪاڻ ته هو ان چوڪر يا سندس
 حمايتي انگريزن جي تهنجي کان ڪو ڪائيندو آهي. هو (زولو)
 پنهنجي ڏيڙ ڏلي آڪار هوندي به بي همت آهي ۽ موت کان
 ڪسي ٿو. اسين هندستان ۾ ڪن پل ۾ سولو سمجھي وينداسين
 ته هڪ لک انگريز ٽيهن ڪروڙن انسانن کي ڪئن ٿا ڏهڪائي
 سگھن. تنهنڪري پوريءَ پڪيءَ معافيءَ جي معنيٰ ٿيندي
 منهنجي بل جو پورو قدر ڪرڻ. اهڙي سچيت معافي سان اسان
 منجهه سگھ شڪتيءَ جي هڪ ڀاري لهر اوس ايندي جا
 ڪنهن ڊاير يا ڪنهن فرئنگ جالن لاءِ ڀارت جي جهڪيل سر تي
 عزتيءَ مٿان اي عزتي سترڻ ناممڪن بڻائيندي. فڪر ڪونهي
 ب في الحال منهنجي تقري نگاهه اوهان کي دل سان ٿئي
 ٿي. اسين پاڻ کي اهڙو نه پائمال ٿيل ٿا سمجهون جو غصي
 ٿي وٺڻ جو جذبو اُٿئي ٿو. مگر مان چوڻ کان نه رهندس
 ڀارت سزا ڏيڻ جي حق ٿان دست بردار ٿيڻ سان وڌيڪ
 پرائيندو. اسان کي بهتر ڪم ڪرڻو آهي، بهتر سنديش
 کي ڏيڻو آهي.

مان ڪو خوابير ڪين آهيان. مان عملي آدرش وادي
 جي دعويٰ ٿو رکان. آهنسا جو ڌرم ڇڙو رشين ۽ سنتن
 آهي پر ان جو واسطو عام ماڻهن سان نٿو آهي. آهنسا
 جنس (منش جاتيءَ) جو قانون آهي جئن هنسا حيوانن

منحصر آهي ۽ جيئن ان ڏاڏو نسبت منهنجا ويڃار، ماڻهن جي وڏي تعداد جي هليڪي تي اثر ڪندڙ، تنهنڪري مان منتظر آهيان ته جيڪي قدر ممڪن ٿي سگهي، اُهي جتيءَ طرح ظاهر ڪريان.

آءٌ اهو ضرور مڃان ٿو ته جتي فقط ڪانٽريٽي ۽ هسا جي وچ ۾ پسنديءَ جو سوال هجي آئي آءٌ هسا جي ئي صلاح ڏيندس. اهڙي طرح جنهن مهل منهنجي وڏي ۾ وڏي پٽ مولڪان پڇيو ته جڏهن ۱۹۰۸ع سال ۾ موتي ڌري گهٽ ڳاڻي حملو ٿيو هئو، جي پاڻ آئي حاضر هجي ها ته ڇا ڪري ها، مولڪي مارو ڏسي پڇي وڃڻ ڪيندو هئو يا مولڪي پڇائڻ لاءِ جسماني زور ڪم آڻڻ ڪهڙو هو جو ڪم آئي سگهي ها ۽ ائين چاهيائين ته مون ان ڏس نه هسا استعمال ڪري ته مولڪي پڇائڻ سندس فرض هئو. انهي ڪري ئي برٽو لڙائي ۾ جنهنڪي زولو فساد چوڻا تنهن ۽ گذريل لڙائي ۾ مون بهرو ورتو هئو، انهيءَ ڪارڻ ڪري ته جيڪي هسا واري طرفي ۾ ويسه ٿا وڪڻن تنڪي هٿيارن جي سکيا ڏيڻ جو حامي آهيان. مان ته جيڪر چاهيان ته پنهنجي عزت جي بچاءَ ۾ يارب هٿيارن جي اوت وٺي، انهي کان حوڪا ترڪا هي لموي بپواهو ساڪشي بڻجي پنهنجي بيمعزني نموندي وٺو ڏسي.

پر منهنجو نسيو آهي ته اڃا هسا کان سجد بالا اعليٰ آهي، ڪمبا ڪرڻ سبڪت ڏيڻ کان وڌيڪ مڙسي آهي. معاف ڪري ڇڏڻ هڪ سڌڪ جو سڳار آهي. مگر (هسا کان) پرهنز کي ڪمبا ٽنهن چئو جڏهن سزا ڏيڻ جي طاقت هجي. اها (پرهنز) بي معنيٰ آهي جڏهن ڪو نموس آدمي اٽلر ڏيکاءُ ٿو ڪري. هڪڙو ڪوٺو پليءَ کي ڪٽي ٿو معاف ڪري جڏهن هو پنهنجو پاڻ پليءَ هٿان حيراني ڦاڙائي ٽڪر ٽڪر ٿو ٿئي. آءٌ تنهنڪري ائين جي ڏاڍي غل ڇو قدر ڪريان ٿو جي جنرل ڊاٻو ۽ بين ائڙن کي ڇوڙي سزا ڏيڻ لاءِ

آهڻسا جو مارڻ

اڪثر انهي ئي رڻا تي عمل پيئي ڪيو اٿم. البت ڪُل جي
(بنا لسڇي) لنگهڻ ڪڍڻ جو ڪو مطلب ئي ڪونهي. جي
ئي دم دم جيون آجهامندي وڃي، پنهنجو وشواس جهڙ
ٿيڻ نه گهرجي. مگر آءُ آهڻسا جي ساڌنا جو هڪ تمام جه
تهڙو نمونو آهيان ۽ منهنجي جواب مان اوهان کي يقين نه
ٿئي. پر مان تمام سخت آدم ڪري رهيو آهيان، ۽ توڙي ڪڍي
هن حياتيءَ ۾ پورن ريت سويارو نه به ٿيان ته به منهنجي
لسڇو گهڻو ڪين. ۷۵

هن حيواني شڪتيءَ جي راڄ واري زماني ۾، ڪنهن لاءِ به
ائين مڃڻ ذري گهٽ ناممڪن آهي ته ڪوبه ماڻهو، پسون
بل جي اُتير سرشتا جو قانون، وس پنهنجي نظر انداز ڪري
سگهيو. ۽ تنهنڪري مون کي گم نام خطن ۾ صلاح پيئي ملي
ته قطع تعلقات هاجل جي ترقيءَ ۾ دست اندازي نه ڪرڻ
گهرجي. پوءِ توڙي ڪڍي عام جام مارماري به ٿي پوي. پيا
وري مون وٽ ايندا آهن ۽ ائين فرضي ڄاڻي، ته ڳجهه ڳوهه
۾ هنسڪ ڪارروائي تجويز ڪري رهيو آهيان، پنهنجا اثر ته
کلي ڪلائي هنسڪ مقابلي جي پڌرائي جو خوش اوسر ڪڏهن
ايندو. اها به پڪ ڏياريندا اٿم ته انگريز سواءِ ڳجهي يا ظاهر
هنسا جي، ٻئي ڪنهن ڳالهه تي ڪڏهن به ڪين مڙندا.
وري ڪي پيا آهن، جڏهن مون کي خبر ڏني ويئي آهي،
جي سمجهن ٿا ته آءُ ڀارت ۾ رهندڙ، وڏي کان وڏو لڇو
شخص آهيان ڇو ته پنهنجو سڄو پڇو ارادو ڪڏهن به ظاهر
نٿو ڪريان ۽ پڻ اُنهن کي ان ۾ ترماتر به سنديهه ڪونهي ته
گهڻن ماڻهن وانگر مون کي به هنسا ۾ ويسه آهي.
تلوار وارو سدانت منش جاتيءَ جي ڳيل حصي تي اهڙو
ته قبضو ڪري ويو آهي ۽ جڏهن ته اسهڪار جي سوچ، ان
(اسهڪار) جي هلندي مکيه ريت هنسا جي عدم موجودگيءَ تي

ان (مثالي) مان پنهنجي حواليءَ کي خوب خطرو هجي. اهنسا جو هڪ اڌياڪ ٿي ڪري، جيتري قدر مون لاءِ ممڪن آهي، اهڙي ئي همت ويسه خلاف موڪلي خمدار رهڻ گهرجي. ۷۳

فڪر ڪونهي جي ڪو شخص شريڪ ڪري ڪيترو به ڪمزور هجي، جيڪڏهن هنلاءِ بچڻ شرمندگي آهي ته هو مڙس ٿي پئي ۽ اتي ڪري جان ڏئي. اها ٿيندي اهنسا ۽ ويرانا. پڙ ڪولهي جي هو ڪيترو به دربل آهي، جيڪا پاڻ منجهه سگهه اٿس. سا ڪم آڻي پنهنجي سامهون مثالي ڪندڙ کي زخميندو ۽ ان ڪوشش ۾ پريان نه ڏيندو. اها آهي بهادري، پر نه اهنسا. جيڪڏهن هنجو مرض هجي خوف جي سامهون نٿو، پر هو پڇي وڃي ته اها تڙدلي آهي. پهرئين حالت ۾ ان ماڻهوءَ کي دل الڌر پيار يا ادارتا هوندي. ٻين ۽ ٽين حالت ۾ ڪراهيت يا بدگماني ۽ ڊپ ٿي رهندو. ۷۴

فرض ڪبو ته آءٌ شهدي آهيان ۽ هڪ گوري منهنجيءَ سٺ جو سب ٿوڙيو آهي يا سڄيءَ جانيءَ هٿان کيس سنگسار ڪبو ويو آهي، ته ان حالت ۾ منهنجو ڪرڻو ڪهڙو ٿيندو؟ مان پاڻان پڇاسو. ۽ موڪلي جواب ٿو ملي، ته موڪلي آئينجو مندو نه ڪاهڻ گهرجي، لڪي وري آهن سان سهڪار ٿي ڪرڻ ڪير. اٿس هتي ته رواجيءَ طرح سنگسار ڪندڙ حالي تي ئي منهنجي گذران جو مدار هجي. مان آهن سان سهڪار ڪرڻ کان انڪار ٿو ڪريان، بلڪه جيڪو کاڌو آهن وٺان ملير ٿو. تنهن کي ڇهڻ کان نه انڪار ٿو ڪريان ۽ مان خود پنهنجي شيدائي پائڻ جي اهو اثر مات ۾ برداشت ٿا ڪن. تن سان به سهڪار ڪرڻ کان انڪار ٿو ڪريان. خود ۽ جو منهنجو مطلب اهو آهي. پنهنجي زندگيءَ ۾

هو وقت بوليس سندن گير پئي لٿا ۽ سندن رالن سان هٿ
جراند پئي ڪئي سو وقت هو پڇي ويا هئا. ڇڏين ڇيائون نه
هو پاڻ پڇي ويا هئا انڪري جو مون کين چيو هئو ته اهنسڪ
ٿيو، لڏين شرم ۾ موندو ڪنڌ هيٺ ٿي ويو. مون هنسڪي
پئين ڪرايو ته منهنجي اهنسا جي اها معدي ڪاڌ هئي. مون
منجهن اها اميد رکي هئي ته ڪپڙي به مياڻي طاقت جا
سندن پٿار هيٺ رهندڙن کي آزار نه لڳي. ته ائين مٿانلو ڪن
۽ بدلي وٺڻ کانسواءِ سڄو سنڪت پنهنجي سر تي سڄي ٻلڪ
مري جان ٿين، مگر خطري جي روح مان گذرن نه پڇي نه
وڃن. تلوار جي زور تي ئي سڄي، پنهنجي ملڪيت، عزت
يا ڌرم کي بچائڻ ڪافي جهيٺ جو ڪم آهي. تڏهن ڪندڙ
کي اهڙا ڌاران آڻيندو بچاءُ ڪرڻ بچائڻي مردانو ۽ وڌيڪ
شالدار ڪم آهي. مگر فرض ادائي واري جهڙو ٿرڪ ڪرڻ ۽
پنهنجي ڪل بچائڻ خاطر ملڪيت، عزت ۽ ڌرم، پراني ڪندڙ
جي زحر تي ڇڏي پڇڻ، ڪاٺراڻو، اسپارڪ ۽ خوارڪ ڇڏڻ
ڪم آهي. جي مري جان تنهن مان اهنسا جي پيغام ڏيڻ لاءِ
رستو ڏسي سگهائون، پر نه ائينڪي جي موم ڪان ٻڃندا. ۷۰

آڻ هزار بار هٿس جو چوڪر ڪندس انهي کان جو ساري نور
نامو ٿي پوي. ۷۱

منهنجي اهنسا، خطري وقت، پنهنجا پارا، بيهڪ ڇڏي پڇي
ويڃا نه ٿي قبولي. هٿس ڪاٺراڻي پاڇ، پٺي مان هٿسائي
وڌيڪ پسند ڪندس. هن هڪ سورڊاس کي صحت بخش
نظارن جي موج وٺڻ لاءِ حرڪاتي ٿڌو سگهان لکن هڪ ڪاٺر
کي نه اهنسا نامت اُڀري ڏيئي ٿڌو سگهان. اهنسا ورتا پڇي
چوڻي آهي. ۽ منهنجي پنهنجي آزمودي موجب هٿس جي
مڪتب ۾ سگهان ماڻهن کي اهنسا جي آهتا، دليل نامت
ڏيکارڻ ۾ مومڪي ڪاڌ مڪلاڻ ڪاڌ ٿي آهي.

۽ ڇاڪاڻ ته اُنکي هيٺن جو هٿيار ڪري سمجهيو ٿو وڃي
تو پسند ڪريان. ۶۶

اهنسا ۾ لڙڻ جي سامهڻي اڳيئي مڃي وڃي ٿي. اها اڳل
جي وڏو وڻڻ واري خواهش تي هڪڙي سچيت، ڳڻيل ڳوٺيل
روڪ آهي. مگر اهنسڪ لي همٿيءَ ۽ بيوسيءَ واريءَ آر
ميٺ کان بدلو هر حال ۾ سرشت آهي. ڪميا نٿا ٿئي اُڻ
آهي. (البٽ) بدلو پڻ ڪمزوري آهي. بدلي جي چاهه
خيالي يا حقيقي عرج هاجي جي ڏر منجهان ئي اُٿين ٿي
ٿئي. جو ماڻهو روڙ زمين تي ڪنهن کان به ٿو ڊڄي سو اُنهيءَ
ماڻهوءَ تي ڪروڙ ڪروڙ جي مورچو تڪليف ٿي ڪين وٺندو
جو کيس ايڏائڻ جي وڻڻ ڪوشش ڪري رهيو آهي. ۶۷

اهنسا ۽ ٻڌلي هڪٻئي سان ٺهن ٿي ڪين. پوريءَ طرح
هٿيار بند شخص اُندر جو ٻڌل هجي سو آءٌ سمجهي سگهان ٿو.
هٿيارن جو پاڻ وٽ هجڻ ۾ جي گيديٽي جو نه، نه ڊپ جو
جزو نه موجود آهي. مگر سڄي اهنسا خالص لي ڊپائي هجڻ
ڪانسواءِ ناهي ٿي. ۶۸

منهنجو اهنسا وارو عقيدو هڪ نهايت اثراتي طاقت آهي
جنهن ۾ ٻڌليءَ کي يا بلڪ ڪمزوريءَ کي به جڳهه ڪانهي.
هڪ هنسڪ شخص جي ڪنهن ڏينهن، اهنسڪ بطن جي
آش رکي سگهجي ٿي مگر هڪ ڪاٺر لاءِ اصل نه. تنهنڪري
هتي هنن صفحن ۾ هڪ کان وڌيڪ ڀيرا چيو اٿم ته جي
اسين ٿڌا ڄاڻون ته پاڻ کي، پنهنجي استرڻ کي ۽ پنهنجي
ڌرمي آستانن کي، دڪ سهڻ جي طاقت سان يعني اهنسا
جي ذريعي ڪٿن بچائجي، ته پوءِ جي، اسان ۾ مردانگي آهي ته
گهٽ ۾ گهٽ لڙڻ سان انهن سڀني جي بچاءُ ڪرڻ جهڙا نه ٿيون. ۶۹

پٽيا جي نڙيڪ هڪڙي ڳوٺ جي ماڻهن مون کي ٻڌايو ته

گهڻو فرق ڪونهي. هوڏانهن ڏيس ۾ ڏڪر لڳو پيو هجي ۽ اهنسا جي نالي ۾ نسل ڇڏي ڏجن ته ڀل جالور کائي پورا ڪن، سو نه يقيناً پاپ آهي. نراتي ۽ پلائي سڀيندي حرف آهن. جيڪي هڪڙين حالتن هيٺ پلو آهي سو ٻين مختلف حالتن هيٺ نرو يا پاپ ئي سگهيو.

ماتوهه کي شاسترن روپي ڪوڊ ۾ پاڻ ٻوڙ ٿو نه آهي پر انهن جي ويڪري وسيع ساگر ۾ ٽپي هڻي ٻاهر موٽي ڪڍي آيا آهن. هر قدم تي هنڪي پنهنجي سمجهه بوجھ کان ڪم وٺڻو آهي نه اهنسا ڇا آهي ۽ هنسا ڇا آهي. ان ۾ شرمندگي يا ڪائرنٽا لاءِ گنجائش ڪانهي. ڪوئي ڇيو آهي:

نهرلو مارڻ جي شورائو انهن ڪاپرلون ڪام چولي

اوت: ”ايسور ڏانهن مٿي ابدڙ راه بهادرن لاءِ آهي، ڪائرنٽن لاءِ اصل نه.“ ۶۴

اڳو وڃڻ جوڻ يا لکڻ يقيناً هڪ نه آهي خاص ڪري جڏهن ڳالهيندڙ يا لکيندڙ ان کي سچو ٿو سمجهي. هنسا جو اٽل مول اهو آهي ته ڪنهن ويچار، وڃڻ يا ڪم پٺيان هڪ مراد هجي، يعني جنهن کي وروڙي ڇڏجي ٿو انهن کي نقصان رسائڻ جي نيت هجي.

مرهادا حا خام خيال يا دل ڏکونڻ هو ڏب اڪو ماڻهن کي پنهنجي مطالب جي ڳالهه جوڻ کان روڪڻ ٿا ۽ ايت اهنڪي نمون پاڪين جي ڪناري تي سٺن. مگر جيڪڏهن هن جي اهنسا شخص ۾ يا سڃاڻن يا قومن ۾ آسراڻي آهي ته سچ جوڻو ٻوندو پوءِ چاهي اهو ئي احوال ڪهڙو به ڪنور ۽ آڀر جو نه کڻي لڳي. ۶۵

هن پرڻي ۾ ئي سڌو قدم کڻڻ ڌار ان ڪڏهن به ڪجهه نه ٿيو آهي. آءٌ ”اهنسا ڪم ٿاڻو“ سڏي اهي اڻپورائي ۽ جهڪري

ڪڙا، پيءُ حالت ۾ آهي (أصول) عمل جي آڀ
پون. ۶۲

زندگي هڪ اعليٰ آرزو آهي. انجو مقصد آهي پور نائي
جتن ڪرڻ، ڇا آهي آخر شدي. پنهنجين ذريعا ۽ او
جي ڪري آدرش کي گهٽائڻ يا هيٺ ڪرڻ ائين بلڪل
گهرجي... جيڪو هنسا - پرير جي نير - سان پنهنجي پاڻ
پيچ ٿو پائي، سو روزانو ناستيءَ جي چڪر کي گهٽائيندو ۽ اوڻي
قدر جيون ۽ پرير منجهه اضافو آڻيندو، جنهنجو عقيدو آهي
هنسا - ڌڪار جو قانون - سو تباهيءَ جو دابرو روزانو وڌائي
ويڪرو ٿو ڪري ۽ ان مطابق موت ۽ نفرت کي زور
ٿو وٺائي. ۶۳

زندگيءَ ۾ هنسا مڪمل طرح ترڪ ڪرڻ ناممڪن آهي. هاڻي
سوال ٿو اٿي ته ڪٿي حدبندي ڪجي؟ اها حد يا ليڪ هر
هڪ لاءِ ساڳي ٿي نه ٿي سگهي. ڇاڪاڻ ته، جيتوڻيڪ واسطو ۾
مڙ مت ساڳيو ئي آهي تڏهن به حرڪو مرد يا زال پنهنجي
پنهنجي نموني ۾ انکي اپنائي ٿي، جيڪي هڪ ماڻهو لاءِ نوش
آهي سو ٻئي لاءِ نيش ٿي سگهيندو. مانس آهار مون لاءِ پاپ
آهي پر ٻئي ماڻهو لاءِ جو مانس ٿي هميشه گذر ڪري رهيو
هي ۽ ڪڏهن به ڪا خرابي منجهس نه ڏئي اٿس، تنهن لاءِ
رف منهنجو نقل ڪرڻ خاطر اهو ڇڏي ڏيڻ پاپ ٿيندو.
منجهن بنين جي بچاءُ خاطر مونکي اڻڻر هنسا کان گهٽ ۾
ڪم وٺڻو پوندو. مونکي باندر، پرندا ۽ جيت جي منهنجا
کاڻي چٽ ڪري ٿا وڃن تنکي مارڻو پوندو، جيڪڏهن
پاڻ ائين ڪرڻ نٿو چاهيان ته ٻئي ڪيڏي اچوري تي
و پوندم ته مون لاءِ اهو ڪم ڪري. ٻنهي جي وچ ۾

پر ستيه جنهن لاءِ زنده ٿي رهيا تنهنڪي بابت ڪرڻ بدران
هو پاڻ خوشيءَ سان بلبلان ڏيڻ لاءِ تيار ٿي ٿيا. پر وڃڻ جو
مثابو ڪندي گوتم بد جو دل ڇان ڏئي ها، جهڪڻ هنجي
پڙجي جي دنيا ۾ وڃڻ کي جهڪائڻ واري ڪم جي برابر ثابت
نه ٿئي ها. ڪرست مٿي تي ڪنڊن جو ٿاڄ پهرجي هڪ
ساريءَ سلطنت جي طاقت کي للڪاريندي صلب ٿي پٺان
ڏٺا. ۽ جيڪڏهن مان. اهنسڪ لمولي جا مثالا ٿو ڪريان ته
مان رڳو ۽ لموتا سان انهن مٿان رهڻ جي تش قدم ۾
هلي رهيو آهيان. ۶۰

اهو سڀاگره جو قانون آهي ته جڏهن ماڻهوءَ کي هٿ ۾ ڪو
هٿيار ڪونهي ۽ جڏهن ٻيو ڪو وسيلو ڪونه ٿو سڃڻ،
تڏهن هنڪي پنهنجي بلبلان ڏيڻ وارو آخرين قدم ڪڍڻ
گهرجي. ۶۱

اهنسا آتم شڪتي آهي ۽ آتما آباڻي آهي. اُمت ۽ آبادي.
اُٿو ٻر جنمائي بل جي چوڙي يا اوچي حد آهي ۽ ان حالت ۾
آدم ڪا جي ختم ٿيڻ، زواليت ۽ اُڃل واري قانون وهڻو آهي، جو
قانون ساري ڀاڱي جڳت سان لاڳو آهي. اسانجا ڏرم شانس
ان ڳالهه جي ساڳي ٿا ڏين ته آتم شڪتي جڏهن اسان ۾ پورن
رست جاڳرت ٿيڻي ته ان جي آڏو ڪجهه نٿو پوي سگهي.
ان پورن جاڳرتيءَ جي پرک ۽ ان جو شرط اهو آهي ته اها
(آتم شڪتي) اسانجي جسم جي هر ڪ سوڙا منجهه سمائجي
وڃي ۽ هر ڪ سواس جو ڪٿون ٿا، تنهن مان ٻاهر نڪري.
مگر ڪا به سنسٽا زور زبردستي ۽ اهنسڪ ٿاڻي ٿئي
سگهجي. اهنسا ۽ ستيه ڪنهن وڌان ۾ درج ٿي نٿا سگهن.
اهي از خود پنهنجي آزاد اڃا سان اپناڻا آهن. اهي اسانجي
ائين سبابتڪ طرح ٽپڪڻ گهرجن جئن چمڙي سان لڳندڙ

ڪريءَ جو اولهه ڇو وڳبالي اٿسور جي شهنشاهه مخلوقات کي
 آخري ڀيري ڏٺو آهي. مان پنهنجي سموري جيءَ جان سان
 جڙي جالور جي وڍڪت کي سخت ڏڪاريندو آهيان. سائينس
 ۽ انساني جتن ڇوڪر مڙي اچي، تن هي نالي ۾ لڏوڻ
 جيتوڻي هيءَ نه معاف ڪرڻ ڇڏي گهاٽ لاءِ بلڪل شرم
 آهي ۽ سڀ وڳبالي ابتادون هي لڏوڻ جون سان ڪلڪڪ
 لڏل آهن سي مان ڪنهن به ڪار جا نه ٺهيندو آهيان.
 جيڪڏهن ”مون جي دڙي“ وارو سڌاڻ ڇڏي جالورن
 جي وڍڪت ڌار ان ايجاد نه ٿي سگهي ها ته انسان ذات
 اڻڪاڻو نه هلي سگهي ها. ۽ آءٌ اهو ڏهن اڏو اٿندو ڇٽيءَ
 طرح ڏسان ٿو ڇڏهن اولهه ڇو سڃاڻ وڳبالي گهاٽ جي پراڻيءَ
 جي ڪارڻ ۾ هائوڪن طريقتن تي ڪي نئون وڃهندو. ۵۵

ڇڏي نه اسين ڇڏيا آهن، اسان لاءِ اُهي سمجهڻ سولي
 ڳالهه نه آهي، عمل ۾ آڻڻ نه ٿي سگهي. اسان سڀني کي
 پراڻي جي پاڻ ۾، لڏل ڏروڪ ڏيکاري ڏيکاري ۽ اٿسور
 ڏر وٺي ڪندو رهجي ته اسانجي آئينه ڪوڙ جا بهتر ڪولي
 جتن اسين روزمره روشنيءَ ۾ هلي لاءِ تير رهون. نئون ڪري
 شاعريءَ جو ٻرو ۽ نر ڪندڙ ٿي ڪري اڄ منهنجو ڪارڻ
 آهي ته پنهنجي آزادي وري هڪ ڪوڙ لاءِ سنگرم هلائڻ
 منجهه اُڻي اُهي ڪي پاڻ اُڻيان. ۽ جيڪڏهن پارو ان کي
 اٿريءَ طرح وري هڪ ڪوڙ منجهه سوڀارو ٿو ٿئي، ته وڏو
 شاعريءَ لاءِ وڏي ۾ وڏي واهو ٿيندي. ۵۶

اهڙي مثالو (ستبارو) هر طرف ڇڏي ٿو آهي، اها
 ڪيڙي طرح به ڪر آهي سڳي ٿي. اها آسپس ٿي ڪري
 آهي ۽ ڪر ٿو آسپس ۽ پڻ آهي ۽ ٿي جنهن خلاف
 ڪر ٿو آهي. رستو ڇڏي وڃڻ ڌار ان اها (ستبارو)

اڄڪله ائين چوڻ فشن ٿي پيو آهي ته سماج اھنسڪ سٽاء
 ٿي ٻڙيا ڪري يا ھلائي ٿئي سگھجي. انھي ٺڪتي جو مان
 وروڌ ڪريان ٿو. ھڪ ڪٽنب ۾ جڏھن پيءُ پنھنجي خطا
 ڪندڙ ٻار کي چماٽ ھڻندو آھي تڏھن اھو ٻار بدلي وٺڻ
 جو ويچار ڪندو ٿي ڪين آھي. ھو پيءُ جو چيو مڃيندو
 آھي ته چماٽ جي روڪيندڙ اثر جي ڪري، پڙ پيار جي
 رنجيدگيءَ سبب جنھنجو اُن (چماٽ) پٺيان احساس ٿيس
 ٿو. اھو ئي منھنجي راءِ موجب اختصار آھي انھيءَ لموي جو
 جنھن موجب سماج ھلڻ گھرجي. جيڪي اُن ڪٽنب بابت
 سچ آھي سو سماج لاءِ به سچ ھوندو، جا سماج فقط ھڪ وڏيرو
 ڪٽنب آھي. ۵۳

آءُ ھڪ ٺانگ جي به جيوت ناس ڪري ڇڏيو رھڻ ٿو
 چاھيان. مان اُنکي ماريان تنھن کان ته ڀل ھو مولڪي ڪڪي
 ماري ڇڏي. مگر اُتي سگھيٿو ته جيڪڏھن ايشور مولڪان اھا
 ڪنور آزمائش وٺي ۽ ھڪ ٺانگ کي موٽي جھ ڪرڻ ڏي،
 ته شايد مولڪي مرڻ جي ھمت نه به ٿئي يا مان مرڻ جو
 ساھس نه به ڌاريان ۽ مون ۾ جا حيوانييت آھي سا اُتي
 ڪڙي ٿئي ۽ مان ھن لاسونٽ سرپر جي رکيا لاءِ اُن ٺانگ
 کي مارڻ چاھيان. مان مڃان ٿو ته منھنجي ويساھ مون
 منجھ اھڙي عملي صورت اختيار نه ڪئي آھي جو پڪيءَ
 سختيءَ طرح چوڻ مون لاءِ جائز ٿئي ته ٺانگن جو سمورو
 ڌڙ ڏھڪاءُ لھي ويو اٿم، جو جيڪر چاھيان ته سندن سڄڻ
 ڪيان. ۵۴

۽ سائنس جي ترقيءَ جو ذاتي طرح وروڌي نه آھيان.
 ٿلندو. اولھ جي وڳيائي پاڻ کي مان ساراھيان ۽ تنھن جو قدر
 ڪيان ٿو ۽ جيڪڏھن اھا واکاڻ شرطي آھي، ته اھو انھيءَ

ڪن آهي. اھسا، جن مان الڪي سمجھائون، ڏيا اندر
هڪ نهايت اثراني شڪتي آهي. ... اھسا اعليٰ ۾ اعليٰ
قالون آهي. منهنجي اڌ صديءَ جي آزمودي ۾ اڃا اهڙي
حالت آڏو ڪا آئي اتر جنهن ائين چوڻو پيو هجي ته آءٌ
لاچار آهيان ۽ اھسا جي شطي نظر کان مولڪي ڪو اڀاءُ
ڪونهي. ۴۹

اھسا جي پڪوئي اڃا آهي، هو اھنڪ مثالي ۾ پنهنجي ڪا به
گريهي نٿي رهي ۽ اھو ۾ دشمن بدلجي دوست ٿين ٿا.
ڏکڻ اٽريڪا ۾ جنرل سمٿس سان منهنجو اھوئي تجربو ھو.
منهنجو سخت ۾ سخت مخالفتي ۽ لڪتچين بچڻ سان هن
شروعات ڪئي هئي. اڄ هو منهنجو نهايت حاصلو دوست
آهي. ۵۰

پنهنجي اڇاڙ لاءِ اھو ضروري نه آهي ته ٻئي کي مارڻ جي
توسعي ھجي، پر ماڻھو کي جان ڏيڻ جي سامرڻي ھيٺ گھرجي.
جنهن مهل ماڻھو مرڻ لاءِ پوريءَ طرح تيار ٿو ٿئي تنهن مهل
هو اھسا ڪرڻ جي مور ٻوڙي خواهش به ڪن ڪندو.
تحقيق، اڃا هڪ سؤر سڌ ڳالهه آهي ته مارڻ جي لاءِ، مرڻ
جي لاءِ کان بلڪل اٿي آهي. ۽ انهن ماڻهن جي مثالن سان
سچو اھساس برقرار آهي جن مرڻ مهل زبان مان ھمڪ ۽ ڪھل
جي اظهار سان پنهنجي ھمڪ مخالفتن جون دليون بدلائي
چڏيون. ۵۱

آءٌ اھسا جي وڳبان جو فقط هڪ نمائو کوجنا ڪندڙ آھيان.
ان جون گيس گھرايون ڪڏهن ڪڏهن مولڪي ايتروئي
ڏکڻا بنديون آهن جيترو منهنجي سائي ڪم ڪندڙن
۵۲

ٿيندو پيو وڃي سو پٽائينر تو ته شخصن لاءِ خواه قومن
جيتري قدر انسان لاءِ گهڻي ۾ گهڻو ممڪن آهي اوتري تاءِ
ستيه ۽ اهنسا تي هلڻ ڌار ان سک شائتي ڪانهي. بدلي و
واري نيتي ڪڏهن به ڪامياب نه ٿي آهي. ۴۵

منهنجو اهنسا لاءِ پريم، ۽ هر ڪنهن سنساري يا پرلوڪي
چيز کان سرس آهي. انهيءَ جي مت فقط منهنجو ستيه لاءِ
پريم ٿي ٿيندو جو مون ليکي، اهنسا جو هم معنيٰ شب
آهي جنهن ڌار ان ۽ صرف انهي وسيلي سان ئي ستيه کي
ڏسي ۽ رسي سگهائڻو. منهنجي زندگيءَ جي رڻا، جيڪڏهن
ڀارت جي ڌار ڌار مذهبن جي وچ ۾ پيدا نه ٿي رهي، ته
الڳ الڳ قومن جي وچ ۾ اصل نه ٿي رهي. منهنجي
لاءِ ”انهن تفاوتن هوندي به انسان انسان ٿي آهي.“ ۴۶

آءٌ فقط هڪڙو هيٺو جڳياسو آهيان، سدائين گسندڙ، سدائين
آدم ڪندڙ، اڪاميابيون مون کي اڳي کان پاڻ وڌيڪ
سچيت ٻڌائين ٿيون ۽ منهنجي نشچي کي تڪو تيز ڪن ٿيون.
مان وشواس روپي لپتر سان ڏسي سگهائڻو ته ستيه ۽ اهنسا
جي جاڙي سدائيت جي بجاواريءَ مان آهي نتيجا نڪري
سگهندا جن بابت اسان کي فقط تمام اڻپوري سوچهي آهي. ۴۷

آءٌ هڪڙو اڻ هڙ آشاوادي آهيان. منهنجي آشاوادي جو آڌار
منهنجي ان نشچي تي آهي ته اهنسا ۾ اُتي ڪرڻ جي
انسان ۾ اڻاهه شڪتي آهي. جيترو وڌيڪ اوهين پنهنجي
وجود ۾ ان کي (اهنسا کي) وڌائيندڙ اوترو وڌيڪ وڇڙندڙ
ٿي پوندي تان جو اوهانجي آسپاس کي پاڻ سان ڀري ڇڏيندي
۽ ڌيري ڌيري شايد دنيا مٿان تار ٿي ويندي. ۴۸

منهنجي راءِ ۾ اهنسا ڪنهن به روپ يا بهولي ۾ ڪريار هت

ڪو به واسطو نه ٿو رکي گهران نه لوڪن جي بي ترتيب سٽيل
هينسا سان واسطو ورتي گهٽ رڪندس. آءٌ بهي جي وڃي
جڳي ڇٽاڙجي وڃي وڌيڪ پسند ڪندس. ۴۲

بچاءُ ورهين کان مٿي عرصي تائين ساندھ مان اهنسا ۽ ان
جي اڀيوڪن جو وڳائي پٽائڻا سان عمل ڪندو آيو آهيان.
گهرو سنڌائين سڀني آرٽڪ ۽ راجنيتڪ—مطلب نه
زلديءَ جي هرواهه پر ان کي آزمايو اٿم. ڪا هڪڙي به
حالت ڪانه سڀيان جنهن ۾ اهنسا گتي هجي. جتي طاهري
جڏهن ڪٿي ناڪامياب ٿيل ڏسڻ ۾ آئي آهي ته اتي اهو
ڪارڻ مون پنهنجي اڀورائين ليکي آهي. مان پنهنجي لاءِ
ٻولڻا جي ڪا به دعويٰ نٿو رکيان. مگر ستم جي جوش ڀولي
طالبو حق جي دعويٰ ضرور رکيان ٿو. جو ستم ايترو جو فقط
هو نالو آهي. آلهيءَ ڪوچ جي دڙان ۾ ئي اهنسا جي قول.
پلي پير. ان جو ڦهلاءُ منهنجو حيون ڪاري آهي. سواءِ آلهيءَ
جيون ڪاري جي پٺيان لڳو رهڻ جي مون کي زندهه رهڻ لاءِ
ڪو چاه ڪونهي. ۴۳

موت لاءِ اها دائمي سنش جي ڳالهه آهي جو جنهي اصولن
۽ لپڻن جو ورود ڪندو آهيان نچو پيار ۽ وسواس اڪثر
لهه هوندو اٿم. ڏکڻ ائٽريڪا وارن پنهنجي سر مون تي
پرسو ڪيو ۽ پنهنجي دوستيءَ جو هٿ ڏيکاريو. رطالوي
لپڻيءَ ۽ سرشتي کي منهنجي ننڍي جي باوجود آءٌ هزارين
اڪرن ۾ مردن ۽ زالن جو قرب ماڻيان ٿو ۽ هاڻوڪي جزاوي
سڀ تي بنا رک رکڻ جي ملامت ڪندي به منهنجو
موت لاءِ آمريڪن مٿن جو دائرو سدائين وڌندو رهي
ٿو. اها اهنسا جي سوچ چڱي. ۴۴

جو ڏينهن پوءِ وڌيڪ مضبوط ۽ مالا مال

اهنسا جو مارڻ

انگريز کي ماري ختم ڪرڻ ممڪن بڻائي به، ته به ڪروڙها لوڻ پوءِ به ائين ئي ٻريءَ حالت ۾ رهندا جڏهن اڄ آهين. هاڻوڪا حالتن لاءِ جوابداري انگريزن جي جوابداريءَ کان به اسانجي گهڻي آهي. جي نه فقط اسين نيڪ ئي ڪم ڪندا هليون انگريز برائي ڪرڻ لاءِ اسمرت ئي پوندا. ان ڪري ئي منهنجي ٻار ٻار زور اندر جي سڌاري تي آهي.

۳۹

انهاس پاڻي اهو تو سڀڪاري ته جن به لاشڪ نيڪ ارادن سان ئي سهين هجيءَ کي، حيواني طاقت ڪم آڻي، ٿڌي ڪڍيو آهي سي واري سر خود جيتيل جي مرض جو شڪار ٿيو پون.

۴۰

ڌارئي حاڪم خلاف هنسا کانپوءِ پنهنجي ماڻهن جن لاءِ اسين سمجهون ته ديس جي ترقي روڪي رهيا آهن، تنجي خلاف هنسا ڪرڻ هڪڙو سولو سياوڪ قدم ٿيو پوي. ٻين ملڪن ۾ هنسڪ ڪاررواين منجهان ڪهڙو به ڪري نتيجو نڪتو هجي ۽ اهنسا جو سڌانت به الڳ رکي، ان سمجهڻ لاءِ ڪا گهڻي دماغي ڪوشش ڪانه گهرجي ته جيڪڏهن اسين پنهنجي انهيءَ ۾ اڪاءُ ڪندڙ ڪيترين ئي خرابين کي سماج مان تڙي ڪڍڻ لاءِ هنسا جي اوت وٺنداسين ته مشڪلاتن کي وڌائيندا ۽ آزاديءَ جي ڏينهن کي مهمل ڪندا وينداسين. جي لوڪ سڌارن لاءِ تيار نه آهن ڇاڪاڻ ته انهنجي ضرورت کان اهي آگاهه نه ٿيا آهن، سي پاڻي پيل زور زور جي ڪري جوش غصي ۾ چڙي پوندا، ۽ بدلي وٺڻ جا ڌاريءَ جي مدد گهرندا. ڇا گذريل ڪيترن ورهين کان اسانجي اکين اڳيان ائين ڪين پئي ٿيو آهي جنهنجي اسان کي ڏکڻاڻ ڇڏي يادگيري اڃا تائين آهي؟

۴۱

جيڪڏهن حڪومت جي با ترتيب ڪڙي ڪيل هنسا سان

سوء سنوار لاء همنسہ تيار وهي ۽ جڏهن به هو سهي ڪري
وئي به هو غلطيءَ ۾ آهي تڏهن هڙ اها ضرور ڪٽڻ به قبولي
۽ ان لاء پراسچت ڪري. ۳۶

اهنسا جي هڪ جري شڪتي ٿئي ته من مان ئي شروع
ٿيڻ گهرجي. من جي سهڪار کانسواءِ ڇڙي سرور جي اهنسا
هيٺن جي اهنسا آهي يا ڪاٿرن جي، ۽ ٽهنڪري ان ۾
ستا آهي ئي ڪا. جهڪڏهن اسين پنهنجي دلين اندر
دوئيڻ ۽ ڏڪار سانڍيون ۽ بدلي نه وٺڻ جو رڳو ڊوگ ڪريون،
ته اهو اسان تي پڪ ٿي پڪ ٿئي پوندو ۽ اسانجي سنباسي
ڏانهن ليندوسن. جي ڇڙو سرورڪ هنسا کان باز رهڻ
هاڻيڪار نه ٿئي، ته ايترو ضروري آهي ته جي اسين عملي
اثراتو ٻار ابتدا ٿا ڪري سگهون ته گهٽ ۾ گهٽ ڏڪار
نه اندر ۾ نه ڌاريون. ۳۷

حو ماڻهو ڪنهن شخص کي وڻج واپار ۾ دغا ڏيئي ڌرو ڌرو
ڪري مارڻ جي ڪڪه مائر پرواه نٿو ڪري، يا جيڪو ڪن
بن ٽن گالن جي هٿيارن جي بل سان رڪا ٿو ڪري ۽ ڪاسائي
کي ماري ٿو وجهي، يا جنهنڪي پنهنجي ديس جي ڪنهن
فرضي پلي خاطر ڪي ٿورا عملدار ماري مڪتر ڪرڻ ۾ ڪو
سڪوچ ڪوڏ ٿو ٿئي — سو اهنسا جو ٻوڏڳه ڪين آهي. اهي
سڀئي ڏڪار، ٽڏليءَ ۽ ڊپ جي ڪري ئي ائين ڪندا. ۳۸

آءُ هنسا خلاف الهيءَ ڪري اعتراض ٿو وٺان ڇاڪاڻ ته جي
ظاهرِيءَ ان مان ٻلائي ٿيندي ڏسجي ٿي ته، ٻلائي ٿئي
عارضِي آهي، پر ڇا خرابي اها ڪري ٿي سا دائمي آهي. مان
ٿو مڃان ته هر هڪ انگريز جو گهات به ڪو ڀارت کي ڌرڙي
پترو به نالندو. ٻهچاڻيندو. جي ڪٿي ڪو سڀاڻي هر هڪ

اثر ڪندي ۽ تنهنڪري ماڻهو هنسا کان پراسر آڇو ٿي نٿو سگهي. جيسين سوڌو هو هڪ سماجڪ جيوڻي رهندو اچيئون تيسين سوڌو هو هنسا جا خود جيون سان اوس لاڳو آهي، تنهن کان صفا آڇو ٿي ڪين سگهندو. جڏهن به قومون پاڻ لڙڻ لڳن تڏهن اهنسا جي آپاسڪ جو فرض آهي ته لڙائي بند ڪرائي. جيڪو ان فرض ادائي جي قابل نه آهي، جنهنڪري لڙائي کي روڪڻ جي طاقت نه آهي، جنهنڪري لڙائي جي مخالفت ڪرڻ جي گهريل لائڻي نه آهي سو ڀلي لڙائي ۾ بهرو وٺي پر تنهن سان گڏ دليون جانيون ڪوشش به ڪري جڏهن پنهنجي، پنهنجي راشن جي ۽ ساري دنيا جي لڙائي مان چند آزاد ڪري سگهي. ۳۴

آءُ اهنسا جي نقطي نگاهه کان وڙهندڙ ۽ نه وڙهندڙ سٽڪن جي وچ ۾ ڪوبه پيڌ نه رکندو آهيان. اهو جو ڌاڙيلن جي هڪ ٽوليءَ جي واهر ڪرڻ لاءِ، انهنجو حال ٿئي ٿو يا پهريدار بڻجي ٿو، جڏهن هو پنهنجي ڪارروائي ۾ رڌل آهن، يا جڏهن هو زخمي ٿين ٿا تڏهن سندن ٿيل سبوا ڪرڻ لاءِ پاڻ اچيئون سو انهن ڌاڙيلن جهڙوئي ڏوهاري آهي. ساڳئي طرح اهي جي فقط جنگ ۾ زخميلن جي خدمت ۾ حاضر رهڻ لاءِ پاڻ کي ٻڌل ٿا رکن سي به لڙائيءَ جي گناهه کان دوش مڪت ٿي نٿا سگهن. ۳۵

اهو سوال سوکير آهي. ان ۾ رائي جي مٽ پيڌن جي گنجائش هي، ۽ تنهنڪري جيڪي اهنسا ۾ وشواس رکندا ۽ جي ٺڳيءَ جي هر راهه ۾ اُتي عمل ڪرڻ لاءِ ساڀيا ۾ جهڏ ڇڏا ڪندا، تن اڳيان مون پنهنجو دليل جيترو ٿي سگهيو اثر چئيءَ رح پيش ڪيو آهي. ستيه جي سيوڪ کي رڳو هلي چليءَ ۽ لحاظ کان ڪجهه نه ڪرڻ گهرجي. هنڪي جڳائي ته هو

۾ آهي نڌڪارڻ خلاف مالڪ ۽ تنهنڪري اخلاقي مثالو.
مان ظالم جي تلوار جي ڌار کي نيٺ مڏو ڪرڻ چاهيندو
آهيان، نه تهائين ٿڪي ۽ ڌار وارو هٿيار اڻجي سامهون ڪڙو
ڪرڻ سان، پر اڳتي جي لاهي ۽ آمد کي ٿاڀو ڪرڻ سان
نه آڻ ڪو موت ۾ جسماني مثالو ڪندس. آٽڪ مثالو جو
آڻ ڪندس تنهنڪي هو منهن نه ڏيئي سگهندو. پهرين نه
اهو هنڪي عرصي ۾ وڃي منجهانيندو ۽ نيٺ هٿ ساڄو
آڻيندو، جا ساڄو هنڪي لڳو نوائو ٻڌران سندس آڻا
کي نه اوچو ڪندي. شايد دليل طور زور ڏنو وڃي نه اها
آهي آدرشي اوستا ۽ ابن نه آهي.

۳۳

اهنسا هڪ واپاڪ سڌانت آهي. اسين بي وس نالي انسان
هنسا روپي ناهه جي وڏي نيٺ اندر ڦاٿل آهيون، اها
جا چوڻي آهي نه ساهه وارو ساهه واري تي گذاري ٿو، تنهن
اولهي معنيٰ آهي. منس خمر هوندي يا بي خري ۽ وڃان
باهرين ۽ هنسا ڪرڻ ڌاران بل پر نه رهي ٿو سگهي. خود
هنجي زنده هئڻ ۾ — کائڻ، پيئڻ ۽ هلڻ چلڻ — تنهن ۾ به ڪجهه
هنسا اوس ٿئي، جيوت جو گهاٽ ٿئي ٿو، ٿورڙو سوکڻ
ٿي سگهن. اهنسا جو آپاڪ تنهنڪري چئبو نه پنهنجي
لشچي ۾ پرور ۽ سچو آهي جيڪڏهن هنجي جملي ڪرڻن
جو نباد آهي ڪهل يا ديا، جيڪڏهن گهڻي ۾ گهڻو،
پنهنجي سموري ۽ سارو ننڍي ۾ ننڍي جيوت جي گهاٽ کان
نه وٺڻ وڃي، وڏو وس ڪري اٿڪي بچائي ۽ اهڙي طرح هر
هميشه هنسا جي موٽار چنجال کان چٽ لاءِ حاڪوڙ ڪري.
هو آتم سنج ۽ ديا پاڙ ۾ هوندو وڌندو ويندو مگر نڌهن نه
باهرين ۽ هنسا مان صفا آچو ڪڍڻ نه ٿي سگهندو.
ٻوڏ، چاڪا نه اهنسا جي ته ۾ به نه سموري ۽ صرف
ڪجهه حودي آهي، سو هڪڙي جي بل ضرور سيني تي

اهنسا جو مارڳ

۱۳

جيون - دان سڀني دانن کان وڌي ۾ وڏو دان آهي، جو منشر
سچ پچ اهو دان ڪريٿو سو سڀ دشمني دفع ڪريٿو. ه
ڪنهن مائيتي سمجهو تي لاءِ دستو ٿو گهڙي. ۽ ڪوبه جو
آهي ته هو پاڻ بي ڊڀو ٿئي. ڪو ماڻهو اهنسا تي به عمل
ڪري ۽ ساڳئي وقت ٻڙل به هجي سو ٿي نه سگهندو.
اهنسا جو عمل وڏي ۾ وڏي همت ٿو گهري.

۲۹

تلوار تياڳڻ بعد ٻيو ڪجهه آهيو ٿي ڪونه سواءِ پير جي
پيالي جي، جو مان اُنهنڪي آچي سگهان جي منهنجو
مقابلو ٿا ڪن. اُن پيالي آچي سان ئي مان اُنهنڪي پاڻ
ڏي ويجهو چڪڻ جي آشا رکڻ ٿو. انسان جي انسان سان
دائمي دشمني، مان ويچار ۾ ئي نٿو آڻي سگهان، ۽ جتن
نه پير جنم جي سدانت کي مڃيندڙ آهيان، مان انهيءَ ئي
آس تي ٿو تڳان ته جيڪڏهن هن جنم ۾ نه، ته ٻئي ڪنهن
جنم ۾، آءٌ سڄيءَ انسان ذات کي مترا جي پاڪ ۾ لپيئي
سگهندس.

۳۰

سنسار ۾ پير ٿي سڀ کان پُرل شڪتي آهي، ۽ نه به ان کان
وڌيڪَ نماڻي شڪتي خيال ۾ آڻي ٿي سگهجي.

۳۱

ڪنور ۾ ڪنور هر دوءَ ڳري ۾ ڳرو اڳيان به بنا ڪروڙ ۽ بنا
دائيش جي، ڪشت سهڻ سنڌي اُڀرندڙ سورج اڳيان اوس
آلوپ ٿي ويندا.

۳۲

اهنسا برائي خلاف سڄي ويڙهه کان ڪنارو ڪرڻ، ڪين
آهي، هٿائين، منهنجي ڪلپنا واري اهنسا برائي خلاف وڌيڪَ
ٿرائتي ۽ سڄي اچي ويڙهه آهي بنسبت بدلي وٺڻ جي،
منهنجي خود ذات تي آهي بچڙائي وڌائڻ. منهنجي ويچار

حالت ۾ به هڪ ٻيو آڀاءُ ڏسيو ويو آهي ته انهن کي ڪنهن
مٿرر جاءِ ۾ بند ڪڍي جتي هُري هُري مري مَتر ٿين.
هاڻي منهنجو چمڪو ڪهل ڦياس باسٽ وڀڙا آهي سو مون
لاءِ اڃا ڳالهه ناممڪن بڻايو ڇڏي. مان هڪ لحتي ڀل لاءِ به
ڏسڻ برداشت ڪري نه سگهندس ته هڪڙو ڪٿو يا مطلب
نه ٻيو ڪونه جيئن هُري هُري مري مَتر ٿيڻ جي ٻڙا ٻيوس
عاجز ٿي سهندو رهي. اهڙيءَ طرح ساڳيءَ حالت ۾ مثلاً ٿيل
ڪنهن انسان کي مان ٿيو ماريان ڇا لاءِ ڇو مون وٽ وڌيڪ
آمد ڀريا علاج آڀاڙ هڪڙا آهن. ساڳيءَ اوستا ۾ پڻ هڪ
ڪٿو ماريان ٿو ڇاڪاڻ ته ان جي حالت ۾ مون وٽ ڪو
آڀاءُ ڪونهي. هي نه کڻي منهنجو ڀار چٽي ڪٽي جي ڏاڙهن
واري روڪ ۾ ولجي وڃي ۽ هنجي ٻڙا لاهڻ ڪاڻ ڪونه
ڪارائتو علاج ٿو ٿي سگهي، نه پوءِ مان هن کي ماري ڇڏڻ
پنهنجو مرض سمجهندس. تشدد کي نه پنهنجون حدون آهن.
سڀ آڀاڙ ولي جڳهه ڪوڙ ڪاٺوئي، اسين قسمت تي کڻي
ڇڏيندا آهيون. انهن آڀاون منجهان هڪڙو ۽ ٻيو آخريون آهي،
سو آهي پڙت ٻالڪ کي ٻڙا کان ڇڏائڻ خاطر هن جي جان
ولڻ. ۲۸

چٽيءَ عملي صورت ۾ احساس ڪو اُرت آهي گهڻي ۾ گهڻو
ٻيڙي، وڏي ۾ وڏي ادارا، جيڪڏهن آءٌ احساس ڪو پوئلڳ
آهيان ته پنهنجي شترو کي اوس ٻار ڪوڙ ڪهر ڪهر، هي سر
مان هوند پنهنجي ناحق ڪندڙ ڀيءَ يا پٽ سان لاڳو ڪريان،
سي ئي ساڳيا مولڪي ان ناحق ڪندڙ جو منهنجو شترو آهي
يا مون لاءِ هڪ اُچسي آهي تنهن سان لاڳو ڪوڙ ڪهرجن.
الهيءَ حقيءَ عملي احساس منجهه مٽيءَ ۽ لڙيتا لازمي طور
اچي ٿا وڃن. ڇهڙي طرح ماڻهو پنهنجي ٻاري کي لڳي ٿو
سڀ ٻاڳيءَ طرح هو هن کان نه ڊڄي ٿو، نه کيس ڊڄياري ٿو.

وات وٺڻ: انهن لاءِ ٻيو ڪو رستو آهي تنهن ۾ مونکي
ڪوبه سنڊيه ڪونه آهي. ۲۵

جيسين سوڌو اسين سرڙ ڌارڻ ڪريون ٿا، تيسين سوڌو ٻورڻ
والارڻ ڪيٽون. جيسين اوهين هن جسر ۾ رهو ٿا تيسين يوڪلڊ
جي ٽپڪي يا سڌيءَ ليڪ وانگي ٻورڻ آهنسا فقط هڪ
ڪلپنائڻي آهي؛ مگر اسانکي پنهنجي زندگيءَ جي هر هڪ
لحظي ۾ آدم ڪرڻو ئي آهي. ۲۶

ساهواري کي مارڻ فرض به ٿي سگهي ٿو. اسين پنهنجي سرڙ
کي تڳائڻ ۽ هلائڻ لاءِ جيترا جيو ضروري ٿا سمجهون اوترا
ضرور ناس ٿا ڪريون. جهڙيءَ طرح کاڌ خوراڪ لاءِ جيو ٿا
ماريون چاهي سبزي آهار جي صورت ۾ اُٿو ٻئي صورت ۾
۽ صحت خاطر مچر ۽ ٻيا اهڙا جيو، جيوڙا مارڻ وائڻ وغيره جي
استعمال سان ناس ٿا ڪريون، اسين ائين سمجهون ٿي ٿا ته
ڪو ائين ڪرڻ سان اسين ڌرم هيٺ ٿيڻ جو گناهه ٿا ڪريون...
انسان ذات جي ڀلي لاءِ گوشت خورد مرون ماريون ٿا... منهنجي گهاٽ
ٻيٽ ڪن حالتن ۾ ضروري ٿيو پوي. فرض ڪريو، ڪنهن
ماڻهوءَ جو مغز بگڙي ٿو ۽ ترار هٿ ۾ ڪٽي جوش ۾ هيڏانهن
هوڏانهن ڦري ٿو ۽ جيڪو منهن سامهون اچيس ٿو تنهن کي
ماري ٿو ڇڏي ۽ ڪنهن کي به همت نه ٿي ٿئي جو هنکي
جيئرو جهلي سگهي. جيڪو به هن پاڳل کي ختم ٿو ڪري
منهنجا سماج ٿورا مڃيندي ۽ هو هٿڪاري پرش ليکيو
يندو. ۲۷

ن ڏسان ٿو ته برائين کي ڪهڙين به حالتن هيٺ مارڻ جو
ڪو پرڪار جو ذاتي خوف ٿو ٿئي. مثلاً، چئن ڪتن جي

آهنسا جو مارڻ

لڳو کان سگهوئي پوءِ انگلند پهچي، مان به ان ۾ گهڙي
۽ پوئرو جڏهن ڦٽڙن جي پڙدي جي سوچ واري روڊ
ورتر جنهن ڪارڻ ڀارت ڏانهن موٽڻ لاءِ مجبور ٿيس،
جان جوڪي ۾ وجهي به رنگروت ڀرتي ڪرڻ جي اڳواڻي ڪرڻ
جنهن تي منهنجي دوستن مان ڪي نه ڏهڪائجي ويا. ۱۹۱۹
سال ۾ رولٽ واري ڪاري قانون جي پاس ٿيڻ پڇاڻ
جڏهن سرڪار اسانجي تقاضا موجب ثابت ڪيل آهن
اڏاوتن جي اوائلي داد ڪرڻ کان ناڪار ڪئي تڏهن اڪيو
ڪليس. سو. ۱۹۲۰ع سال ۾ آءٌ باغي بڻيس. تڏهن لاکر مو
۾ اهو يقين زور وٺندو ويو آهي ته لوڪن لاءِ بنيادي اهميت
واريون ڳالهيون چڙو سمجهائڻ سان هٿ نه اينديون، پر اهي
لوڪن جي دڪ سهڻ سان ئي ڳڻهڻيون آهن. ڪشت سهارڻ
ڪرڻ انسان جو ذم آهي؛ ٿڙائي آهي جهنگل جو قاعدو.
مگر دڪ سهڻ جهنگل جي قاعدي کان بيحد گهڻو جبر و هٿيار
آهي مخالفت ڪي بدلائڻ ۽ هٽا ڪڍڻ کوان لاءِ جي پيءُ
طرح ٻڌيءَ جي آواز ڏانهن تبديل رهندا آهن. گهڻو ڪري
موانڪان وڌيڪ ٻئي ڪنهن به ايتريون گهڻيون عريضيون
نه لکيون هونديون يا ايتريون نذر آڏين جي حمايت نه
ڪئي هوندي؛ ۽ آءٌ انهيءَ بنيادي نتيجي تي پهتو آهيان
ته جيڪڏهن اوهين سچ پچ اهم ۽ وڏو ڪجهه ڪرائڻ چاهيو ٿا
ته اوهانڪي اڳلي جي فقط ٻڌيءَ کي راضي ڪرڻ نه گهرجي،
پر دل کي به چورڻ گهرجي. ٻڌيءَ جو دليل گهڻي ڀاڱي
دماغ تائين پهچي ٿو مگر دل ۾ داخل ٿيندو ڪشت سهڻ
سان. سهڻ انسان ۾ اندريون فهم ٿو کولي. دڪ سهڻ ئي
انسان ذات جي سچاوتي نشاني آهي ۽ نه تلوار. ۲۰

۱. اهو قانون جنهن موجب هندو اسين کان ڪي بنيادي
ناگري حق کسيو ويا.

۽ دنيا جو آئيندو سمايل آهي. انسان ذات جي لتاڙيل طبقي جي راجنيتڪ اُٿرا آرٽڪ اھڃن ايڏاڙن جي لور تي ۽ لاء اھو (اھنسا جو) سڀ کان زيادہ بي ضرر پر اولڙوئي اثرائو طريقو آهي. مون ننڍپڻ کان ئي اھوئي سمجھيو آھي تہ اھنسا ڪو اھڙو محدود سدڳو ڪوئي جو ڪوشش فقط پنھنجي شانيءَ ۽ اٽل موڪش ڪار عمل ۾ آھي، پر اھو سماج جي مؤلڀ لاء ھڪڙو نير آھي، جيڪڏھن سماج کي انساني آب مان سان رھڻو آھي ۽ گذريل جھڻ کان جنھن آئند لاء ترقي رھي آھي تنھن جي پراپتيءَ لاء واڌارو ڪرڻو آھي. ۱۹

۱۹۰۶ع سال تائين، مان صرف اڳي کي سمجھائڻ تي ڀاڙيندو هوس. مان هڪ تمام چٽاڪس سڌارڪ هوس. مان لکڻ ۾ چڱو هوس، جتن تہ مون کي هميشه حشمتن تي بختو قضا هوندو هئو جا ڳالهه وري سٺه لاء منهنجي ٻارڪ لحاظ جو لازمي نتيجو هئي. مگر مون ڏٺو تہ ڏکڻ ائٽريڪا ۾ جڏهن نازڪ گيڙي پيش آيو تڏهن رڳو سمجھائڻ سان گهربل نائبر بڻدا نه ٿي سگهيو. منهنجا ماڻهو جوش ۾ اچي وياء اٿس تہ هڪڙو ڪيڙو به ڪنهن ڪنهن ڪر ڪنندو ۽ ڪنندو به آهي. سو بدلي وٺڻ جي ڳالهه آئي. ان وقت چونڊ پسندي ڪرڻي پير، تہ مان هسا سان پاڻ ڳنڍيان يا ان اوکيءَ گيڙيءَ کي منهن ڏيڻ لاء ڪو ٻيو طريقو ڳوليان ۽ ان بيهودي ڳالهه کي بڻجو ڏيان ۽ مون کي سڄي آيو تہ اهو قانون جو دليل ڪندڙ آهي تنهن کي مڃڻ کان اسين الڪار ڪريون ۽ بوءِ ڀلي جي چاهين تہ اسان کي جيل ۾ کڻي وڃين. اهڙيءَ ريت مثالي لاء لڙائي عيوض هڪ اخلاقي هٿيار بڻدا ٿي ويو. آءُ تنهن وقت راج پگت هئس جا ڪارڊ تہ مان پوري لسجي سان مڃيندو هوس تہ برطانوي سلطنت جي ڪارگذارين جو ڪل جوڙ ڀار تہ هڪ ساريءَ انسان ذات لاء مشيد آهي. لڙائي

تعداد جو گهڻي ۾ گهڻو فائدو“) کي قبول ڪري ڪين سگهندو. هو سڀني جي گهڻي ۾ گهڻي لاپ لاءِ جدو جھڊ ڪندو ۽ اُن آدرش کي رست جي ڪوشش ڪندي مري جان به ڏيندو. تنهنڪري هو مرڻ به منظور ڪندو، الهيءَ لاءِ ته بيا جئين. ائين پاڻ مري، ٻين جي شيوا سان گڏ پنهنجي به شيوا ڪندو. سڀني جو گهڻي ۾ گهڻو فائدو، تنهن ۾ وڏي ۾ وڏي تعداد جي ڀلائي اوس اچي ٿي وڃي. ۽ تنهنڪري هو ۽ اهو لاپ - وادي پنهنجي جيون مارڳ ۾ ڪيترين ڳالهين ۾ اچي ملندا، پر اهو وقت به ايندو آهي جو هو هڪ ٻئي کان ضرور جدا ٿيندا آهن بلڪه هڪ ٻئي جي مخالف ڪاريه ڪندا آهن. لاپ - وادي، منطق روءِ هلي، ڪڏهن به پاڻ قربان ڪين ڪندو. هوڏانهن آدرش وادي پاڻ کي قربان به ڪري ڇڏيندو. ۱۷

البت اوهين چوندا ته بلو اهنسا ڪي ٿي نه سگهندو ۽ اهناس ۾ اهڙي بلوي جي ڪا به جاءِ ناهي. ڇڏو تڏهن! منهنجي تمنا آهي ته انجو هڪڙو مثال پيدا ڪريان، ۽ اهو منهنجو خواب آهي ته منهنجو ملڪ اهنسا دڌاران پنهنجي آزادي حاصل ڪري. ۽ آءٌ دنيا کي بار بار ڏر ڏر ڪري چوڻ چاهيندس ته آءٌ اهنسا کي صدقي ڪري پنهنجي ملڪ جي آزادي خريد ڪين ڪندس. اهنسا سان منهنجي جان اهڙي پورن ريت جڙيل آهي جو پنهنجي مارڳ کان مڙي وڃان تنهن کان نه هوند آپگهات ڪري ڇڏيان. هن سبب ۾ ستيه جو ذڪر ان ڪري نه ڪيو اٿم ڇاڪاڻ ته اهنسا جي وسيلي کانسواءِ ٻيءَ طرح ستيه ظاهر ڪري نٿو سگهجي. ۱۸

گذريل ٽيهن ورهين جو گڏ ٿيل آزمودو، جنهن مان پهرين اٺن سالن جو ڏکڻ ائفريڪا ۾ ٿيو هئس، مونکي وڏي ۾ وڏيءَ اميد سان پري ٿو ڇڏي، ته اهنسا جي اپنائڻ ۾ ئي ڀارت جو

ڪوڊ ماڻهو اُترائڻي لهولي اُٿسڪ ٿي نه سگهندو جيئن ڪ
هو ڪٿي نه ٿيندڙ سماڪ انبار خلاف آڻي سامهون نه
ٿئي. ۱۵

اُٿسڪ مڻالو (ستباگره) پاڻي ڪٽت سيارن سان حق
مُتوق حاصل ڪرڻ جو طريقو آهي؛ اهو حُتبارن سان مڻالو
ڪرڻ جي بلڪل اُتڙ آهي. آڏ ڇڏڻ اها ڳالهه ڪرڻ کان
انڪار ڪرڻاڻو ۽ منهنجي وويڪ جي ورڏ آهي، ٿڏهن آڏ
آمر شڪتي ڪم ٿو آڻيان. مثلاً وقت جي حڪومت هڪڙو
قاعدو پاس ڪيو آهي جو مون سان لاڳو ٿو ٿئي. مونکي اهو
پسند نه آهي. جيڪڏهن هسڪ اپار وٺي حڪومت کان
ڏوڊستيءَ اُهو قاعدو رد ڪرايان ته پوءِ جنهنکي جسماني
زور ڇڏجي، سو ٿو ڪتب آڻيان. جيڪڏهن انهيءَ قاعدی
کي ٿو مڃان ۽ اُچي پيڪڙي لاءِ سزا ٿو قبوليان ته ڇٽو نه
آمر بل استعمال ٿو ڪريان. ان بر آمر قرباني ٿي ٿئي.

هو ڪو مڃڻو نه آمر قرباني پس ڪي قربان ڪرڻ کان بعد آمر
آهي. تنهن کان سواءِ، جيڪڏهن اهو آمر بل ڪنهن بي الصافيءَ
جي ڪاربه لاءِ ڪتب آڻجي ٿو ته فقط اهو ڪتب آڻيندڙ شخص
ٿي دک پوڳڻو. پنهنجي غلطي لاءِ هو پس ڪي ٿو پوڳائي،
هن کان اڳي ماڻهن ڪيتريون ئي ڳالهيون ڪيون آهن جي
پوءِ ڏٺو ويو ته غلط هيون. ڪوڊ ماڻهو دعويٰ رکي ٿو سگهي
ته هو بلڪل صحيح ٿو ٿوڏو آهي يا ڪا خاص ڳالهه غلط آهي
ڇاڪاڻ ته هو انهن ٿو سمجهي، مگر اها هن لاءِ ٽهين غلط آهي
ٽهين اها هنجي ڳڻل ٻهل راءِ آهي. تنهنڪري اهو مناسب
آهي ته جيڪي ڪي هو غلط سمجهي سو ڪرڻ نه گهرجن
۽ جيڪو نه نتيجو ڪري سو پوڳي. اها آهي آمر بل جي اُٻوڏ
جي جاني. ۱۶

حو اُپاسڪ لائين لاءِ - وادي عثدي ("وڏي بر وڏي

اهنسا جو مارڻ

جو مقابلو ڪرڻ يا اُنس جڳهه ڪرڻ بلڪل صحيح آهي، مگر پاڻ سان مقابلي ۽ پاڻ تي حملي ڪرڻ ۽ هن تي حملو ڪرڻ پنهنجي تائين سڀني ساڳئي ئي سانچي مان بنيل آهيون ۽ ساڳئي هڪڙي ئي اپاڻڻهار جا بالڪ آهيون ۽ تنهن ڪري اسان هڪڙي انسان جو به اُپمان ڪرڻ آهي، گویا اُنهن ايشوري طاقتن جي گهٽتائي ڪرڻ ۽ ان ريت نه فقط اُن جيئو کي پر اُن سان گڏ ساري جڳهه کي ٽو هاجو هرج رسائجي.

اهنسا هڪڙو وڏو سڌاڻ آهي ۽ اُنجو عمل مخالف آسپاس جي حالتن سبب محدود ٿئي ٿو. سچ ته اُنجو اثر فقط ٽڏهن پرکي سگهجي ٿو جڏهن مقابلي جي وچ ۾ مخالفت هوندي به ان جو عمل ٿئي ٿو. اسانجي اهنسا هڪڙي ڪوڪلي چيز ٿيندي ۽ ڪنهن نه ڪر جي، جيڪڏهن انجي ڪاميابيءَ جو دارومدار راج ڪندڙن جي ليڪنيتيءَ تي رهيو.

اهنسا جي طاقت جي ڪامياب استعمال لاءِ هڪڙوئي شرط اهو آهي ته پڇاڻجي ته آتما سڀ کان الڳ آهي ۽ سڌا قائم آهي. اها پڇاڻ جيوت جاگرت نشجي جي برابر هئڻ گهرجي ۽ ته ڪو چڙو ڏهن ۾ اچي.

هن مٿن مونکي چيو آهي ته ستيه ۽ اهنسا کي راجنيتي ۾ ڏيئروي معاملن ۾ ڪائي جڳهه ڪانهي. مان انهن سان شاملءِ آهيان. شخصي مڪتيءَ لاءِ هڪڙي سڌن طور مونکي انهن (ستيه ۽ اهنسا جو) ڪپ ڪونهي. مان ته انهن کي روزاني عمل ۾ گهيرڻ ۽ عمل ۾ آڻڻ لاءِ سمورو وقت تجربا ڪندو آهيان.

انسان سڀ ڀائر

اسپيڪار جو اهنسڪ اعتبار نه آهي ٿي آهي، خوشل سوڌو
 ذهن به اهو سڃاڻي ۽ ٻوڏي انداز ۽ قدر سان استعمال
 ڪيو ويو آهي نه ڏلو ويو آهي نه هنسا هي عبوس ٻوڏن ريت
 سان ڪم ڏلو اٿس. اهنسا هي مڪمل وگيان پيش ڪرڻ
 هي مون ڪڏهن به دعويٰ نه رکي آهي. اهو وگيان مڪمل
 ريت پيش ڪرڻ جهڙو آهي ٿي ڪين. جيتري قدر سڌا اتم
 ڪوبه طبعي وگيان به اهڙي ريت پيش نه ٿي سگهندو. ڳڻت
 جهڙو بلڪل نه وگيان به نه. آءٌ صرف هڪ ساڌڪ آهيان. ۸

ستابگره ٿي عمل ڪندي، اوائلي منزلن تي مون سهي ڪيو
 نه سعيه جي تلاش ۾ پنهنجي وروديءَ کي ابتداء رسائي هنسا
 ڪرڻ جي گنجائش ٿي ڪانه هئي، باقي هتي غلطي صر ۽
 همدرديءَ سان ٿي متاثر ٿيڻ جي. ڇاڪاڻ ته جيڪي هڪڙي
 کي سچ ٿو نظر اچي سو ٻئي کي پل ٿو پاسي. ۽ ڏوج جو
 مطلب آهي پنهنجو پاڻ کي ڪا به ڏيڻ. تنهن ڪري ان
 سڌايت هي معافي ٿي نه مخالفتيءَ کي ڪشت ڏيڻ سان نه نه
 پاڻ کي ڪشت ڏيڻ سان، سچ کي صحيح ثابت ڪرڻ. ۹

هن اچوڪي ايجادن هي زماني ۾، ڪوئي ڪوڊ ڇوڏو نه
 ڪا ڳالهه يا خيال لکيو آهي ڇاڪاڻ ته ٿيون آهي. وري
 ائين چوڻ نه اهو ناممڪن آهي ڇاڪاڻ ته مڪمل آهي،
 سو به هن عجب جي رخ سان ميل ٿو ڪاٽي. هي ڳالهيون
 خواب ۾ نه ڏهن سي روزمره پيون ڏسجن، ناممڪن ڳالهيون
 به ممڪن ٿو پيون. هنسا هي ڪيتر ۾ اسين اڄڪلهه حيرت انگي
 ايجادون ڏسي هردم واڙا ٿبو ٿا وڃون. مگر آءٌ انهيءَ ڳالهي
 تي قائم آهيان ته انهيءَ کان ٿي وڌيڪ خواب فعال ۾ نه اچي
 جهڙيون ۽ طاهري ناممڪن ايجادون، اهنسا هي ڪيتر
 ڪيون وينديون. ۱۰

ڪيتر ڪيتر ۾ به ٺارڻون ڳالهيون آهن. ڪيتر سرشت

اهنسا جو مارڻ

آهن سڀيه (جئن چئجين ٿو) سماج جا گروه، جنڪي
ڪري ٿا ڪوٺين. فقط آهي اهنسا جي نير جي سرشتا
مچين. تنهنڪري، ان مان اهو ٿو سڌ ٿئي ته اهنسا جي
اڀوگن جي انهن جاچ نه ڪئي آهي. هيٺائين ڪٿي ائين
ته نيت سڻائڻ وڃان اسان ائين ڪٿي فرضي مڃيو آهي
پورن اهنسا فقط انهن ٿورن لاء ممڪن آهي جي مال
نه ڌارڻ ۽ ٻين به اهڙي قسم جي جهان ڀلن جو سنڌ
ڪنٿا. جيتوڻيڪ اهو سچ آهي ته ڇڏو اهنسا جا آپاسڪي ڪو
جو ڪاريه ڪري سگهن ٿا ۽ منهن ڄاڻي سان لاڳو ان
انادي نير جا نوان اڀوگ وقت به وقت ظاهر ڪري سگهن ٿا
۽ جيڪڏهن اهو نير نير آهي، ته پوءِ اهو سڀئي ماڻهن
آهي. جيڪي ڪيتريون ئي ناڪاميابيون ڏسو ٿا سي اهو
نير جون نه، پر انهي پوئلڳن جون آهن جن منجهان ڪيتر
آهن جنڪي جاڻ ٿي ڪانهي ته اهي خوشيءَ ۽ خوشيءَ ان نير
هيٺ هلي رهيا آهن. ماءُ جڏهن پنهنجي ٻالڪي جي صدقي مرڻ
لاءِ تيار ٿي ٿئي ٿي تڏهن ئي خبري وڃان هوءَ ڇٽڪ انهي نير کي
مڃي رهي آهي. آءُ گذريل پنجاه ورهين کان لوڪن اڳيان
اهائي حجت هلائي رهيو آهيان ته ناڪاميابين جي هوندي
پنجاه ورهين جي ڪاريه حيزت انگيز نتيجا ڏيکاريا آهن ۽
منهنجي نشي کي زور وٺايو آهي. منهنجي اها پڪي دعويٰ
آهي ته نت نير ۽ عمل سان اسين اهڙي اوستا کي رسنداسين
جو حق خلال جي ڪمائل ڌن کي عام طرح پائمرادو عزت سان
ڏٺو ويندو، بشرطيڪ، اهڙي ملڪيت تي ڪلنڪ نه هوندو ۽
ملڪيت جي گهٽ وڌائين، جن سان چوڦيرو اسين گهيري پيا
آهيون، تن جو ڏيندڙ ۽ جي پاونا سان ڏيکارو نه ڪيو ويو هوندو.
نڪي ڪي ناڄاڻ ۽ لاهقي ملڪيت جو مسئلو اهنسا جي
آپاسڪي ڪي گهراڻيندڙ لڳل گهرجي. هنجي اختيار ۾ ستياگره

تنهنجو اها منزل آئي جڏهن منس هڪ رولو شڪاريءَ جي
 زندگي بسر ڪرڻ ڪري لهي ٿي ٿيو. تنهنڪري هُو ڪيتي
 واڙيءَ کي لڳو ۽ پنهنجي کاڌ خوراڪ لاءِ گهڻو ڌرتي
 مانا ٿي ٿي پاڙڻ لڳو. اهڙيءَ طرح زميني مان ڦري سڌريل،
 هڪ لڪائي حياتي بسر ڪرڻ لاءِ تائبڪو ٿي رهڻ لڳو،
 ڳوٺ ۽ شهر ٻڌائين ۽ هڪ ڪٽنب جو ڀالي ٿي رهڻ بدران
 هڪ پنڪٽ ۽ هڪ قوم جو جزو ٿي پيو. اهي مڙپتي وڌندڙ
 اهنسا ۽ گهٽندڙ هئسا جا آثار آهن. جي اهو ائين نه هجي
 ها ته انسان ذات هن مهل تاءِ ختم ٿي وڃي ها، چئن ڪيترن
 هيلين طبعن وارا جيڙ گم ٿيندا ويا آهن.

پنهنجون ۽ اوتارن پڻ ٿورو ڪي گهڻو اهنسا جو سڻ سڀڪاريو
 آهي. انهن مان هڪڙي به هئسا سڀڪارڻ جي دعويٰ نه ڪئي
 آهي. ٻلا پيءُ طرح به ڪئن ٿيندو؟ هئسا سڀڪارڻ جي
 ضرورت ٿي ڪانه ٿي ٿئي. منس حيوان جي روپ ۾ هئسڪ
 آهي، مگر آتما جي روپ ۾ اهنسڪ آهي. جنهن مهل اندرئين
 آتما کي سنڀاري ڄاڻي ٿو، پوءِ هو هئسڪ ٿي رهي نٿو سگهي.
 پوءِ يا ته هو اهنسا ڏانهن وڌندو يا پنهنجي ناستيءَ ڏانهن
 ڌوڪهندو ويندو. انهيءَ ڪري ڪيترائي پنهنجون ۽ اوتارن
 سڀڪاريو آهي سڻ سڻ جو، ساڙ سلوڪ جو، ڀائڻيءَ جو، نڀاڙي
 وغيره جو — اهي سڀ اهنسا جون ئي وصفون آهن. ۷

منهنجي دعويٰ آهي ته هينئر به، جستوطلبڪ سماجڪ مالدارن
 اهنسا جي سوجي سمجهي ڏنل قبوليت ٿي ٻڌل نه آهي،
 تڏهن به ساري سنسار اندر ماڻهو جو جڳي رهيا آهن، ۽ پنهنجي
 مال ملڪيت بچائي رهيا آهن، سو هڪ ٻئي جي پلمالسيءَ
 ڪري. جيڪڏهن ائين نه هجي ها ته فقط ٿوري به ٿورا ۽
 سڀ کان وڌيڪ وحناءَ ٿي چڪرا اچن ها. پر اهڙي ڳالهه آهي
 ئي ڪانه. ڪٽنب پوءِ — سنجندڙ سان ٻڌل آهن ۽ ساڳيءَ طرح ٻڌل

ٻه ورڏي ۽ ڪي سامهون ٿيڻ پوي، اتي الڪي پير سان جيت. مون ته پنهنجي ۽ جيون ۾ ان اڻ گهڙي ٿي نموني ۾ ان نير کي پٽي ڪتب آندو آهي. انهيءَ جي معنيٰ آهي اها ڪانهي ته منهنجون مڙ پٽي مشڪلاتون حل ٿي ويون آهن. فقط ايترو ڏٺو اٿر ته انهيءَ پير واري نير جي پيرويءَ مان اهو ڪي ٿيو آهي جو تباهيءَ واري نير منجهان ڪڍڻ نه ٿيو آهي.

مثلاً ائين ڪينهي ته مولڪي ڪروڙ اچي ٿي ڪين، مگر گهڻو ڪري سڀني موقعن تي پنهنجن جذبن کي ضابطي هيٺ رکڻ ۾ ڪامياب ٿيندو آهيان. نتيجو ڪهڙو به نڪري، آهنسا جي نير جي دينا داسٽيءَ ۽ اڻ ورڇ ٿي پيروي ڪرڻ لاءِ مون منجهه هميشه باهوش ڪشمڪش هلندي آهي. اهڙي ڪشمڪش اڳي کي پاڻ وڌيڪ مضبوط ڪري ٿي. جيترو وڌيڪ ان نير موجب هلاڻ ٿو، اوترو ئي جيون ۾ وڌيڪ خوشي محسوس ٿو ڪريان، پر سرشتيءَ جي سٽا مان ساڻ. اها هلت شائتي ٿي بخشير ۽ قدرت جي گجهڻ جي معنيٰ جي پرڏ ٿي پير جنهن جي بيان ڪرڻ جي مولڪي طاقت ٿي ڪانهي. ۵

مون ڏٺو ته منشن والنگي قومون به فقط صليب واريءَ پيڙا منجهان لنگهڻ سان ئي جڙن ٿيون ۽ نه پٽي ڪنهن به طرح سان. هرڪو ٿو حاصل ٿئي نه ٻين کي درد رسائڻ سان، پر خوشيءَ سان دک درد پوڳڻ منجهان. ۶

جيڪڏهن اسين پنهنجي نظر ٿيرائينداسين انهيءَ سمي ڏانهن جنهنجو اتهاس ۾ ڪنهن قسم جو داخلو آهي، ويندي اسان جي پنهنجي وقت تائين، ته اسان کي معلوم ٿيندو ته منشن برابر هڪ سر آهنسا ڏانهن ترقي ڪندو ويو آهي. اسانجا ڏورانهان ابا ڏاڏا آدم-خور هوندا هئا. پوءِ هڪڙو وقت آيو جڏهن هو آدم-خوريءَ مان ڪڪ ٿيا ۽ شڪار تي گذران ڪرڻ لڳا.

ٻڌا ڪرڻي آهي، زمين وڃي، ڌڙ وڃي، چاڌي جان وڃي
 دلي، شڪي ٺڪڙي ڪوڏ ٿئي. جنهن سڀ ڦسڻ جي دٻ
 تي جيڪو نه پالي آهي، سو پورائو سان اُٺسڻا عمل ۾ آڻي
 ڪيڻ سگهندو. اُٺسڻا جي آڀاسڪي ڦٽڻ ڪوڙو پڙ وڃي
 جو آهي پگڙان جو. جيڪو ايشور ۾ سرن وٺي ٿو تنهنجي ديدار
 ٿيڻ ڪيترائي آيا جو، جا سر ۾ کان اوچ آهي؛ ۽ جنهن مٿي
 پاڻي کان اڀاسي آيا جي چٽڪڻ ملهڻي تنهن مٿي هن
 ناسوت سر ۾ منجهان چاهه موڙ ٺڪري ٿو وڃي. اهڙي طرح
 اُٺسڻا جي سکيا، هئا جي تعليم کان اصل اُٻڙ آهي. هئا جو
 ڪپ پوي ٿو ٻاهرين ڀڃڻن جي حفاظت لاءِ، هوڏانهن. اُٺسڻا
 ڳوڙيل آهي آيا جي ٻيڙ لاءِ، پنهنجي پٺ پٽڻ جي رکڻا
 لاءِ. ۳

جيڪي اسانکي ٻيڙ ڪن ٿا ڦٽڻ تي ٻيڙ ڪوڙا اُٺسڻا
 ڪاڏ ڇڏي. اُٺسڻا لڏهن جڏهن اسين ڏڪاريندڙن سان
 مصمت ڪريون. آڏو ڄاڻان ٿو ته هن ٻيڙ جي شاندار ٻيڙ جي
 پوئواري ڪيتري نه ڪنن آهي. مگر سڀ وڏيون ۽ چڱيون
 ٻيڙيون ڪوڙا ڏکيون نه آهن ڇا؟ ڏڪاريندڙ لاءِ مصمت سڀ
 کان مشڪل آهي. مگر جي ايشور جي ڪرڻا سان اُٺا حد
 مشڪل ٻيڙ ساڙڻ آسان ٿيو ٿي پوي، جي اُٺا اسين
 سڄ پڇ ڪوڙا چاهيون. ۴

مون ڏٺو آهي ته وٺڻ جي وچ ۾ جيڪو قائم رهي ٿي ۽
 تنهن ڪري ناسيءَ جي سرشتي کان به مٿي ڪو وڏو ٻيڙ
 ضرور هوندو. ڦٽڻ آهيءَ ٻيڙ هيٺ ٿي سٺي سائتي سماج
 جو هٿ سڄي سگهجي ٿو ۽ جيڪو رهڻ چوڻي ٿي سگهي
 ٿي، ۽ جي جيڪو ٻيڙ ٻيڙ آهي، نه روزاني زندگيءَ ۾ اسانکي
 ان موجب هلڻو آهي. جڏهن به جهڙو اُٺسڻا هجي، جتي

باب چوٿون

آهنسا جو مارڻ

اهنسا منش جاتيءَ کي اختيار ۾ مليل وڌي ۾ وڌي شـ
 آهي. منش جي حڪمت جيڪي به ڀاري ۾ ڀاري تـ
 جا هٿيار تجويز ڪيا آهن تن کان به اها (اهنسا) وڌيڪ ڀـ
 آهي. تباهي منش جو ڌرم ڪين آهي. انسان بي فـ
 سان حياتي گذاريٿو، جيڪڏهن ضرورت پئي ته پنهنجي
 ماڻهو جي هٿان مري جان ڏيڻ لاءِ هـ
 گهات ڪرڻ سان ڪڏهن به نه. هرڪو خون يا ايذا، ڀـ
 چاهي ڪهڙي به سبب ڪري ڪجي يا اڳي کي رسائي، تـ
 اهو انسانييت خلاف گناهه آهي.

زندگيءَ جي هر هڪ ڪيتر ۾ هر ڪنهن سان لڙاءِ، اهو اهنسا جو
 پهريون شرط آهي. انساني سياڻپ ۾ شايد اهڙي ايتري اميد نه
 رکي وڃي. ڪن به آءُ ائين نٿو سمجهان. اڄ ئي رسو ڪي
 گراوت ۾ اچڻ جي انساني سياڻپ ۾ ڪيتري شڪتي آهي ان
 بابت ڪنهن کي به متـ. هوڏي ٿيڻ نه گهرجي.

جهڙي طرح پاڻ کي هنسـا جي وات ۾ سڪيا وٺڻ لاءِ گهات ڪرڻ
 جو هنر ضرور سکڻو پوي ٿو. تهڙيءَ طرح اهنسا جي راه ۾ به
 سڪيا وٺندي مرڻ جو هنر سکڻ ضروري آهي. هنسـا جو مطلب
 اهو نه آهي ته ڀڙ کان آزاد نجي، پر ڊپ جي ڪارڻ جو مقابلو
 ڪرڻ لاءِ اپاءُ ڳولهي لهجي. هوڏانهن وري اهنسا کي ڀڙ لاءِ
 ڪو سبب ٿي ڪونهي. اهنسا جي آپاسڪيءَ کي ڊپ کان آڃو
 ٿيڻ لاءِ اعليٰ ۾ اعليٰ درجي جي قربانيءَ جي لڀاقت پاڻ ۾

مان. اوهين سمجهي سگيو ٿا ته ڪيئن به هئي آدم م معوانه
جاڻائڻ ڪيترو نه ان وٽندڙ آهي، ماضي ڪري ڪيترو نه
وڌيڪ انگريزن جي حالت م، هن م چيچائي م ساربان
ٿو. ۸

انهنڪ مثالي جو طريقو سب کان صاف ۽ بعد سلامتيءَ وار
آهي، ڇاڪاڻ ته هي ڪار به سچو نه آهي، نه مثالو ڪند
ٿي ۽ آهي ئي اڪيلا پوئس ٿا. ۹

تنهن ڪري فقط سڃاڻ، اهنسڪ ۽ پوتر دل ساميه واد
ئي ڀارت ۾ اٿوا دنيا ۾ ساميه وادي سماج استاين ڪر
سگهندا. ۶

تم شديءَ جو اڌيا ته هتيار، توڙي اسپرڻ پاسي ٿو تڏه
اڳلي جي آسپاس جي حالتن کي بلڪل ڦيرائي ڇڏڻ
باھرين ڪڙين کي ڀرو ڪرڻ لاءِ اهو نهايت گھڻو جبر و سبيل
آهي. اهو (هتيار) تمام سوکير ۽ آدرشت ريت ڪم ڪري
ٿو. اها هڪڙي ڳوڙهي ترڪيب آهي، جيتوڻيڪ اڪثر
ور چائيندڙ ۽ گھلاري وات ڏسڻ ۾ ايندي، ته به چوڻ ڪاري
ڏانهن ٿيندڙ سڌي ۾ سڌي راه آهي، اصل ڀروسي جوڳي ۽
تڪڙي ۾ تڪڙي پٺ ۽ ڪيتري به ڪوشش اٽلاءِ ڪا گھڻي
ڪانهي. جيڪي ڪجهه اها گھري ٿي سو آهي — نشوون اچڻ،
جبل جهڙو نشوون جو ڪنهن به ڳالهه کان هڪڙي ٿو. ۷

منهنجن پنهنجن ماڻهن جي ڀڃڻڻ کي روڪڻ کان به انساني
سڀاءُ جي وحشييت کي روڪڻ جو وڌيڪ اڪو اٿم. مان
ڄاڻان ٿو ته جي ماڻهو پنهنجي خاص خوشيءَ ڪشت جو دؤر ٿا
ڀوڳين سي پاڻ کي ۽ ساريءَ انسان ذات کي مٿي ڇاڙهين ٿا
پر آءٌ اهو به ڄاڻان ٿو ته لوڪ جي پاڻان ڪمزور ماڻهن يا
قومن کي ڏهڻ يا ورڏين مٿان سوڀ پائڻ ڪا سخت
جدوجهد ڪندي وحشي ٿيو پون، سي نه ڇڏو پاڻ کي ٿا ڪيرائين
پر انسان ذات کي به. ۽ اها مون لاءِ يا ٻئي ڪنهن لاءِ به
خوشيءَ جي ڳالهه ٿي نٿي سگهي جو انساني سڀاءُ کي گپ
۾ گھلبو ڏسجي. جيڪڏهن اسين سڀيئي ساڳئي ئي سائين
جي ستنن آهيون ۽ ساڳئي ايشوري سؤروپ ۾ ڀاڱي ڀائي
آهيون، ته پوءِ هر هڪ شخص جي ڀاڻ ۾ به پاڻ کي شريڪ
مٺ ڪبيون، پوءِ چاهي هو اسان منجهان هجي يا ٻئي قوم

انسان سڀ ڀائو

پهتلي جيون ۾ ڦيري آيل ڌاران، اسين ٿرڀون ڪندا
ڌريون ٺاهيندا رهون ۽ پاڙ سان، شڪار جيئن ئي
ي ڀاسي اچي جهٽ ڪئي ڇهيو لس. اهو سامه واد ل
جيترو ڳيٽو آئي جهٽ جوڳو شڪار ڪري ليڪيندا سڀن،
ئي آهواسان کان پري هٽندو ويندو.
سامه واد جي شروعات پهرئين ٿوري سان ئي ٿئي.
ڪنهن اهڙو هڪڙو ئي هجي ته ان هڪ کي ٿڙيون گڏي
ٿو ٿا ۽ پهرين ٿڙي سان ڏهن جو حساب ٻهندو ۽ هر هڪ
کي جو جوڙ اڳئين انگ کان ڏهونو لڳي ۾ ايندو. مگر
يڪنهن شروعات ڪندڙ ٿڙي آهي يعني ته ڪوبه شروعات
ٿو ڪري ته پوءِ ٿڙين جي جهڳهائي مان به ٿڙي ۽ جيترو مله
لي ٿڙهندو. وقت ۽ ڪاغذ جيترو ٿڙين لکڻ ۾ خرچ ٿيندو
اولو سڀ ضايع ٿيندو.
اهو سامه واد اهڙو صاف آهي ڇڏو پورو. تنهن ڪري
اڄي حاصلات لاءِ پورو حبان شد آيا ڪن. اُشد آياڻن جو
تسج ٿيندو اُشد متسجد. انهيءَ ڪري شهزادو ۽ ڪڙمي
شهزادي جي سر ڪاٺ سان برابر ڪن ٿيندا ۽ نه وري سر
ڪٽڻ واري واٽ مالڪ ۽ ملازم منجهه برابري آئي سگهندي.
ڪو به ڪوڙي وهنوار سان سمجھ ڪي هٿ ڪري ڪن سگهندو
صرف سڃاڻي واري چال ئي سٽي کي پالي سگهجي. اهڙا
۽ سٽه ڪاڙا ڪن آهن ڇا؟ انجو جواب آهي زوردار ”نه“.
اهڙا سٽه ۾ سمايل آهن ۽ سٽه اهڙا آهن. هڪڙو
ڇيل آهي ته آهي ساڳي سڪي جا ڪنهن به ڀاسي
ٻئي کان ڌار ٿيڻ وارو ئي نه آهي. سڪي جا ڪنهن به ڀاسي
اگر پڙهو— حرفن جي هجي مختلف هوندي ۽ ٻائي مله ساڳي
ئي اٿس. اها سڳوري اوستا پورن پورن ڪالواء حاصل ل
جوڳي ڪن آهي. من جي خواه ٿي جي آيو ٿا کي ان
جوڳي ڪن آهي ته اوهان ۾ سٽه ۽ هٿا ٿيندي.

سادن ۽ ادش

غور ڪرڻ جهڙو آهي. اڻڄو ارت موڙيو مڙيو ويو آهي
اُنڪري ماڻهو اوجھڙو ويا آهن. اڀاڙن جي ٻج سان
ڪجي ۽ مقصد جي وٺ سان ۽ اڀاءُ ۽ مقصد جي وچ ۾
ساڳيوئي اُٿوت سبب آهي جيڪو ۽ جهڙو ٻج ۽ وٺ
وچ ۾ آهي. اڀليس اڳيان لڳوئي ڏنڊوت ڪرڻ سان ٻرڻ
جي پوڄا منجهان جو لٽيڇو اُنڪري سو منهنجي پاي پون
امڪان ڪونهي. تنهنڪري جيڪڏهن ڪو ڪٽي چوي
”مان ٻرڻ مشور جي پوڄا ڪرڻ چاهيان ٿو، حرڪت ڪانهي
جي اها شيطان جي معرفت ڪريان.“ اها مورڪائي ليکي
ويندي. اسين اصل اهوئي ٿا ٿون جيڪي پوڪيون ٿا.
ه
ساميه واد هڪ سهڻو حرف آهي ۽ جيتري قدر ڄاڻ اٿس
ساميه واد ۾ سماج جا جملي منش برابر آهن — لڪوئي نيچ ۽
لڪوئي اوچ. منش جي سر ۾ مٿو اوچ نه آهي ڇاڪاڻ ته
شرب جي چوٽي آهي، لڪي پيرن جون تريون نيچ آهن
ڇاڪاڻ ته اهي ٿرڻي ڪي ڇهن ٿيون. جهڙي طرح انسان جي
جسم جا انگ هڪ سر ڪا آهن، ساڳيءَ طرح سماج جا ميمبر
آهن. اهو آهي ساميه واد.
انهي ۾ راج ڪنڙ ۽ ڪڙمي، مالدار ۽ مسڪين، مالڪ ۽
ملازم سڀ ساڳئي ئي سطح تي آهن. ڌرمي شيدن ۾ جيڪر
چڻجي ته ساميه واد ۾ دويت پاءُ ڪونهي. سڀ ايڪائي آهي.
ساريءَ دنيا اندر سماج ۾ ڏسبو ته سواءِ دئي يا ائيڪائي
ڪي ٻيو ڪي ڪينهي. ايڪائي جي غير موجودگي پڌري
ت آهي... جنهنڪري مان ايڪا ٿو ليکيان ان ۾ رٿائن جي
ڪتا هوندي به ايڪا آهي.
انهيءَ اوستا کي پهچڻ لاءِ سڀني ڳالهين کي فيلسوفياڻي
شتيءَ سان نه ڏسون ۽ ائين چئون ته اسانکي تيسين قلم
سطر گهرجي جيسين سڀئي بدلجي ساميه وادي نه ٿي

نه به ستيه جي ڪوچ نه ڇڏي ڏيون—جو ئي آهي خود
ابھور. ۳

سوڀ لاءِ زور ڏيو واري چوڻي واٽ ۾ وشواس ڪونه اٿس. ...
ليڪه ارادن کي ڪيترو به گهڻو ڪٽي مان ساراهبان، ۽ ٽن
سان همدردي ڇڏي ڇڏي ڏهن به هڪ طرفين جو مان هڪ
ڪتر وروڙي آهبان، پوءِ چاهي اهي اٿس ۾ اٿس ڪاريه
جي شيوا ۾ ڇو نه هجن. تنهنڪري منهنجي ۽ هساوادي
فرقي جي وچ ۾ سج پڇ ڪوبه ميل آهيئي ڪونه. مگر منهنجو
اهسا جو عقيدو مولڪي نه نظر رکي ٿو، پر وڳوڙن ۽ ٻين
مڙهي جن جو هسا ۾ ويسه آهي ٽن سان پڻ لڳ لاڳاپو رکڻ
لاءِ مجبور ٿو ڪري. پر اهو لڳ لاڳاپو هميشه رڳو انهيءَ ئي
مراد سان هوندو آهي ته مولڪي جا سندن پُڪل نظر ايندي آهي
تنهن کان ڪنهن باز آڻيان. ڇا لاءِ جو، آزمودي مولڪي ٻين
ڏياربو آهي ته هسا ۽ اُستب جو نتيجو دائما ڪلڪاڻ ٿي ٿو
سگهي. جيڪڏهن منهنجو لسچو رڳو دل گهرو ڀرم به ڪٿي
هجي، ته به ايترو قبول ڪيو ويندو ته اهو موهندڙ ڀرم
آهي. ۴

اوهانجو عقيدو آهي ته اُپاءُ ۽ مقصد جي وچ ۾ ڪوبه لاڳاپو ڪونهي،
اها هڪ وڏي ڀل آهي. انهيءَ ڀل وچان، اهي ماڻهو جنڪي
ڌرمي سمجهيو ويو آهي ٽن به اڪراڙ وڏه ڪيا آهن. اوهانجي
دلبلازي به ساڳي اهڙائي آهي جئن چئجي ته ڏانوري جي
ٻوٽي پوکڻ سان گلاب جو گل ملي سگهيو ٿو. جيڪڏهن
مان ماگر ٻار ڪرڻ چاهيان ٿو، ته ٽيٽ ڪنهن جياڙ جي وسيلي ئي
الين ڪري سگهندس، جيڪڏهن انهيءَ ڪارج لاءِ ڪا ٻار
گاڙي ڪٿي ڪم آڻيان ته اها گاڙي ۽ مان ٻئي سگهوئي
ٿو وڃي. ولنداسين. ”هئا ديوتا، هئا پوجاري“—اهو قول

باب ٽيون

سادن ۽ اُديش

جيون جي باري ۾ جيڪا منهنجي فيلسوفي آهي تنهن سادن ۽ اُديش پاڻيڻ مٿان جهڙا حرف آهن. ۱

هو چوڻا، ”اُپاڙ نيٺ ته اُپاڙ ئي آهن.“ پر مان چوان ٿو، ”اُپاڙ نيٺ به سڀ ڪجهه آهن.“ جهڙا اُپاڙ ٿيڙوئي مقصد. اُپاڙ مقصد جي وچ ۾ ڪا به جدائيءَ جي ديوار ڪانهي. تحقيق اُپاڻهار اُپاڙ مٿان اسان کي اختيار ڏنو آهي (۽ سو به تمام محدود) پر مقصد مٿان اصل نه. اُديش جي پراڻي اصل اُن جي سادن جي پوماڻ آهر ٿئي ٿي. هيءُ اهو سڌاڻت آهي جنهن پٺي ڪنهن نياڙيءَ ڳالهه جي گنجائش ٿيڻي ڪانه. ۲

اهنسا ۽ ستيه پاڻيڻ اهڙا ويڙهيا وڇڙيا پيا آهن، جو اُنهن کي سلجهاڻي ڇڏائڻ ۽ ڌار ڪرڻ عمليءَ طور ناممڪن آهي. اهي هڪ سڪي جي، اڃان به چڱي هڪ لسي بنا ٿي لڳل ڌاتوءَ جي چڪريءَ جي، ٻن پاسن سان آهن. ڪير چڱي سگهندو ته سبتو پاسو ڪهڙو، ۽ ايتو ڪهڙو؟ تنهن هوندي به اهنسا آهي سادن ۽ ستيه آهي اُديش. اُپاءَ جيڪڏهن واقعي اُپاءَ آهن، ته هميشه اهي اسانجي پهنج ۾ هوندا ۽ تنهنڪري اهنسا اسانجو مٿان اُتر ڪرتوبه آهي. جيڪڏهن اسين اُپاون جي سنڀال ڪريون ته مقصد کي اڳي پوءِ اوس پهچنداسين. جي هڪ اسان اهو نقطو ذهن تي وهاريو آهي، ته پوءِ آخرين سوچ اوس ٿيڻي آهي. ڪهڙيون به مشڪلاتون اسان کي سامهون اچن، ڪهڙيون به ظاهري شڪستون کائون

قدر آڀرون، پر ڀڃت پر جهان تيان مون پر سوس آهي، تنهن جي
خبرداريءَ ڪري آهن، تن تي پاڻ سنڀالي وٺندو آهيان. ۱۱۵

پر ٿويءَ تي اهڙي ڪا به چيز آهي تي ڪانه، اهو سواءِ
ستيه ۽ اهنسا جي، ڇا جيڪر ديش خاطر مان نه ٿياڳي
سگهان، اهي ٻئي، جي ڪو ساري دنيا ڏٺير نه نه هوند ڪين
قربان ڪريان. ڇا لاءِ جو مون لاءِ ستيه ٿي ايشور آهي ۽ ستيه
کي لهڻ جو پيو ڪو چاروئي ڪوٺي سواءِ اهنسا مارڳ جي.
ستيه يا ايشور کي قربان ڪري مان پارسه جي سڃوا ڪرڻ
ٿو چاهيان، ڇاڪاڻ ته جان اٿم ته جو ماڻهو ستيه کي ٽوڪ
ٿو ڪري سو پنهنجو ديس نه ڇا پر پنهنجا ويڙهي پر ويڙها
۽ ٻارن پر ٻارا پڻ ٽوڪ ڪري سگهيو. ۱۱۶

لله اهو آهيان آهي ته مان ايشور کي وڌيڪ ويجهو آيو آهيان
 ڇاڪاڻ ته هر ڪنهن کي سخت ۾ سخت مخالفت جي منهن ۾
 ڪنهن نازڪ ڳالهه بابت صاف ۽ بي ڊپولي ۽ ڳالهائي سگهان
 ٿو، ۽ يارهن پرڳڻيائون جي سوڻيڪار ڪيون آهن سي بي آرامي ۽
 ۽ مونجهاري جي ذري به احساس کانسواءِ پوريءَ طرح عمل ۾
 آڻي سگهائون. ست ورهين جي آدم ليک مون کي ستيه ۽ پوتو
 جو آدرش ايتو ڪرايو آهي، جو هيل سوڌو پنهنجي اڳيان
 رکندو آيو آهيان. ۱۱۲

اسين اهوئي ڄاڻو ٿا ته منش پنهنجو ڪرتوبه پالي ۽ قل ايشور
 جي هٿن ۾ ڇڏي. انسان پنهنجي پاڳ جو مالڪ سمجهيو
 وڃي ٿو، مگر اهو فقط قدرتي سچ آهي. انسان پنهنجي قسمت
 اوتري تائين ٿو بڻائي، جيتري تائين اها مهان شڪتي چوٽ
 ڇڏيس ٿي، جا اسانجي مڙني ارادن، اسانجي مڙني تجويزن
 کي رد ڪري پنهنجون رٿون عمل ۾ ٿي آڻي. مان ان شڪتيءَ
 کي الله، خدا يا ايشور جي نالي سان نه، پر ستيه جي نالي
 سان ٿو پڪاريان. سمورو سچ فقط انهيءَ مهان شڪتيءَ—
 ستيه جي ئي هردي اندر سمايل آهي. ۱۱۳

ايشور جي نالي ۾ نردوش کي ستائڻ کان وڌو پاپ ڪو نه
 سمجهبو. ۱۱۴

ڄڻهن مان هڪ طرف پنهنجي چوٽا ٻڙ ۽ حدن جو ۽ ٻئي طرف
 آسون اُميدون جي مون ۾ رکيون وڃن ٿيون، تنجو ويچار
 ڪندو آهيان تڏهن ڪن ساعت گهٻرائجي ويندو آهيان، پر جڏهن
 ٿي آءٌ محسوس ڪريان ٿو ته اهي آسون اُميدون منهنجي گڻ
 ڪري نه—چو جو آءٌ نه شپ ۽ اشپ جو انوکو ميل آهيان—
 پر ٻن املاڪ گڻن، ستيه ۽ اهنسا جو سڙو پ جو مون ۾ ڪي

پنهني يا پنهنجي ڄاڻي ۽ جي شتر موليٰ ٿو ڄاڻي سو
 خود غرض آهي ۽ انهيءَ ۾ گذڻ به هنجو ڀلو نه ٿيندو...
 انسان لاءِ بلڪل ضروري آهي ته جيڪي ٻاڻ چڱو ٿو سمجهي
 ۽ جيڪي سندس لاءِ سچ پچ چڱو آهي بهي جي وڃي
 ٿاوهه پڇائي. ۱۰۹

آءٌ ٻر مالڪا جي ٻورن هڪڙائيءَ کي ميان ٿو ۽ ٺهڻ ڪري
 انسان ذات جي هڪڙائيءَ کي به. ڇا ٿيو جيڪڏهن انسان
 کي ائين ڄس آهي؟ آيا ته فقط هڪڙائي اٿئون. سورج جا
 ڪوڙا موڙ ڏٺارن ائين ٿيو ٻورن، ٻو مڙل منڊ نه ساڳيو ٿي
 اٿن. ٺهڻ ڪري مان پري ۾ پري منش کان پاڻ کي الڳ
 ڪري ٿو سگهان، لکي وڃي مٿان به ميان آيا سان سر
 ٺٺ کان انڪار ملڻ گهرجي. ۱۱۰

سموري راج شڪتي جي منهنجي هٿ هتي نه ڌرم ۽
 حڪومتي ڪاروبار نه هوند ڌار ڌار هجن. منهنجو پنهنجي
 ڌرم ۾ اتي لسڙو آهي. مان انلاءِ مري جان ڏهنس، مگر اهو
 منهنجو شخصي معاملو آهي، حڪومت جو ان سان ڪجهه نه
 واسطو نه آهي. حڪومت لنگهائي ڪندي دليوي شتر موليٰ ۽
 شخص، آمدني جي وسيلن، پرديسي معاملن، ڀالو سڪي
 وغيره وغيره جي، پر نه پنهنجي يا منهنجي ڌرم جي، اهو
 حڪومتن جو پنهنجو شخصي ڪم آهي. ۱۱۱

مان چوڌاري وڌاءِ ۽ چوند سان گهربل آهيان. ستنه کي ٻولي
 لپٽ لاءِ گهڻي ۾ گهڻن ڪوششن ڪندي به خبر ئي ڪانه ٿي
 پوي نه اهو (ستنه) آهي ڪٿي. مگر ائين پيو ڏسڻ ۾ اچي ته
 مان ايشور ۽ ستنه جي وڌيڪ اڙو آيو آهيان. انڪري ڇيولون
 ڏن وڃايون اتر مگر ٺهڻ جو ارمان ڪونهي. ٻاڻ مون

ڌرم ۽ ستيه.

هڪ ئي ڌرم تي سگهندو يا ٿيندو. آءُ تنهن ڪري ا
ڪوشش ۾ آهيان ته جيڪي سڀني ڌرمن ۾ موجود آهي
گولي لھان ۽ پر سپر سھن شيلٽا پيدا ڪريان. ۱۰۵

آءُ انهيءَ مت جو آهيان ته ويچار، واپسيءَ ۽ ڪرم ۾ پور
۽ جنهن قوم ۾ اھڙا آدمي ڪينھن، اھا اُن ڪميءَ جو
لحاظ کان وڌيڪ ڪنگال رھڻي. ۱۰۶

پرماتما جي درستيءَ ۾ پاڻي توڙي سنت، ٻئي سمان آھن،
ٻنهي کي هڪجهڙو نياڻ پلتي پوندو ۽ ٻنهي کي هڪجهڙو
وجه ملندو ته يا اڳتي وڌن يا پوئتي هٽن. ٻئي هنجي (ايشور
جي) سستان آھن — هنجڻا اڀايل. جو سنت پاڻي ۽ پاڻي کان
اڻ ٿو سمجهي سو پنهنجو سنڀڻو ڪوهي ٿو وهي، ۽ پاڻيءَ
کان به بدتر ٿيو پوي، ڇو ته پاڻيءَ کي گرمي ڪانه ٿي پوي ته
هو ڇا ٿو ڪري، هوڏانهن ايماني سنت ان حالت ۾ نه
آهي. ۱۰۷

اسين اڪثر اڌيانه ڪري ٿا ۽ اڌيانه ڪري ٿا، هڪ ٻئي
سان منجهائيندا آهيون. ڌرمي شاسترن جي گيان پراپتيءَ کي هڪ ٻئي
فيلسوفيانه بحث مباحثي ۾ بهرو وٺڻ کي روحانيت ڪين چئبو.
روحانيت آهي داي تربيت ۽ اُن مٿي پل جي ڳالهه. روحانيت
۾ پهرين ضرورت آهي نريعتا جي. ڪاٿر ڪٿهن به سداچاري
نظري ڪين سگهندا. ۱۰۸

منش کي ايشور جي ڪل سرشتيءَ جي پلي جو اتساهه
روڪ چاهڪ ٿيڻ گهرجي ۽ (ڌڻيءَ در) پراڻا ڪندو رهي
ڪيس سامڙي بخشي ته ائين ڪري سگهي. سڀني جي
لياڻ چاهڻ منجهه هنجي پنهنجي پلائي آهي. جيڪو ڇڏو

وشواس منچيان اسالکي پورٿا ملي سگهي ٿي نه سچ ٿي
السا به نه ضرور ٿي سگهي.

ڪنهن به هڪ چڱي شي شڪستي کي حدون نٿن ٿيون ۽ جان تي
 دؤ ٻار پنهجي آستي ڪرڻ لڳندو آهي ته ڪل ڪر ٻار
 کي هموار ڪري مڪيان ٿو. ٿان ئي ايترو عجبو هڪ هڪ
 ڪرڻ لاءِ موجود وهڻو آهي. مان پنهجي لاءِ چولدس نه ايتري
 لمرا بخشش ٿيل اثر هو ٻارڙن ۽ ڪر بجاڪ ٻيڙن وٽان پڻ
 واهر لاءِ واجپاڻان. ۱۰۱

ميا ساگر جي ڇل جو ٿڙو نه رتو جي مڃاڻا ڇو پاڳهندار آهي،
جيتوڻيڪ ان کان پاڻ بي سر آهي؛ مگر ڪن ساگر کان ڌار
ٿي رهڻ لڳي، تان سڪو وڃي. اسن ڪوڙاڻ ڪوڙا
ڪريون ڪڏهن ڀٽون ٿا نه ڪيون ٻاڻي، ڇو صرف هڪ
بد بدو آهي. ۱۰۲

مان هڪ اڇيل آشاوادي آهيان ڇاڪاڻ ته پاڻ منجهه وشواس
آلڙ. راجو ته حد اڪثر ڀرو پاسي، ائين آهي ته؟ مگر آءُ
بمبئي لڙنا جي اوليائيءَ مان ٿو ائين ڇڙان. مان ايشور جي
ڀوم شڪتيءَ ۾ وسائي آهيان. مان ستيه کي مڃان ٿو، ۽ ٻين
گري، مولڪي هن ديش جي يا انسان ذات جي آسندڙ باب
گرو شڪش ڪوٺي. ۱۰۳

مڻيجو ڏرم ڪو قيد آهي ڪوڙي جهان ڪوئي. اها نظار آهي
 شمس منجهه سج م سج چيو لاءِ د مڻيجي ڏرم م چڱو
 آهي، پر ڏينھائي ۽ ڪاٺي، ڏرم يا وڻ ۾ ڪي گھمڻ ڪوان
 لي ڏرو ۽ اکر ڏنھو آهي. ۱۰۴

مان سره لسجي م ڀاڱي ڀائي ڪوڊ آخيان ۾ نونوي ۽ ٽي .

ٿيندو اٿس ۽ ائين ڀائيندو آهيان ته جيپسين اسان منجهان
مسڪينن ۾ مسڪين به خوش ٿيو گذاري تيسين آءٌ به سڪي
ٿي نه سگهندس. ۹۶

جيڪڏهن مان ڪنهن کي به سندس لهڙي کان گهٽ ڏيندس
ته پنهنجي ايشور ۽ پنهنجي اپاڻهار کي حساب ڏيڻو پوندو،
پر مون کي يقين آهي ته هو (ايشور) مون کي آشيرواد ڏيندو
جڏهن ڄاڻ پوندس ته مون اڳي کي سندس حق کان وڌيڪ
ڏنو. ۹۷

لڳاتار ڪم ڪندي به منهنجي حياتي آند سان ڀرپور
پئي رهي آهي. سڀائو مون لاءِ ڇا آڻيندو تنهن جي ويچار
جي ڇاهيا نه هئڻ ڪري مان پاڻ کي پڪي ۽ جيان آزاد
سمجهندو آهيان. ... مان لڳاتار ايمانداري ۽ سان سرير جي
احتياجن خلاف جدوجهد ڪندو اچان. انهيءَ ويچار تي مان
ڀرو ٿيڻ. ۹۸

جنهن منش جائي ۽ منجهان آءٌ آهيان تنهن جي اوطاين بابت ايتري
ته سرت اٿس جو ان (منش جائي) مان ڪنهن هڪ جڳي تي
به ڪين ڪي ڇڙان. ان لاءِ منهنجو اڀاءُ لاهوئي آهي ته جتي
ڪجهه به غير روا ڏسان، اتي اٽو تدارڪ ڪريان ۽ اُنجي
ڪندڙ کي نه ايڏايان، جيئن مان به هوند جيڪر ڪين ڇاهيان
ته مان جيڪي غلطيون ڪندو رهائو تن لاءِ مون کي ڪو
ايڏائي آڙاري. ۹۹

آءٌ آشاوادي ٿي آهيان، نه ان ڪري ته مون کي هڪي ٽڪي
ثابتي آهي ته ستير ٽولڻ ۽ ٽولندو، پر ڇاڪاڻ ته منهنجو اٽل
وشواس آهي ته اُن ته ستير ضرور وڃي پائيندو. ... فقط اسانجي

انساني سڀاء جو جزو آهي. اسين ڀاڙائين کي ستول روڊ
ڏيڻ لاءِ سکندا آهيون. ۹۲

ٻوڙا ٻار ٿيڻا وقت پتلن جي ٻريوڳ کان منع ٿيڻ ڪريان.
اُٻت ٿر آڪار ٻوڙا کي وڌيڪ پسند ڪندو آهيان. اها
پسندي شايد اڄوڳ هجي. هڪڙي ماڻهوءَ کي هڪڙي ڳالهه
پاڻندي، ته ٻئي ماڻهوءَ کي ٻي ڪا وڻندي. ۽ تنهن ڪري ٻنهي
جي وچ ۾ ڪا به ڀت ڪرڻ واجب نه ٿيندو. ۹۳

آءٌ ائين محسوس ڪرڻ لڳو آهيان ته انسانن جيان حرفن جو
به منجهان لڪرندڙ مطلب جي لحاظ کان، درجي به درجي
وڪاس ٿيندو. مثلاً ”ايسور“ جهڙي معنائن سان ڀرپور حرف
جو مطلب اسان مان هرڪ لاءِ ساڳيو نه آهي. هرڪ پنهنجي
آزمودي موجب ئي انجو مطلب ڪڍي ٿو. ۹۴

آءٌ پنهنجي جيون ۾ نه اختلاف ۽ نه وري پاڳاڻو ٿو ڏسان.
اها سچ آهي ته جتن ماڻهو پنهنجي ٻيٽ ورائي ٿو ڏسي
سگهي، تن پنهنجي خطا ۽ ڇوڙائي نه ڪانه ٿو ڏسي سگهي.
مگر گيائين ڌاروڪ ماڻهوءَ کي اڪر هڪ ديوالي سان
مشاهبت ڏئي آهي. تنهن ڪري مان اتيءَ لٽجي کي جهٽيو
ٻيو آهيان ته مان چريو نه هجان پر سچو ڀيرو ڌرمي ماڻهو
هجان. حقيقت ۾ انهن ٻنهي منجهان مان ڇا آهيان، تنهن جو
نه منهنجي مرڻو ڪاٻوڙ ئي فيصلو ٿي سگهندو. ۹۵

جڏهن به آءٌ ڪو ڀليل ماڻهو ڏسندو آهيان تڏهن پاڻ کي
ڇوڏو آهيان ته مون به ته ڀلون ڪيون آهن. جڏهن ڪو
ڪاهي ٻڙش ڏسان ته پاڻ کي جوان نه ڪنهن وقت آءٌ به ائين
هوس ۽ اهڙيءَ طرح دنيا ۾ هرڪ سان متراڃاريءَ جو پاڻو

جيڪڏهن منهنجو ڪو ڪرتب جنهن لاءِ دعويٰ ٿي رکجي
 ته روحاني آهي سو جي نه ٿيڻ جوڳو ثابت ٿئي ته اُنکي
 ناکامياب ايڪو گهرجي. مونکي يقين آهي ته سڀ کان وڌيڪ
 اڌيا ته ڪرتب، حقيقي معنيٰ ۾، نهايت عملي ٿو ٿئي. ۸۷

ڌرم شاستر ٻڌيءَ ۽ ستيه جي پهچ کان مٿي وڃي نٿا سگهن.
 ٻڌيءَ کي سوڌو ڪار ۽ ستيه کي اُچل ڪرڻ لاءِ ئي ڌرم
 شاستر جوڙيا ويا آهن. ۸۸

پُل، پُل ٿي آهي توڙي ڪٿي دنيا ۾ جا ڌرم شاستر اُنجي
 پٺرائي ڪن. ۸۹

ڪابه غلطي ڇاڪاڻ ته گهڻو ٿهلائي ويئي آهي، سچ ڪار
 ٿي پوندي ۽ نه وري ستيه، ڇاڪاڻ ته ڪنهنکي به ڏسڻ ۾
 نٿو اچي ڪو وري مٿيا ٿي پوندو. ۹۰

۱۱ ائين ڪونه ٿو مڃان ته سڀ ڪجهه پراچين چڱوئي آهي
 ڇاڪاڻ ته پراچين آهي. قديم روايت جو خيال رکي، ويچار
 شڪتيءَ جهڙي ايشوري ذات تيار ڪجي، تنهن جو آءٌ
 پڪش پالڪ نه آهيان. ڪابه پرمپرا ڪيتري به ڪٿي قديم چوله
 هجي، جي اخلاق سان ان ٺهڪندڙ آهي ته ديش مان هڪالي
 ڪيڏن لائق آهي. چوت چات کي به هڪ قديم روايت ٿي
 ڄاڻ ڪبي، ٻال وڌو ٻڌي ۽ ٻال واه جهڙيون رسم رسما تون
 به قديم روايتون ليکجن ٿيون ۽ اهڙي طرح ٻيا به ڪيئي ڪهڻا
 بيان ڪ عقيدا ۽ پرم پولي واريون ريتيون، جي منهنجي نه هت
 ۾ هجي، ته آءٌ هوند انهن کي بهاري نابود ڪري ڇڏيان. ۹۱

۱۲ مورتِي پوڄا ۾ اوشواس نه ٿو رکان. مورتِي مون ۾ ڪو
 بوجن ٻيو ڪانه ٿي جاڳائي. پر پاڻياڻو ته مورتِي پوڄا

نه سڳهندو. اهوئي ڪارڻ آهي جو دليل ٻوٽي ٻيل طمئي وارن جي شيوا لاءِ منهنجي ايتري لکن آهي. ۽ جئن نه راجنپتيءَ ۾ گهڙڻ ڌاران اها شيوا مان ڪري ڪين سڳهندس، تنهنڪري ئي مان اُٺر (راجنپتيءَ ۾) چڪڙي پيو آهيان. سو آءٌ مالڪ ڪين آهيان؛ آءٌ نه ڀارت جو منڀ ڪوڙو ٿرڻدڙ، ڀُلُڪل، نماڻو شيواڪ آهيان ۽ تينن دريئي ساريءَ انسان ذات جو. ۸۱

ستم ۽ ٻوٽا ڪان مٽي ٻيو ڪو ڌرم آهي ئي ڪونه. ۸۲

سڄو ڌرم ۽ سڌاچار هڪ ٻئي سان الڳ سنگ ٻنڌيا ٻيا آهن. ڌرم ۽ سڌاچار لاءِ ائين آهي جئن پاڻي ٿئي ڌرتيءَ ۾ ٻوڪيل ٻج لاءِ. ۸۳

ڪوبه ڌارمڪ سڌاچار جو بُڌيءَ کي تڙجي ۽ لپتيءَ سان ٽڪر ٿو کائي، سو مون کي قبول نه آهي. نامناسب ڌارمڪ ڀاونا سهارن ڪري ويندس، جي اها درجاڙي نه هجي. ۸۴

جئن ئي اخلاقي بنياد ڪوهيوسين، تن ئي ڌرمست ٿي رهي نه سڳهنداسين. ڌرم جو اخلاق کي اورالگيٽ ڇڏي ڳالهه ٿيڻي ڪانه. مثال طور ماڻهو ڪوڙو ٿرڻي ۽ ويچارڻ ٿي رهي ۽ پوءِ به دعويٰ رکي نه ايشور سندس پڪس ۾ آهي، سو ئي ٿو سڳهي. ۸۵

اسان جون اڇائون ۽ ارادا ٻن قسمن ۾ ڪٽي وراهجن — سوارٿي ۽ اُسوارٿي. سڀيئي سوارٿي اڇائون درجاڙي آهن؛ هڏاڻين بين سان نيڪي ڪرڻ خاطر پاڻ کي سڌارڻ جي اڇا سڄ ٻج ٿيڻڪه آهي. اُٺر ۾ اُٺر ٿيڻڪه پير اهو آهي جو منس ڄاڻي ۽ جي ڀلائيءَ لاءِ اسان کي لڳاتار ڪور ڪرڻ گهرجي. ۸۶

ٽئي ئي ڪانه. هوڏانهن، ٻئي پاسي ستين ڪڏهن ته پاڻ پڌ
 هجن. سقراط لاءِ اسان ٻڌو آهي ته پنهنجي زماني ۾ سڀ
 کان سچياري ماڻهو هوندو هئو، مگر چون ٿا ته سندس روش
 سويلاوان هئو ڇاڪاڻ ته هنجي ساري ڄمار ستين لاءِ جدوجهد
 منجهه گذري ۽ اوهان کي ياد هوندو ته انهيءَ ٻاهرئين شڪل
 جي باوجود، فديس هن منجهه ستين جي سونهن جو چڱوئي
 قدر ڪيو، جيتوڻيڪ هڪ ڪلاڪار ٿي ڪري هو ظاهر
 صورت ۾ سونهن پرڪٽ ٿي هريل هئو.

مگر جيسين سوڌو اسين هن ناسوانت پڃري اندر قيد آهيون،
 تيسين تائين پورن ستين جو انيڙو ڪرڻ اسان لاءِ آسنيو آهي.
 فقط ڪلپنا ۾ سو انجو ڏيڍار ڪري سگهون ٿا. هن بي بقا
 جسم جي وسيلي ستين جو سنائن آهي، تنهن کي ڏسي سائين
 سنمڪ ٿي نه سگهنداسين. اڪريٽي انت ۾ پاڻ کي شردا جو
 آيموڪ ڪرڻو ئي پوي ٿو.

آءٌ پاڻ کي ڪنهن ڪجهه خاص ايشوري جوت هئڻ جي دعويٰ
 ڪانتي نٿو. اڪي اوتار هئڻ جي دعويٰ ٿو رکان. مان فقط
 ڪڙو نماڻو ستين جو طالب آهيان ۽ ان (ستين جي) ڳولا تي
 ڪاهڻ آهيان. ايشور جو ساڪيات درشن ڪرڻ خاطر ڪابه
 ٻائي وڏي نه ساريندس. منهنجي سموري مشغولي، پوءِ
 هي تنهن کي پنهنجي راجنيتڪ ٻرمارڻي يا نيتڪ چئجي،
 يءِ مراد جي پائڻ لاءِ ٿي اڳل آهي. ۽ جيئن ته مون کي ڄاڻ
 ته اوجيه ۽ مهاڀلي ويڪتين کان وڌيڪ اڪثر ايشور
 س نماڻن کان نماڻن پراڻين منجهه ٿي لپيئون، مان ڦٽڪان
 ته انهنجي درجي کي رسان. اهو انهنجي شيوا ڌاران ٿي

ياوئا هڪڙي هجير ۽ بولبان ڪجهه ٻيو اهڙو قصو پنهنجي
زندگيءَ ۾ ڪڏهن به ڪونه ڪيو اٿم، منهنجو سڀاءُ آهي ته
اڳي جي دل کي ستنون سڌو رسان ۽ حبڪڏهن ڪيترائي
پرا ائين ڪرڻ کان گمان نه ٿو، نه به جاکاڻ ٿو ته ائين به سٺي
جي سڻائي ۽ اثر ٿيندو، جڏهن منهنجي آزمودي موجب
اڪري ٿو آهي. ۷۶

آءٌ هڪ ماڻهو پر ائينست سٽيه جو سوڌڪ آهيان ۽ پنهنجي
کوچ ۾ سڀني لوجيندڙن ساڻن سان تمام کليءَ دل وڀار
ولديندو آهيان، ته جڏهن آءٌ پنهنجون غلطيون معلوم ڪريان ۽
تڪي سڌاريان. مان قبول ٿو ڪريان ته مان اڪثر پنهنجي
ڪڏهن ۽ فيصلن ۾ ڀلو آهيان... ڇاڪاڻ ته هر هڪ ڀيري پنهنجا
قدم واپس ورتا اٿم، اڪري ڪونه هميشه لاءِ چيهو نه رسبو.
آهي. اٿندو اهنسا وارو بنيادي سچ اڳي کان بهتڙو گهڻو ڇڻو
ٿي ٻيو آهي ۽ ديش کي ڪو دائمي چيهو ڪونه رسبو
آهي. ۷۷

ستيه ۾ ٻه سٽيه ڏنارن سندرتا سان ٿو ۽ اليڙ ڪريان ٿو. ڪل
ستيه، چڙا سڃا وڀار نه، پر سڃار مهالدا، سڃار چتر يا
گيت لهايت سوينڪ ٿا ٿين. لوڪ اڪثر ستيه ۾ سولهن
ڏسي ڪونه سگهن ۽ رواجي ماڻهو نه ان (ستيه) کان پري
ڇهو وڃي ۽ ان جي سولهن ڏانهن اٿڻو ٿو پري. حڏهن
ستيه ۾ سندرتا ڏسڻ لڳندا تڏهن ئي سڃي ڪلا ائين
ٿيندي. ۷۸

سڃي ڪلاڪار کي نٿو اهوئي مهانڊو سندر لڳندو جو ٻاهر ٿين
صورت کي ڇڏي، پنهنجي لڳي آيا اندر سمايل ستيه سان
ٻيو ڄمڪندو. ستيه کان ڌارون ڌار ڪا سولهن سوپيا...

ايشور دڙي ايشور ۾ وشواس جو اندڙ ۾ بنياد پيل اٿڻ. اڄ
مگر مون پنهنجي لاءِ هيءَ عقيدو اختيار ڪيو آهي —
ايشور آهي. ۷۳

آءُ اهڙي دعويٰ ڪانه ٿو رکان ته مون کي اُن گس رهنما
ٿي ملي يا الهام ٿو ٿئي. جيتري قدر منهنجي تجربي جو تعلق
آهي، ڪنهن به انسان لاءِ صفا خطا رهت ٿيڻ جي دعويٰ
مڃڻ جوڳي نه آهي، ڇو ته الهام به انهيڪي ايندو جو دوندن
(دڪر، سکر) جي اٿڻ کان آڇو هوندو، ۽ ڪنهن درپيش آيل
موقع تي اهو فيصلو ڪرڻ به مشڪل آهي ته اهڙي اجائي
دعويٰ وڃي آهي يا نه. اهڙيءَ طرح خطا رهت هئڻ
جي دعويٰ ڪرڻ هميشه نهايت خطرناڪ دعويٰ ٿيندي.
اهڙي حالت هوندي به، ڪنهن به رهنمائي کان محروم
ڪل جوڙ انسان وقت هڪڙو آهي ۽ سدائين ميسر هوندو.
تنهن کانسواءِ بنيادي سچ گهڻا ڪين آهن، پر هڪڙو اصلي
سچ آهي جو ستيه خود آهي، جنهن کي پيءُ طرح اهڻا ڪري
ڄاڻجي ٿو. محدود انسان ستيه ۽ پريم کي، جو پاڻ پنهنجي سر
انست آهي، ڪڏهن به پورن ريت ڄاڻي نه سگهندا. مگر تڏهن
به پنهنجي رهبريءَ لاءِ اُلجي چڱي ڪجهه پورو اٿئون. پنهنجي
عمل ۾ اسين بيشڪ پلٽائين، ۽ ڪڏهن ته سخت دکدائڪ
لموني ۾. مگر انسان خود — حڪمران هستي آهي ۽ خود
حڪومت ۾ لازمي طور طاقت سمايل آهي، جهڙي غلطي
ڪرڻ جي، تهڙيائي تن کي هر دفعي درست ڪرڻ جي. ۷۴

ڪري هونئن ته هڪڙو، پر ڪڏهن ستيه مون دٿاران ٻوليڻو
هن اجيت آهيان. ۷۵

۴۱ ۽ چوڌاري گھيريندڙ ڏند جي وچ ۾ هن دل ۾ روشنيءَ ڏانهن
راه لاءِ هٿوراڙيون ڏيندو ٻيو هٿان. اڪثر ڀلڃان به ٿو ۽ پورو
الڌارو نٿو لڳائي سگهان. ... منهنجو آسرو ايمان چٽو ايسور
بر ٿي آهي. ماڻهن ۾ به ويساه رڳو انڪري وکان ڇاڪاڻ ته ايسور
۾ ويسه اٿم، جي پڪوان ٿي ڀاڙيندڙ نه هجان ها، نه ٿاڻن وانگر
۴۲ به پنهنجي ڪڙم کي ڏڪاريندڙ ٿان ها. ۷۰

۴۳ ۽ سست جي ويس ۾ راج گيالي مدر ۾ ڪن آهيان. مگر
حُسن نه ستم اعليٰ ۾ اعليٰ ٻڏي آهي، ڪڏهن ڪڏهن
منهنجا ڪراب اعليٰ درجي جي مدراد لباقت ساڻ اٽڪندڙ
لٽر ايندا آهن. پر اهو ڀروسو اٿم ته سواءِ ستم ۽ اهنسا جي
لٽيءَ جي ٻي ڪابه راجهه ڪهڙي لٽي مون ۾ ڪانهي. هوند
پنهنجي ديش يا ڏورم جي اُڌار لاءِ ٻڻ ستم ۽ اهنسا قربان
نه ڪندس. اهو اٿي چوڻ جي ڀرائو ٿيندو ته انهن ٻنهي مان
ڪنهنجو به اهڙو طرح اُڌار نه ٿي سگهندو. ۷۱

مولڪي ائين ٿو ڀاسي ته اهنسا جي آدرش کان به ستم جي
آدرش کي مان وڌيڪ چڱيءَ طرح ٿو سمجهان، ۽ منهنجو
آزمودو ٿو نٿائي ته جي مان ستم جو قبضو ڇڏي ڏيان ته
اهنسا جي گجھارت ڪڏهن نه سٺي ڪين سگھندس... ٻين
اڪرن ۾، جوان نه شايد مولڪي سڏي راهه پڪڙڻ جي همت
ڪانهي. بنيادي مطلب ته ٻنهي (ستم ۽ اهنسا) جو ساڳيوئي
آهي، گمان هميشه ويسه جي نه هٽڻ يا اُلجي ڪمزوريءَ جو
نتيجو هوندو آهي. تنهنڪري ”اڀ ڀريو، مولڪي شردا پرڏان
ڪر“ اهائي منهنجي ڀرائو رات ڏينهن هوندو آهي. ۷۲

اي عزائيءَ ۽ جنهنڪي هار يا شڪست چوڻو وڃي ۽ طوفاني
زندگيءَ انهن جي وچ ۾ مان شانت رهي سگھائو ڇاڪاڻ ته

ڌرم ۽ ستية

برگهت ٿي. باقي بيءَ طرح نڪي عيسائي نه وري محمد ص
ڪو ڪلاڪاريءَ تي ڪجهه لکيو. اهوئي ستية، اهاڻي س
آهي جنهن لاءِ آءٌ سڪان پيو، جنهن لاءِ جيان پيو
جنهن لاءِ بران به ڏيندس. ۶۶

اڀاڻڻهار جي وصف بيان ڪرڻ نه ڪنن آهي؛ پر ستية
وياڪيا نه هر هڪ منش جي هڙدي ۾ سمايل آهي. ستية
آهي جو هن گهڙيءَ اوهين ست ڪري ٿا مڃو ۽ اهوئي
اوهانجو پڳوان آهي. جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان ڪلپنا واري
سچ کي پوڄڻ لڳي ٿو ته هو وقت سر يقيناً پورن ستية يعني
پر ميشور، کي پائيندو. ۶۷

واه معلوم اٿس. سنئين سڌيءَ سوڙهي آهي. اها ترار جي ڌار
جيان آهي. آءٌ ان تي هلڻ ۾ خوشي ٿو پاليان. جڏهن ترڪان،
دوئي ڏيان. پر ميشور جو وچن آهي: ”جو آدم ٿو ڪري
سو ڪڏهن به ناس نٿو ٿئي“ الهيءَ ٿوڻ ۾ پورو پڪو لڌو
اٿس. تنهن ڪري اگرچ ڪه زوريءَ وچان هزار پيرا ڪران ٿڌن
به ويساه نه وڃائيندس ۽ اها اميد اٿس ته وشين کي به
پورن وس ۾ آڻڻ سان پرڪاش پسندس، ڪنهن ڏينهن آئين
اوس ٿيندو. ۶۸

ڪيول ستية جو ڳولا ٿو آهيان. منهنجي دعويٰ آهي ته ڏانهس
ه ڳولي لڏي اٿس. اها پڻ دعويٰ رکان ٿو ته ان کي ڳولي
۽ ڳولڻ لڳاتار ڪوشش ڪندو رهان ٿو. مگر ايترو قبوليندس
اڃا سوڌو نه لڌو اٿس. سمورو ستية لهن سو آهي پاڻ سڃاڻڻ
هنجي اتيبر ياڳ کي رست يعني پورڻ ٿين. پنهنجي
اين جي لاءِ دڪي آهيان پر انهن جي ڄاڻ ۾ ئي سموري
ني جا مليل اٿس، سمايل آهي؛ ڇاڪاڻ ته وري
ٿو پنهنجون حدون پڇاڻي. ۶۹

اڳيان منهنجي روزاني سائنسڪي ٻڪار اڏائي پئي رهي آهي ۽ سڀاڻا ڪريڪر ۽ اهي ڪمزوريون، گهٽتائون منهنجون ٿورڻ ٿين. ۶۳

منهنجي لکڻي ۾ آهسته لاء ڪا به جڳهه نٿي ۽ لي سگهجي ڇاڪاڻ ته اهو منهنجو آڱر لڳو آهي ۽ سٺه ڪانسواءِ ٻيو ڪو ڌورم آهي ئي ڪونه ڇاڪاڻ ته سٺه سڀالي ڪجهه نه حاصل ڪرڻ کان انڪاري ٿيڻ لاءِ آءٌ سگهتوان آهيان. منهنجون لکڻيون ڪنهن به مش لاءِ ڌڪار وڃن ٿا ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه لي ٿيڻ سگهن. ڇاڪاڻ ته اهو منهنجو لڳو آهي ۽ ٻيو ٻيو آهي جو ٻيو آهي، جو آڌار آهي، جيوت الڳ آهي، ٻيو آهي، ٻيو آهي، ٻيو آهي، ٻيو آهي، ساڳئي سگهي جو سٺو پاسو سٺو آهي، ته ٻيو پاسو ٻيو آهي. منهنجو ٻڪرو وڻواس آهي... ته سٺو ۽ ٻيو سان ساري جهڙڪ وس ۾ آڻي سگهون ٿا. ۶۴

سٺو بنا پئي ڪنهن به نه ٿو ڏاڍا ۽ اهو سٺو سٺو آهي پئي ڪنهن جي به مڃتا به نه آهيان. ۶۵

سٺو (مٿس) ئي پهرين ٻاڏو آهي ڇا ڪوچي آهي، ۽ سندوڻا (سندرم) ۽ ليڪي (شور) ٻوڏ پالمرادو آهي اوهانڪي بلڪ بولڻيون. اهڙي آهي جو عيبي ٻيڙا ئي ڏنل آبدش ۾ سڄي ٻيڙي سڀاڻو ٿئي. عيبي، منهنجي ليڪي ڪڪ ميان ڪلاڪ ڪار ٿئي ڇاڪاڻ ته هن ڏٺو ۽ ڏسي سٺو ڇو اڻڀار ڪيائين ۽ اهڙو ئي عفو حضرت محمد. توان شريف ساري عربي ساهت ۾ بلڪل بي عيب وڃا ليڪي ٿي — ڪئن به عالم ۽ ائين ئي ٿا چون. ڇاڪاڻ ته اهي پئي (ڪرسٽ ۽ محمد) پهرئين سٺو ٿيڻ ٿيا جنهن ڪري سڀاڻو بوليءَ جي سندوڻا منهنجن

ستيه ڇا آهي؟ هڪ مشڪل سوال؛ مگر مون پنهنجي لاءِ
 اهو حل ڪيو آهي، ائين چئي ته ستيه آهي اهو جو اوهانجي
 انهن ڪرڻ جو آواز ٻولي. اوهين پڇندا ته پوءِ تڏهن جدا جدا
 ماڻهو ڌار ڌار ۽ هڪ ٻئي جي اُٻڙ سچ ڪئن ٿا ليکين؟ ڇڏو
 ڇڏو! جڏهن ته انساني من اڪيچار منهن ذريعي ڪم ڪري ٿو ۽
 انساني من جو وڪاس سڀني جي حالتن ۾ ساڳيو نه آهي ته
 نتيجو اهو ٿو ٿئي ته جيڪي هڪڙي لاءِ ست هوندو سو ٻئي
 لاءِ اُست هوندو ۽ تنهنڪري جن اهي تجربا ڪيا آهن سي
 ان فيصلي تي پهتا آهن ته انهن تجربن ڪرڻ ۾ ڪي خاص
 شرط بچاءِ آڻيا آهن... ڇاڪاڻ ته هن وقت بنا ڪنهن به قسم
 جي سنجڻ پالڻ کانسواءِ هرڪو وڌيڪ انوسار هلڻ جو حق ٿو
 چئي تنهنڪري ئي منجهيل دنيا اڳيان ايترو سارو اُست
 اوتجي ٿو. جيڪي ڪجهه آءٌ سڄيءَ نمڙا پورو ڪ اوهان
 اڳيان پيش رکي سگهان ٿو سو اهو ئي آهي ته ڪوبه منهن
 جنهن ۾ جهجهو نمڙا يا نه آهي، سو ستيه لهي نه سگهندو
 جيڪڏهن ستيه جي ساگر جي سڀني تي ترڻ ٿا چاهيو ته پاڻ
 مٿي پاڻڪي اڙي بڻايو. ۶۱

ستيه هر هڪ انسان جي دل ۾ رهي ٿو ۽ ائين پاڻڪي اُنجي
 ڳولا ڪرڻي آهي ۽ جڏهن جڏهن ڏسڻ ۾ اچي ٿي اُنجي
 رهبريءَ هيٺ هلڻو آهي. مگر اُن ستيه نسبت سندس ئي
 شخصي درستيءَ موجب هلڻ لاءِ ٻين تي زوري ڪرڻ جو
 ڪنهنڪي به حق ڪونهي. ۶۲

جيون هڪ تمنا آهي؛ اُنجو مقصد آهي پورائڻ لاءِ جڏهن
 ڪرڻ جو آهي آخر ائين ڇاڪاڻ ته اسان ۾ ڪمزوريون ۽
 گهٽتايون آهن انڪري آدرش کي هيٺي ڪرڻو نه آهي.
 اهي ٻئي مون ۾ آهن سو ڄاڻندي ڏک ٿيندو آهي. ستيه

ساڳيو سچ آهي، جيئن جو زوردار ورڻن مثال طور اوهين اسلام جي ”ڪلمي“ ۾ ڏسندؤ ۽ اُتي ان ۾ صاف بيان ڪيل آهي تہ ڏٺي کي ئي وجود آهي ۽ هن ڌار ان بقي ڪنهن بہ چيز کي وجود نہ آهي. حقيقت ۾ سٽيه لاءِ منسڪرت شد ايترو شد آهي جيئن جو اڪري اوت آهي اهو جو آهي، يعني ”ست.“
 انهن ۽ ٻين ڪيترن سببن ڪري مان انهي نتيجي تي پهتو آهيان تہ اِها وصف تہ سٽيه آهي ايشور۔ مونکي گهڻي ۾ گهڻو ستوش ڏيئي ۽ جڏهن اوهين سٽيه کي ايشور سمجهي ڳولجي ايئن ٿا ڳڻو تہ پوءِ ان لاءِ هڪڙوئي اُٿلر وسيلو آهي ”ٻوٽو“ يعني اُٿل ۽ جتن تہ آڏو ٿوئي ٿو مڃان تہ آخرڪار اُٻاؤ ۽ مقصد ايترا حرف آهن جي پاڻ ۾ منهنجي سڳيتا تہ ان حالت ۾ انهن چوڻ کان بہ ڪين شڪندس تہ ”ايشور ٻوٽو آهي.“ ۵۹

ٻج سٽيه جي ٿڌي نظر کان سڀو پڻ هڪ پدارت آهي. سچ جيوائن تہ وڻي ۽ ٻوٽ لاءِ اڃا ئي آتما لاءِ سڀو ئي پيدا ڪري. جڏهن اِها اڃا الوڻ ٿي ٿي وڃي تڏهن پوءِ سڀو (ڪوش) ولڻ لاءِ وڌيڪ ضرورت ڪاڌ ٿي پوي ۽ منهن آواڳون جي پري چڪر مان آڇو ٿينتو. آتما سڀو ٻاڻڪ يا هو جاءِ حاضر آهي. پيري جيان سڀو اندر پوءِ هو چالاڪ سد ٿين جو نڪر ڪري يا ڪڍي ڪري ۽ ان پيري جي خاطر ڪنهنڪي ماري تہ چو؟ سو اسين ان نتيجي تي ٿا پهچون تہ اسانجو آدرش حقيقت کي ”بودن ٿياڳ“ ۽ سڀو کي، جيئن ٿاين اهو موجود آهي، سڀو جي ڪارڊ لاءِ ڪتب آڻڻ سکون ٿا، ايتري ٿاين جو سڀو ۽ ٻوٽي اسانجي جيون جو آڌار بڻجي پوي، اسين جيڪي ڪاٺون ۽ پيٽون سمجهون ۽ ڇاڳون سو سڀ سڀو خاطر. ايترو من جو پاڻ اسانکي سڇو ۽ ٿيڪ سڀيئ ٻوٽو آندو مٿي ڏرسن. ۶۰

جيڪي چون ٿا ته ”ايشور پير آهي“ تن سان گڏ آءٌ به چوندس ته ”ايشور پير آهي“. مگر پاڻ ۾ اندر پيهي آءٌ چوندو هوس ته بيشڪ ايشور پير هوندو پر سڀ کان وڌيڪ ايشور ستيه آهي. جي انساني زبان لاءِ ايشور جو پورٽ ورتل ڪرڻ ممڪن هجي ته مان ته ان نتيجي تي پهتو آهيان ته ايشور ستيه آهي. ٻه ورهيه اڳ مان هڪ قدم اڳتي وڌيس جڏهن چير ته ستيه ئي ايشور آهي. اوهين ڏسندا ته ”ايشور ستيه آهي“ ۽ ”ستيه ايشور آهي“. انهن ٻنهي اظهارن جي وچ ۾ باريڪ پيد آهي. پنجاهه ورهين جي ڪنور ۽ لڳاتار ستيه لاءِ ڪوچ ڪندي آخر الاهيءَ نتيجي تي پهتس. مونکي ٿيڻ چاڻ پيئي ته ستيه کي پهچڻ لاءِ ويجهي ۾ ويجهي راهه پير ڏنارن ئي هئي. مگر اهو پڻ چاتر ته ”پير“ جون انگريزي ٻوليءَ ۾ ڪيتريون ئي معنائون آهن ۽ انساني محبت، ڪام چيشتا جي روپ ۾ هڪ ڪيرائيندڙ ڳالهه ٿيو پوي. اها پڻ خبر پير ته اهنسا جي پاڙ ۾ ”پير“ جي پوڄارين جو دل ۾ محدود تعداد آهي. باقي ستيه جي سنهنڌ ۾ ٻئي معنيٰ ڪڏهن ڪا ملي اٿر. ناستڪن پڻ ستيه جي شڪتي جي ضرورت بابت ڪڏهن به شڪ گمان نه اٿاريو آهي. مگر ستيه جي ڳولها ۾ جوش جذبي وچان هو خود ايشور جي هستيءَ کان منڪر ٿيڻ ۾ به نه هڪيا آهن. ان ۾ هو پنهنجي ئي تقطي نگاهه کان صحيح هوا. مٿين سببن جي ڪري مون ڏٺو ته ائين جو چڱجي ته ايشور ئي ستيه آهي. تنهنڪان ته چون ائين چوان ته ستيه ئي ايشور آهي. ان سان گڏ اها به وڏي مشڪلات ويچار ۾ آڻيو ته ڪروڙها ماڻهو ايشور جو نالو ٿا وٺن ۽ وري هنجي ئي نالي ۾ نه چوڻ جهڙا اُتيا چار ڪري گذريا آهن. ائين به ڪينهي ته وڳياني (سائنسدان) ستيه جي نالي ۾ بار بار اُتيا چار نه ٿا ڪن. وري هندو فيلسوفيءَ ۾ هڪڙي ٻي ڳالهه به آهي جا اها آهي ته ايشور کانسواءِ ٻيو ڪي به ڪينهي ۽ اهو

اهو نيشوري آهي جو اسانکي طوفاني سمندرن منجهان ٻار
ٿو ٿئي؛ اهو نيشوري آهي جو ٻيڙن کي ٿو چوري؛ اهو
نيشوري آهي جو ساگر ٿو ٻار ٿيائي. اهو نيشو آندرين زلزلن
پري سجاڳ ايسور جي سرت ڌارن ٻيو ڪجهه نه آهي.
جنهن اهو نيشو حاصل ڪيو آهي. تنهن کي ٻي ڪا به لوڙ
ڪانهي. سڀ ڪري بل مرضل هجي مگر آتمڪ طرح هو
ندوست آهي؛ جسمانيءَ طرح مسڪين، پر آتمڪ ڏن ۾
مالا مال آهي. ۵۷.

آڪار البڪ آهن، مگر انهن ۾ واسو ڪندڙ آتما هڪڙي آهي.
اوج لهج جي ويڙهن لاءِ جڳهه ڪنن ٿي ٿي سگهي جڏهن
باهرين طاهري اينڪتا جي هيٺان اندرين ٿي ۾ ٻاهر سمائيندڙ
ايڪتا جو بنياد پيل آهي؟ اها ئي نه حقيقت آهي جا دوراني
ڏلڻيءَ ۾ هر قدم تي اوهان کي ملي ٿي. سڀني ڌرم جو
آخري منزل مقصود آهي ان بلڪل بنيادي ايڪتا جو آليو
ڪرڻ. ۵۸.

راند ٻڌ ۾ مولڪي هندو شاسترن ۾ جيڪي ڀڳوان جا هڪ هزار
نالا ڄاڻايا ويا آهن سي جيئن سڪاريا هٿائون؛ پر اهي هڪ هزار
نالا ڀڳوان جا سمورا نالا گاهي ڪنن هٿا. اسين مڃو ٿا ۽ آءٌ
سمجهان ٿو ته حقيقت نه ائين آهي ته ايسور جا ايترا نالا آهن جيئن
چيو آهي. تنهن ڪري اسين به ائين چوڻ لاسين ته ايسور ٻي نام
آهي ۽ جنهن صورت ۾ ايسور کي ڪيترائي روپ ۽ آڪار
آهن، تنهن صورت ۾ اسين هن کي ٿر آڪار ٿا سمجهون؛ ۽
ڇو نه هو ڪيترين ئي زبانن ۾ ڌار ڌار ٻوليون اسن هنڪي
واري رحمت ڪري ٿا مڃون، وغيره وغيره. ۽ تنهن ڪري
هنهن مان اسلام جو اڀياس ڪرڻ لڳس ٿڌن ڏنر نه اسلام ۾
نه خدا جا ڪيترائي نالا ڄاڻايل هئا.

ويندس ۽ چوندس ته ڌارمڪ منش جي هر هڪ مشغولي هنجي
 ڌرم تي ئي بيٺل هئڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته ڌرم جو آرٽ آهي
 ايشور سان ٻڌل هئڻ يعني کڻي چڱجي ته اوهانجي هر هڪ
 سواس تي ايشور جو حڪم ٿو هلي. ۵۴

ڌرم-هيٺ راجنيتي مون ليکي صفا ڏوڙ آهي، جنهن کان سدائين
 ڪنارو ڪجي. راجنيتيءَ جو واسطو قومن سان آهي ۽ جنهن
 ڳالهه جو قومن جي بهبوديءَ سان لاڳاپو آهي تنهن ڳالهه ڏي به
 ڌرم ڏانهن مائل منش، يا ٻين اکرن ۾ کڻي چڱجي ته ايشور
 ۽ ستيه جي طالب کي، اوس ڌيان ڏيڻ گهرجي. مون لاءِ ايشور
 ۽ ستيه ساڳيا هڪ ٻئي سان مٽجندڙ حرف آهن، ۽ مون کي
 چيڪڏهن ڪو اچي چوي ته ايشور ستيه جو ۽ ستيه ڌرم وارو
 ايشور آهي، ته اهڙي ايشور کي آءٌ پوڄڻ کان انڪار ڪندس.
 تنهن ڪري راجنيتيءَ ۾ ٻڌ اسان کي ايشوري راج استاين
 ڪرڻو آهي. ۵۵

مان چئبو ته ڌارمڪ جيون وٽيت نٿو ڪريان جيسين ڪهه
 منش جاتيءَ کي پاڻ سان هڪ ڪري نه ليکيو اٿم ۽ اهو مان
 ڪري ڪين سگهندس جيسين ڪهه راج وهنوار ۾ پهرو نه ورتو
 اٿم. منش جي مشغولين جو سارو سرگرم اڄوڪي وقت ۾
 سڄوئي اٿو ۽ يڪڱانو بڻي پيو آهي. اوهين سماجڪ
 آرٽڪل راجنيتيءَ ۽ شد ڌارمڪ ڪم کي الڳ الڳ
 وياڳن ۾ وجهي ورهائي نٿا سگهو. ڪنهن به انساني مشغوليءَ
 کان ڌارون ڌار ڪو ڌرم مون کي ڪونه سڃهجي. اهو ڌرم
 ٻين مڙين جي مشغولين کي اخلاقي بنياد ميسر ڪري ٿو ڏئي
 جنهن کان اهي هوش هوند خالي رهن ۽ پوءِ جيڪر حياتيءَ
 کي ڳوڙ شور ۽ جوش خروش واري ڀول پلٽيان ٻڌائي ڇڏي
 جنهن مان ڪجهه به نه سڃهجي. ۵۶

منهنجو ايشور وشواس اڏائي ڇڏيو ته منهنجو موت يقيني آهي. اوهين ڀلي ان ڳالهه کي ڀرم سنسو سڏيو، پر مان نه مڃان ٿو ته ان ڀرم کي به آءُ ڇاڻي ۽ لائي آهي ته جيئن ئي چيئي وڃندس جيئن پنهنجي ڀالائيءَ ۾ خوف خطري جي حالت ۾ راءِ نام کي چيئي ٿو ولد و هوس. اهوئي هڪڙيءَ ٻڌيءَ دائي مون کي سڳاريو هئو. ۵۱

اسان منجهه جا ڙائي آهي. تنهن کي اسين تهستانين چئي نه سگهنداسين جيستائين ته اسان ٻاڻڪي گهڻائي ٻاڇير حالت ٿاين نه رسايو آهي. جيڪا سڄي مڪتي ئي پراپت ڪوڙ ڄڻائي ان لاءِ ايشور اسان کان پورو آلم سمرڻ کان ڌري به گهٽ ڀڄا ٿو گهري. ۽ حڏهن انسان اهڙي طرح پنهنجو ڀاڻو وڃائين ٿو ته هن هونڪم پراڻي مان رهي سڀوا ڀڄن ٿي وڃين ٿو، ڏسي ٿو. اهڙي هنجي خوشي ۽ ولد وروڻهن ٿيو پوي. هو ٿين جيون ٿو پائي ۽ خالق جي خلست جي خدمت ۾ پنهنجو پاڻ لڳائڻ ۾ ڪڏهن به ٽڪجي نٿو. ۵۲

اوهانجي ۽ جيوت ۾ اهڙيون به ساعتون اچن ٿيون جڏهن اوهان کي قدم کڻو پوئو، توڙي ڪٿي پنهنجا دل گهريا دوست ان ۾ ساڻ شامل نه نه ڪري سگهو. اوهانجي اندر وارو ”سائنسڪو سوکير باد“ ئي مرض ادائي ڪرڻ يا نه ڪرڻ واري ڇيڙي ۾ هميشه آخرين لير و ڪندڙ ٿيڻ گهرجي. ۵۳

ڌرم ڌاران ڇڙو هڪڙو ڀل به آءُ رهي ٿو سگهان. ڪيترائي منهنجا راجنيتڪ متر مون مان لراس ٿي ويندا آهن. هو چوڻدا آهن ته منهنجي راجنيتي نه ڌرم منجهان لڪل آهي. هو بلڪل صحيح آهن. منهنجي راجنيتي ۽ ٻيون سڀ منهنجون ڪم ڪار پون ڌرم مان ئي ٿي لڪل آهن ۽ آءُ نه اڃا اڳتي

ڀاڻڪي پڌرو ڪريٿو مگر اسين اهو ”سانتيڪو سوکير ٿاڻ“
 ٻڌڻ لاءِ ڪُن ڏيون ٿي ڪين. اسانجي بلڪل سامهون پيٺل
 ”اگني جي ٽپ“ ڏانهن نيتر پوري ڇڏيون. ۴۷

مونکي ايشور کي ٿي پنهنجو هڪڙوئي سونهون ڪري هلاڻ
 گهرجي. هو ارڪاڻو سوامي آهي. هو پنهنجي حاڪمي اختياريءَ
 ۾ ٻئي ڪنهن کي به ڀاڱي ڀائي ٿيڻ نه ڏيندو. تنهن ڪري
 پنهنجي سموري ڪمزوريءَ سان، خالي هٿين ۽ پورن ريت
 پيش پوڻ واري پاڻ ۾ پاڻ کي سندس اڳيان حاضر ٿيڻو آهي،
 ۽ پوءِ ئي هو اوهانکي ساريءَ دنيا آڏو بيھڻ جي سامري
 بخشيندو ۽ هر برڪار جي سنڪٽ کان بچائيندو. ۴۸

جيڪڏهن پنهنجي اندر ۾ ايشور جو واسو آيو ته ڪندو هجان.
 ته پوءِ هر روز جو ايتري ساري پيڙا ۽ دڪ ۽ ٺراسائي ڏسائو ته
 جيڪر آءٌ ته هڪ وڏو ڀاڱل ٿي پوان ۽ آخرين منزل وڃي
 ٿيندم هوڳلي ندي. ۴۹

بلڪل صحيح وڳيائي پاڻ ۾، ايشور ٿي ٻنهي نيڪي ۽ بديءَ
 لاءِ تلاهي آهي. جهڙو جراح کي چاقو هلائڻ ۾ ٿو دڳ لائي،
 تهڙوئي هڪ قاتل کي خنجر هلائڻ ۾ ٿو دڳ لائي. مگر تنهن
 هوندي به نيڪي ۽ برائي، ٻئي انساني منورڻ جي لحاظ کان
 نياريون اڻ ٺهڪندڙ آهن — چٽڪ روشني ۽ اوندھ، ايشور ۽
 شيطان جون نشانيون آهن. ۵۰

اوهين ۽ آءٌ هن ڪوئيءَ ۾ ويٺا آهيون، ان حقيقت کان به
 وڌيڪ مونکي هنجي (ايشورجي) هستيءَ جو يقين آهي. تنهنپوءِ
 اها ٻڻ ساڻه ڏيئي ٿو سگهان ته آءٌ هوا پاڻيءَ کانسواءِ جڻي
 سگھائڻو پر هن کان سواءِ نه. اوهين منهنجون اکيون ڪڍي
 وٺو، پر تنهن مان منهنجو گھات ڪونه ٿي سگھندو. باقي جي

لڙ سان ڏسنداسين ته ٻين ڌرمن جو هر هڪ قبول ڇوڳو
 ڪٿي پنهنجي ڌرم ۾ ملائي ڪان نه فقط ڪنهن هڪ ڪنداسين، پر
 اهو پنهنجو ڪوئي ڪري ڇڏنداسين.

جهڙي طرح ڪنهن وڻ کي هڪڙوئي لڙو ٿو ٿئي، پر
 ڪيترو ٻوٽي شاخون ۽ پن به ٿينس ٿا، تهڙي طرح هڪڙوئي
 سڄو ۽ پورو ڌرم آهي، پر انسان جي ذريعي، اهو ايڪ
 ايڪ ٿيو پوي. اهو هڪڙوئي ڌرم سب وائي واکه ڪان
 مٿي آهي. اهو وڻ مٿس الڪي پنهنجيءَ لائشيءَ الوار اهڙيءَ
 وائيءَ جو لباس پهرائين ٿا ۽ انهيءَ حرف کولي سمجهائين
 وارا ٻيا مٿس به اهي آهن جي اهڙائي اهوڙ آهن. سوال
 آهي ته ڪنهن سمجهائي صحيح اچي؟ سوڪو پنهنجي
 پنهنجي نطري لکاه ڪان صحيح آهي، مگر هر ڪو غلط هجي
 سو به ناممڪن نه آهي. انهيڪري سڀن شيلتا جي ضرورت
 آهي جنهنجو مطلب اهو نه آهي ته پنهنجي ڌرم ڏانهن
 پهرواهه رهي، پر ان سان وڌيڪ سمجهه ٿيڻ ۽ وڌيڪ
 ٻوٽو ٻار رکجي. سڀن شيلتا اسان کي اڏيالهه ڪا اثر موڃي
 ٿي ٻڌي جا مذهبي ڪٽر ٻڌي ڪان ايترو دور آهي جهڙو
 اتر قطب ڏکڻ ڪان. ڌرم جي سڄي ڄاڻ، ڌار ڌار هفت متاثرن
 جي رچ ۾ ٻڌل آهن، سي ٿوري ڇڏي. ۴۵

آءٌ ائين چيائون ته اسين سڀئي ٻه ڏينهن جا ٻه ڏينهن
 ٿي سگهون ٿا، جيڪڏهن اسين انسان ڪان نه ڇڏي ڏيون
 ۽ فقط ايسوري سڀني جا طالبو ٿيون. منهنجو پختو وشواس
 آهي ته مان چڙو ايسوري سڀني جو ٿي ٿاڪائو آهيان ۽ انسان
 جو سمورو ڊب لهي ويو آهي. ۴۶

ايسوري اڃا جو ڪوبه خاص الزام ڪونه مليل آهي. منهنجو
 اهو پختو وشواس آهي ته هوروز مهه هر هڪ انسان اڳيان

وڌندو ٿو وڃير ته فقط هوئي ستية آهي ۽ ٻيو سڀ ڪجهه اسٽيه آهي. ڀلي جيڪي چاهين سي اڻڻ ڪن ته ڪئن اهو نسخو مون ۾ وڌندو رهيو آهي؛ ڀلي آهي منهنجي تجربن ۾ ڀاڱي ڀائي ٿين ۽ ٻڌ منهنجي نسخي ۾، جي ٿي سگهين ته. اڳتي هلي اهو به اعتقاد مون ۾ وڌيو آهي ته جيڪي ڪجهه مون لاءِ ممڪن آهي سو هڪ ٻار لاءِ به ممڪن آهي ۽ ائين چوڻ لاءِ پورا پختا سبب اٿم. ستية جي کوج لاءِ واهڻ وسيلا جهڙا سليس آهن، اهڙا اهڃا ٻڌ. هڪ مغرور منش کي اهي شايد بلڪل اسنيو لڳن ۽ هڪ معصوم ٻار کي بلڪل سنيو. ستية جي طالبوءَ کي ڌوڙ کان به وڌيڪ حليو ٿيڻ چڱائي. ۱۴۴

جيڪڏهن اسان کي ستية جو پورو پورو درس ٿيو هجي ها ته پوءِ اڳتي لاءِ ڇڙا طالبو ڪين چٽڄون ها، پر ايشور سان هڪ ٿي وڃون ها ڇاڪاڻ ته ستية ئي ايشور آهي. مگر فقط طالبو هوندي به اسين انهيءَ کوج پٺيان لڳا ٿا رهون ۽ پنهنجي اپورتن جي سرت ڌار يون ٿا. ۽ جيڪڏهن اسين پاڻ اپورن آهيون ته پوءِ ڌرم جنهن کي اسين سمجهي رهيا آهيون، سو ٻڌ ضرور اپورن هئڻ گهرجي. اسان ڌرم کي به پورن ٿا ۽ سان نه ڄاتو آهي ڇاڪاڻ ته اسان ايشور کي نه ڀاتو آهي. اسانجو سمجهيل ڌرم ڇاڪاڻ ته اپورن آهي، هميشه وڪاس ڪندو رهندو. ۽ جيڪڏهن سڀ عقيدا منش جا رٿيل اپورن آهن ته پوءِ ڪهڙي ۾ گهٽ ڪهڙي ۾ وڌ خوبي، اهو سوال ئي نٿو اٿي. سڀ ڌرم ستية جو اظهار آهن، مگر سڀ اپورن آهن ۽ ڀلندڙ آهن. ٻين ڌرمن لاءِ آدرسمنان اسان کي انهن جي اوڻاين ڏانهن هروڀرو اک پور نه ڪرائي. اسان کي خود پنهنجي ڌرم جي گهٽتائين جي پوري پڇاڻ هئڻ گهرجي، پر پنهنجو ڌرم تياڳ نه گهرجي بلڪه انجي اوڻاين تي قبضو ڪرڻ جي ڪوشش وٺڻ چڱائيون. جي سڀني ڌرمن کي هڪجهڙي

وڌائين. نه پوءِ ڀلا ايشور يا سڀ جي ڪوچ ۾ اڃا ڇڙهائي
 بيشمار هماليين ڇڙهائين کان نه تمام گهڻو وڌيڪ چڻبي ۽ ٽپن
 ڪري گهڻو وڌيڪ دلچسپ. جيڪڏهن اسان کي ان لاءِ چاهه
 نه آهي ته اڃا اسانجي وشواس جي ڪوٺاهي چڻبي جيڪي
 اسين پنهنجي جسماني اکين سان ڏسون ٿا سو اصلي مستحق کان
 وڌيڪ حقيقي ٿو ڀاسجن. اسين ڄاڻون ٿا ته ٻاهرين صورتن
 لڳيندڙ آهن؛ ۽ ٽپن هوندي به غسبس ڇڙون حقيقي رها
 سگهون. نچ ڇڙن کي نچ ڪري سمجهڻ، اڌ جنگ جهڙو
 سمان آهي. ايترو ٿيو جو ته سڀ يا ايشور جي ڳولا منجهه اڌ
 کان وڌيڪ ڪم ٿيو. جيئن اسين انهن نچ ورتن مان چند
 نه ڇڏائينداسين ته جيئن اسان کي ان ميان تلاش لاءِ فرصت ملي
 نه ٿيندي. ڪن هيءَ تلاش ٿيڻ ڪنداسين ڇاڪاڻ ته فرصت
 جي گهڙي ملندي؟ ۴۲

ايشور جون بيشمار وصفون آهن، ڇاڪاڻ ته هنجي پرڪاش
 جا نمونا به بيشمار آهن. انهن جي ڪري موهي حيرت ۽ ذهشت
 غالب پئجي وينديون آهن؛ ۽ ڪن ساعت ٻيون ئي منجهڙائي
 ڇڏين. مگر مان پريشور کي فقط سڀ سمجهي ئي پوڄيان
 ٿو. هن اڃان کيس نه ڀانو آهي، پر مان هنجو ڳولائو آهيان.
 انهيءَ ڪوچ جي پوڄن جيڪي ٻڌاوت ٻڌن ۾ ٻارا اتر سي
 به قربان ڪرڻ لاءِ تيار آهن. توڙي ڪي گهڻا قربانيءَ ۾
 خود منهنجي جان به هتي، نه اها به امداد ته ڏيڻ لاءِ تيار
 ٿي ويندس. پر جيئن اهو پورڻ سڀ نه ٿيڻ ڪم ٿيڻ
 ڪلپنا وارو سڀ، جڏهن ئي سمجهو اتر ڏن تي اچي اوت
 وٺڻ ڪيس. ۴۳

پنهنجي آئيني جي راءِ ۾ اڪثر ان پورن سڀ، ايشور،
 هو چوڪيون چوڪيون پئي ملن ٿا ته ان دن بدن ويسه

صورت ۾ ايشور جي هستي سورج جي هستيءَ کان به وڌيڪ پوري پڪي حقيقت ليکبي. اهوئي جيون جو ويسه آهي جنهن زندگيءَ جون ڳجهارتون وڏي تعداد ۾ سلجهايون آهن ان ئي اسانجو دڪ درد گهٽايو آهي؛ اهوئي اسانجو جيون ۾ جهلو ۽ موت ۾ آنت آهي. انهي وشواس جي ڪري ئي خود ستِيه جي کوچ ۾ هڪ وڻندڙ ۽ يوگيه ڪارج ٿيو پوي مگر ستِيه جي کوچ ئي ايشور جي کوچ آهي. ستِيه ئي ايشور آهي. ايشور آهي، ڇاڪاڻ ته ستِيه آهي. ان کوچ جي ڪم ۾ اسين لڳون ٿا ڇاڪاڻ ته اسانکي وشواس آهي ته ستِيه آهي. جنهنجي ڄاڻ ئي سگهندي، جيڪڏهن ان کوچ جي چڱي پرڪار ڄاڻ ۽ بخوبيءَ آزمائيل ٿيڻ جي وري وري ذري ۽ رزي ۽ اورچائيءَ سان پوئاري ڪبي. ايتاس ۾ اهڙو داخلو ٿي ڪونه ملندو جنهن موجب اهڙي کوچ ڪڏهن ناکاهه ياب ٿي هجي. ناستڪ جي ايشور جي هستيءَ کي نه مڃڻ جو اعلان ڪندا آهن سي ۾ ستِيه کي مڃيندا آهن. هو جيڪا حرفت هليا آهن سا اها ته ايشور کي پيو نالو ڏنو اٿن جو به ڪو نئون ڪونهي. هنجڻا لالا بيشمار آهن. ستِيه انهن مڙيني نالن جو تاج آهي.

جيڪي ايشور نسبت صحيح آهي سو، پوءِ ڪي قدر گهٽ ٿي سگهن، ڪن بنيادي اخلاقي نڪتن جي سچائي نسبت به صحيح مڃڻ گهرجي. حقيقت ۾ اهي اخلاقي اصول، ستِيه يا ايشور ۾ وشواس منجهه سمائل آهن. انهن اخلاقي اصولن کان ٽڙ پڇوڪڙن کي از حد دڪ ۽ پيڙا ۾ آڻي لائو آهي. اهي اخلاقي اصول عمل ڪرڻ ۾ ڏکيا آهن، ان جي معنيٰ اها ڪانهي ته منجهن وشواس نه رکجي. هماليه تي چڙهائي ۾ به سويارو ٿيڻ لاءِ ڪي ٺهرايل شرط ٿا ٿين. انهن شرطن جي بجاوريءَ ۾ مشڪلات، پهاڙي چڙهائي کي ڪو ناممڪن نٿي بڻائي. پاڻ اها ان (چڙهائي سنڌيءَ) کوچ ۾ دلچسپي ۽ ذوق

۽ هوڏانهن اسانکي ڪجهه ڇڏڻ آهي، پوءِ چاهي اها اٺ لکي
 به ڪٿي هجي. مگر هن ڳالهه تي وڌيڪ من هلائڻ ئي نه گهرجي.
 اسان لاءِ ايترو ئي ڪافي آهي ته اٽڪ ڪم شڪتيءَ سورج
 جو ڇمڪندڙ مثال اسان اڳيان هڪيو آهي. جيڪڏهن
 اسين پورن ريت ايشور اڃا اڳيان پاڻ سولبي ڇڏيون ۽ سچ پچ
 ٻڙي ٿي پئون ۽ اسين پڻ پنهنجي خاص خوشيءَ اختيار هلائڻ
 جو حق ترڪ ڪريون، ته پوءِ اسان لاءِ هوند ٽڪڻ جي
 ڪا ڳالهه نٿي ٿي ڪانه. ۳۸

هاڻو اهڙيون وشيون به آهن جن ۾ عقل اسانکي پري لٿو
 نٿي سگهي جنهن ڪري اسانکي وشواس جي آڌار تي ئي
 ڳالهيون مڃڻيون پون ٿيون. وشواس اتي عقل کي رد لٿو
 ڏي پر ان کان مٿي نٿي ٿو پهچائي. وشواس هڪ پر ڪار
 عقل جي پهچ نه آهي جو انهن حالتن هيٺ ڪم ڏئي ٿو جتي
 هاڻي دَرم جي طرفان چيڪي. تقاضا ٿون ڪيون ٿيون، ته
 تن کي تپاس ۾ مونکي ڪا به تڪليف ڪانه ٿي سگهندي.
 اهڙيءَ طرح ائين وسهڻ ته ڪرست ۾ ميسور جو هڪڙو ئي
 عظيم پتر آهي، سو مونکي عقل جي ورڌ ٿو لڳي، ڇاڪاڻ ته
 ميسور ويانهن ڪري ۽ ٻار چڻي ٿو سگهي. ”پتر“ شيد
 ۽ ٻه ٻه ڪار جي صورت ۾ ٿي ڪم آڻي ٿو سگهجي. انهيءَ
 ۾ هر ڪوئي چيڪو ڪرست جي حالت ۾ هوندو سو
 ميسور پستان جاول پتر ٿي چٽبو. جيڪڏهن ڪو منش
 جاني راه ۾ اسان کان مٿل اڳرو وڌي ويو آهي ته اسين
 نڌاسين ته هو خاص طرح ۾ ميسور پتر آهي، جيتوڻيڪ اسين
 پٽي ايشور جي استن آهيون ٿي. اسين زندگيءَ ۾ انهيءَ
 چاريءَ تان هٽ ڪنٿو وجهون، مگر اهڙي جي جيون انهيءَ
 چاريءَ جي ساک تي پري. ۳۹

ڳالهه مون لاءِ ٿيندي ڪانه. منهنجي حرڪا مشغولي، پوءِ چاهي
ننڍڙي ۾ ننڍڙي چونڊ هجي، جنهنڪري آءٌ پنهنجو ڌرم ڪري
ٿو ليڪيان، تنهن انوسار هلڻي. ۳۶

حواس ڌاريندڙ جيون جو هيءُ جڳت ڪنهن قاعدي قانون
هيٺ هلي رهيو آهي، تنهن ۾ رنجه ڪو ماڻو نه شڪا ٿي نه
ٿي سگهي. جيڪڏهن اهو قانون، گهڙيندڙ جي هستيءَ
کانسواءِ وڃياري ٻي آهي سگهو ٿا، ته آءٌ چوندس ته اهو قانون
قانون ئي بڻائيندڙ آهي، يعني ايسو خود. جڏهن انهي قانون
اڳيان برار ٿا ته ڪريون تڏهن اسين محض اُنڪي (قانون کي)
جائڻ ۽ مڃڻ لاءِ جڙ نه ٿو ٿيندا آهيون. جنهن لاءِ ٿو ٿيندا آهيون
اهڙائي ٿي ٻوڏا آهيون. انهيڪري برار ٿا جي ضرورت نٿي.
هتي هلي رهڻي آهي، ٿيڙي ريت اسانجي آئيندي ٿي به اُهيءَ
”ڪرم ۽ ڦل“ واري نيم انوسار، جيڪي ڪجهه هاڻي ڪريون
پيا تنهن جو اثر ضرور ٿيو آهي. نٿيڪري ٻن يا وڌيڪ واٽن
منجهان، جهڙي قدر سمجهه ۾ اچي، چونڊ ضرور ڪرڻ گهرجيئون.
سنسار ۾ ٿرائي جو آهي ۽ اُٿا ڇا آهي. — اهي سوال
اسانجي محدود ٻڌيءَ کان ٻاهر ٿا ڏسجن. پر ليڪي ۽ ٻڌي
ننهي جو وجود آهي، ايترو جائز ڪافي آهي. ۽ جڏهن جڏهن
پلائي ٿرائي جي پٺاڻ ڪري سگهون ته اسانڪي پٿرن کي
اُٻائڻ ۽ ٻئي کان ڪنارو ڪرڻ گهرجي. ۳۷

جيڪي ٻرمبورو جي رهنمائيءَ ۾ ويسه رکن ٿا سي وٽ آخر
سڀ ڪوشش ڪري پوءِ چئائي ڪانه ڪن. سورج لاءِ
ڪڏهن ڪو نه نڌڙ نه پاڻ پٽوڙڻ سببان ڏک ڏٺائين ۽ ٿڌن
به ان جهڙي بي مثل نير سان ڪير ڳهي رهي سگهندو! ۽
اسين انهن ڇو سمجهيون ته سورج بي جان آهي؟ هنجي ۽
اسانجي وچ ۾ فرق اهو هجي ته هن کي پنهنجو اختيار ڪونهي

جو هڪ انسان مرد کي زال تي سندس جنم جي ڪري
 نيشان وجهي نيچ يا اڇوت ڪري ڄاڻائيندو سو اسانجي مڃڻ
 جوڳو ئي نٿو سگهي. اهو ٿيندو ايشور کان انڪاري ٿيڻ ۽ پٽ
 ستيه کان — جو ايشور آهي. ۳۳

منهنجو اهو نسخو آهي ته دنيا جا سڀ وڏا دين ڌرم سڃا
 آهن، ايشور طرفان بڻايل آهن ۽ اهي ايشور جو ڪارج سڏ
 ڪن ٿا ۽ پٽ آهنجو جي انهن آسپاس جي حالتن هيٺ ۽
 انهن عقيدن انوسار پليا آهن. مان ائين نٿو مڃان ته ڪو ڪڏهن
 اهڙو وقت به ايندو جڏهن اسين چئي سگهنداسين ته سنسار
 ۾ فقط هڪڙو ئي ڌرم آهي. هڪڙي نقطي نگاهه کان چئي
 سگهجي ٿو ته اڄ به دنيا اندر هڪڙو ئي اصلي بنيادي ڌرم
 آهي. مگر سرشتي ۽ ۾ سڌي سنئين ليڪ جهڙي ڪا ڳالهه ئي
 ڪانهي. ڌرم هڪ گهڻين شاخن واري درخت مثل آهي.
 جي شاخن کي وٺبو ته اوهين چئي سگهو ٿا ته ڌرم ڪيترائي
 آهن، پر جي سڄي وٺ کي وٺندا ته ڌرم هڪڙو ئي چئبو. ۳۴

سمجهو ڪٿي، ڪو ڪرستان مون وٽ ٿو اچي ۽ اچي ٿو چوي
 ته ڀاڳوت پڙهندي ٿي هو اٿس موهت ٿي پيو آهي ۽ اڳتي هو
 پاڻ کي هندو چوائي پڌرو ڪرڻ ٿو چاهي، ته آءٌ هنکي
 چونڊس: ”نه. جيڪي ڀاڳوت ٿو ڏئي سو ساڳيو ئي انجيل به
 ٿو ڏئي. رڳو اوهان اهو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي
 آهي. اهڙي ڪوشش ڪريو ۽ نيڪ عيسائي بڻجو.“ ۳۵

آءٌ اهو خيال ۾ آڻيان ٿي نٿو ته ڪو ڌرم منش جانيءَ
 جي گهڻين مشغولين منجهان هڪ آهي. ساڳي هڪڙائي
 مشغولي ڌرم جي پاڻ سان به هلائي سگهجي ٿي ته اڌرم جي
 پاڻ سان به، تنهنڪري ڌرم خاطر راجنييتي ترڪ ڪرڻ جهڙي

هرڪو آزمائي ڏسي ته روزانو ايشور پاران ڪرڻ سان ڪي
پنهجي ۽ جنون ۾ ڪجهه نه ڪجهه نئون گذارو يا واڌارو ڪري
ٿو يا نه. ۳۱

لسان جو آخرين مقصد آهي ايشور پراپتي تنهن لاءِ ائين ٿي
گهرجي جو هن جا جملي ڪارڊ راجنهنڪ ۽ پنڪتي، اٿو ڌارمڪ
ايشور درشن واري آخرين مقصد ڪارڻي هئڻ گهرجن. ڏاڍو
لسان جي لازمي سڀوا الهجي ۽ ڪوشش جو ضروري حصو بڻجي
پوي، ڇڙو الهجي لاءِ ته خالق کي ملڻ جو هڪڙو ئي رستو آهي
۽ اهو آهي کيس خلقت ۾ پاڻ ۽ ان سان هڪ ئي وڃڻ جو.
اهو نقط سڀني جي سڀوا ڌنارڻ تي حاصل ٿي سگهيو. اها
سڀوا سواءِ پنهنجي ديس جي ۽ طرح ڪري ٿي ڪين
سگهي. آءُ ڪُل جو هڪڙو اٿس انگ ٿي آهيان ۽ ايشور
کي باقي لسان ذات کان الڳ لهي ڪين سگهندس. منهنجا
ديس واري ٿي آهن منهنجا ويجهي ۾ ويجهي پاڙيسري جي اهڙا
نه ٿيوس، ٻي راه ۽ سٽل ٿي ٻيا آهن جو مونکي ايڪاگرچت ٿي
الهن جي سڀوا ڪرڻ جڳائي. ڇهڪڏهن مان پاڻ کي پنهنجي
ڪرائي سگهندس ته مان ايشور کي ڪنهن هماليه جي غشا ۾
لهي ويندس ته مان هڪدم اوڏاڻون ٺڪري ويندس. مگر
مان ڄاڻان ٿو ته مان منهنجي ڪان الڳ هڪي پاڻي ڪين
سگهندس. ۳۲

اها هڪ دڪ اٿس وارا چئي جو کاڌي پيئي ٿي پابندي
۽ اوج ليچ جي پاڻ کي جهڙو رهڻ کانسواءِ وڌيڪ اسان لاءِ
اح ڌرم جي ٻي ڪا معنيٰ نه رهي آهي. مان ٽوهان کي ٻڌايان
ته الهجي کان وڌيڪ ڪري جاهلي ٻي ٿي سگهي. جنم
۽ دسترون جي اجاوري ۽ منجهان اڳي جي اوچتا لپچتا لاري ٿي
ٿي سگهي. سڌاچار ٿي هڪڙو ٻيو ڪندڙ جزو آهي. پڪوان اوج
ليچ جو ليشان هڻي ماڻهو ڪين پندا ڪيا آهن. ڪوبه ڌرم شاستر

پڄاڻا ايشور ۽ پوڄا پراڻنا ۾ اوشواسي ٿيندڙ لڳس تان جو حيا
 ۾ پورين ته نه پر پوءِ ڀرو، ڪنهن قسم جو خال محسوس ڪ
 مگر ان منزل تي مان ائين سمجهڻ لڳس ته جتن سرور
 کاڌو ضروري هئو تن آتما لاءِ پراڻنا. حقيقت ۾ سرور
 کاڌي جي اهڙي درڪار نه آهي جهڙي آتما کي پراڻنا جي
 چاڪا نه بک ڪڍڻ وري ۽ سرور کي صحتور ڪرڻ جا
 اڪثري ضروري ٿيو پوي. مگر آتما کي پراڻنا روپي بک ڪڍائڻ
 اهڙي ڪا ڳالهه نتيجي ڪانه. ائين ممڪن ئي نه آهي
 وهين پراڻنا سان پنهنجو پيٽ ڏلهي سگهو. دنيا جي وڏي
 وڏن رهبرن منجهان ئي — بڌ، عيسيٰ ۽ محمد — پاڻ
 صاف ساڳي ڇڏي ويا آهن ته انهن پراڻنا ڌارن تي روحاني
 روشني ڏني ۽ جنهن ڌاران هنن جو جيا پوئي ناممڪن هو.
 لکها هندو، مسلمان ۽ ڪرستان آهن جنکي فقط ايشور پراڻنا
 ڌارن تي جيون ۾ آئت ٿو ملي. يا ته انهنکي ڪوڙو مڇيو
 يا پاڻکي ڏوڪو ڏيندڙ ماڻهو سمجهو. مان چوندس ته جي رهڻ
 ’ڪوڙا‘ آهي ته به، مون سچ جي طالبو ۽ کي ان موهي وڌو
 آهي، ۽ جيون ۾ مونکي آڌار يا نٺ وارو سهارو ڏنو آهي،
 جنهن بنا پل پر به زندهه رهي ڪين سگهان. جيتوڻيڪ راجستڪ
 سمٿان تي لراسائي مونکي منهن ۾ گهوريندي رهي تڏهن به پنهنجي
 شائني ڪڏهن ڪين وڃاير، حقيقت ۾ اهڙا ماڻهو به مليا اتر
 جن منهنجيءَ شائنيءَ تي مون سان ويس ڪئي آهي. اها
 شائني پراڻنا مان ئي ٿي پڙهي. مان ڪو وڏو عالم ڪين
 آهيان، باقي نمروا سان مان پراڻنا جو عادي هئڻ جي دعويٰ
 ٿو ڏکان. پراڻنا جو نمونو ڪهڙو به هجي تنهن لاءِ مان بي
 پرواهه رهندو آهيان. انهي باري ۾ هرڪو پنهنجي لاءِ پاڻ
 قانون آهي. مگر ڪي چتا نشان ٿيل رستا ضرور آهن ۽ انهن
 گئل گسن جن تان پراچين آچارين پنڌ ڪيا آهن تن تان هلڻ ۾
 سلامتي آهي. مون پنهنجي شخصي ساڳ ڏني آهي. ڀلي

کي مڃائو پر ٽينگري مون لاءِ ضروري ضروري نه آهي ۽
 ائينجي هرڪو شيد هرڪو شلوڪ کي ايسوي واڻي ڪري
 ليکيان. ... ڪپڙو نه ائينو تالماڻو آرت چون ڪيل هجي، پر
 جي اهو عمل يا نيتڪ پاڻ آرت جي روڌ هجي، نه ان سان ٻڌل
 رهڻ کان آءٌ انڪاري آهيان. ۲۹

مندو يا مسجدون يا دٻوليون. ... ائينو جي ائين ڌار ڌار
 آستان جي وچ ڪو پيد مان رڪاتي ڪونه. اهي اهي
 آهن جيڪي ڪجهه نشتي ائيني ٻڌايو آهي. اڻ ڏنل کي
 ڪن نه ڪري پينچ لاءِ انسان جي چاشنا يا چڪ جي
 اهي پورس ٿيون ڪن. ۳۰

ايشور. پراڻا منجهي جان بياني آهي. ان ڌاران ٽيڻو اڳي
 ٻاڙ ٿي پراڻا ها. ڪڙي به ڪڙن لوڪڪ سواءِ هانگي
 آزمودن منجهان مونکي نه پڇينجو پاڻو پليو. ائين مونکي
 ڪجهه وقت لاءِ ٿي سجين نراسائيءَ به اچي وڌو. پراڻا
 دٿاران ٿي آءٌ ان نراسائيءَ منجهان پڻو آجا ڪري سگهيو هوس.
 سڀ جيان پراڻا منجهيءَ جيون جو ڪو چيو ڪانه ٿي رهي
 آهي. اها (پراڻا) صرف ضرورت وچان ٿي آئي يا پليو پير.
 چئن نه مون پاڻکي ائينءَ دشا به ڏنو جنهن مان پراڻا
 ڌاران مان ڪنهن نه طرح سک ٻائي نه ٿي سگهيس؛ ۽
 جنهن ٿي وقت گذرندو ويو منجهو ايشور به وشواس وڌندو
 ويو تنهن ٿي اڃا ٿي نيندي وٺر اڪير پراڻا لاءِ ايتري قدر
 جو ان ڌاران جيوت ڪڍي ۽ ٻي معنيٰ پئي پاسي. ڏکڻ
 ائريڪا به هڪ لڳا عيسائي اڀاسا به شامل ٿيو هوس مگر
 اها مونکي ڪينجي نه سگهي. مان ائين عيساين سان ان به
 پوءِ شامل نه ٿي سگهيس. هو پڪوان اڳيان بيڪ منجهان لڳا.
 مان ائين ڪري نه سگهيس؛ آءٌ پري طرح ناڪامياب ٿيس. ان

پٿر آهي. پر اهڙي وقت اچڻ جو تصور ڪري ٿي تهو
 سگهان جڏهن پڙهيءَ تي عمليءَ طور فقط هڪڙوئي ڌرم
 رهندو. اصول جي لحاظ کان جنهن صورت ۾ هڪڙوئي
 ايشور آهي، تنهن صورت ۾ ڇڙو هڪڙوئي ڌرم ٿي سگهندو.
 پر عمل ۾ منهنجن ڄاڻل سڃاڻل ڪن به ٻن ماڻهن کي ايشور
 بنسبت ساڳيو هڪجهڙو فهم نه آهي. تنهنڪري شايد هميشه
 الڳ الڳ ڌرم رهندا ايندا جي ڌار ڌار سياڻن ۽ ملڪ ملڪ
 جي حالتن انوسار ٺهڪندڙ هوندا. ۲۷

منهنجو وشواس آهي ته دنيا جا سڀ وڏا ڌرم مذهب الڳ
 الڳ سڃا آهن. ”الڳ الڳ“، انهي ڪري ٿو چوان ڇاڪاڻ ته
 مان انهيءَ ڳالهه کي مڃيندڙ آهيان ته سڀ ڳالهه جنهنر انسان
 جو هٿ آهي سا ڇاڪاڻ ته انسان اپورڻ آهي، اڻپوري ٿي
 رهيتي. پور ٿا پر ماڻها جي هڪڙي خاص وصف آهي جا
 وستار کان ٻاهر آهي ۽ جنهنجو اڻ ٿو ٿي نه ٿو سگهي. آءٌ اهو
 ضرور مڃان ٿو ته هر انسان لاءِ ممڪن آهي ته جهڙيءَ طرح
 پر ماڻها پورن آهي، پاڻ به پورن بڻي. اسان سڀني لاءِ ضروري
 آهي ته پور ٿا جا ڪاڪي ٿيون، پر جڏهن انهيءَ سڳوري
 اوستا کي رسجي ٿو، تڏهن اها ڪٽ ۽ بيان کان ٻاهر آهي.
 ۽ تنهنڪري نهايت نمرتا سان مڃان ٿو ته ويد، قرآن ۽ انجيل
 به ايشور جو اپورڻ ڪلام آهن، ۽ اسين جي اپورڻ انسان
 آهيون ۽ جنکي اڪيچار وشيءَ وڪار پيا ڏوڏين ۽ ڏونڌاڙين،
 سو اسان لاءِ اهو ايشوري واکيه ڀليءَ پٽ سمجهڻ ٿي
 ناممڪن آهي. ۲۸

آءٌ ائين ڪونه ٿو مڃان ته ويد کي خاص نجا ايشور وٽان
 مليل گيان آهن. آءٌ ويدن کي انجيل، قرآن ۽ زنداوستا
 جهڙوئي ايشوري الهام ڪري مڃيان ٿو. مان هندو شاسترن

اسانجي بولن کان وڌيڪ اسانجي جمون اسان لاءِ ڳالهائي نه
 بهتر آهي. هر ويرو ائين ڪنهي نه ايسور وڳو اٿويھ سڙورھه
 اڳ صلب تي چڙھيو (۽ ڪٽ سهارن ڪٽائين)، پر اڄ به
 هو صلب تي ٻيو چڙهي يعني ڪٽ سڇي ۽ دن نه دن ٻيو
 مري ۽ وري جي آئي. دل ٻا لاءِ اهو خسر دم دلا سو چئبو
 ڪڏهن اٽڪي هڪ اٿاسڪ ڀڳوان تي يارڙو ٿو پوي،
 جو به هزار ورهه اڳ گذاري ويو. تڏهن ڀلائي ڪري اٿاسڪ
 ڀڳوان ٻاٻت نرجار نه ڪريو. مگر هو چئن اح اوھانجي معرفت
 رهي رهيو آهي تنهن هڪي نوڪاشت ڪريو. ۲۳

لوڪ ٻن اڳيان پنهنجي ڌرم جو نرجار ڪن خاص ڪري
 الهيءَ لاءِ نه هو ڌرم بدلائين تنهن ۾ منهنجو وشواس ڪونهي.
 ڌرم نرجار تي منحصر نه آهي. ڌرم آهي رھت جا رھڻي
 آهي ۽ پوءِ اٿجو تهلاءِ از خود ئي ٿو وڃي. ۲۴

ايسوري گمان ٻستڪن مان اڏارو ڪين وٺو آهي. اهو پنهنجي
 پاڻ ۾ اٿيو ڪيو آهي. ٻستڪ گهڻي ۾ گهڻو نه هڪ ڪسر جي
 واهر آهن، اڪثر هڪ وٽڪ ٻن آهن. ۲۵

سنسار جي سيني ڌرم ۾ سمايل بنيادي ستن کي آءٌ مڃيندڙ
 آهيان. اهو نه مڃيندو آهيان نه اهي سڀ ايسوري نعمت
 آهن ۽ اهي سڀ ضروري هئا انهن لوڪن لاءِ جن لاءِ اهي
 الهامي ئي ظاهر ٿيا. ۽ وشواس اٿر نه ڪڏهن وڳو اسن
 سڀني ڌار ڌار ڌرمن جا ڌرمي شاستر انهن ڌرمن جي
 نولنگن جي ئي شطي نگاهه کان پڙهي سگهون، نه اسين
 سمجهي سگهنداسن نه اهي سڀ بنيادي طور مڙئي هڪ
 آهن ۽ هڪ ٻئي جا واهرو آهن. ۲۶

هر ٻر وشواس سيني ڌرم سنڌي عمارت جو بنيادي

گهڻي اڀياس ۽ آزمودِي پڄاڻا لاهيءَ نتيجي تي پهتو آهيان ته (۱) سڀ ڌرم سڄا آهن؛ (۲) سڀني ڌرمن ۾ ڪا به ڪا پڙهي پڙهائي آهي؛ (۳) سڀ ڌرم مونکي گهڻو ڪري اهڙائي پيارا آهن جهڙو پنهنجو هندو ڌرم اٿم يعني لاهيءَ لحاظ کان ته ذات انسان پاڻکي اهڙائي پيارا لڳن گهرجن، جهڙو پنهن جا مائٽ ٿا مٺا لڳن. ٻين مٿن ۽ ڌرمن لاءِ مونکي ساڳيوئي سمنان آهي جهڙو پنهنجي ڌرمي عقيدتي لاءِ اٿم. تنهنڪري ڌرم بدلائڻ جو ويچار ئي ممڪن نه آهي. ۲۰

ايشور علحدا علحدا ڌرم مذهب پيدا ڪيا آهن جهڙيءَ طرح هن اُنهنجا الڳ پوڄاري پيدا ڪيا. اهڙو ويچار دل ۾ گجهوئي، ڪنهن آءُ ساندينديس ته منهنجي پاڙيسريءَ جو ڌرم منهنجي ڌرم کان گهٽ درجي جو آهي ۽ اهڙي خواهش ڪنهن ڪندس ته هو پنهنجو ڌرم ڇڏي منهنجو اختيار ڪري؟ سچو ۽ وفادار دوست ٿي ڪري مان ته لائيندي چاهينديس ۽ ايشور کان گهرنديس ته هو پنهنجي ڌرم ۾ جڙيو رهي ۽ اُن ۾ پورائتا پراپت ڪري. ايشور جي مانڊاڻ ۾ ڪيئي مهل آهن ۽ آهي سڀ هڪ جهڙا پاڪ پوٽر آهن. ۲۱

مٿان ڪو پڙ به اهڙو آنديشو رکي ته ٻين ڌرمن جي عزت پري اڀياس منجهان پنهنجي ڌرم ۾ پنهنجي شردا کي جهولي ڇڏي يا اُنهي ڪمزور ٿيڻ جو امڪان آهي. هندو فيلسوفيءَ جي سڌانت موجب ائين ٿو مڃڻ ۾ اچي ته سڀني ڌرمن ۾ ستيه جا جزا سمايل آهن ۽ اها آڳاٽا ٿيل آهي ته اُنهن سڀني ڌرمن کي عزت ۽ سمنان جي پاڙ سان ڏسو. البت اُن مان ائين ئي فرضي سمجهبو ته اڳي کي پنهنجي ڌرم لاءِ عزت آهي. ٻين ڌرمن جو اڀياس ۽ قدرشناسي اُن سمنان جي ڪمزور ٿيڻ جو ڪارڻ نه بڻجن گهرجي؛ بلڪ اُن سمنان کي وڌائي وسيع ڪري ٻين ڌرمن تائين پهچائڻ گهرجي. ۲۲

ڪوشش وٺندڙ آهيان، ڇاڪاڻ ته ڄاڻان ٿو ته ٻيو ٻو مالها نه
سڳو لوڪ نه آهي ۽ نه شين ڪٿي، ٻو ٿو انسان به موجود
آهي. ۱۵

سچ پچ نه اسانجي حرمڪ ڪار به نه ڏرم جو واسو هئا ٿيڻ جي.
هتي ڏرم جي معنيٰ فرقيست يا پيدوان نه آهي، بلڪ ڏرم
جو اُرت آهي جهڪ جي باقاعدي اخلاقي انڌار نه ڪندو.
اهو گهٽ اعتبار جوڳو ڪم نه ٿو ڇاڪاڻ ته ڏال نه آهي.
اهو ڏرم، هندو ڏرم، اسلام، عيسائي مذهب وغيره کان
گهڻو مٿي آهي. اهو الهن ڏرمن کي رهي يا رد ٿو ڪري
بلڪ الهن مڙهي. ڏرمن کي ملائي ساز نه آهي ٿو ۽ لکي
سڃاڻي يا اصليت اچي ٿو. ۱۶

اهي ڏرم مذهب ڌار ڌار رستا آهن جي ساڻي هڪ هند
رجي ٿا ملن. ٻو ٺڪر نه آهي جي اسين مختلف رستا ٿا
ولون، پهچو نه ساڻي ئي منزل مٽل ٿي آئون نه؟ ڏور مشفق
جهڙا شخص آهن اولهه ڏرم آهن. ۱۷

جڪڙهن ڪو ماڻهو پنهنجي ڏرم جي لاءِ ٿو پڇاڻي،
نه چئو ته جڙڪس ڏرمن جي مول يا سار کي نه سمجهيو
آهي. ۱۸

هيستائين ته ڌار ڌار ڏرم موجود آهن، هيستائين ائين مان
فرعڪ کي ڪا خاص نشاني گهڙيل آهي. مگر جڏهن ان
نشاني کي انڌو شواس به چڙهي ٿو پڇي ۽ ٻين ڏرمن کان
پنهنجي ڏرم جي وڌائي ۽ سڀني لاءِ ڪرڻ جو واضح
ٻڌائو ٿو ڪجهس، تڏهن اها نشاني ٽڪر ڪرڻ جي ٿي
ٿي آهي. ۱۹

لامهڪن آهي. انتر شدي ڌاران، اهنسا ۽ مودڙم جي پالنا
 سڪتي سڀني چيان ٿي رهندي ويندي، جنهنجو هردوش نه
 آهي تنهنڪري ايشور انيؤ ڪڏهن به ٿي نه سگهندو. تنهنڪري
 انتر شديءَ جي معنيٰ اها ٿيندي ته جيوت جي هر ڪار
 ۾ پورتا هجي ۽ جڏهن ته اها آتم شدي سخت وڃڻ لڳي آهي،
 تنهنڪري پنهنجي اندرئين پورتا جي ڪري پنهنجي چوڌاري
 وايو منڊل به لازمي طور شد رهندو. ۱۲

مگر آتم شديءَ جي راهه اڻ لڳي ۽ اُهي آهن. پورن پورتن
 جي پد کي پهچڻ کان، پاڻ کي ويچار، واڻي ۽ وهنوار ٺهڻي
 ۾ وشه وڪارن کان آجوتو ٻولندو، ڇاهه ۽ ٿاهه، راکڻ ۽
 دلپيش جي وروڌي وهڪڙن کان مٿي چڙهڻو ٻولندو. مان
 ڄاڻان ٿو ته دائمي لڳاتار جهڊ جاکوڙ جي باوجود، مون ۾ اڃا
 تائين اها نه پڪشي پورتا ڪانه آئي آهي. اهوئي ڪارڻ آهي
 جو دنيا جي ساراهه مولڪي پلائي نه سگهي آهي، سچ ڪري
 ته اها واکاڻ مولڪي اڪثر ڏيکيندي آهي. هٿيارن جي زور
 تي دنيا تي جسماني سوڀ پائڻ کان سوکير تيز وشه وڪارن
 کي جيتوڻيڪ مولڪي تمام سخت مشڪل ٿو لڳي. ۱۳

آءٌ فقط هڪڙو مسڪين ٽڙ ٽنڊڙ جيو آهيان ۽ اها ئي اڪير
 آتم ته سڄوئي نيڪ، سڄوئي سچياري ۽ ويچار، وڃن ۽ ڪرم ۾
 سڄوئي اهنسڪ ٿيان، مگر اهو آدرش جو آءٌ سچو ۽ صحيح
 ٿو سمجهان تنهن کي پاڻ ۾ سدائين ناڪامياب ٿيو آهيان.
 سچ پچ اها ڪنڻ چاڙهي آهي پر تنهن ۾ گهريل درد سري
 مون لاءِ ته خالص خوشيءَ جو باعث بڻجيو پوي. هرڪو مٿيو
 قدم جيڪو ڪٿان ٿو تنهن ۾ پاڻ کي وڌيڪ طاقتور ڀيو سمجهان
 ۽ اڳتي بڻي قدم پورڻ لاءِ لائق. ۱۴

آءٌ منهن ڄاتيءَ جي شيوا ڌاران ٿي ايشور درشن پائڻ لاءِ

ڇنڪي هنجي سرش جي لوڙ آهي تن لاءِ ڏيه ڌاري ئي آڇو
 برگيت ٿئي. هو ميان شد پوٽر سڙوڻ آهي. هو انهن لاءِ آهي
 ئي آهي هن کي وشواس آهي. هو مڙهي منهن لاءِ سيڪي آهي.
 هو اسانجي اندر راجمان هٿ جي باوجود اسان کان مٿي ۽
 اسانجي پيچ کان پري آهي... هو آهي ڏير جوان. لاشڪ صابر
 آهي پر ٿوري ڪرڙو به هڪ ئي آهي... هن وٽ اڻڄاڻائي
 پيالو ٻڏي ٿي سگهي ۽ تنهن هوندي به سدا ڀال سد
 ائين هاري آهي، ڇا لاءِ جو هو اسانکي پڇتاڻو لاءِ سدائين
 وڃي ۽ موقعو ڏيندو رهيو. جڙوس جهان ۾ ميان ۾ ميان
 لوڪشاهي ۽ جو حامي ٿيو ڪونهي. ڇاڪاڻ ته هن اسانکي
 آزاد، ڇڏيو آهي نه ليڪ ۽ بد بهي مان پڇيڻي پاڻ ڇوڏ
 پسندي ڪندا رهون. هن ڇڙو وڏي ۾ وڏو تيار به ڪيئن
 نه ٻڌو هوندو، ڇا لاءِ هو اڪثر اسانجي ڇهن تاءِ آيل پيالو
 ڪيرابو پٽ هٿي ۽ ڇا، وري آزاد رڃا سگهي ۽ جي اوت
 ۾ اسانجي ڪرم لاءِ صفا اڻٿوري ۽ ٿوري وٺي ٿو ڇڏي ڇا
 سندس لاءِ رڳو رولڻو ٿيو پوي... ائين ڪارڻ هندو ڌرم
 موجب اها سموري سندس لبلا لبڪي آهي. ۱۰

سرب مٿي ۽ سرور ڀاڳ ستم. نارائڻ جي درشن
 لازمي آهي نه ليچ ۾ ليچ برائيءَ کي نه پاڻ ڇڙو پسڻ
 پاڻ جي سمورئي هجي. ۽ هو انسان اهڙي آبلش ڌار ٿيو
 جيوت جي ڪنهن به ڪيتر کان باخبر هجي ٿو سگهي. اهو
 ڪارڻ آهي جو منهنجي مٿي پڳتيءَ هوندي گهلي راجنست
 جي ڪيتر ۾ ليون آهي ۽ آءٌ به ڌڙڪ بنا ڌري به هج
 جي جڏي سڳيائو، ۽ سوني پورن ٺهرا پورو ڪ، نه هيٺ
 جوتائ نه ڌرم جو راجنستيءَ سان ڪوبه واسطو ڪو
 ٺڪي اها سڌ ٿي ڪانهي نه ڌرم ڇا ٿيندو آهي.
 ڀا مائ سان اڳڪٿا ۽ سمائتا پاڙوڪي سواءِ انتر ٿنديءَ

دٿاران جيڪي سٽي يا دڙي يا پسي سگهجيٿو تنهن
بيحد بالا، سر پشت ۽ هر طرح ليارو آهي.

۸

پر اهو ايشور جو چڙو ٻڌي ۽ ڪي ٿو تربت ڪري، جي
ڪڏهن ڪندو به هجي، ته اهو ايشور ئي ڪئن چٽو ايش
جي سچ پچ ايشور آهي ته اسانجي هڙي تي راج ڪري
اصلي بدلائي نئون ڪري ڇڏي. پنهنجي شيڪ جي لنڊي
۾ لنڊي ڪرتب ۾ به پاڻي پرگهت ڪري. اهو ٻڌهن ٿي
سگهندو جڏهن پاڻي پورو پختو آهي اڻيو ٿيندو جو پڇر
حواسن دٿاران جيڪي ڪجهه ٿي سگهندو تنهن کان وڌيڪ
سچو ۽ حقيقي هوندو. حواسن دٿاران ڄاڻ جا عڪس ڪهڙا
نه کڻي اسانجي سچا پچا لڳن، ته به اڪثر ڪوڙا ۽ گمراه
ڪندڙ ٿي سگهندا ۽ ٿيندا به آهن. تنهنڪري ايشور اڻيو،
جي حواسن کي ڇڏي، ٻيءَ طرح ٿئي ته اهو ايل يا ايرانت
سمجهبو. اهو ڪنهن ٻاهرئين شاهدي سان ثابت ڪين
ٿيندو پر انهن ئي شخصن جي بدليل ڄاڻ ڇر ٻيتر منجهان
انجي ثابت ملندي، جن اندر ايشور جي ساڪيات موجودگي
محسوس ڪئي هوندي، دنيا جي مڙني ملڪن جي رشين،
اوتارن ۽ پيغمبرن جي اکند قطار جي آزمودن منجهان ئي
اهڙي ساک مليئي. اهڙيءَ شاهديءَ کي رڳ ڪرڻ ٿيندو
گويا پنهنجي هستيءَ کان منڪر ٿيڻ.

۹

مون لاءِ ايشور آهي ستيه ۽ ايرانت: ايشور آهي نيتي ۽ سداچار،
ايشور آهي ايرانت. ايشور آهي جولي ۽ جيون جو منڍ ۽
مؤل ۽ تڏهن به هو انهن مڙني کان مٿي ۽ پري آهي.
ايشور آهي وويڪ. لاسٽڪ جو لاسٽڪپٽو به هوندي آهي...
ڏي ۽ واڻيءَ کان هو بنهه مٿي آهي... جنڪي هنجي ساڪيات
موجودگيءَ جي ضرورت آهي تن لاءِ هو سرگڻ ٻهر ٿيو پوي.

بھي اُچو مٿاڻو نه ڪندس، ٿينائن ڀرمائڻا کي ڪڍاڻا
پاڻي نه سگهندس. مان پنهنجي نمائي ۽ محدود آزمودي
دٿاران ان وشواس ۾ پاڻ کي مضبوط ۽ ڀلوان ٿو سمجهان.
جيترو پوءِ شدت ٿيڻ جي ڪوشش ٿو ڪريان اوترو ئي پاڻ کي
ڀرمائڻا جي نزديڪ محسوس ٿو ڪريان. جڏهن منهنجو
وشواس فقط هڪ قسم جو بچاڻ طور بچائو نه هوندو، جڏهن اڄ
آهي، پر هماليه جبل جيان اُچل ٿي ۽ اُچي چوٽين تي جاوڻ
ٿو جهڙو سڀد ۽ چڪندڙ ٿيندو، تڏهن پوءِ ڪيترو نه وڌيڪ
اوڏو ايسور جي اچي رسندس؟ ۷

ايسور ۾ وشواس جو آڌار آهي شڙڌا ٿي، جو ٻڌي ۽ اچي
کان ٻاهر آهي. سچ پچ نه اهو خود اُٿو بنياد ۾ نه شڙڌا جو
جزو آهي، جنهن ڌاران ايسور هستي ۽ ڀرپور هجي ڪن
سگهندو. لهر الواريه ائين ئي سڀاڻي آهي پنهنجي هستي ۽ خون
حدون ڪر اورانگهي سگهندو؟ مان نه سمجهائون ٿو پوءِ اُٿو
جي پراڻي هن ديهه ڌاري جهوپ ۾ ناممڪن آهي، ۽ ڪي
وري ضرور ٿي آهي. زنده اُٿل وشواس ئي سڀ کي آهي جو
گهريل آهي، انهيءَ لاءِ نه انسان جي پراڻي ۽ جوڳي ۽ پوري ۽
اڌياڻيڪ اوچائي ۽ پاڻ کي ڏسي سگهجي. ڀڳوان ڪو هن
اسانجي جسماني پوش کان ٻاهر ڪونهي ٺهين ڪري ٻاهرئين ٿاڻي ۽
جي، جي هر ڀرپور ضرورت آهي به، نه اها گهڻو ڪارگر نه ٿيندي.
هن کي هنن حواسن دٿاران پسڻ لاءِ ڪڏهن نه ڪامياب ٿيڻا نه
آهيون، ڇا لاءِ هو اُنهن جي پهچ کان پري آهي. اسين انهن
گيان ڏندين جي ڏس کان لڪري پاسرو ٿيون نه پوءِ بيشڪ
هجو (ايسور جو) اُٿو ٿي سگهندوسين. اسانجي اندر ۾
ايسوري سنگيت سندو سرود سڌو ٻيو وڃي، مگر انهن حواسن
جو بلند آواز انهيءَ سنڌي سڌي سر (سرف جي شبد) کي
غرق ڪري ڇڏي. اهو الاهي آواز، ٻاهرئين حواسن

وڌيڪ صحيح ائين ٿيندو ته چڱي ايشور ۾ منهنجي وشواس
بتائڻ لاءِ مون وٽ ڪو شيدائي ڪونهي. ۳

هڪڙي اکر گيت شڪتي آهي جا سر وياڪ آهي، جا
جيتوڻيڪ هنن نيتون سان ڏسان ٿو، مگر ان جو اٺيو ٽيڻو
اها اڻ ڏٺل شڪتي ئي آهي جا پاڻ ڄاڻائي ٿي پر نه ان
جي ثابتي پيش ڪرڻ ناممڪن ٿيو پوي، ڇاڪاڻ ته پنهنجين
گيان اندرين دئاران جيڪي پسان پروڙيان ٿو تنهن کان اوه
بلڪل نياري آهي. اها شڪتي حواسن جي پهچ کان ٻاهر
آهي، باقي ڪنهن حد تائين ايشور جي هستي دليلن سان
ثابت ڪرڻ بيشڪ ممڪن آهي. ۴

البت جهڪو پر ڏسان پسان پيو ته جيتوڻيڪ منهنجي ارد گرد
سيڪجه سڌائين پيو بدلجي سڌلجي، نت ناس ٿئي، ته به
انهيءَ سموريءَ ڦير ڦار جي اثر گت هڪڙي زندهه شڪتي
هڪي آهي جا تبديلي رهت آهي، ۽ ساري وشو جنهنجي
وس ۾ رهيتي، جا خلقي ٿي، ناس ٿي ڪري ۽ ورائي آڻائي
ٿي. اها چيئن شڪتي يا آتما ئي ايشور آهي. ۽ ڇاڪاڻ ته
پيو ڪجهه به، جو مان فقط گيان اندرين دئاران ٿو ڏسان پسان،
سو نه سڌائين رهي سگهيتو، نه رهندو، تنهنڪري هو ئي نتيه
آهي. ۵

۽ ڇا اها شڪتي ڪلياڻ ڪاري آهي يا اڪلياڻ ڪاري؟ مان
ته انکي خالص ديالو شڪتي ڪري ٿو سمجهان، ڇا لاءِ جو
مان ڏسان ٿو ته موت جي وچ ۾ جيوت، آستيه جي وچ ۾ ستي،
اولده اندوڪار جي وچ ۾ جوئي موجود ۽ قائم آهي. انهيڪري
انهي نتيجي تي پهتو آهيان ته ايشور آهي جيون، ستي،
جوئي. هو آهي پريم، هو آهي بزم ايشور. ۶

آءٌ اهو به ڄاڻان ٿو، ته جيستاءِ چند جان گهڙي به نرائي خلاف

باب ٻيو

ڌرم ۽ ستير

”ڌرم“ کي آءٌ مڃائي رهي ٿي يا هائڙو چالو ڌرم ڪنهن ٿو سمجهان پر
”ڌرم“ اهو آهي جو سڀني ڌرمن جو بنياد آهي ۽ جو اسان کي
پنهنجي اپناڻهار اڳيان آڻي ساڻس سنمڪ ٿو ڪري ۱

ٻه اکر سمجهائي ۽ طور چونڊس ته ڌرم جو اُرت ڇا آهي.
جنهن کي مان ڌرم ٿو سمجهان سو هروڀرو هندو ڌرم ڪنهن
آهي جو به لاشڪ ٻين مڙهن ڌرمن کان وڌيڪ ببارو آهي
پر اهو ڌرم اهڙو آهي جنهن ۾ هندو ڌرم خود سمائجي ٿو
وڃي، جو منس جو ذاتي سياڻي بدلايو ڇڏي ۽ جو منس
اندر ستم آهي تنهن سان سندس اُتوت نانو قائم ٿو ڪري
۽ اهو جو سدا پوئو ڪندڙ آهي. اهو ڌرم انساني سپاڙو هڪڙو
چنداڙ جزو آهي جو ڪنهن به پورن ريت سان پر ڪاشف
ٿيڻ ۾ ڪسر نٿو ڇڏي ۽ جو آتما کي بلڪل بي آرام بڻايو ڇڏي
جيستين ڪه ان کي سڙو ٻه گبان نه ٿيو آهي، پر مالمه کي نه
جانو اٿس ۽ پڻ پنهنجي ۽ پر مالمه جي وهر سڃي سنبند جو
قدر نه سڃاتو آهيس. ۲

مون پر مالمه ڏٺو ڪنهي، هڪي جانو سڃاتو ٿي مالمه مون
فقط سنساري لوڪن واري اينور-وشواس کي ئي اپنايو آهي
۽ چئن نه پنهنجو وشواس ميسارجڻ ۽ متڇڙ جو نه آهي تنهن
ڪري ئي اهڙي وشواس کي آءٌ آزمودي برابر ٿو ليکيان.
انهيءَ هوندي به منان ائين چوڻ ۾ اچي ته وشواس کي آزمودو
ڪي، ڪولڻ آهي جڻ ته ستير کي مروڙڻ، تنهن ڪري شايد

منهنجي مر تيوءَ ڀڄاڻا، جيڪڏهن ڪو ماڻهو منهنجي مرڪ
 سر پر ڪٽي جلوس ڪڍڻ جي ڪوشش ڪندو ۽ جي
 منهنجو لاش ڳالهائي سگهيو ته آءٌ چوندو سان ته مونکي ڇڏيو،
 ۽ جنهن هنڌ سر پر ڇڏير آئي ٿي لڪڙا ڏيوار. ۱۶۲

منهنجي ڇالاڻي کانپوءِ ڪوبه اڪيلي سر منهنجو پورو پورو
 عيوضي سڏجي نه سگهندو. پر منهنجو ڏرو ڏرو اوهان
 منجهان گهڻن ۾ رهندو. هر ڪو جيڪڏهن اُدش کي اول
 ۽ پاڪي پڇاڙيءَ ۾ رکندو، ته پوءِ پيدا ٿيل خال گهڻي قدر
 پر جي ويندو. ۱۶۳

مان نٿو چاهيان ته وري جنم وٺان. پر جيڪڏهن وري جنم
 وٺو ٿي پير ته چاهيندس ته اڇوت ٿي پيدا ٿيان، جڏهن پوءِ
 سندن ڏکڻ پيڙائن ۽ بي عزتين ۾ هم شريڪ ٿيندو رهان، انهيءَ
 لاءِ ته مان پاڪي آڏوا انهنکي انهيءَ آئي ڏکي حالت منجهان
 آزاد ڪرڻ جي ڪوشش وٺان. ۱۶۴

لسان سب پالو

شهند ٿي لاء ڪو ٿڙي ڪوڙ رهيو آهيان، پر جي چڪو
 ٿيو عئبدو آهي ٿينجي بچار لاء پنهجي اليو ڪيل مٿا
 ڪرلو، جي پالنا ڪندي شپادس راه ويندي ملي وڃي
 .. مان آيو پورو شدار سمجهو ويندس. ۱۵۹

منجي حواليء تي اکر به حملا پئي ٿيا آهن، پر ايشوراج
 من پڄا ٿيندو آيو اکر ۽ حملي ڪندڙن نه پنهجي ڪئي
 پڄا ٿيو آهي، مگر جهڪڙهن مولڪي ڪو ٿي وڃواس
 مان گوي هڻي ماريندو هجي نه هڪ بد معاش مان چند
 پئي ٻولي، نه پوء چڪو نه هوسجي پئي ڳانڍيء کي ڪن
 ماري رهيو آهي، پر آهي کي جو هنڪي بد معاش نظر اچي
 رهيو آهي. ۱۶۰

جهڪڙهن مان ڪيئن اينگهندڙ بيماريء کان نه ڄا، پر هڪ
 خيس ٿڙيء يا موٽڙي ٿي سڀان ڪئي مون نه پوء
 اوهان لاء اهو مرضي ٿيندو نه ساري سسار کي اعلان ڪريو،
 پوء ٿوڙي لوڪ اوهان تي ڏهرجن نه ڪئي، نه مون جو دعوي
 ٿي رکي نه مان ايشوراج. پگت لسان آهيان، سو نه هوس،
 جي اوهان انهن ڪو نه پوء ٿي منهنجي آيا کي ٿاڻي
 ملندي. اهو نه باد ڪري ڇڏيو نه جهڪڙهن ڪيئن شخص
 جسم به گولي هڻي منهنجي حوالي مٿس ڪئي ڇڏي؟ مون
 ڏهن ڪيئن به ڪولو اچائي ڪوشش ڪئي هئي؟ مون
 سندس گولي بنا ڏرو به ڪرڪڻ ڪڍڻ هي سٺن ڪئي،
 ۽ مک مان رام چئي نه ڏهر نه پوء سمجهو نه منهنجي دعوي
 به واقعي وان هئو. ۱۶۱

۱. هي حرف ڳانڍيء جي ۲۹ جنوري ۱۹۴۸ جي رات جو
 يعني گولي لڳڻ کان وٺي ڪلاڪن کان نه گپت وقت اڳ
 مک ماريو يا هئا.

جي پراپتي ٿي نه سگهندي پر صرف سمجه سان نشڪار
ڪرم ڪرڻ وسيلي ئي اها ڪشمڪش آخر بدلجي اها
صورت ٿي وئي، جنهن ۾ جسر کي لڳاتار عذاب ڏيئي قربان
ڪرڻو پوئو، انهيءَ لاءِ ته آتما پورن ريت سوتنتر ٿئي. ۱۵۵

سنسار جي سڀني ڌار ۾ رهبرن جيڪو ستيه جو سنيهو
ڏٺو آهي انکي آءٌ مڃان ٿو. ۽ ڏٺيءَ وقت منهنجي سڌيو اهاڻي
پراپتا آهي ته مونکي بدنام ڪندڙن وروڌين خلاف منهنجي
آندڙ ۾ ڪڏهن به ڪروڙ جو پاڻو اُٿين نه ٿئي ۽ جي ڪٿي آءٌ
ڪنهن خونيءَ جي گوليءَ جو شڪار ٿيان به ته مک مان رام
چئي پنهنجي آتما پر ماتا کي سولي ڏيان. انت سمي منهنجي
حملي ڪندڙ خلاف جي ڪو بد سخن يا ڪاوڙ جو حرف
منهنجي مک مان اڪري نه پوءِ مان راضي رهندس جي
مونکي چلي ڪٿي ڪري ليکيو وڃي. ۱۵۶

سوال آهي ته مون منجهه اها سور من واري اهنسا آهي؟ فقط
منهنجي مرنڻو مهل ئي اها ڳالهه ظاهر ٿيندي. جيڪڏهن
ڪنهن منهنجو گهاٽ ڪيو ۽ مرڻ مهل دل ۾ حملي ڪندڙ
لاءِ ڏٺي کان خير گهر ٿي، مک مان رام جو نالو لکيو ۽ پنهنجي
من بند ۾ ايشور جي زندهه موجودگيءَ جي سرت هوندي
ته پوءِ ئي چئبو ته سورهن واري اهنسا مون ۾ هئي. ۱۵۷

آءٌ رفته رفته ٻڌيءَ ۽ شڪتيءَ هيٺ ٿي — هڪ هار ايل انسان
جيان ... مرڻ نٿو چاهيان. ڪنهن خونيءَ جي گولي شايد
منهنجي زندگيءَ جو انت آڻي ڇڏي. آءٌ ان جي آجيان
ڪندس. پر آءٌ سڀ کان وڌيڪ ائين ئي ٿو چاهيان ته شل
پوين پساهن ڪٽڻ سوڌو پنهنجو فرض ادا ڪندي آست
ٿي وڃان. ۱۵۸

آلجي مخالفت ڇو نه ٿئي ۽ اولهين ماڪن ۾ شايد ڳوٺن جو
 سمنان نه ڇا پر ويساهه به وڃايو هجي پر ۽ آڏو اڳيان سر
 تو جهڪايان ۽ مگر سندن مٿي ۽ پير خاطر به مان پنهنجي
 اندر هي آواز کي ڪنن نه ٻڌندس، جنهن آواز کي ”روپڪه“
 جو نالو ڏيو يا منهنجي ”اندرواي ببادي طبع جي زبرد“
 کڻي ڇڏو. منهنجي اندر به اهڙو ڪجهه آهي جو پنهنجي
 دل جي درد جي دائرن ڪرڻ لاءِ زور ٿو ڀرين. رڳو سچ پچ
 ڇا آهي سو مان ڄاڻان ٿو، اهو جو ڪجهه اندر به آهي ۽
 جنهن مولڪي ڪڏهن به پلايو پٺيلايو نه آهي سو مولڪي ڇڏي
 رهيو آهي نه ”ٺوڪي سڄي دلجا جي خلاف اڪيلولي سون، جي
 ٻيڻو نه پوي نه ٻيڻي وڃي. دلجا جي منهن به ڳوڙي اڀارڻ
 جو ساهس ڌارڇ پوءِ ڇاهي دلجا کڻي خورشوار نگاهن سان
 نه ٿو ڏانهن لهاريندي هجي. لڙي ۽ ٽپج. آلهي ۽ ننڍڙي ڇير
 تي ويسه ڪر ڇا تنهنجي هردي اندر راجمان آهي ۽ چوڻي ۽
 پنهنجي پٽي، سڄڻ مٿي، مڙي وٺي، صرف آهي جي
 ساک ڏي جنهن لاءِ ٿون ڄڻي رهيو آهين ۽ جنهن لاءِ مرڻو
 آئي.“ ۱۵۴

جيستاءِ منهنجي آتما، ڪا هڪڙي به ڪنهن جي پيرا يا
 ڪو هڪڙو به ناحق، لاچار ٻوس ٿي ويٺي ٿي سڌي، تهستاءِ
 اٽڪي سترش ڪڏاچت ٿي نه سگهندو. مگر مون لاءِ اهو
 ممڪن ٿي ڪئن آهي جو مان هڪ ليل، ڪڇو ڪمزور، ڊڪي
 جڻو هر هڪ ناحق ٿورو، ڪرائي سگهان يا جيڪا به مڃرائي
 ٿي سائونين جي دوش کان پاڻ آڇو ڪري سگهان. منهنجو
 روح هڪڙي طرف، نه صبر ٿئي اهڙي پاسي ٿو ڇڪير. انهن
 ٻيڻي شڪتن جي اثر ۽ عمل کان آڇائي ملي سگهي ٿي، پر
 اها آڇائي آهستي آهستي ۽ ڏکين منزلن طئي ڪرڻ سان
 حاصل ٿئي. ڪرم ڪرڻ کان ٺاري وارن سان موڪش

جي پراپتي ٿي نه سگهندي پر صرف سمجه سان نشڪام
ڪرم ڪرڻ وسيلي ٿي اها ڪشمڪش آخر بدلجي اها
صورت ٿي وئي، جنهن ۾ جسم کي لڳاتار عذاب ڏيئي قربان
ڪرڻو پويٿو، انهيءَ لاءِ ته آتما پورن ريت سوتلتر ٿئي. ۱۵۵

سنسار جي سڀني ڌار ۾ رهڻ جيڪو ستم جو سنيهو
ڏٺو آهي انکي آءٌ مڃان ٿو. ۽ ڏٺيءَ وٽ منهنجي سڌيو اها ئي
پراڻا آهي ته مونکي بدنام ڪندڙن وروڌين خلاف منهنجي
آندڙ ۾ ڪڏهن به ڪروڙ جو پاڻو آئين نه ٿئي ۽ جي ڪٿي آءٌ
ڪنهن خونيءَ جي گوليءَ جو شڪار ٿيان به ته مک مان رام
چئي پنهنجي آتما پر ماتا کي سونپي ڏيان. انت سمي منهنجي
حملي ڪندڙ خلاف جي ڪو بد سخن يا ڪاوڙ جو حرف
منهنجي مک مان اڪري نه پوءِ مان راضي رهندس جي
مونکي چلي ڪپي ڪري ليکيو وڃي. ۱۵۶

سوال آهي ته مون منجهه اها سور من واري اهنسا آهي؟ فقط
منهنجي مريو مهل ٿي اها ڳالهه ظاهر ٿيندي. جيڪڏهن
ڪنهن منهنجو گھات ڪيو ۽ مرڻ مهل دل ۾ حملي ڪندڙ
لاءِ ڏٺي کان خير گهرين، مک مان رام جو نالو نڪتو ۽ پنهنجي
من مندر ۾ ايشور جي زندهه موجودگيءَ جي سرت هوندي
ته پوءِ ئي چئبو ته سورهن واري اهنسا مون ۾ هئي. ۱۵۷

آءٌ رفته رفته ٻڌيءَ ۽ شڪيءَ هيٺ ٿي — هڪ هار ايل انسان
جيان ... مرڻ ٿو چاهيان. ڪنهن خونيءَ جي گولي شايد
منهنجي زندگيءَ جو انت آڻي ڇڏي. آءٌ ان جي آجيان
ڪندس. پر آءٌ سڀ کان وڌيڪ ائين ٿي ٿو چاهيان ته شل
پوين پساهن ڪٽڻ سوڌو پنهنجو فرض ادا ڪندي آسٽ
ٿي وڃان. ۱۵۸

آلجي مخالفت چو نه ٿئي ۽ اولهن ماڪن به شايد ڳڻڻ جو
 سمنان نه ڇا پر ويساه به وڃايو هجي — ۽ آءُ اڳيان سر
 ٿو جهڪايان — مگر سندن مٿي ۽ پير خاطر به مان پنهنجي
 اندر جي آواز کي ڪن به ٻڌائيندس، جنهن آواز کي ”روپڪ“
 جو نالو ڏيو يا منهنجي ”الدر وائي بنيادي طبع جي پير“
 کڻي چئو. منهنجي اندر به اهڙو ڪجهه آهي جو پنهنجي
 دل جي درد جي ڏانهن ڪرڻ لاءِ زور ٿو ڏي. اهو سمجھ
 ڇا آهي سو مان ڄاڻان ٿو، اهو جو ڪجهه اندر به آهي ۽
 جنهن مولڪي جڏهن به پلايو پٺيائو نه آهي سو مولڪي چئي
 رهيو آهي ته ”توڪي سڄي دنيا جي خلاف اڪيلو ئي سهڻ، جي
 بهيڻو به پوي نه بهي وڃي. دنيا جي منهن به گهروڙي ٺهاري
 جو ساهس ڌارڇ پوءِ ڇاهي دنيا کڻي خوار لڳاهن سان
 به ٿو ڏانهن ٺهاري هجي. نريءَ ٽيڇ. آهيءَ ننڍڙي چر
 ئي ويسه ڪر ڇا تنهنجي هڙدي اندر راجمان آهي ۽ چوٽي؛
 پنهنجي پٽي، سڄڻ مٿي، مڙي وٽي، صرف اٽي جي
 ساک ڏي جنهن لاءِ ٿون چئي رهيو آهين ۽ جنهن لاءِ مرڻو
 آئي.“ ۱۵۴

مستاءِ منهنجي آتما، ڪا هڪڙي به ڪنهن جي پڙا يا
 ڪو هڪڙو به لاحق، لاچار بهوس ٿي ويئي ٿي سندن، مستاءِ
 اٽڪي سنڌوش ڪڍاچت ٿي نه سگهندو. مگر مون لاءِ اهو
 ممڪن ٿي ڪئن آهي جو مان هڪ ليل، ڪچو ڪمزور، ڏکي
 جڙو هڪ لاحق ٿورٽ ڪرائي سگهان يا جيڪا به خرابي
 ٿي سائو ٿين جي دوش کان پاڻ آڇو ڪري سگهان. منهنجو
 روح هڪڙي طرف، نه حسرتي اٽي پاسي ٿو ڇڪير. انهن
 بنجي شڪتن جي اثر ۽ عمل کان آڇائي ملي سگهي ٿي، پر
 اها آڇائي آهستي آهستي ۽ ڏکين منزلن طئي ڪرڻ سان
 حاصل ٿئي. ڪرم ڪرڻ کان ناري وارڻ سان موڪش

ستيه ۽ پريم سندو هٿيار واقعي اُن کس ۽ هڪ ٿڪ آهي؛ رڳو اسان ۾ يعني اسين جيڪي ستيه ۽ پريم جا پوڄاري آهيون تن ۾ ڪجهه رولو آهي، جنهنڪري اسين اڄوڪي آپ گهاٽڪ جنگ جهڳڙي ۾ اچي اڙيا ۽ ڦاٿا آهيون. آءٌ لکري پنهنجي پاڻ جي پريڪشا وٺڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهيان. ۱۵۱

آءٌ پنهنجيءَ جيون ۾ ڪيتريئي ڪنن آزمائشن منجهان لنگهيو آهيان. مگر پائيا ٿو ته هيءَ آزمائش ڪنور ۾ ڪنور ٿيڻي آهي. ڀلي ٿئي. جيتري گهڻي ڪنن ٿيندي اوترو ئي آءٌ ايشور کي اوڏو ايندس ۽ اُلهيءَ ايشوري سنگ مان، هنجي انت ديا ۾ منهنجو نشچو ويندو وڌندو ۽ گهرو ٿيندو. ڄاڻا ٿو ته جيترو آزمائش وڌيڪ وقت هلي اوترو ئي اُن ۾ منهنجي ڀلائي آهي. ۱۵۲

جيڪڏهن آءٌ پورن پرش هجان ها ته آءٌ مڃا ٿو ته هوند پاڙيسرين جي ڏکڻ ڏولاون جو اُنيو ئي ڪين ٿيهر ها جئن هن وقت ٿيهر ٿو. پورن پرش جي حالت ۾ پاڻ آءٌ جيڪر اُلهنجا برا حال محسوس ڪريان، تنجو علاج اُڀاءُ ڏسيان، ۽ پاڻ ۾ جو اٿل ستيه سمائل هجيهر تنهن جي زور تي هوند ڪين تنجي پيروي ڪرڻ لاءِ مجبور ڪريان. مگر اڃا ته آءٌ فقط ڏٺو ٿو ڏسان پيو، جئن ڄڻ ڪنهن شيشي منجهان ۽ تنهن ڪري اڳلن کي نشچي ڪرائڻ ۾ ڀلي چال ۽ محنت ڪم آڻڻي پوي ٿي ۽ پوءِ به هر حالت ۾ سوڀارو ڪين ٿو ٿجي. ... آءٌ جيڪر گهٽ انسانيت وارو انسان ليڪجان جيڪڏهن ديش ۾ قهليل نورٿ ڪرڻ جهڙيءَ درگتيءَ جي سموري ڄاڻ هوندي به لکها ٻي زبان ڀارت واسين جي ڪششن ڪليشن لاءِ احساس نه هجيهر. ۱۵۳

آءٌ دنيا اڳيان ظاهر ڪرڻ ٿو گهران، پوءِ چاهي ڪيتري به

هار چئسي، پر ان اُنادي اٿل نير جي حرڪت نه. ۱۵۰

منهنجي پرملائ هوندي به ديش جو ورهاڱو ڪيو ويو. انڪري
 منهنجي دل کي چوٽ رسي آهي. جنهن نموني اهو ورهاڱو
 ڪيو ويو تنهن مونکي پاڻ وڌيڪ دڪ ڏنو آهي. هاڻوڪي باه
 جي پٺيت کي اُچيائڻ جي ڪوشش ۾ مون ڦڙل ڪيو آهي ته
 ڪهندس ڳهندس، يا مولدس. آءٌ ڇٽو پنهنجي وطنين جو
 ڳيڙ ڳيرو آهيان ٻيڙو ئي ماريءَ منس جانيءَ جو، ڇاڪاڻ ته هر هڪ
 منس جي هڙدي ۾ پرمالما جو واسو آهي ۽ انسان ذات جي
 شيوا ڏٺارن ئي آءٌ ڇيئون جي ميان ۾ ميان ۾م پڌ جي پراپتيءَ
 جو ڪانڪي آهيان. اهو سچ آهي ته جيڪا اهنسا اسان آزمائي
 سا بلبلن جي اهنسا هئي يعني اها اهنسا ئي ڪانه هئي. مگر
 مان پئين سان چوندس ته گهٽ ۾ گهٽ اها اهنسا نه هئي
 ها مون وطنين کي ٽٽائي ۽ ائين به ڪينهي ته ڪو مون اهنسا
 وارو هٿيار اڳيان ان ڪري پيش ڪيو ڇاڪاڻ ته هولبل، بي وس،
 بنا هٿيار هئا، يا فوجي سکيا ورٽل نه هئن، پر ان ڪري پيش
 ڪيم ڇاڪاڻ ته انڀاس جي اڀياس مونکي اهوئي سبڪارو
 آهي ته ڏڪار ۽ هٿس، پوءِ چاهي اهي ڪهڙي به ڀلي ۽
 شالدار ڪارڊ لاءِ ڇو نه استعمال ڪبا هجن، سي سواءِ ساڳين ئي
 وڪارن جي ٻيو ڪي ڪين ٿا پيدا ڪن. ۽ صلح سالت آڻڻ
 بدران اٿلڻ اٿڪي جوکي ۽ خطري ۾ ٿا وجهين. اسانجي دشمن
 منين ۽ منتن مهالماڻن جي پراجين روايت کي حس هجي جو
 جيڪڏهن ڪو ورڻو ڀارت کي مليل آهي جو سنسار سان
 وندي وراهي سگهي، ته اهو آهي ڪميا ۽ اهنسا ۾ لڳڻ جو
 ڀارت جي لاءِ سچ پچ هڪ قابل مٽر املاڪ آهي. مونکي پورن
 وشواس آهي ته ايندڙ وقت ۾ ڀارت، اٿلڻ جي ايجاد ٿيڻ
 سان دنيا جيڪو ناستيءَ جو خطرو سر تي آندو آهي، تنهنجي
 لاف اٿي ٽڪرائڻ لاءِ اهو پنهنجو ورڻو ضرور ڪتب آڻيندو.

پناشڪت ڪوشش ۾ آهيان ته ائين ڪريان. پر منهنجي سرس ۾ سرس سمڙي به ڇي ٿوري ٿي؟ مان بيوقوفن جي بهشت ۾ ته نٿو رهان؟ هن نشتل ڪوچ ۾ لوڪن کي ڇو چوان ته منهنجي پٽ وٺو؟ اهي پورا پورا جوڳا سوال آهن. منهنجو جواب به بلڪل سليس آهي. مان ڪنهن کي ڪونه ٿو چوان ته منهنجي پيروي ڪريو. هر ڪنهن ٺر ٺاريءَ کي پنهنجي اندرئين آواز کي منهنجي گهرجي. جيڪڏهن ڪنهن ٺر ٺاريءَ کي ٻڌڻ لاءِ ڪن ڪنهن ته هو يا هوءَ جيڪي ڀلي ۾ ڀلو ڄاڻي سو ڪري. مگر ڪنهن به صورت ۾ هو يا هوءَ رڳو وانگر پين جو نقل نه ڪري.

هڪڙو ٻيو به سوال اڪثر ڪري پڇيو ويندو آهي: ”جيڪڏهن اوهان کي پڪ آهي ته ڀارت ڀليل راه ورتي آهي، ته پوءِ اوهين گهٽ ۾ گهٽ ڏوهارين سان شامل ڇو ٿا ٿيو؟ اوهين پنهنجي اڪيلي سر ڇو نه ٿا ڪو ٻڙو ٻاريو؟ ويسه ڌاريو ته جي اوهين صحيح آهيو ته اوهانجا اڳيان دوست ۽ پوئلڳ اوهان کي ڳولهي اچي لهندا؟“ مان اهو بلڪل پورو ۽ واجبي سوال ٿو سمجهان. انجي ورتو ۾ مون کي بھف ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪرڻ گهرجي. ايترو چئي سگهندس ته منهنجو اهنسا ۾ نشو و نما هميشه جيان پڪو پختو آهي. شايد ائين هجي ته منهنجي رڻا جي ريت ۽ وڏي عيبدار هجي. اهڙي مونجهاري منجهه پاڻ کي راه ڏيکارڻ کان پراڻا ۽ آزمايل مثال به هڪيا آهن؛ مگر جڳائي ته ڪنهن کي به ڪل جيان قدم کڻڻ نه گهرجي. تنهنڪري آءٌ پنهنجن سڀني صلاحڪارن کي چئي سگهندس ته ڌيرج ڪن، بلڪ منهنجي انهي وشواس ۾ ڀاڱي ڀائي ٿين ته هن دردي دنيا لاءِ اهنسا جي سوڙهيءَ پر سڌيءَ سنوائيءَ راه تان هلڻ ڌاران ٻيو ڪو چارو ڪونهي، نڪا آميد. مون وانگي لکها ماڻهو هوندا جي پنهنجيءَ جيون ۾ ستيه کي ثابت ڪرڻ ۾ سوڀارا نه ٿيا هجن مگر اها انهنجي

حسوس ۾ ڪڙي اهڙي ۽ اوسا ٿئي ٿي جڏهن منس کي
 مڃان ٿي ظاهر ڪري ڪم ڪري ڏيکارڻ ۾ آيو ۽ پوءِ پوءِ ٿي اهي
 مڃان وڃي پڌرا ڪرڻ جي ۽ ضرورت ٿي ڪا به ٿي. ان
 حالت ۾ رڳو وڃي ڪم ڪرڻ آهي ۽ پنهنجو اثر ٿا ڏيکارڻ،
 انهن کي اها شڪتي حاصل ٿي وڃي ۽ پوءِ ان منس جي حالت
 ۾ ظاهر ڪم ڪم ۾ ڪرڻ ۽ سچ پچ ڪم ڪم آهي. ... منهنجي
 ڄاڻوڙ ۽ انهيءَ ٿي ڏس ۾ آهي. ۱۴۹

دل ۾ جي ڪم کان وڌيڪ ڪم کان موليٰ ڪم ڪم سوال
 پڇيو ويو آهي منهنجي جي جواب ڏيڻ جي ڇا هلاڪو ۽ ڪوشش
 ڪرڻ. اهو هيءَ آهي: ”اوهانجي پنهنجي ٿي ماڻهن منجهه
 راجستڪ ڏين طرقي پنهنجي راجستڪ مڃڻ لاءِ هئا
 جو استعمال وڌي ويو آهي. تنهن لاءِ اوهانجي ڇا چوڻو
 آهي؟ ڇا برطانوي راج کي ختم ڪرڻ لاءِ ٿين وڃن لاءِ
 اها جي ساڌن جو اهو نتيجو آهي؟ اوهانجو اها وارو
 پيغام پيو ٿو، دل ۾ اها ڪارڪردگي؟ مون پنهنجي مڃڻ
 جي ڏي مڃان جي اظهار جو چوڻو ٿو ۽ پنهنجي مڃڻ ۾
 ڏنو آهي.

جواب ۾ موليٰ ۽ اها جو پوءِ پنهنجو ڏي وڃي قبول
 ڪرڻو پوندو. مان اڳتي چئي چڪو آهيان ۽ گذريل ٿين
 سالن ۾ منهنجي اها جي صلاح ڏي ڪم ڪم بل ڪم لوڪن
 واري اها هئي. هاڻي اهو اثر لک آهي يا نه ٿين لاءِ
 يا امن ٿي. وڌيڪ ايترو به قبول ڪرڻ گهرجي ۽ اهڙي
 اها بدام ڪم ۾ ڪارڪردگي ٿي سگهي. بلوچن واري
 اها جو پارٽي کي ۽ ڪو آزمودو ٿي ڪو ٿي. پارٽي اها
 ساڳي ڳالهه ڏيکارڻ مان ڪيڙو سڏ ۽ پٽن واري اها
 دل اندر ڪم مڃان ٿي شڪتي آهي. منهنجي ٿي اها آهي
 ۽ منهنجي ۽ وڌيڪ منهنجي ٿي ان جو اظهار ٿي. هاڻي

اسانجو اڳوان ٿي اچي ها ته اسين هن کي سڃاڻون مڃون ٿي
 ڪين ها ۽ اسين جيڪر هن کي غلام وڃي وهڻ لاءِ مجبور
 ڪريون ها. ٿي سگهي ٿو ته جيڪو مون کان پوءِ ايندو سو
 وڌيڪ ٻورن هوندو ۽ اوهين هنجو سندس سٽي سگهو. ۱۴۴

جڏهن مون پهرين ٻڌو ته هڪڙي اٽو ٻر ”هروشما“ جو سارو
 شهر ليست ٿا ٻوڏ ڪري ڇڏيو تڏهن منهنجي سر ٻر جي هڪڙي
 به مشڪ نه چري هئي. اٽلندو پاڻ کي چيو هوم ته ”هاڻي به
 دنيا آهنسا نه اپنائيندي ته منس جاتيءَ جو آپ گهاٽ يقيني
 آهي.“ ۱۴۵

آءٌ ڪو دنيا جي جهجهن ڪمرن تي ڪا فتويٰ نٿو ڏيان.
 آءٌ پاڻ اٻڙن آهيان. مون کي پاڻ لوڙ آهي لوڪن جي
 سهن شڪتيءَ ۽ ادار دليءَ جي، تنهن ڪري ئي آءٌ دنيا جي
 اوڻاين کي برداشت ڪندو اڃان جيستائين ڪ دنيا سان سڃاڻ
 سان بحث مباحثو ڪرڻ لاءِ مون کي ڪو موقعو ملي وڃي يا
 اهو پيدا ڪريان. ۱۴۶

جڏهن آءٌ ٻرائي ڪرڻ لاءِ آسمرت بٽس ۽ الهيءَ اوستا کي
 رسندس جنهن ۾ منهنجي ويچار سنسار ۾ هڪ ڀل پو به ڪنهن قسم
 جو غرور يا ڪوڙاڻ نه ٿي گهڙي، تڏهن ئي ۽ نه اڳي، منهنجي
 آهنسا ساريءَ دنيا جي سڀني دٻن کي هلائي سگهندي. ۱۴۷

جيڪڏهن ڪو ايشور ۾ سمپورڻ ريت سمائجي ساڻس هڪ
 ٿي ويو آهي، ته پوءِ هن کي ڪي به ڀلو ۽ ٻرو، جيت ۽ هار
 ايشور کي سونپي راضي رهي ۽ ڪنهن به ڳالهه جي پرواهه نه
 ڪري. مان سمجهان ٿو ته آءٌ الهيءَ منزل کي ڪين رسيو
 آهيان ۽ تنهن ڪري، منهنجو آدم اڌورو ڇڻبو. ۱۴۸

نه زلده خواه مري ويل منس جي ٻوڄا نه ڪجي. مگر ٻوڄا ڪجي ٻورلتا جي، نجا پائجي ٿي جڙو پرميسور ۾ جنهن کي ”ستيه“ ڪري ٿو جاڻجي. لڏهن پٿرن اهڙي سوال اٿندو ته ٿوئن جو پاڻ وٽ رکڻ جنهن ۾ ڪا خاص خوبي ڪانهي، ٻوڄا جو نمونو ڪجهه ڇا؟ هن کان اڳ به پنهنجي لکيتن ۾ ائين ئي چيو اٿم: تنهن هوندي به ان رواج کي روا رکڻ ٻئي ڏٺو اٿم جو جيتوڻيڪ اُلبس مهانگو ڦٽس آهي پر نه به پردوش يا معصوماڻو ٿي چٽو، يعني منجهائينس ڪو هرج ڪونهي. مگر ڇڪڻن مٿي ذڪر ڪيل رواج کي سڏي طرح يا اٿسڏي طرح ٿورو ئي به همتاير نه منهنجي اها برداشت ڪل جهڙي ٿي ٻولي ۽ پڻا لئساڪار. ڇڪڻن ان مندر جو مالڪ منهنجي مورتي هٿائي مندر جي جاء کي ڪٽڻ جو مرڪز بڻائيندو جتي غريب عوصي اجوري سان، نه ڪي ببا ٿر پائي ۽ ڪاڻر پچندا ۽ ڪتهدا ۽ سڀ گذر پائيندڙ ٻڙجي ويندا، نه پوءِ منهنجو دل جو بار هلاڪو ٿيندو جا ڳالهه مون کي وڻندي. اهائي گهڻا جي سکيا جي عملي صورت لکي ۽ سڄي ٻوڄا گهڻا جي به نه منهنجي نه.

۱۴۳

منهنجون اوڻايون ۽ ٺاڪاميايون مون لاءِ اهڙيون ئي ايشور وٽان مليل وردان آهن، جهڙيون منهنجون ڪاميايون ۽ لافتون، ۽ اهي ٻئي وردان هن جي چرلن ۾ سمرپن ڪريان ٿو. اهڙي ڳري ٽيري لاءِ مون جهڙي اڀورن هٿيار کي جو چولدي ها؟ مان سمجهان ٿو ته هن جاڻي ٻجهي ائين ڪيو. هن کي لکها مڪين، بي زبان لوڪن جو ڪارج ڪرڻو هئو. ڏک پورن برش هنن لاءِ نر آسانيءَ جو باعث بڻجي ها. حڏهن هنن ڏٺو ته هڪڙو منجهائين ٿي سندن جيان عبدال شخص آهي. جو احساس ڏانهن قدم وڌائي رهيو آهي لڏهن کين نه پنهنجي سامريءَ ۾ وشواس ٿيو. هڪڏهن ڪو ڪامل انسان

نه هنيو اٿر. مون لاءِ ايترو ڪافي آهي ته ان تي س
ڪريان ته جيڪي ڪجهه پنهنجو فرض ٿو سمجھان تنهن
ڪرڻ به وسان نه ٿو گھڻاين. ۱۴۲

مون هڪڙي خاطوءَ جي موڪليل اخبار جي ڪاٺيل ٽڪ
پڙهيو ته هڪ هنڌ هڪڙو مندر جوڙيو ويو آهي جتي من
جي مورتِيءَ جي پوڄا پيئي ٿئي. انهيءَ کي مان بت پرست
جو هڪڙو گندو نمواو ٿو سمجھان. جنهن شخص اهو مندر
جوڙايو آهي تنهن غلط استعمال ڪري پنهنجا پئسا وڃايا آهن
جي ڳوٺاڻا اُتي ڇڪجي ٿا اچن سي گمراه ٿيل آهن ۽ منهن
جي انهيءَ به بي عزتي ٿيل ئي سمجهي، جو منهنجي سموري
جيوت جو مسخريءَ وارو ڇٽ گويا انهي مندر ۾ ڇڏيو ويو
آهي. شيوا پوڄا جو آرٽ جيڪو مون ڏٺو آهي سو ڦيرائي
بگاڙيو ويو آهي. ڪٿن واري چرخي جي پوڄا انهيءَ ۾
آهي ته گذران لاءِ اهو هلائيندو رهجي يا سؤراج کي اوڏو
آڻڻ لاءِ قرباني طور هلائجي. گيتا جي پوڄا ڪا طوطي وانگي
ڀات ڪرڻ سان ٿئي ٿي بلڪه انجي سکيا تي عمل ڪرڻ سان
گيتا جو ڀات ڇڏو ۽ نيڪ آهي ئي تڏهن، جڏهن انجي سکيا
تي هلڻ لاءِ ان ڀات مان واهر ملي. جيتري قدر ڪنهن منش
جي پيروي ڪري سگهجي اوتري قدر اها سندس پوڄا چڻبي
۽ اها پيروي به نه سندس ڪمزورين جي بلڪه سگهه ۽
ساموئيءَ جي هجي. هندو ڌرم کي ذليل ٿو بڻائجي جڏهن
نڪي هيٺ لاهي هڪ زنده انسان جي مورتِيءَ جي پوڄا
جي سطح تي ٿو آڻي. سندس مرتبوءَ کان اڳ ڪنهن به
ش کي نيڪ چئي نٿو سگهجي. مرتبوءَ پڇاڻا به هو نيڪ
۽ شخص لاءِ ليکبو جو مڃي ٿو ته هن ۾ ڪي خاص چڱا
هئا. حقيقت ۾ فقط ايشورئي آهي جو منش جي اندر جو
جاڻي ٿو ۽ تنهن ڪري صحيح سالم راه اها آهي ته ڪنهن

وڪاس ٿيو مگر پنهنجي پاڻ جي حق ڪا ڄاڻ هئڻ. انهن نه هائڻي به پوريءَ طرح پاڻ سڃاڻڻ جي دعويٰ ڪن ڏکڻ، پر ايتري رڪ اثر نه اچي ڪان هائڻي پاڻ کي وڌيڪ سڃاڻڻ. ورهين جا ورهيه هو مولڪان پري رهيو ۽ هنجي لپهاڻ ۽ سڪيا سموري منهنجي هٿن ۾ هئي ڪانه. اهوئي ڪارڻ آهي جو هو الڳ آزاد ۽ چيڪ چٽو رک ڇڏيو ويو. هن کي منهنجي خلاف هميشه شڪايت اچائي هوندي آهي نه مون هن کي خواه هن جي پائڻن کي انهيءَ ڪارڻ مٿان گهروڙي ڇڏيو جيئن کي غلطيءَ کان مان خلق جي ضرورتي سمجهي رهيو هوس. منهنجا ببا پٽ به گهڻي ڀاڱي ساڳيءَ طرح ئي مولڪي ڏوه ڏيندا آهن، پر البت هڪجي هڪجي، مگر انهن مولڪي وڏيءَ دل سان معاف ڪيو آهي. منهنجو وڏو پٽ نه سڌو سئون شڪار ٿيندو رهيو منهنجي تجربن يا زندگيءَ ۾ ڪم وڌڻ بنيادي غيرقاربن جو، جنهنڪري اهي نه هڪڪان ورن ٿي ٿيون، ۽ جي هڻ منهنجون وڏيون ڀلون ڪري ٿو ليکي. انهن حالتن هيٺ آءٌ ميانور نه پنهنجي پٽ کي هٿان وڃائڻ جو ڪارڻ مان ئي آهيان، ۽ نه هڪڪري، اها ڳالهه صر سان سڃاڻ سگهيو آهيان. پر تڏهن به انهن جوڻ ڊرسٽ نه ٿيندو نه مان هڪجي بند ويل ٿو سمجهيان، ڇا لاءِ نه منهنجي ڏهڻيءَ ڊر سڌاءِ اچائي ويئي آهي نه هو شل هڪجي ريت رهن جي غلطي ڏيکاري ڪمارڳ تان هٽائي، ۽ مولڪان هنجي شيوا ڪرڻ ۾ جي به خطائون ٿيون آهن سي بخشي. منهن جو اهو ڀڪو نچو آهي نه انسان سپاويڪ يا ذاتي طور وڌارو ڪرڻ يا مٿي چڙهڻ چاهيو ٿو نه هڪڪري مون اميد پاڪل ڪانه وڃائي آهي نه ڪنهن ڏينهن، غلطي ۽ اڻاڻپ سڏي نه مان هو ضرور ڄاڳي آندو. اهڙي ريت هو منهنجي انسا جي تجربن واري ميدان جو هڪ الڳ آهي، انهن ۾ سڌارو ٿيندس يا نه ۽ ڪڏهن، سو ڄاڻڻ لاءِ ڪڏهن به مٿو

آتم - پر چيه

عجيب ڄاڻ هئي. جئن ڏکڻ ائفريڪا
مهندو هوس، اتي پنڌاري استرين سان گهيريل هوند
ون. ياد رهي ته سيگانءَ آشرم ۾ ڪٿي به لويڪلائي
جيڪڏهن استرين ڏانهن نفاڻي ڇڪ هجي ته پوءِ ايتري
ت آتم جو هڪ کان وڌيڪ زالون پرڻجان. پر ٻڌن بنان
چوٽ ڇڙواڳ واري پيار - ڳجهي چاهي ڪٿي ڪلائي - ڪي
مان ڪين مڃان. اهڙي ڪٿي ڪلائي پيار ڪي مان ڪٿي
جهڙو پيار ڪري سمجهندو آهيان. اهڙو لک ڇپ وارو پيار
ڪاٽر پٽو پڻ آهي.

۱۴۱

هڪڙي خاطوءَ لکيو ته ”اوهان پنهنجي پٽ کي به پنهنجي
نشئي پٽالڊر هلائڻ ۾ گٽا آهيو، تنهنڪري اوهان لاءِ ڇڏو
جيڪڏهن ڪين ٿئي ته پهرين پنهنجو گهر ٻڌڻي ڪافي سمجهو؟“
اهو هڪ طعنو سمجهيو وڃي، پر آءٌ ائين نٿو سمجهان.
هو سوال ٻيو ڪو اٿاري تنهن کان اڳ اهو مولڪي خود
چڱيو هئو. مان پٺر جنمن ۽ وري جنم وٺڻ واري سدالت
۾ مڃيندڙ آهيان. اسانجون مڙيئي مٿا چاريون ۽ سنبند آهن
سڪارن جو نتيجو آهن جي اسين اڳين جنمن مان ڪٿي ٿا
ن. ايشوري لير اگر آهن ۽ ٻي انتها کوچ جي وشي ۽
ڪوبه آهنجو آلت لهي نٿو سگهي.
س پنهنجي پٽ جي حالت کي به مان الهيءَ درستيءَ سان ٿو.

هڪ ڪيٽ جو مون وٽ جنم وٺڻ تنهن کي هن خواه اڳئين
جي اٺن ڪرمن جوئي نتيجو ڪري ليکيندس. منهنجو
پٽ ان وقت ڄائو جڏهن ڪام آند ۾ ڇت چريو هوم.
نسواءِ جئن هو پٽي وڌيو ۽ وڌڙو ٿيو. تن منهنجو به پٽ.

کان آزاد ٿيس جنهن عَوسَ جو پورا ٿو هڪئي ڪرڻو ٻوڏو هئو.
 جهڙي ۽ ڪشش مولڪي پنهنجي ۽ استريءَ ٿي ڪئي ٿيڙڪ مولڪي
 ٻيءَ ڪنهن به استريءَ ڪڏهن نه ڪئي. سندس پتي ٿي
 ڏاڏس ايتري قدر وفادار ٿي رهيس ۽ پنهنجي ماما اڳيان
 جو ٻون ڪيو هوم ٿيڻ ٿي اهڙو ٻورو ۽ سچو، جو ٻئي
 ڪنهن به استريءَ جو غلام ٿيان ٿي چو. مگر جنهن
 اڄهڻ ريت مان ٻوهڻچو ڏانهن چڪي ويس ٿي
 مولڪي استري ”منش جي ماما“ واري روپ ۾ ڏيکاري...
 منهنجي ٻوهڻچو پالنا جو ڪو ڌرمي ٿيڻ سان ڪوبه واسطو
 ڪونه هئو. جنهن جو موقعو ٿيو ٿي، ضرورت آهر پاڻ لاءِ
 پنهنجا پير ٿي لاهير. باقي اٿس ڪڏهن به نه مڃيو اٿم نه
 ٻوهڻچو پالنا لاءِ استريءَ جانيءَ سان هر طرح جي لڙه وڃڻ
 توڪ ڪرڻي آهي. زال ذات سان سڀ ڪنهن قسم جي
 لڙه وڃڻ، پوءِ چاهي اها ڪهڙي به ٿي ٿيڻ جو نه هجي،
 ٿيڻ کان ٻوهڻ ڪرڻ لاءِ جا بندش ڪئي وڃي ٿي سا
 زبردستي ۽ وڏائي وڏي وٺي آهي، جنهن کي زندگي لاءِ
 مير ڪا ضرورت ۽ قيمت آهي. ٿيڻ ڪري سڄا
 ڪاريه به سياروڪ ميل ملاقات وارن لڳائين ٿي بلڪل بندش
 ٻل ڪانه هئي. اڳي به مون ڏٺو هئو ته ڏکڻ ائريڪا ۾
 ڪيترن ئي يورپي الڳ هندوآسي بيمرن جو وشواس پالڻ
 ٻڌي بيو عوس ۽ ڪڏهن ڏکڻ ائريڪا ۾ هندوآسي بيمرن کي
 ڪوٽ ڪير نه سونه ٿاڙمالي ڇاڇيل ۾ اچي ٿيڻ وٺن ٿيڻ
 ائين مڙهي ۾ مان به ائين سئون هڪڙو عوس. مون سڄي
 ڪيو ته استريءَ جانيءَ جي شيوا لاءِ مون ۾ خاص طرح جوڳنا
 هئي. قصي کي ڪٿائو (هو قصو مون لاءِ نه دل لڳائيندڙ
 آهي) — ٻارڻ ڏانهن موٽڻ سان ئي مون ڏٺو ته ٻارڻي (ستري
 سان هڪ ئي ويڙ ۾ ويڙ ٿي ڪانه لڳر. سندن دليون جو
 سون ٿي ۽ سا ٿيڻي ٿي ٿيڻي، سا مون لاءِ هڪ دلپند

آتم - پوڄيه

جنهن اهنسا جي مٿي جو دليلن سان ثابت ڪيل ٻنهي لاءِ ميسر ڪيو. ٽاسٽاءِ ڏکڻ ائفريڪا واريءَ منهنجيءَ لاءِ آسپس ڏني هئي اگرچ ان وقت اها تحريڪ اڃا ۾ هئي ۽ جنهنجي عجيب وڪاس بابت اڃا ڄاڻ نه هوندي هئي جنهن مون ڏانهن لکيل پنهنجي خط ۾ اولياءَ و اڳڪٿي ڪئي هئي ته مان هڪ اهڙيءَ هلچل جي اڳو ڪري رهيو هوس جا جڳت جي پائمال ٿيل لوڪن ”لکئي لوح قلم“ موجب اميد ڀريو سندس آڻڻ واري هئي سو اوهين ڏسندا ته مون کي هاڻوڪو ڪن ڪاريه هت دشمنيءَ جي پاڙ وڃان هيءَ هاڻوڪو ڪن ڪاريه هت نه ڪينو آهي. ڏکر ڪيل ”ان ٿو دس لاسٽ“ پستڪ جي سنيهي کي گرهن ڪرڻ ۽ جذب ڪرڻ پڇاڻا ”فاسٽ واد يا نازي واد“ جنهنجو مٿو آهي شخصيت ۽ اُلجي آزادگي کي ڊٻائڻ، تنهنڪي پسند ڪرڻ جو ڏن موٽي مڙهي نه سگهندو. ۱۴۰

هن زندگيءَ ۾ مون پنهنجا ڪي به ڳجهه ڀاڻوت ڪين رکيا آهن. مون پنهنجون ڪمزوريون پٽي قبوليون آهن. جيڪڏهن مان وشيءَ يوڳ ڏانهن مائل هجان ها ته مان اهڙي ڳالهه باسڻ جي به همٿ رکان ها. پنهنجيءَ پٽيءَ سان به ڪامي سڀنڌ لاءِ جڏهن مون ۾ نفرت زور ورتو ۽ پاڻڪي پورو پورو آزمائي چڪو هوس تڏهن وڃي ۱۹۰۶ع سال ۾ ٻوهر چريه جو ٻون ڪير ۽ سو به ڏيس سڀوا ۾ بهتر نموني ۾ پاڻڪي اڀرن ڪرڻ خاطر. انهيءَ ڏينهن کان ئي وٺي منهنجي کلي ڪلائي جيون روع ٿي. ... ۽ انهيءَ ڏينهن کان جڏهن ٻوهر چريه ورت شروع ڪيو. اسانجي آزاديءَ جو به آرٽ ٿيو. منهنجي پٽي ستنتر ۽ منهنجي سندس ڌڻي مالڪ هئڻ جي اختياريءَ کان ڪل آجي ۽ مان به پنهنجي نفساني هوس جي غلام ۽

آيو آهيان، تنهن ۾ ٿي سمائيل آهي؛ مگر اوهين تنهن کي ”گاندو باد“ نه سڏيندو جو نه ان ۾ ڪوبه ”واد“ يا ”ڀڳو“ آهي ئي ڪونه. ان لاءِ ڪوبه نٿو چڙو ساهت يا ٻر چار گهريل نه آهي. منهنجي ويچار آهي ته هي وڙو ۾ شاسترن مان ٻر مان به ٻيڻ ڪيا ويا آهن مگر پنهنجي ڳالهه ۾ اڳي کان ئي وڌيڪ بڻيو بهي ويو آهيان ته ڪي به ٿي پري سٿي کي سڀاڻو نه آهي. جيڪي منهنجي ڏسل سلسل ۾ سڄي اصولن کي مڃين ٿا سي انهن جي ٻروڙي پوئواري ڪڙن سان ئي ٿي جو ٽهلاءُ ڪري سگهن ٿا. لوڪ منهنجي ڪٽڻ جي چرخي تي ڪل ڪاسي ڪري رهيا آهن ايتري قدر جو هڪڙي ڪڙي لڪتڻ ۾ اٺن نه چئي ڏو نه ڪڏهن مان مولدس، ٽڏهن اهي چرخا منهنجي چڪا جي اڳن سنسڪار لاءِ ڪتب ايندا. تنهن هوندي به چرخي ۾ منهنجو ٻرون لڳو گهٽيو نه آهي. چڙو پستڪن ڏٺارن دلها کي ڪٽڻ پٿرن ڪرايان ته منهنجي سموري چوڙجڪي ستار جي چڙا هٿس ۾ ڪٽل آهي؟ صرف منهنجي چوڙن ئي ٻرمان سان اهو ثابت ڪري سگهندي. ۱۳۹

اوهان مولڪي ٿوروءَ جي روپ ۾ هڪڙو آچار به ڏنو آهي، جنهن ”سَوَٽَ نافرمانِي جي ڪرٺو“ تي پنهنجي لکيل مضمون ڏٺارن، جيڪي مون ڏکڻ ائيرڪا ۾ پئي ڪيو تنهنڪي وڌيڪ ريت سان سڏ ڪري ڏنو آهي. ۱۴۰

۱۴۰

۱۴۱

۱۴۲

۱۴۳

۱۴۴

۱۴۵

۱۴۶

۱۴۷

۱۴۸

۱۴۹

۱۵۰

۱۵۱

۱۵۲

۱۵۳

۱۵۴

۱۵۵

۱۵۶

۱۵۷

۱۵۸

۱۵۹

۱۶۰

۱۶۱

۱۶۲

۱۶۳

۱۶۴

۱۶۵

۱۶۶

۱۶۷

۱۶۸

۱۶۹

۱۷۰

۱۷۱

۱۷۲

۱۷۳

۱۷۴

۱۷۵

۱۷۶

۱۷۷

۱۷۸

۱۷۹

۱۸۰

۱۸۱

۱۸۲

۱۸۳

۱۸۴

۱۸۵

۱۸۶

۱۸۷

۱۸۸

۱۸۹

۱۹۰

۱۹۱

۱۹۲

۱۹۳

۱۹۴

۱۹۵

۱۹۶

۱۹۷

۱۹۸

۱۹۹

۲۰۰

۲۰۱

۲۰۲

۲۰۳

۲۰۴

۲۰۵

۲۰۶

۲۰۷

۲۰۸

۲۰۹

۲۱۰

۲۱۱

۲۱۲

۲۱۳

۲۱۴

۲۱۵

۲۱۶

۲۱۷

۲۱۸

۲۱۹

۲۲۰

۲۲۱

۲۲۲

۲۲۳

۲۲۴

۲۲۵

۲۲۶

۲۲۷

۲۲۸

۲۲۹

۲۳۰

۲۳۱

۲۳۲

۲۳۳

۲۳۴

۲۳۵

۲۳۶

۲۳۷

۲۳۸

۲۳۹

۲۴۰

۲۴۱

۲۴۲

۲۴۳

۲۴۴

۲۴۵

۲۴۶

۲۴۷

۲۴۸

۲۴۹

۲۵۰

۲۵۱

۲۵۲

۲۵۳

۲۵۴

۲۵۵

۲۵۶

۲۵۷

۲۵۸

۲۵۹

۲۶۰

۲۶۱

۲۶۲

۲۶۳

۲۶۴

۲۶۵

۲۶۶

۲۶۷

۲۶۸

۲۶۹

۲۷۰

۲۷۱

۲۷۲

۲۷۳

۲۷۴

۲۷۵

۲۷۶

۲۷۷

۲۷۸

۲۷۹

۲۸۰

۲۸۱

۲۸۲

۲۸۳

۲۸۴

۲۸۵

۲۸۶

۲۸۷

۲۸۸

۲۸۹

۲۹۰

۲۹۱

۲۹۲

۲۹۳

۲۹۴

۲۹۵

۲۹۶

۲۹۷

۲۹۸

۲۹۹

۳۰۰

۳۰۱

۳۰۲

۳۰۳

۳۰۴

۳۰۵

۳۰۶

۳۰۷

۳۰۸

۳۰۹

۳۱۰

۳۱۱

۳۱۲

۳۱۳

۳۱۴

۳۱۵

۳۱۶

۳۱۷

۳۱۸

۳۱۹

۳۲۰

۳۲۱

۳۲۲

۳۲۳

۳۲۴

۳۲۵

۳۲۶

۳۲۷

۳۲۸

۳۲۹

۳۳۰

۳۳۱

۳۳۲

۳۳۳

۳۳۴

۳۳۵

۳۳۶

۳۳۷

۳۳۸

۳۳۹

۳۴۰

۳۴۱

۳۴۲

۳۴۳

۳۴۴

۳۴۵

۳۴۶

۳۴۷

۳۴۸

۳۴۹

۳۵۰

۳۵۱

۳۵۲

۳۵۳

۳۵۴

۳۵۵

۳۵۶

۳۵۷

۳۵۸

۳۵۹

۳۶۰

۳۶۱

۳۶۲

۳۶۳

۳۶۴

۳۶۵

۳۶۶

۳۶۷

۳۶۸

۳۶۹

۳۷۰

۳۷۱

۳۷۲

۳۷۳

۳۷۴

۳۷۵

۳۷۶

۳۷۷

۳۷۸

۳۷۹

۳۸۰

۳۸۱

۳۸۲

۳۸۳

۳۸۴

۳۸۵

۳۸۶

۳۸۷

۳۸۸

۳۸۹

۳۹۰

۳۹۱

۳۹۲

۳۹۳

۳۹۴

۳۹۵

۳۹۶

۳۹۷

۳۹۸

۳۹۹

۴۰۰

۴۰۱

۴۰۲

۴۰۳

۴۰۴

۴۰۵

۴۰۶

۴۰۷

۴۰۸

۴۰۹

۴۱۰

۴۱۱

۴۱۲

۴۱۳

۴۱۴

۴۱۵

۴۱۶

۴۱۷

۴۱۸

۴۱۹

۴۲۰

۴۲۱

۴۲۲

۴۲۳

۴۲۴

۴۲۵

۴۲۶

۴۲۷

۴۲۸

۴۲۹

۴۳۰

۴۳۱

۴۳۲

۴۳۳

۴۳۴

۴۳۵

۴۳۶

۴۳۷

۴۳۸

۴۳۹

۴۴۰

۴۴۱

۴۴۲

۴۴۳

۴۴۴

۴۴۵

۴۴۶

۴۴۷

۴۴۸

۴۴۹

۴۵۰

۴۵۱

۴۵۲

۴۵۳

۴۵۴

۴۵۵

۴۵۶

۴۵۷

۴۵۸

۴۵۹

۴۶۰

۴۶۱

۴۶۲

۴۶۳

۴۶۴

۴۶۵

۴۶۶

۴۶۷

۴۶۸

۴۶۹

۴۷۰

۴۷۱

۴۷۲

۴۷۳

۴۷۴

۴۷۵

۴۷۶

۴۷۷

۴۷۸

۴۷۹

۴۸۰

۴۸۱

۴۸۲

۴۸۳

۴۸۴

۴۸۵

۴۸۶

۴۸۷

۴۸۸

۴۸۹

۴۹۰

۴۹۱

۴۹۲

۴۹۳

۴۹۴

۴۹۵

۴۹۶

۴۹۷

۴۹۸

۴۹۹

۵۰۰

۵۰۱

۵۰۲

۵۰۳

۵۰۴

۵۰۵

۵۰۶

۵۰۷

۵۰۸

۵۰۹

۵۱۰

۵۱۱

۵۱۲

۵۱۳

۵۱۴

۵۱۵

۵۱۶

۵۱۷

۵۱۸

۵۱۹

۵۲۰

۵۲۱

۵۲۲

۵۲۳

۵۲۴

۵۲۵

۵۲۶

۵۲۷

۵۲۸

۵۲۹

۵۳۰

۵۳۱

۵۳۲

۵۳۳

۵۳۴

۵۳۵

۵۳۶

۵۳۷

۵۳۸

۵۳۹

۵۴۰

۵۴۱

۵۴۲

۵۴۳

۵۴۴

۵۴۵

۵۴۶

۵۴۷

۵۴۸

۵۴۹

۵۵۰

۵۵۱

۵۵۲

۵۵۳

۵۵۴

۵۵۵

۵۵۶

۵۵۷

۵۵۸

۵۵۹

۵۶۰

۵۶۱

۵۶۲

۵۶۳

۵۶۴

۵۶۵

۵۶۶

۵۶۷

۵۶۸

۵۶۹

۵۷۰

۵۷۱

۵۷۲

۵۷۳

۵۷۴

۵۷۵

۵۷۶

۵۷۷

۵۷۸

۵۷۹

۵۸۰

۵۸۱

۵۸۲

۵۸۳

۵۸۴

۵۸۵

۵۸۶

۵۸۷

۵۸۸

۵۸۹

۵۹۰

۵۹۱

۵۹۲

۵۹۳

۵۹۴

۵۹۵

۵۹۶

۵۹۷

۵۹۸

۵۹۹

۶۰۰

۶۰۱

۶۰۲

۶۰۳

۶۰۴

۶۰۵

۶۰۶

۶۰۷

۶۰۸

۶۰۹

۶۱۰

۶۱۱

۶۱۲

۶۱۳

۶۱۴

۶۱۵

۶۱۶

۶۱۷

۶۱۸

۶۱۹

۶۲۰

۶۲۱

۶۲۲

۶۲۳

۶۲۴

۶۲۵

۶۲۶

۶۲۷

۶۲۸

۶۲۹

۶۳۰

۶۳۱

۶۳۲

۶۳۳

۶۳۴

۶۳۵

۶۳۶

۶۳۷

۶۳۸

۶۳۹

۶۴۰

۶۴۱

۶۴۲

۶۴۳

۶۴۴

۶۴۵

۶۴۶

۶۴۷

۶۴۸

۶۴۹

۶۵۰

۶۵۱

۶۵۲

۶۵۳

۶۵۴

۶۵۵

۶۵۶

۶۵۷

۶۵۸

۶۵۹

۶۶۰

۶۶۱

۶۶۲

۶۶۳

۶۶۴

۶۶۵

۶۶۶

۶۶۷

۶۶۸

۶۶۹

۶۷۰

۶۷۱

۶۷۲

۶۷۳

۶۷۴

۶۷۵

۶۷۶

۶۷۷

۶۷۸

۶۷۹

۶۸۰

۶۸۱

۶۸۲

۶۸۳

۶۸۴

۶۸۵

۶۸۶

۶۸۷

۶۸۸

۶۸۹

۶۹۰

۶۹۱

۶۹۲

۶۹۳

۶۹۴

۶۹۵

۶۹۶

۶۹۷

۶۹۸

۶۹۹

۷۰۰

۷۰۱

۷۰۲

۷۰۳

۷۰۴

۷۰۵

۷۰۶

۷۰۷

۷۰۸

۷۰۹

۷۱۰

۷۱۱

۷۱۲

۷۱۳

۷۱۴

۷۱۵

۷۱۶

۷۱۷

۷۱۸

۷۱۹

۷۲۰

۷۲۱

۷۲۲

۷۲۳

۷۲۴

۷۲۵

۷۲۶

۷۲۷

۷۲۸

۷۲۹

۷۳۰

۷۳۱

۷۳۲

۷۳۳

۷۳۴

۷۳۵

۷۳۶

۷۳۷

۷۳۸

۷۳۹

۷۴۰

۷۴۱

۷۴۲

۷۴۳

۷۴۴

۷۴۵

۷۴۶

۷۴۷

۷۴۸

۷۴۹

۷۵۰

۷۵۱

۷۵۲

۷۵۳

۷۵۴

۷۵۵

۷۵۶

۷۵۷

۷۵۸

۷۵۹

۷۶۰

۷۶۱

۷۶۲

۷۶۳

۷۶۴

۷۶۵

۷۶۶

۷۶۷

۷۶۸

۷۶۹

۷۷۰

۷۷۱

۷۷۲

۷۷۳

۷۷۴

۷۷۵

۷۷۶

۷۷۷

۷۷۸

۷۷۹

۷۸۰

۷۸۱

۷۸۲

۷۸۳

۷۸۴

۷۸۵

۷۸۶

۷۸۷

۷۸۸

۷۸۹

۷۹۰

۷۹۱

۷۹۲

۷۹۳

۷۹۴

۷۹۵

۷۹۶

۷۹۷

۷۹۸

۷۹۹

۸۰۰

۸۰۱

۸۰۲

۸۰۳

۸۰۴

۸۰۵

۸۰۶

۸۰۷

۸۰۸

۸۰۹

۸۱۰

۸۱۱

۸۱۲

۸۱۳

۸۱۴

۸۱۵

۸۱۶

۸۱۷

۸۱۸

۸۱۹

۸۲۰

۸۲۱

۸۲۲

۸۲۳

۸۲۴

۸۲۵

۸۲۶

۸۲۷

۸۲۸

۸۲۹

۸۳۰

۸۳۱

۸۳۲

۸۳۳

۸۳۴

۸۳۵

۸۳۶

۸۳۷

۸۳۸

۸۳۹

۸۴۰

۸۴۱

۸۴۲

۸۴۳

۸۴۴

۸۴۵

۸۴۶

۸۴۷

۸۴۸

۸۴۹

۸۵۰

۸۵۱

۸۵۲

۸۵۳

۸۵۴

۸۵۵

۸۵۶

۸۵۷

۸۵۸

۸۵۹

۸۶۰

۸۶۱

۸۶۲

۸۶۳

۸۶۴

۸۶۵

۸۶۶

۸۶۷

۸۶۸

۸۶۹

۸۷۰

۸۷۱

۸۷۲

۸۷۳

۸۷۴

۸۷۵

۸۷۶

۸۷۷

۸۷۸

۸۷۹

۸۸۰

۸۸۱

۸۸۲

۸۸۳

۸۸۴

۸۸۵

۸۸۶

۸۸۷

۸۸۸

۸۸۹

۸۹۰

۸۹۱

۸۹۲

۸۹۳

۸۹۴

۸۹۵

۸۹۶

۸۹۷

۸۹۸

۸۹۹

۹۰۰

۹۰۱

۹۰۲

۹۰۳

۹۰۴

۹۰۵

۹۰۶

۹۰۷

۹۰۸

۹۰۹

۹۱۰

۹۱۱

۹۱۲

۹۱۳

۹۱۴

۹۱۵

۹۱۶

۹۱۷

۹۱۸

۹۱۹

۹۲۰

۹۲۱

۹۲۲

۹۲۳

۹۲۴

۹۲۵

۹۲۶

۹۲۷

۹۲۸

۹۲۹

۹۳۰

۹۳۱

۹۳۲

۹۳۳

۹۳۴

۹۳۵

۹۳۶

۹۳۷

۹۳۸

۹۳۹

۹۴۰

۹۴۱

۹۴۲

۹۴۳

۹۴۴

۹۴۵

۹۴۶

۹۴۷

۹۴۸

۹۴۹

۹۵۰

۹۵۱

۹۵۲

۹۵۳

۹۵۴

۹۵۵

۹۵۶

۹۵۷

۹۵۸

۹۵۹

۹۶۰

۹۶۱

۹۶۲

۹۶۳

۹۶۴

۹۶۵

۹۶۶

۹۶۷

۹۶۸

۹۶۹

۹۷۰

۹۷۱

۹۷۲

۹۷۳

۹۷۴

۹۷۵

۹۷۶

۹۷۷

۹۷۸

۹۷۹

۹۸۰

۹۸۱

۹۸۲

۹۸۳

۹۸۴

۹۸۵

۹۸۶

۹۸۷

۹۸۸

۹۸۹

۹۹۰

۹۹۱

۹۹۲

۹۹۳

۹۹۴

۹۹۵

۹۹۶

۹۹۷

۹۹۸

۹۹۹

۱۰۰۰

آٽر - پو چيه

جنهن اهنسا جي مٿي جو دليلن سان ثابت ڪيل بنياد
لاءِ ميسر ڪيو. ٽاسٽاءِ ڏکڻ ائفريڪا واريءَ منهنجيءَ
لاءِ آسپس ڏني هئي اگرچ اُن وقت اها تحريڪ اڃا
هڻي هئي ۽ جنهنجي عجيب وڪاس بابت اڃا ڄاڻ نه
هئي هئو جنهن مون ڏانهن لکيل پنهنجي خط ۾ اولياءَ و
اڳڪٿي ڪئي هئي ته مان هڪ اهڙيءَ هلاچل جي اڳو
ڪري رهيو هوس جا جڳت جي پائمال ٿيل لوڪن
”لکئي لوح قلم“ موجب اميد پويو سندس آڻڻ واري هئي
سو اوهين ڏسندا ته مون ڪو اولهه وارن ۽ برطانيه سا
شميءَ جي پار وڃان هيءَ هاڻوڪو ڪنن ڪاري هٿ
نه ڪنيو آهي. ذڪر ڪيل ”اُن ٿو دس لاسٽ“ پستڪ
جي سنيهي کي گرهن ڪرڻ ۽ جذب ڪرڻ پڇاڻا ”فاسٽ
واد يا نازي واد“ جنهنجو مٿو آهي شخصيت ۽ اُلجي آزادي
کي دٻائڻ، تنهنڪي پسند ڪرڻ جو ڏن موٽي مڙهي نه
سگهندو. ۱۴۰

هن زندگيءَ ۾ مون پنهنجا ڪي به ڳجهه پاڻوت ڪين رکيا
آهن. مون پنهنجون ڪمزوريون پئي قبوليون آهن. جيڪڏهن
مان وڌيڪ پوڳ ڏانهن مائل هجان ها ته مان اهڙي ڳالهه
باسط جي به همت رکان ها. پنهنجيءَ پٽيءَ سان به ڪامي سڀنبت
لاءِ جڏهن مون ۾ نفرت زور ورتو ۽ پاڻڪي پورو پورو آزمائي
ڪيو ۽ سو به ديس سڀوا ۾ بهتر نموني ۾ پوڳ ڇريه جو پرن
اٿر. انهيءَ ڏينهن کان ئي وٺي منهنجي کلي ڪلائي جيون
وڃي ٿي. ... انهيءَ ڏينهن کان جڏهن پرهمچريه ورت شروع
ڪيو، اسانجي آزاديءَ جو به آرٽ ٿيو. منهنجي پٽي ستنتر
منهنجي سندس ڌڻي مالڪ هئڻ جي اختيار ۽ کان
ل آجي ۽ مان به پنهنجي نفساني هوس جي غلام

آيو آهيان، ٺٺن ٻرئي سمائل آهي، مگر اوھن ٺٺن کي
 ”گاڏيواد“ نه سڏيندو ڇو ته ان ۾ ڪوبه ”واد“ يا ”ٻٽو“
 آهي ئي ڪونه. ان لاءِ ڪوبه ٺٺو چوڙو ساهت يا ٻرچار
 گهرويل نه آهي. منهنجي ويچار استيعاءَ جي وڙوڙ ۾ شاسترن
 مان ٻرماڻ به ٻيڻ ڪيا ويا آهن مگر پنهنجي ڳالهه ۾ اڳي
 کان ئي وڌيڪ بختو بهي ويو آهيان ته ڪي به ئي ٻري
 ستيه کي سهانڙو نه آهي. جيڪي منهنجي ڏسبل سلسل ۾ سڄ
 جي اصولن کي مڃن ٿا سي ايئن جي ٻري ٻري ٻري
 ڪوڙ سان ئي تن جو ڦهلاءَ ڪري سگهن ٿا. لوڪ منهنجي
 ڪوڙ جي ٻريءَ کي ڪل ڏاڍي ڪري رهيا آهن ايتري قدر جو
 هڪڙي ڪڙي لکڻين ته ائين به چئي ٿو ته حڏن مان
 مولدس، لڏهن اهي ٻريا منهنجي چڪيا جي اڳن منڪار
 لاءِ ڪتب ايندا. ٺٺن هوندي نه، چرخي ۾ منهنجو پورڻ
 نچو گهٽيو نه آهي. چوڙو پستڪن دٿاوان دنيا کي ڪڍڻ ٺٺن
 ڪرايان نه منهنجي سموري چوڙوڙ ڪي ستار جي چوڙا هئا
 ۾ ڪٿل آهي؟ صرف منهنجي جيون ئي ٻرماڻن سان اهو ثابت
 ڪري سگهندي. ۱۳۹

اوشان مولڪي گردؤءَ جي روپ ۾ هڪڙو آچارڻ ڏٺو آهي،
جنهن ”سوڻ“ نالي جي ڪوٺيءَ تي پنهنجي لکيل مضمون
ڏنارڻ، جيڪي مون ڏکڻ ايشيا ۾ پئي ڪيو تنهنڪي
وڃياڪ وٽ سان گڏ ڪري ڏنو آهي.
- پوڄا ۾ مولڪي رسڪن ڏنو جنهنجي وچنا ”آن ٿو دس
ٿست“ مون چٽڙي هڪ وڪيل ۽ شيريءَ کي راتوڪيءَ
رات ۾ بند ٿئي هڪ ن شاعري خاني ڇڏيو هو دربن شهر کان
ن دور، ويجهي ۾ ويجهي ۽ ويهي اسٽيشن کان ٽن ميلن جي
پنڌ تي هڪ زرعي ڪتب ٿي رهيا لڳو.
هوڏاچر روس، آسٽريا جي روپ ۾ هڪ اهڙو استاد ڏٺو

صرف پنهنجي ئي نمولي ۾ رهاڻي ڪوشش ٿئي ڪئي آ
 ۽ اسانجي روزمره جي جيوت ۽ مسئلن سان آبادي سڌ
 يا سچائي ڪرڻ لڳو ڪجي. تنهن ڪري رهاڻو ته ڪو سوال
 ڪونهي ته آءُ به منڙو سمريءَ وانگر ڪا سمري يا قانون نام
 بنيان ڇڏي وڃان. اول ته منهنجي ۽ انهيءَ مهان سمري
 پيئندڙ جي وچ ۾ ڪا پيٽ ٿي نٿي سگهي. جي راپا مون
 ٺاهيا آهن ۽ جن نتيجن تي آءُ پهتو آهيان سي ڪي آخري
 ڪين آهن، سڀاڻي مان ٽنڪي بدلائي به سگهان ٿو. سندس
 ڪي سڀڪارڻ لاءِ مون وٽ ڪا به ٽين ڳالهه ڪانهي. ستيه ۽
 اهنسا ايترو ئي پراڻا آهن جيترو پهاڙ. جيڪي ڪجهه ڪيو
 اتر سو رهاڻو جو انهن (ستيه ۽ اهنسا) تي وڏي وسيع ريمائي
 تي پٽاشڪت تجربا ڪيا اتر. انهن ڪرڻ وقت ڀلون به ڪيون
 آڻ ۾ پنهنجين ڀڳن مان پراڻو اتر. اهڙيءَ ريت ستيه ۽ اهنسا
 جي عمل ۾ جيوت ۽ اڃا مسئلا ڄڻ ته مون لاءِ ايترا سارا
 تجربا ٻڌجي پيا آهن. اندروني سؤجهي ۽ وسيلي آءُ سڃاڻ ٿي
 ٿي رهيو آهيان، پر اهنسا ڪهڙي به ڄڻ ڄڻ مني هڪ لڳا
 ۽ پيترو ستيه جو هوس، پر مون ستيه کي پهريون ۽ اهنسا
 ڪري پهارايو، ڇا لاءِ ته هنجو ڇوڻ هئو ته ستيه خاطر
 کي قربان ڪري ٿي سگهيس. حقيقت به رهاڻي آهي
 جي ڪوچ ڪندي ٿي مولڪي اهنسا جي سؤجهه پيئي.
 شاسترن ۾ ڄاڻايل آهي ته ستيه کان مٿي اوج ٻيو
 ڪونهي، مگر ”اهنسا“ به ساڳئي وقت ڇوڻ ٿا ته
 اوج ٿڌم ڪرڻو به آهي. ”ٿڌم“ شبد کي ڄڻ انهن
 ۾ ڪتب آڏل آهي، منهنجي راءِ موجب، ٿڌم
 منهنجي مڙياڻي فيلسوفي، جيڪڏهن ان کي انهيءَ
 لمانشي آلي سان سڏجي، جيڪو

۱۳۵

منجھتی و بچار شکتی الہ تک آہی۔ مون کو گھٹو
 ساجھتہ کور بڑھو آہی لکی کا دلہا ہی گھٹی ڈلی الہ۔
 مددگیء م کس خاص ہالہن لی ایکاگر لی ڈیان ہئی ڈلو
 تہ نہ نس لہین کان وڈیک ہئی کھین بہ ہالہ م دلچسپی
 کھنچہ۔ ۱۳۶

حکمتی ہون حاصل کبو آھی سو بیو کو بہ ہرش یا استری
بغ حاصل کری سگھندو لیہن م مولکی وئی مانو بہ شک
سود کویتی، بشوطک ہو یا ہو ساچیء طوح آدم کندا
ۛ ساچیو ۛو سو رکندا ۛ سچو ڈاریندا ۛ ۛۛۛ

مان يائيندو آحيان ۽ مان اٽڪ لٺولي حلق ۽ مرن جي
ڪلاڻا ٿان. مگر ڪنهن به ڪڙي پورن ڪاري ڪرڻ سان
اها آڻ ڪلا ڪي تحري روء ٿي ڪارڻو پيو الم. ۱۳۸

اصلوڏا جي ٿر ڪا ٻاليد ڪانهي جهڙي ڪي ڳالڙيوان، جڙي ۽ مان
 ڪو مت يا ٿر ڇڏڻ چاهيان ئي ڪونه ٿو.
 ۽ دعويٰ ئي ڪانهي ٿر مون ڪونه ڪون مت
 آهي يا ان جي شروعات ڪئي آهي. مون

مون ڪيترا ئي پنهنجا پاپ دل کولي پاسي ڇڏيا هون
مگر تنجو بوجه پنهنجي ڪلهن تي نه ڪنيو آثر. جي ايشو
جي راه ۾ سفر ڪريان ٿو، جو آءُ ڀانيان ٿو آءُ ڪري ره
آهيان، ته پوءِ مونکي نڪا لهر نڪو لوڏو، ڇا لاءِ جو هنجي
(ايشور جي) حاضريءَ سندي پرڪاش جي مڙج پيو وٺان
جيڪڏهن پنهنجي اُڌار سڌار لاءِ تپشائن، اُپواسن ۽ پراڻن تي
پاڙي وينس ته ڄاڻان ٿو ته اهي ڪنهن ڪم جون نه ٿينديون
مگر انهن جو ملهه اُڪت آهي، جيڪڏهن اهي آتما جي
تڙف ٿيون ظاهر ڪن جڏهن آتما اُٿر نه اٿين ٿي آهي - آها
آتما جا آدم ڪري پنهنجي اُپاڻهار جي گود ۾ پنهنجو ماندو
مستڪ رکڻ ٿي چاهي. ۱۳۴

گذريل ٽيهن ورهين لاکر هڪڙو انگريزي دوست منهنجي
پنيان لڳو اچي ۽ انهيءَ ئي ڪوشش ۾ آهي ته مونکي
مڃائي ان ڳالهه تي بيهاري، ته هندو ڌرم ۾ سواءِ نرڪ جي
سزا جي ٻيو ڪي ڪينهي، تنهنڪري مونکي عيسائي ڌرم
سوئيڪار ڪرڻ گهرجي. جنهن مان جيل ۾ هوس تڏهن ڪن
ڌار ڌار هندوان مونکي سسٽر ٿيريسا جي جيون جون سچيون
ساريون ٿي ڪارڻيون موڪليون ويون، انهي اُميد ۾ ته مان
هنجي مثال جي پيروي ڪريان ۽ عيسائي ڪي ٻڌميشور جو
هڪڙوئي جنميل پٽ ۽ پنهنجو مڪتي ڏاتا ڪري مڃان. مون
اها پستڪ شردا پورو ڪ پڙهيو مگر سنڌياڻي ٿيريسا جي ساک
به سوئيڪار ڪري نه سگهيس. پنهنجيءَ جيون جي هن
منزل تي ۽ هن عمر ۾ جيڪڏهن مان پنهنجي راءِ کليل رکي
سگهان ٿو ته مان ائين چونڊس ته هن سوال تي مان کلي راءِ
رکائون. ڪن به منهنجي دعويٰ آهي ته انهي پاڙ ارت ۾
مان کلي راءِ رکائون ته جيڪڏهن مون سان به اهيئي حالتون بڻجن
جي سنت پال ٿين اڳ، 'سال' سان بليون هيون ته پوءِ هوند

جوانيءَ جي وقت ڪالوني ڌرمي ناسترن جي قدر جي ڪٽ،
ليٽڪ سڪيا جي بناد تي ڪرڻ جو هنر سکس. ڪرامتن
لاءِ مولڪي ڪا به دلچسپي نه هوندي هئي. ٿوڙي ڪٽي
ڪرست جي لاءِ جيڪي ڪرامتون، ڄمو وڃيڻو نه هن
ڏيکارڻون ٿي لاءِ وشواس هجي به ها ته اکر به اکر سڃيئون
هيون، تڏهن به ڪا به سڪيا جا سرولوڪڪ لستيءَ اُلو سار
نه آهي تنهن سان پاڻ سرچائي نه سگهان ها. ڪٿن به ڌرمي
ليٽائن جا وڃن، مون لاءِ نه ڇا پڻ لکها لوڪن لاءِ هڪ قسم جي
زنده شڪتي آهي، جا شڪتي رواجي انسان جي ٻولي
اُڪرن ۾ لکي ٿي.

آءٌ سمجهان ٿو ته عيسائي، ٻين سنتون هڪڙو مهان ڇڪت
گرو ٿيو آهي. لاشڪ هو پنهنجي زماني جي شرڏاڻو ٻوڏلڳن
لاءِ ”پرمينور جو هڪڙو ئي جنميل پتر“ هئو. سندن اهو
عقيدو هروڀرو منهنجو عقيدو جو هئي. آءٌ نه هڪي پرمينور
جي ڪيترن ئي جنميل پترن مان هڪڙو ڪري ميان آيو،
تنهن هوندي به منهنجي زندگيءَ تي هڪو اثر ڪو گهٽ ڪونه
ٿيو آهي. الهيءَ ”جنميل يا ڄڻل“ شد کي اولهي معدي
آهي ۽ شايد روحاني يا غير جسماني ڄم کان ئي وڌيڪ شاهي
شاددار آرت ان ۾ سڀايل آهي. پنهنجي زماني ۾ هو لاشڪ
امپور کي ٻن کان گهڻو وڌيڪ ويجهو هئو.

عيسائي انهن جي پائڻ لاءِ پراسيٽ ڪيو جن هنجي سڪيا
گرهن ڪئي ۽ انهن لاءِ هو اردوش مال ٺهيو. پر اهو مثال
انهن لاءِ بلڪل بڪار هئو جن پنهنجي حيون ۾ قسرو آڻڻ
جي ڪڏهن به تڪليف نه ورتي. شد ٿيل انسان پنهنجو
اصلوڪو داغ يا دوش اهڙيءَ طرح مٽي ٿو ڇڏي جهڙيءَ
طرح شد ٿيل سون پنهنجي اصلوڪي مٽ يا ملاوتي ڌاڻو کي
ترڪ ڪري سرس سڙو ٿي ٿو پوي.

جو کپ آهي ۽ جي چڪي ولن ٿا، ته ڪنهن ساڙ يا بد خواهيءَ جي نيت سان نه، بلڪ اڪري جو آهي مون کان گهڻو وڌيڪ گهر جاڙو آهن.

۽ پاڻڪي ائين به چير ته مون کي لڳيتو ته ملڪيت هٿ ڳناهه آهي، مان کي خاص شيون تڏهن رکي سگهائڻو جڏهن خبر پوڻ ته پيا به آهي ساڳيون شيون چاهين ٿا ۽ رکي سگهن ٿا. مگر اسين ڄاڻو ٿا - اسان مان هرڪو پنهنجي آزمودي مان به چئي سگهيتو - ته اهڙي ڳالهه ان ٿيڻي آهي. تنهنڪري هڪڙيائي ڳالهه جا سڀڪنهن جي هٿ وس آهي سا آهي مالڪيءَ کان اڪاري يعني کي به هٿ ۾ نه هٿ. يا، ٻين اکرن ۾ ڪٿي چئي، پنهنجي خاص خوشيءَ تياڳ ڪرڻ... تنهنڪري اهڙي پوري پڪي نشي سان سدائين اهائي منهنجي آرزو رهندي ته هيءُ سرور به ايشور اڃا پورو ڪن ٿا. نياڳيندس ۽ جيسين اهو ليجهه آٺر، انکي ڪم آڻڻو آٺر، نه عيش مزا ڪرڻ ڪارڻ، نه تن - پروريءَ خاطر، نه پوڳ ولاس لاءِ، پر صرف شيوا لاءِ، شيوا به سمورو وقت جو جاڳي ٿو. اکر سرور جي حالت ۾ اها ڳالهه صحيح سچ آهي، ته وسترن سرور ۽ پيا پدارت جي اسين ڪم ٿا آڻيون تن جي حالت ۾ ڪيترو نه وڌيڪ سچي هوندي؟

۽ جن هر ممڪن حد تائين پنهنجي مرضيءَ سان مفلس ٿي ٿا جي ٻرن جي پالنا ڪئي آهي - نهچ پور ٿا کي پاڻ ته بدلي آهي، پر انسان لاءِ جيڪي گهڻي ڳهڻو ممڪن آهي - شبد چئي سگهجن ٿا، يعني جن انهيءَ اوستا جي آدرش پاتو آهي سي ساک پويندا ته جڏهن اوهين جيڪي آٺر ڪجهه ڏيئي پاڻ کي آجو ڪندا تڏهن چئبو ته اوهان کي ٻچ دنيا جا جملي خزان هٿ آيا آهن.

سڀوا ڪرڻي اتر لوڪن جي جنگي وڃڻ ڳٽارڻو اتر ۽ جن جي
اڙڪاڻن ۽ ڪنڀارن جي هر روز ساڳي ڀري سگهندس. نه ٻوڏ
مولڪي سڀ ڌن مال ملڪيت کي ٽپائڻ ٿي جڳائي.

جي سج ڳالهائڻو اتر نه ٻوڏ اوهان کي اهو چئي نه سگهندس
نه ڪڏهن اهو ويسه واري لڏهن سڀ ڪجهه هڪدم ڇڏي
ڏهر. اهو چئي ايترو ضرور قبوليندس ته ٽياڳ جي شروعات
ڀلي ئي رفتار سان ٿي ۽ هاڻي، جنهن اهي ”هيءُ آندڙ
جنگ“ وارا ڏينهن ٿا ياد ڀول نه ڏسان ٿو نه اها شروعات
ڪيتري نه ڏکڻاڻي هئي. پر جنهن ڏينهن گذرندا ويا، تن
ڪيتريون بهون نه ڳالهون هن کي مان پنهنجون سمجهندو
هوس سي به ڇڏڻون پئتون ۽ اتر اهو وقت اچي سڙبو
ڇڏهن آئين جو ٽياڳ سڄي پڇي خوشيءَ جو باعث بڻجي
پيو. ٻوڏ نه وڌندي لڪائي سان هڪ ٻئي پٺيان مون وٽان
پدارت نه ويا ڪڪندا ۽ هنن هينئر پنهنجا آزمودا ورن
ڪري رهيو آهيان، مان چوندس ته واقعي هڪڙو شاهي بوجهو
منهنجي ڪلهن ٿان لهي پيو ۽ ٻاٻر نه هاڻي فرحت سان هلي چلي
نه سگهان ٿو ۽ لوڪ سڀوا ڪاريه به سمجهائي ۽ ٽپائي وڌيڪ
خوشيءَ آمنگ سان ڪري سگهان ٿو. تنهن پڇاڻا ڪنهن به
شيءَ جي مالڪي يا قبضو مون لاءِ هڪڙو وڏو جنجال ۽
بوحولي ٿي پيو.

انهيءَ خوشيءَ جو ڪارڻا ڇاپندي، ڏهر نه جهڪڻ
ڪنهن به شيءِ کي پنهنجي ڄاڻي ساندڙ ٿي، نه ٻوڏ ان کي
سڄي دل ٻا ڪان پڇائي مڃڻو رکڻو ٿي پيو. اهو نه ڄاڻو ٿي
نه اهڙا ڪيئي لوڪ هئا جن کي انهي گهرج هوندي به اها
شيءَ ڪانه هئي ۽ جهڪڻ کي ڏڪار جا ماريل، بڪايل
ڪٽي مولڪي اڪيلو ڏسي اها شيءِ مولڪان وراڻي وٺڻ نه
چا، پر مورچوئي مولڪان ٿري وٺڻ نه هوند بوليس جي مدد نه
هر ٻوڏ. اهو سڀ سوچي پاڻ کي چير نه آئين کي ان شيءِ

آٿر - پرچہ

مان پاڻڪي ٿين ٿو ڏيارين ته انهن جي گهات
جو آخري قدم ڪٿي لاء مان ڪڙو نه ٿيندس. حيثيت م
تو پائين ته اٿس پر به آءٌ ڪو اٿسڪي ماري ڇڏڻ جو ار
ڪندس. تڏهن به اهڙي پرڳيا ڪري ٿو سگهان ته توڙ
ڪٿي آشرم اندر سمورو فصل ناس ڪن تڏهن به مان باندو
ي ڪڏهن ڪين ماري نندس. هاڻي جيڪڏهن هن منهنجي
باس باس جو نتيجو اهو نڪري جو منهنجا متر مونڪي اصول
تان ڪريل مڃي ڇڏي ڏين، ته مونڪي بيشڪ دڪ ٿيندو. مگر
ڇا به ٿي پوي، اهنسا تي عمل ڪندي پنهنجين گهٽتائي کي
اڪاڻ جي ڪوشش ڪرڻ لاء ڪڏهن به ڪين سرڪس.
گهڻي ۾ گهڻو آءٌ پنهنجي لاء دعويٰ سان چئي سگهندس ته
مان اهنسا جهڙن مڃان آدرشن جي معنيٰ ۽ انومان کي
سمجهڻ جي ۽ بڻ ويچار وڃن ۽ ڪم سان تن جي پيروي ڪرڻ
جي لڳاتار ڪوشش ڪندو رهيو آهيان ۽ پائين ٿو ته تنهن ۾
ڪي قدر ڪامياب ٿيو آهيان، مگر ساڳي وقت اهو به ڄاڻان
ٿو ته انهيءَ ڏس ۾ اڃا گهڻو مٿاهو ٿي ڪرڻو آٿر.

۱۳۱

آءٌ هڪ غريب بيڪاري آهيان. منهنجا دنيوي پدارت آهن
فقط ڇهه ڪٽ جا چرخا، جيل ۾ ڪم آندل ٿالهيون، پاڪري
ڪير جو ديو، ڇهه کاڌيءَ جون ننڍڙيون ڌوٿيون ۽ ٽوال، ۽
پنهنجو نانءُ ناموس جنهنجي ڪٽ قيمت ڪا گهڻي ڪا
وندي. ۱۳۲

تڏهن مون پاڻڪي راجنيڪ وڌن وڪڙن ۾ ڇڪجي آيل
۽ تڏهن مون پاڻ کان پڇيو ته اُستيه ڏراچار ۽ اُنهيءَ ڇير
هن کي راجنيڪ لاپ ٿا چون، تنهن کان بچڻ لاء ڇا ڪرڻ
جيرو؟ مان صاف صاف انهيءَ نتيجي تي پهتس ته جيڪڏهن
۱۱ سيپٽمبر ۱۹۳۱ تي مارسيلس بندر تي ڪسٽس عملدار
۱ سندس ڏنل اظهار.

غلط فهمي، اڃا اهاڻي آهي، اڏوئي اڃي سمنڊي خوبين
 سميت مونجهارو آهي جو تلاهي آهي الهيءَ اسانجيءَ ڀل لاءِ
 جنهن ۾ اسين فقط ڪنهنجي گهاٽ نه ڪرڻ کي ئي اهنسا
 ٿا سمجهون، ۽ ٻڌ هجڻي ساري پراڻي هنسا جا اسانجي
 ديس ۾ اهنسا جي نالي ۾ چالو آهي تنهن کي روا رکي
 وينا آهنون. ۱۳۰

ستيه مولڪي بچند ۽ گهڻو وڌيڪ پيارو آهي ”مهاتما ڀٽي“
 کان، جو مورچوئي سر تي نوحو اُٿل، ”مهاتما ڀٽي“ جي آزار
 کان جي مولڪي ڪنهن ڳالهه هيٺائين پڇايو آهي ته اها آهي
 مولڪي پنهنجن گهٽتائن جي حاڻ ۽ اهو ڳالھ ته مان ڪي
 ڪين آهيان. مولڪي ان حقيقت جي دڪانڪ جاڻ آهي ته
 هن سرپر کي حبوب رکڻ جي نهنا مولڪي وري وري هنسا
 ۾ آڙائي ٿي، اهوئي ڪارڻ آهي جو ڏينهنون پوءِ وڌيڪ پنهنجي
 جسر ڏانهن اڀيرواهه ٿيندو پيو وڃان، مثلاً مولڪي خبر آهي ته
 ساهه کڻندي، هوا ۾ ٽرئلڙ اڪيچار اڏرشت جهوڙا مان ناس
 ڪريان ٿو، مگر آءٌ ساهه کڻڻ بند ٿو ڪريان. سڙين پاڇين
 جو واهيو نه هنسا ٿو ڪرائي، پر مان ٽنڪي ٽپائي ٿو سگهان.
 تنهنڪاروءِ گند ۽ ڪپڙا مارڻ وائڻ جي استعمال ۾ نه هنسا
 ٿيندي، مگر مڇرن جي آزار کان آڇو ٿيڻ لاءِ ڪاسليٽ ۽ ٻيون
 ڪي اهڙيون جهوڙا مارڻ وائون ڪتب آڻڻ کان ڪنارو
 ڪري ٿو سگهان. پنهنجي آشرم ۾ به جڏهن نانگن کي حباليءَ
 جي نشان ڪرڻ کان روڪڻ ۽ اُلهنڪي جهلي پڇاڻڻ ممڪن
 نه هوندو آهي، تڏهن مجبورون اُلهنڪي مارڻو پوندو آهي.
 آشرم اندر ڊگن کي ڪڪڙ ڪاڙ لڪڙيءَ جو استعمال به برداشت
 ڪندو آهيان. اهڙي طرح جي ويچارو نه سڌيءَ طرح يا اڻ سڌيءَ
 ڪا هنسا ڪهڄي تنهن جي پڇاڻي تي ڪانه ٿيڻي
 ۽ هاڻي - وري بالدرن جو مسئلو اڳيان کڙو ٿيو اٿل.

جي ويچار خاطر چيو جي جان وٺڻ کان وڌيڪ پيا ڪيترا
 نمونا آهن جي اڄ پنهنجي آس پاس اسين ڏسي ڏسي رهي
 آهيون، جهڙوڪ ماڻهن ۽ ڀڃڻن کي آهستي ۽ لاڳيتو پيڙڻ ۽
 ڇيڇلاڻ، خود غرض لالچ وڃان انهن کي وهائڻ ڏهڻ ۽ بڪ
 مارڻ، انهن جي بيهودي بي عزتي ڪرڻ، هيٺن تي ستر ڪرڻ
 ۽ انهن جي سؤمان جو مادو مارڻ، جن مان گهڻي ڀر گهڻي
 هنسا ٿي ٿئي. انهيءَ ڳالهه ۾ پل ڀر به ڪو شڪ آئيندو ڇا ته
 انسانن جنکي آمرتس واريءَ نهايت بدنام ڳليءَ ۾ ڪيڙن جيان
 پيت ڀر سڙڻ ۽ رڙهڻ لاءِ حڪم ڏيئي عذاب ڏنا ويا، تنکي
 هڪ ئي ڏک سان جهت پٽ موت جي منهن ۾ ڏلو وڃي
 ها ته اهو نهايت ڀلو ۽ انسانيت وارو ڪم ٿئي ها؟ اگر ڪو
 ان جو روڪڙو جواب ڏيڻ چاهي ۽ چوي ته اهي ئي ماڻهو
 اڄ پاڻ پيءَ طرح ٿا سمجهن ۽ پيت ڀر رڙهڻ ڪري سندن
 بگڙيو ڇا، ته مان هنکي چوڻ کان ڪين هٻڪندس ته هنکي
 اهڙا جي اصول جي الف بي جي به گم ڪانهي، منهن جي
 جيوت ۾ اهڙا به موقعا اچن ٿا جڏهن مقابلو ڪندي پنهنجي
 جان ڏيڻ، هنجو ضروري ۽ اڻ ٿر فرض ٿيو پوي، انسان جي
 ان حالت واريءَ بنيادي حقيقت جو قدر نه سڃاڻڻ ٿيندو
 اهڙا جي بنياد بابت پنهنجي جاهلي ڏيکارڻ، مثلاً ستيه جو
 بوجاري ايشور در اهاڻي ڀارڻا ڪندو ته موت ڏيئي ڪوڙ
 ڪپت جي جيون کان بچائي وٺين. ساڳيءَ طرح اهڙا جو
 آپاسڪ گودا ڪوڙي پنهنجي شتر کي لڙائيندو ته مونکي نيچو
 نوائڻ يا انسان جي شان لاءِ اڻ سهائيندڙ ڪم ڪرائڻ بدران
 چڱو آهي ته پراڻ وٺين، جيئن هڪڙي ڪويءَ جي ڳايل ته آهي:
 ”هَرنو مارک جي شورانو نهين ڪاڀرنون ڪام جونِي“
 اڙت: ايشور جي راهه سُر وٺڻ لاءِ آهي، نه ڪا ٿرڻ لاءِ.
 اهڙا ڇا آهي ۽ ڪئن ٿي ورتجي ان بابت بنيادي

ڪي نه معلوم ٿيندو ته اٽم مراد جيڪا سڏ ڪرڻ. چاهي آهي
 سا ٻنهي حالتن ۾ ساڳي هوندي آهي يعني الدرين بيزٽ
 آتما کي ڏک درد کان ڇڏائڻ جي. هڪڙي حالت ۾
 اهو آرت ٿا سڏ ڪريو مرضيل انگ کي ڪاٽي چير کان
 جدا ڪرڻ سان، ٻيءَ حالت ۾ ساڳئي مطلب حاصل ٿا
 ڪريو آتما کان شير کي جدا ڪرڻ سان حوالتي (آتما جي)
 ايذاڙ عذاب جو هٿو ٻڌبو آهي. هر حالت ۾ مراد اها ئي آهي
 ته ڏک درد کان آتما چولڪارو ٻائي. چون ٻي جان چير
 خوشي مزو يا ڏک سؤر متوس ڪرڻ کان اُسمرت نه آهي.
 نمون به ڪي حالتون مثال ۾ آڻي سگهجن ٿيون جن ۾ جهڙ
 کي نه مارڻ هٿس ٻرايو ليکبو ۽ هوڏانهن مارڻ اُهنسا سمجهي.
 سمجهو ڪٿي، مثال وڃي ته پنهنجي ۽ ڏي ڪي مان ڏسان ٿو
 نه سندس ست ٿوڙڻ لاءِ مٿس حملو ٿو ٿئي ۽ ان لڙڪ ٿيڙي ۽
 هندي مرضي چا آهي ته ڇا ڪندي پنهنجي معلوم ڪرڻ
 لاءِ وڃي ٿي ڪو نه ٿو ملڻ ۽ ٻي ڪا راهه ٿي ڪانهي جو
 هنجو پڇاء ڪري سگهان، نه اهڙي ۽ حالت ۾ لڄ اُهنسا جو
 رويو اهو ٿيندو ته هنجي جان جو خالو آڻيان ۽ پوءِ ٿي
 پنهنجو پاڻ ڏمڙيل بدمعاش جي ڦير ڪوب جي حوالي ڪريان.
 دفترا اها آهي جو اسانجي اهنسا جي پوڄارين اهنسا کي
 انڌ وشواس و جان هڪ پوڄا پتر ڪٿي بڻايو آهي ۽ اسان وٽ
 سڀي اهنسا جي ڦهلاڙ جي راه ۾ وڏي ۾ وڏي رڪاوٽ
 پيدا ڪئي اٿن. اهنسا نابت جو چالو مت ۽ ويچار آهي ۽
 جو منهنجي نظر ۾ غلط آهي، تنهن اسانجي رويڪ کي لشي
 ۾ موڳو ڪري ڇڏيو آهي ۽ هٿس جي ٻن ڪبتون ۽ وڌيڪ
 ٿوري روين کان اسان کي اٿاسو ۽ ٻي سر بڻائي وڌو آهي
 جهڙوڪ ڪنور رجن، ڪڙا راي، ڪرڙيون فتوانون، جاوت،
 ڪروڙ، وڻر پاڻي ۽ ٻي رحمت جي ڏاههه. ان اهنسا جي چالو
 مت ۽ معدي جي ڪري اسان کان ٻلجي ويو آهي نه ڀلائي

اهنسا جي پٽ يعني پير جي پٽ ٿان به پاڻڪي اڪثر اڪيلي سر ئي هلڻو پوندو آهي.

اهو سوال مون کان شايد حقي واجبي پڇيو وڃي ته ”اُن گادي جي لاڳاپي ۾ جنهن اصول جو اظهار مون ڪيو آهي سو آءٌ انسان سان به لاڳو ڪندس يا نه؟ آءٌ پنهنجي حالت ۾ جيڪر اهو اصول عمل ۾ آڻيان؟“ منهنجو جواب ٿيندو، ”هاڻو“، ساڳيو قانون ٻنهي حالتن لاءِ صحيح ٿيندو. قانون جهڙو هڪڙي لاءِ تهڙو سڀني لاءِ، تنهن ۾ خاص حالت يا ليبارپ جي ڪا به گنجائش ڪانهي. اُن موجب اُن گادي جو مارڻ غلط يا هنسڪ ٺهراءُ ٿوئي ڪين. البت عمليءَ طور اسين پنهنجي پيڙت پيارن ۽ عزيزن جا عذاب موت آڻڻ جي وسيلي ختم ڪين ڪندا آهيون، ڇا لاءِ جو، اڪثري هنن جي سھائتا لاءِ اسان وقت سدائين ٻيا وسيلو هڪيا هوندا آهن، ۽ انهنڪي خود پنهنجيءَ حالت ۾ فيصلي ڪرڻ لاءِ سوچ سگھي هوندي آهي. پر فرض ڪريو ته تڪليف ۾ سور جي ستايل مٿي جي حالت ۾ مان ڪنهن به پرڪار جي سھائتا ڏيڻ لاءِ اُسمرت آهيان ۽ هنجو بچڻ ناممڪن آهي ۽ مريض سخت پيڙا ۽ درد سان بي هوشيءَ جي حالت ۾ پيوئي رهي ٿو، ته پوءِ انهيءَ حال ۾ موت وسيلي هنجي عذاب جو انت آڻڻ کي آءٌ هنسا بلڪل ڪين ليکيندس.

جهڙيءَ طرح هڪ جراح هنسا ٿيو ڪري پر پنهنجو چاقو ڪم آڻيندي به شدت پوتر اهنسا ٿو ورتي ۽ عمل ۾ آڻي، تهڙي طرح، جي ضروري سمجهيو وڃي ته ڪن خاص اثر حالتن هيٺ قدم اڳتي وڌائي، پيڙت درديءَ جي پلائيءَ لاءِ جسم کان جان جدا ڪري سگھجي ٿي. شايد اعتراض اُٿي ته جراح جي حالت ۾ ته هو مريض جي حياتي بچائڻ لاءِ ئي جراحي وڊڪٽ جي ڪارروائي ڪندو آهي، هوڏانهن پيءَ حالت ۾ اسين هنجي بلڪل ايترو ٿا ڪريون، مگر جي گھري چڪاس

وڃي تنهن طاهر ڪيو ته هنجي ٻيڙ جو چاڙهو ۽ آسرو ڪولهي.
 ان جانور جي ٻيڙا اهڙي نه سخت هئي جو لڄائيندڙ سور
 سڀ کان سواءِ پاسو نه ٿي ورائي سگهيو. اهڙين حالتن هيٺ
 مون ڇانو نه لڌائين جي تڏها اها هئي نه ڇائي ۽ جو اٽل
 آڻ سان الڳي ٻيڙا جي ٻيڙي ڪڍي. ساري آسرو جي
 اڳيان اها ڳالهه رکي وئي ۽ بچ هڻندي هڪڙي ٺڪ
 پاڙيسريءَ زور شور سان الهيءَ ويچار جي مخالفت ڪئي ته
 درد ۽ ٻيڙا جي ٻيڙي آڻ لاءِ نه مارڻ نه ڳڻائي. هنجي
 مخالفت جو پسادي دليل اهو هئو ته جڏهن انسان جهڙو
 پاڻ ٻڌا ڪري ٿو سگهي تڏهن ڪهڙو حق اٿس جو انکي
 ختم ڪري. هنجو دليل هن حالت ۾ مونکي ٻي معنيٰ پئي
 پاسو معنيٰ ان ۾ تڏهن هجي ها جڏهن ڪنهن سوار
 سان يا خود غرضي ۽ وڃان جان وڃي ها. آخرڪار نهايت
 لمر جي پاڙ ۾، مگر صاف ۽ چٽي پٺي سان، مون پاڻ وٽ
 هڪڙو ڊاڪٽر گهرايو جنهن مهر ٻالي ڪري ان کائي ڪي
 رهر جي سڀني هٿي سندس موڪ ڪيو. اهو سڄو قصو ٻن
 مڻن اندر ختم ٿيو.

مون ڇانو ٿي ته عام رايو خاص ڪري احمدآباد ۾ منهنجي
 هن ڪم کي پسند نه ڪندو ۽ انکي ٻيو نه ته هڪ ئي
 ٺهراءُ ٻڌو پر ايترو نه ڄاڻان ٿو ته منهنجي فرض ادائي ڪندي
 عام لوڪن جي راءِ کان آزاد رهڻ گهرجي. مان هميشه الهی خيال
 جو رهيو آهيان ته جيڪي پاڻکي صحيح سمجهن ۾ اچي تنهن
 ئي هٿ لاءِ ٻڌل رهندي پوءِ ڇاهي اهو ٻن کي غلط لڳي ۽
 ۽ آزمودي ٿي ڪارو آهي ته اهوئي ٺڪ ۽ پورو رستو آهي.
 انهيءَ ڪارڻ ڪري هيءَ اڪ ڳائي آهي:

’پر پر پست پاوڪي حوالا پالي، پاڻي پاڻي چولي‘
 اٿس: پر پر جو پٿرو پاڻي جي آلي سمان آهي. انهيءَ کي
 اوڪ ڇڏندا آهن.

آٿر - پوڇي

۷۱

سان ملڻ جو ڏيو. محض اسانجي گڏجاڻي خاطر آءٌ نه چاهيندس ته اوهانجي راتي جي پورهئي ۾ ڪو رخنو پوي. انهي ملاقات کان سواءِ هونءٌ به دل اندر ڪا ضروري ڇڪ محسوس ڪانه ڪير. انهيءَ پنهنجي فيصلي لاءِ ڏک آٿر پڻ اهو فيصلو درسيو ٿو لڳير. هڪڙي پاسي يورپ وڃڻ جي اندر ۾ ڇڪ ڪانهير ته ٻئي پاسي هتي گهڻو ڪجهه ڪرڻ لاءِ اندر ۾ لڳاتار ڪينج پيئي ٿي.

۱۲۸

هن پڙتويءَ تي ڪنهن به جيئو کي ڌڪارڻ لاءِ مان پاڻ کي اسمرت سمجهندو آهيان. وڏي مدي تائين پراڻا جي پاڻ ۾ سنجم رکي چالهن ورهين کان ئي مٿي عرصي لاکر مون ڪنهن کي ڌڪا ۾ ڇڏي ڏنو آهي. مان ڄاڻائون ته اها ڌڪ وڏي ڪان، تنهن هوندي به گهڻيءَ نمرتا سان بان. باقي پراڻي آءٌ ڌڪاري سگهان ٿو. وڏ ڌڪاريان ٿو. ياد ۾ انگريز ۾

مگر مان سمجهان ٿو ته مولڪي اڃا نه اهڙو ڪوبه سنيهو ڪولهي جو اولهه وارن کي پنهنجي سر وڃي سڏايان. آءُ محبتو ته منهنجو سندس سر وڌيشڪ آهي، ساريءَ منس جانيءَ لاءِ، پر اڃا نه ائين چاڻي ويٺو آهيان ته پنهنجي ئي ديش ۾ پنهنجي ئي ڪاريه دواران آءُ اهو پيغام هر هنڌ پتو پي پڇاڻي سگهان ٿو. جيڪڏهن ڀارت ۾ ئي ظاهر ظهور ڪاميابي ڏيکاري سگهان ته پوءِ ڇڏو ته منهنجو ڏل سندس مڪمل ٿيو. جيڪڏهن مان انهيءَ نتيجي تي پهتس ته ڀارت کي منهنجي سندس جوڪ ڪولهي ته پوءِ چاهي پنهنجي سندس ۾ نه اهوئي سچو هوندو ٿڌهن به ٻڌندڙن جي تلاش ۾ ٻاهر باقي هنڌ وڃڻ جي خواهش نه رکندس. جيڪڏهن ڀارت کان ٻاهر وڃڻ جي همت ساريم به ڪڍي ٿڌهن نه انهي ڪري ويندس ڇاڪاڻ جو وسواس آهي ته منهنجو سندس رفت رفت ئي سڀين ڀارت وٽ قبول ٿيندو ٿو وڃي، جيتوڻيڪ مان سڀني جي تسلي لاءِ اهو به ڪري نٿو سگهان.

اهڙي طرح هوڏانهن هن مٿن ڪوٺ ڏئي هنن سان دل هڻندي به لکڙهه پئي ڪيڙي ته هيڏانهن غور ڪري ڏس ته يورپ وڃڻ جي مولڪي ڪاهه ضرورت ڪاهه هئي سواءِ رومن رولند سان گڏجڻ جي. عام طرح ملڪ ڏسڻ ڪاڻ ٻاهر وسواس جو ڪو نه هوم نهن ڪري منهنجي دل گهريو ئي ته اولهه جي گيانيءَ سان ملاقات کي پنهنجي يورپ جي ستر جو مکيه سبب بڻايان. مون نهن ئي پنهنجي مشڪلات ڄاڻائي هن کان لکي پڇيو ته دل کولي صاف صاف ٻڌايو ته فقط منهنجي اوهانجي ملڻ جي خواهش کي يورپ جي ستر جو مکيه سبب بڻايان، اهو اوهين ڪيتري قدر مناسب ٿا سمجهو. هن جواب ڏنو ته خود مٿي جي نالي ۾، آءُ نه چاهيندس ته ڪو اوهين يورپ اچي ۽ مکيه سبب فقط مون

تنهنڪن سچ پچ يا حرف به حرف ڪٿي چئجي ته آءٌ بيزار
ٿي پيو آهيان. جيڪڏهن ماڻهو مون تي ٽڪون اڇلائين ها
ته مون کي پنهنجي سچي حالت جي صحيح پتو پوي ها. پوءِ
ته هماليه جبل جيڏين ڇوڪن ۽ ٻين غلط اندازن لڳائڻ جي
باس باسٿل پوئتي هٽڻ ۽ نوان ستاڙو سٽڻ جي ڪابه ضرورت
ڪانه رهي ها. ۱۲۶

ڪٿي به عزت آبرو حاصل ڪرڻ جي مون کي اڃا ڪانهي.
اها راجاين جي درٻارين ۾ گهربل سجاوڻي سمان آهي.
مان مسلمانن، عيسائين، پارسين ۽ يهودين جو اهڙوئي شيوڪ
آهيان جهڙو هندن جو. شيوڪ کي پيار جي لوڙ آهي ۽ نه
عزت آبرو جي. اهو پيار مون لاءِ هڪيو آهي ۽ ملندو رهندو
جيستاءِ مان سچو شيوڪ ٿي رهندس. ۱۲۷

آلائي جو يورپ ۽ آميريڪا ڏانهن وڃڻ کان چرڪندو آهيان.
ائين نه آهي ته پنهنجي ديش واسين جي ڀيٽ ۾ انهن مڃان
ڪندن جي لوڪن ۾ وڌيڪ اوشواس ٿو رکان، مگر مون کي
ڀاڻ ۾ ئي وِشواس ڪونهي. سڙ يا ديدار بازيءَ لاءِ يا صحتيابي
جي ڪاڻ اولهه ڏانهن وڃڻ جي ڪابه اڃا ڪانهي، نڪا ڪا
اُتي عام لوڪن کي تقريبن ڏيڻ جي ٿمنا اٿم. لوڪ ٻڌائيندڙ
پير ڪري پوڄيندڙ تنهن لاءِ سخت ڏڪار اٿم. عام مظاهرن جي ڀيڻ
۽ تقريبن جو بوجو برداشت ڪرڻ لاءِ اها سگهه صحت به الائجي
وري موٽي ملندڙ ڪي نه. جيڪڏهن ڀڳوان وري ڪڏهن
مغربي دنيا ۾ موڪلير ته اُتي ويندس اتان جي جنتا جي
دلين ۾ پيهي وڃڻ لاءِ، اولهه جي جوانن سان سانتيڪي ڳالهه
بوله ڪرڻ ڪاڻ ۽ اهڙن هر سرينڪن آزمائڻن کي ملڻ خاطر جي
صلح شائتيءَ لاءِ سواءِ ستم جي، ٻي هر قسم جي قرباني ڪرڻ
لاءِ تيار هوندا.

ڪريان ... منهنجي جيوت هن درجي کان اڳي ابتر ٿي گذر
 عام ٿي وئي آهي جو منجهس اهڙو ڪجهه رهيوئي ڪينهي
 جو لوڪن کان لڪل هجي. ... منهنجي مٿي هڪ کليل
 بستڪ بڻجي پئي آهي. مون وٽ ڪي نه ڳجهه ڪينهن لڪي
 ڪي ڳجهن هٿن کي هٿاڻا ٿو. ۱۲۳

منهنجي هڪ سريڪي تجربي موٽي پٺن ڪرايو آهي ته سڀ
 کان سواءِ ٻيو ڪو ڀڳوان اڏيئي نه ۽ جيڪڏهن هنن لکيلن
 ٻان جو هر هڪ صحتو پاڻڪي ڪي ٻڌرو ڪري ٿو سڻائي ته
 سڀ هي اُليو ڪرڻ کان اڃا هڪڙوئي واهڻ وسيلو آهي.
 ته پوءِ مان سمجهندس ته انهن ٻان لکڻ مان منهنجو سمورو
 پورهيو ورت وٺو. ۽ جي ڪٿي به منهنجون ڪوششون ان
 بست ۾ لٽل ٿاڻن ٿين ته مان پاڻڪي ڪي ٻڌائيندس ته
 ڏوهه ان اعليٰ اصول جو نه آهي، بلڪ انهي ظاهر ڪرڻ لاءِ
 واهڻ وسيلي جو آهي. ۱۲۴

جڏاڪر مان ڀارت ۾ موٽي آيو آهيان ته ڏهاڪو سٺل جذبا
 هي مون منجهه لڪا پيا آهن ته جا مونکي آزمودا پئي مليا
 آهن. انهن هي حال مونکي شڪست ڪئي ته ڏي آهي پر
 بچو ضرور نوابو آهي. انهن آزمودن ۽ تجربن تي ئي پئي
 نڳو آهيان ۽ ته مان ئي وڏي خوشي ملي اٿم. مگر اڃا
 سڌ اٿم ته اڃان هڪڙو ڏکيو پيڇرو اڳيان آهي جو لنگهي پار
 ڪرڻو اٿم. مونکي چڱائي ته پاڻڪي ڳهنائي وڃائي ٿو ۽
 سمان ڪري ڇڏيان. جيسيتوئي انسان پنهنجو پاڻ اڃا شڪستي
 سان پنهنجي هر جنس پائين منجهه پاڻڪي سڃي کان پويون
 ڪري ٿو لڳي، تيسيتوئي هنجو اُڌار ٿيڻو ئي نه آهي. اڃا
 آهي مٿي جي ٻري ۾ پوين آخري عدد. ۱۲۵

ابو جهه خلق ڇڙي ۽ طرح منهنجي پوڄا ڪري رهي آهي،

عام ڪاريہ جي پڪش خاطر صحيح سمجھائي گھربل هجي .
 انهيءَ نير جي ڪري وقت ۽ پريشانيءَ جو گھڻو بچاءُ ٿيو
 اٿر . ۱۲۰

هڪڙو ئي سدڳو جنهن تي مان دعويٰ رکڻ گھران ٿو سو آهي
 سٺيءَ ۽ آهنگار، انساني طاقت کان مٿي پهچ هئڻ جي دعويٰ
 ڪار ٿو رکڻ، نڪا تنهنجي گھرج ٿي اٿر، مان به ساڳئي
 بگڙي پرشت ٿيندڙ ماس جو پتلو آهيان جيڪو منهنجي هر جنس
 جيون مان ڪمزور ۾ ڪمزور جيءُ جو آهي ۽ ٻين انسانن جيان
 خطا جو گھر آهيان، منهنجا سڀوا جا ڪاريہ اوڻاين سان ڀريا
 پيا آهن، پر انهن سڻن جي باوجود، هن مهل توڻي انهن تي
 ايشور جي آسپس پئي رهي آهي.

پنهنجي ڀل قبول انهيءَ بهاريءَ سان آهي جا ڪن ڪچرو
 بهاري صاف ٿي ڪري ۽ مٿاڇري کي اڳي کان ئي وڌيڪ
 صاف ۽ اڇو آڇرو ٿي ڪري ڇڏي، مان پنهنجي ڀل باسڻ
 پڇاڻا پاڻ کي وڌيڪ مضبوط سمجهندو آهيان، ڀل ڪري ٻوٽي
 هئڻ سان ڪاريہ هميشه ڦرندو ڦلندو، سڌيءَ راه کان هوڏ
 وڇان ٻاهر پٽڪ سان ڪڏهن به ڪو انسان منزل مقصود
 تي نه رسيو آهي. ۱۲۱

”مهاتما“ کي ته مون کي سندس نصيب جي سهاري تي ئي ڇڏڻو
 پوندو. جيتوڻيڪ اُسهيوگي آهيان ته به آءٌ وڏيءَ خوشيءَ سان
 اهڙي قاعدي جو پاس ٿيڻ تسليم ڪندس جنهن موجب مون کي
 ”مهاتما“ ڪري سڏڻ ۽ مون کي پيري پوڻ هر ڪنهن لاءِ ڏوه
 ٺهرايو وڃي. آشرم ۾ جتي مان پاڻ اهڙي قاعدي جو بنڌڻ وجهي
 سگهان ٿو، اُتي انهيءَ عادت کي اپراڏ ٺهرايو ويو آهي. ۱۲۲

هاڻي وقت آيو آهي جو مان انهن ٻاين کي اتي ئي بند

جي همت جي. درڪار آهي. پنهنجي نوبلتائن کي بخولي ۽
جاڻندي نڀايت دک ٿيندو اٿس.

مگر منهنجي اُلدو واري حوت اُستو، اوڄل آهي. سته ۽
اُهنسا جي مارڳ وٺڻ کانسواءِ اسان مان ڪنهن جو نه چوڻڪارو
ڪو نه ٿيندو. مان ڄاڻان ٿو ته ٿرائي ناچائڻ آهي ۽ کٽڻ کلي
خراي آهي. اها ٻڌڻ ڄاڻ اٿس ته انجو اُت اچڻ کپي. منهنجو
دريو وشواس آهي ته دغا دولاڻ يا رٿوڇاڻ سان حاصل ڪيل
آزادي، آزادي نه آهي. سال آهي سڀ ڪم ڇڻ لاءِ مون
تي الزام ٿو لڳي سراسر پڇاڙ جوڳا، نه ئي ليکيا وڃن، انهيءَ
کان جو منهنجي ڪنهن به ڪوٺ ڪري ائين سمجهه ٻڌجي
نه اُهنسا جو اصول ئي غلط آهي، يا ڪڏهن به ائين وڃياريو
وڃي ته مان ڪنهن به روپ ۽ نموني به هئسا يا سته جي
فائدي به هوس! نه هئسا، نه سته، ٻو اُهنسا، سته اسانجي
هستيءَ جو اُٿل ٿيڻ آهي. ۱۱۸

مونکي پنهنجن ڪمزورين جي پوري پوري سرت رهندي
آهي. اها سچيتائي ئي منهنجو بل آهي. جيڪي ڪجهه مان
پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪري سگهيو آهيان سو سڀ گهڻي
ڀاڱي منهنجين پنهنجين گهٽتائن جي ڄاڻ هئڻ ڪري ئي ممڪن
ٿيو آهي. ۱۱۹

منهنجي خلاف ڪجهه ايتو سٺو چيو ويو آهي، نئين ئي مان
ساري عمر خراب آهيان. هرڪنهن پلڪ ڪم ڪندڙ جي ڀاڳ ۾
ائين ئي هوندو آهي. هنکي سخت چمڙي ڌارڻ کپي. ڪڏهن
هرڪ ڪم بياليءَ ڪوڙ جو، پنهنجي صائيءَ ۾ جواب ڏيڻو
پوي ته ڏولد خيالي بوجو ٿي پوي. منهنجي چمڙو جو
اهو نير ٿي ويو آهي ته ائين ستن ڳالهين جي ٿيڻ لاءِ
ڪڏهن به سمجهائي نه ڏيان سواءِ ان حالت جي جنهن ۾

وٺڻ چاهين ٿا تن جي فوجي سکيا لاءِ ووٽ ڪرڻ منهنجو فرض ٿيندو، ڇاڪاڻ ته اها ڄاڻ آٿر ته ان قومي سرڪار جا سڀئي ميمبر مون وانگر انهيءَ حد تائين آهنسا پر وشواس رکندڙ نه آهن؛ زوريءَ ڪنهن شخص يا سوسائٽي کي انهنڪ بظاڻو ممڪن نه آهي.

آهنسا نهايت غيبي نموني ۾ اثر ڏيکاري ٿي. اڪثر ماڻهو جا ڪرتب آهنسا جي درستيءَ کان چاڻت ۽ چڪاس کان زور ٿيو وڃن؛ ساڳيءَ طرح اڪثر ڪري هنجاءُ ڪم ظاهري ته هنسڪ ڏسڻ ۾ ايندا آهن جيتوڻيڪ حقيقت ۾ هو بلڪل انهنڪ انسان هوندو آهي، پوءِ چاهي اها آهنسا اوچي ۾ اوچي معيار جي ڪٽي وٺجي، ۽ جنهنجي نيٺ پوءِ انهنڪ هٿ جي ساک هرڪو پڙهندو آهي. تنهنڪري سڀ ڳالهه ڳٽي پنهنجي ورتل روش لاءِ صرف اها دعويٰ رکي ٿو سگهان ته مٿي پيش ڪيل مثالن ۾ آءٌ خالص آهنسا جي پاڻ ۾ ئي پئي ورتيو آهيان. تنگ قومي يا ٻئي ڪنهن ٽچ فائدي جو اندر ۾ ڪڏهن به ويچار نه آيو آٿر. ڪنهن ٻئي فائدي کي قربان ڪري قومي يا ٻئي ڪنهن اهڙي فائدي کي اڳ وڌو ڪرڻ کي مان مڃان ئي ڪين.

مان وڌيڪ دليلبازي ڪريان ٿي چو! بولي پل پلان چو نه هجي تڏهن به پورن ريتيءَ سان پنهنجا خيال ظاهر ڪرڻ لاءِ اها فقط ٽچ واهڻ وسيلو آهي. مون لاءِ آهنسا فقط فيلسوفيانو مت نه آهي. اهو منهنجو جيون جو عملي نير ۽ ساهه آهي. بيشڪ مڃان ٿو ته آءٌ اڪثر ڪري ڪري پوان ٿو، ڪڏهن ڄاڻ هوندي، گهڻو ڪري بيخبرو. اها ڪا ذهن فهر جي ڳالهه نه آهي پر هردي جي ڳالهه آهي. خود قرباني ڪرڻ لاءِ سڌاءُ ٽٽڻ رهڻ، پاڻ مارڻ، گهڻي ۾ گهڻيءَ نمرتا سان هر گهڙيءَ ايشور کي ٻاڏائي سندس سهائتا گهرڻ سان ئي سڄي رهنمائي مليئون ٿي. انجي اڀياس استعمال ۾ نريٽيتا ۽ اعليٰ درجي

ٿيندڙ فصلن جي سَرَ تي بالڏون جي حملي جو خطرو ايندو آهي. منهنجو وشناس آهي ته سڀ جيوٽ هڪ ٻوٽو چنڊ آهي ۽ ٿيندڙ فصلن جي ڪنهن به قسم جو ايلاءَ رسائڻ ٿيندو آهي. جو پنک ڪرڻ. مگر فصلن جي اڀار ڪرڻ کان پوءِ ڪي چوري، بالڏون تي حملي ڪرڻ لاءِ حيلون ڏيڻ کان ڪن ٿو هٻڪان. مان ان نرائيءَ کان پاڻ ڀلڻ ٿو چاهيان. مان ان کان پاسو ڪري سگهائون جي ان سنڌا کي ڇڏي اڃان به ٻه ٿوڙي ڇڏيائين مگر ائين به ڪن ٿو ڪريان، ڇاڪاڻ ته مولڪي ڪنهن اهڙيءَ سماج هٿ اچڻ جو آسرو ڪونهي ها ڪٿي به ٺهي سگهي ۽ جنهن ۾ ڪنهن به قسم جي جيوٽ جي ناستي نه ٿيندي هجي. ڏپ ۾ ۽ ڏڪندي، لڙو ۽ پڇاڙو جي پاڻ ۾، مان بالڏون کي ايلاءَ رسائڻ واري ڪم ۾ شريڪ ٿيان ٿو ٿيڻ ۽ آڻا به نه ڪنهن ڏينهن مڙهي ڪو نه ڪو دستور لڳي ٿو ٿي.

ساڳيءَ طرح ٿرائي جي ٽن ڪمن ۾ شامل ٿيو هوس. جنهن سماج جو جزو هوس تنهن سان لاڳاپا ٿوڙي ٿي سگهيس. ائين ڪرڻ منهنجي چوڻائي اڪجهي ٿي ۽ ائين ٿيڻي موقعن تي انگريز سرڪار سان قطع تعلقات ڪرڻ جو مولڪي وڃي ٿو ڪو نه ٿو. سرڪار بنسٽ منهنجو رخ اڄ باڪل ٿي ۽ طرح جو آهي ۽ ٻي ڪارڻ ائين ٿيڻ ۾ اڄ خود ٻيو وڌو ٿي ته اٽل ۽ ڇڪڙهن هٿيار ڪٽڻ کان به ٿي ۽ طرح سرڪاري فوجي ڪاررواين ۾ حصو وٺڻ لاءِ مون سان زور ڏئي وئي، ته ٿيڻ جي سزا نه ڄا، بلڪه قاسميءَ جو چوڪر نه سر ٿي ڪٽينس. پر اهڙي تائين ويندي، اڃان به اهو مسئلو حل نٿو ٿي. مٿي ڇڪڙهن پٺڃي فوجي سرڪار هجي جنهن هٿ مان پٺڃي سر ڪٽي ڪنهن به ٿرائي ۾ سڏي ۽ طرح ٻيو نه ٿي، ته ٿيڻ ۽ اهڙا اوسر خيال به آڻي سگهائون. ڇڏڻ جيڪي ٻيو

ٻئي لڙائي ۾ بيرو وٺڻ ۽ آڻجي مراد پر ثواب ڪرڻ ۾ هٿي ڏيندا. ٻئي لڙائي جي گناهه لاءِ جوابدار آهن. هنن هيترن ورهين ۾ اندر منجهه جهاتي پائي ڏسڻ کانپوءِ به مان سمجهائين ته جن حالتن هيٺ مان هوس، مان اهو رستو وٺڻ لاءِ مجبور هوس جيڪو پوءِ لڙائي پيري يا مهاڀاري يورپي لڙائيءَ وقت بلڪ ۱۹۰۶ع سال واري ليٽل جي زولو مقابلي جنهنڪي ”فساد“ چيو ٿو وڃي، تنهن ۾ ورتو هوم.

زندگي ائين شڪستن جي اثر هيٺ هلي رهي آهي. اها لس ٽي لس سٽائو سفر ٿي بوندي، جيڪڏهن ماڻهو پنهنجن ڪرڻن جي راهه ريت فقط هڪڙي عام اصول آلو سار مقرر ڪري سگهي جنهنجي آيل موقعي تي بيروي اهڙي ظاهر ظهور هجي، جو پل پر جو به سوچ ويچار ڪرڻو هوند ڪين پوي. مگر مونکي ڪو هڪڙو به ڪرڻ ڪونه سگهي جنهنجو فيصلو اهڙو سولائيءَ سان ڪري سگهجي.

لڙائي جو ڀڪو مخالفتي هئڻ سببان مون لاسٽيءَ وارن هٿيارن هلائڻ جي سکيا ڪڏهن به پاڻڪي نه ڏياري آهي جيتوڻيڪ اهڙي سکيا وٺڻ جا وجهه به ڪيئي ٻئي مليا آهن. شايد انهيڪري به انساني حياتيءَ جي پويان ڪرڻ کان سڌيءَ طرح بچيو آهيان. پر جنهن صورت ۾ آءٌ اهڙي حڪومتي سرشتي هيٺ رهائڻو جو زور زبردستيءَ تي ٻڌل آهي ۽ جنهن جا ميسر ڪيل خاص فائدا، سهنج ۽ سهوليتون آءٌ خوشيءَ سان ماڻيائون، تنهن صورت ۾ ان لڙائي ۾ گهڙيل سرڪار جي سگهه سمورئيءَ آخر سهاڻا ڪرڻ لاءِ آءٌ ٻڌل آهيان، باقي جي انهيءَ سرڪار سان اسهڪار واري وات وٺان ۽ وٽائس ملندڙ خاص حق فائدا پنهنجي گهڻي ۾ گهڻيءَ پچنديءَ آخر تياڳي ڇڏيان، ته پوءِ بي-گالهه آهي.

هڪڙو مثال ٿو وٺان. آءٌ هڪڙيءَ سنسٽا جو ميمبر آهيان جنهنڪي پنهنجي ڪجهه ايڪٽو زمين آهي پر ان منجهان پيدا

وفاداري ٿي ظاهر ڪيائون، تنهن صورت ۾ فوج ۾ بولي ٿي
 انکي سهارو ڏيڻ لاءِ فرض ادائي ۾ هو ٻڌل هئا... مان ڪن
 مڃيندو آهيان ته ڪڏهن به بدلو وٺجي، تنهن هوندي به چار
 سال اڳي نيٽيا لڳ ڳوٺاڻن کي صاف ڇڏي ڏنو هو ته
 ”جنهن صورت ۾ آهڻسا مان اوهين جاڻوئي ڪين، اوهين
 لاشڪ گنهگار ٿيندا ۽ ڪاٿر ليڪڻ جي هٿيارن جي ٻل سان ئي
 سھين پنهنجين استرڻن جي عزت ۽ ملڪيت بچائڻ ۾ ڪٿا
 آھيو.“ اڄهو تازو هندن کي چوڻ کان ڪين هٻڪيس...
 ته ”جي اوهانکي ٻورن آهڻسا ۾ وشواس ڪونهي ۽ اتي
 عمل ڪري ٿا سگهو ته ڌرم ۽ انسانيت خلاف ڏوهي ليڪڻ
 جنڪڏهن هٿيارن جي ٻل سان عورتن جي عزت جي رکبا
 ٿا ڪريو، ان شخص خلاف جو اوتاجون زالون پڙائي ٿو
 وڃي.“ آءٌ ڏاڻن ٿو مڃان ته اها سڀ صلاح جيڪا پئي ڏني
 اٿم ۽ اڳي جيڪي به عمل ڪيو اٿم سو اختيار ڪيل پنهنجي
 ٻورن آهڻسا ٻرموڌرم جو سڌو سنوالتو نتيجو آهي ۽ تنهن
 سان لهڪندڙ پڻ آهي. اهو شاندار سڌاڻ چوڻ بلڪل سلس
 آهي، ان کي سمجهڻ ۽ ان ئي عمل ڪرڻ هن جنگ
 جهڳڙي، گورڙ ٻڪڙي ۽ چوش ڪروڙ سان ٿمار ڏنبا منجهه
 ڌرا ڪن ڪم آهي، ها ڪنڌائي روز روز ڪهڙي ۾ ڪهڙي
 متحوس ڪري رهيو آهيان. تنهن هوندي به اهو عئيڏو
 ته آهڻسا کانسواءِ چيو ته رهڻ چوڳي نه آهي، مون منجهه
 دن نه دن بختو ۽ گهر وٺندو پيو وڃي. ۱۱۷

منهنجي هلس لاءِ ڪوبه عذر ئي نٿو سگهي جيڪڏهن انکي
 فقط آهڻسا سنڌي ۽ ساڌي ۽ ٻر ٿوري وڃي. منهنجي ليکي،
 جيڪي رڳو ڪراس جو ڪم ڪندا ۽ ٻيا جيڪي ٻيا ڪم جا
 ”ڪم آڻين ٿا. ٻئي ٻئي جي وچ ۾ ڪوبه ثاوت ڪونهي.

موقع تي به ورنائي پئي سمجهيم. ايترو ته صاف ظاهر
ته لڙائي ۾ شامل ٿي پاڳ وٺڻ ڪڏهن به اهنسا جي اصول
نه ڪندڙ ٿي نه ٿو سگهي. مگر ساڳيءَ طرح ائين ڪين ٿو
جو پاڻ کي ڪوتويه پالنا جي راهه سدائين صاف نظر اچي
ستيه مارگ جو پانڌيرو اڪثر اوندهه ۾ هٿوراڙيون هڻڻ
لاچار ٿيو پوي. ۱۱۶

ڏکڻ ائفريڪا يا انگلند ۾ سفري اسپتال (المبولنس) ۾
ڪاريه لاءِ ماڻهو همٿائي آڻڻ ۽ هندوستان ۾ جنگي رنگرو
اڻي ڪرڻ سان مون ڪو لڙائيءَ ۾ مدد ڪانه ٿي ڪئي
لڪه اٺهي سنسٽا (راج منڊل) کي مدد ڪئي هيم جنهن کي
رٿاڻوي سلطنت ٿي سڏيائون ۽ جنهن جي انٽر لاپڪار
پيشيت ۾ منهنجو تن ڏينهنن ويسه هوندو هئو. لڙائي لا
تن ڏينهنن ڪراحت اهڙيائي سخت هوندي هيم جهڙي
اڄ اٽل ۽ ان وقت ڪلهي تي بندوق ڪٽڻ مولڪان ٿي ڪين
سگهي ها. مؤر نه ٿئي ها. مگر منش جي جيوٽ ڪا ڪي
سڌيءَ ليڪ وانگر ڪينهي؛ اها ڪرڻين جو بچڪو آهي جي
ڪرڻب گهڻو ڪري هڪ ٻئي کان نيارا ۽ مختلف ٿا ٿين. ۽
پاڻ کي هر هر هڪ ٿيندي رهيتي ته هڪڙو نه ٻيو ڪوتويه
چونڊيو ۽ پسند ڪريو. مان جو، نه ان وقت ڀڏ جي خلاف
ڪنهن آندولن جي اڳواڻي ڪرڻ وارو سڌارڪ هوس، ۽ نه
اڄ ئي آهيان، تنهن کي هڪ نگرانيءَ جي حيثيت ۾ انهن
ماڻهن جي صلاح ڏيئي ٿي پيئي ۽ رهبري ڪرڻي ٿي پيئي،
جنجو لڙائي ۾ ويسه هئو مگر يا ته هو ٻڙدل هئا يا نيچ لبت هين،
يا انگريز سرڪار خلاف ڪاوڙ هئڻ، جنهنڪري ڀرتي ٿيڻ
کان وٺي ويا. مون بي ڌڙڪ صلاح ٿي ڏني مان ته جنهن
صورت ۾ لڙائيءَ ۾ ويسه هون ۽ انگريزي راڄ ريتيءَ سان

هنن جي ساٿ ۽ سهڪار سان سڌارو ڄاڻيون نه پوءِ اسانجو فرض آهي ته سندن گھرج ۽ مشڪلات ۾ سندن ساٿ ڏيئي انهن جي مدد جا اڌڪاري ٻڌيون. اگرچ سندن سوشل عيانتو آهي تڏهن به مولڪي ايتري قدر آهو نوداشت کان ٻاهر نٿي لڳو جهڙو اڄ ٿو لڳي. مگر جيڪڏهن اڄ الهي سوشي مان ويسه وڃائي انگريز سرڪار سان سهڪار ڪرڻ کان آءِ انڪار ٿو ڪريان ته ڀلا ڪئن آهي دوست ان وقت سهڪار ڪن ها خاص ڪري جڏهن سندن ان وقت ئي ساري سوشي مان نه ڄا، پر انگريزي عملدارن مان ٻڌ ايمان لڪري ويو هئو؟ ۱۱۴

مون انهن ئي ڀايرو ته انگلنڊ جي گھرج کي ڦيري اسين پنهنجو وار ۽ وجهه نه بڻايون، ۽ وڌيڪ شايدان ۽ شاپستو ۽ دورالديشيءَ جو طريقو آهو آهي ته لڙائي جيستائين هلي نيسين ٿو ٿي اسين پنهنجن طلبن تڙائين ئي پڙ نه ٻڌون. تنهنڪري مان پنهنجي صلاح ۽ مف تي قائم رهيس ۽ هن والنتهر ٿي چاهيو ٿي ٿيڪي ڪوٽ ڏنم. ۱۱۵

اسان سڀني آهو مڃو ٿي ته لڙائي ڦري آهي. مان ئي هي پنهنجيءَ حالت ۾ حملي ڪندڙ ٿي قاعدي جو قدم کڻڻ لاءِ تيار نه هوس ته ملڪي لڙائي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ راضي ڪئن ٿو ٿي سگهان، خاص ڪري جڏهن وڙهندڙ ڌرين جي پڪش هي حق ۽ ناحق کان بلڪل بيضر آهن. اُٻس منهنجي مٿن کي خبر هئي ته ان کان اڳ ٻوڙن جي جنگ ۾ شامل ٿي شواڪڻي هئي، پر آهي سمجهي ويٺا هئا ته منهنجا ويچار تڏهائڪر بدلجي ويا هئا.

سچ پچ ته اها ساڳيءَ دليل واري شطي نگاهه هنن مولڪي ڌن واريءَ جنگ ۾ شامل ٿيڻ لاءِ خواهش ڪيو هئو سا هن

پریت ۽ ويسه جو اڌڪاري بڻيس. جڏهن به ڪنهن وڏي
وڪيل جي مصلحت وٺڻ ضروري هوندي هئي ته اهي هميشه
ان لاءِ مونکي خوشيءَ سان ڏيندا هئا. انهن جي لاهيءَ
سنيهه ۽ ويسه، منهنجي پياڪ ڪم ۾ مونکي چڱي هئي
ڏني. ۱۱۲

۱۹۱۴ع سال ۾ جڏهن ستياگرهه مقابلو ختم ٿيو تڏهن مونکي
گوکلي وٽان هدايت ملي ته هاڻي لنڊن کان ٿيندو پنهنجي
ديس ڏانهن موٽ. ... ٿڙائي ۴ آگسٽ تي شروع ٿي ويئي هئي.
اسين لنڊن پهتاسين ڇهين ۽ تاريخ. ۱۱۳

مونکي ائين لڳو ته انگلنڊ ۾ رهندڙن هندواسين کي ٿڙائي
۾ مدد طور ڀتاشڪت ڪجهه نه ڪجهه ڪرڻ گهرجي. انگريزي
ود يارئين فوج ۾ پوري ٿيڻ جي پالمرادو آڇ ڪئي هئي ۽
هندواسين کي به پوئتي پوڻ نه گهرجي. بحث ۾ الهيءَ لڳائي
تي ڪيترائي اعتراض آيا، الهيءَ ڳالهه تي زور ڏنو ٿي ويو
۽ هندواسين ۽ انگريزن جي حالت ۾ گهڻو سارو تفاوت آهي.
اسين هتاسين گولا غلام ۽ هو هئا مالڪ. غلام مالڪ سان
مجلس مشڪلات ۾ ڪهڙي طرح سهڪار ڏئي ۽ شريڪ ٿئي؟
ام جو آزاد ٿيڻ توڙي چاهي تنهنجو اهو ڪرتوبه نه آهي ته
منهنجي ڏٺيءَ جي لوڙ ۽ حاجت جو وجهه سارو فائدو وٺي ته
دليل ان وقت منهنجي دل سان لڳي ٿي. ڪين پيو.
ٿين ڪين ٿي سمجهين ته اسين هروڀرو بلڪل غلامن وانگر
بل ۽ لتاڙيل آهيون. مان ائين ٿي وسهيس ته اهو سڀ
خاص طرح انگريزي عملدارن جوئي قصور هئو ۽
وڏي سرشتي جو ابترو نه. ۽ اسين محبت سان منجهن ڦيرو
سگهون ٿا. جيڪڏهن اسين پنهنجو راجنيتڪ درجو

اثر ڀڳا ۾ ڪيترائي ٻيرا منهنجي لاهي اصول جي آزمائش ٿي هئي. اڪثر ڪري مولڪي جاڻ هوندي هئي ته منهنجا مخالفتي پنهنجن شاهدن کي سڃاڻي سمجهائي ايندا هئا ۽ آءٌ به جيڪڏهن پنهنجي اصل يا هنجي شاهدن کي ڪوڙ لاءِ همتائيندڙ هجان ها ته ڪيس کٽي سگهنجي ها مگر مان هميشه اهڙي ڌنار ۽ لالچ جو مقابلو ڪندو آيس. ڏٺو هڪڙو موقع ياد آڻجنهن ۾ ڪيس کٽڻ کان سواءِ مولڪي شڪ ٻيو ته منهنجي اصل مولڪي ٿيلايو يا لڳو هئو. منهنجي الدروني سڄي دلي خواهش هميشه اها ئي هوندي هئي ته منهنجو کٽڻ روا ٿيڻ آهي جڏهن منهنجي اصل جو ڪيس سچو ۽ صحيح آهي. مان ڪو سببان نه ڪڏهن به پنهنجي في لهرائڻ وقت ڪيس کٽڻ جي حالت ۾ ڪا شرطي بول ڪيم. منهنجي اصل کٽيو چاهي هاراو، پنهنجي في کانسواءِ ڪجهه وڌ يا گهٽ ملڻ جي آشا ڪين رکندو هوس.

هو هڪ ٽين اصل کي پهريندي چٽائي ڇڏيندو هوس ته ڪوڙي ڪيس هلائڻ جي يا شاهدن گواهن کي سڃاڻي تيار ڪرڻ جي مون ۾ ڪڏهن به اميد نه رهي. نتيجو اهو ٿيو جو منهنجو ايڏو نالو چڙهي ويو جو ڪي به ڪوڙا ڪيس مون وٽ ڪين آيا. سچ پاڻ منهنجي اصل مان ڪي نه ائين نه ڪندا هئا جو صاف سچا ڪيس مولڪي ڏيندا هئا ۽ سڳي ڪيس ٻين وٽ ايندا هئا. ۱۱۱

پنهنجي ڏنڊ جي ڪم ۾ اها به منهنجي هڪ ريت ٿي ويئي جو پنهنجن اصلن يا رغبين کان پنهنجي اڻ ڄاڻائي ڪڏهن به ڪن لڪائيندو هوس. جتي به مان منجهي بولدو هوس ۽ ڪجهه سمجهه ۾ نه ايندو هوم ته مان اصل کي صلاح ڏيندو هوس ته ڀلي ٻئي ڪنهن وڪيل سان وڃي رهي. انهيءَ صاف دلي ۽ سچائيءَ جي ڪري پنهنجن اصلن جي بچند

آیر. مون محسوس ڪيو ته سنڀاليندڙ يا اُستاد گهٽ ۾ گهٽ
ڪنهن حد تائين پنهنجي سنڀال هيٺ صغير يا شاگرد جي
خطا لاءِ جوابدار ضرور هئو. سوهن مٿئين واقعي بابت منهنجي
جوابداري ڏينهن جي روشنيءَ جيان صاف نظر آير. منهنجي
پنهيءَ انهيءَ ڳالهه جي باري ۾ مون کي اڳيئي آگاه ڪيو هئو مگر
آءٌ جو ويسهي سياڻو جو هوس سو هنجي چٽاڙ کي ٻڌو اٿندو
ڪري ڇڏير. مون سوچيو ته گنهگار ڌرين کي منهنجي
ڊڪ ۽ رنجش ۽ پنهنجي اخلاقي گراوت جي گهرائيءَ جو
پورو پورو اُٺو ٿئي تنهن لاءِ فقط هڪڙو ئي اپاءُ مون لاءِ
هئو ته ڪو پراسيٽ جو نمونو اختيار ڪريان. سو مون پاڻ
تي ستن ڏينهن جو آپاس ڪئي مڙهيو ۽ پٺ پرتگيا ڪير نه
ساڍا چار مهينا ساندو ڏينهن ۾ فقط هڪ ويلو کائيندس. ۱۰۹

منهنجي پراسيٽ هرڪنهن کي ڊڪ رسايو پر وائوروڻ صاف
ٿي پيو. هرڪو محسوس ڪرڻ لڳو ته پاپ ڪمائن ڪهڙو
نه قهر جو ڪم آهي ۽ اها سنڀند واري ڳنڍ جنهن سان آءٌ
۽ چوڪرا چوڪريون آشرم جا ٻڌل هٿاسين سا وڌيڪ سڃي
۽ پختي ٿي پيئي. ۱۱۰

مون پنهنجي ڏنڊي ۾ ڪڏهن به استيه جي اوت نه ورتي
۽... پنهنجي وڪالت جي ڪم جو وڏو حصو عام خلق جي
ڪم ۾ ۽ سندن فائدي خاطر هوندو هئو جنهن لاءِ ضروري
پيسي مان ڪيل خرچ کانسواءِ ٻيو ڪجهه به ڪين وٺندو هوس
ڪڏهن ته اهو ضروري عدالتي خرچ به پاڻ پنهنجو ڪري
ڏرندو هوس. ... اڃا وڌياري ئي هوس ته ٻڌندو هوس ته
وڪالت وارو ڏنڊو ڪوڙ ڪٽڻ جو ڏنڊو آهي پر مون تي
ڳالهه جو پرياهه ڪين پيو ڇاڪاڻ ته مون کي ڪوڙ ڪساک
ن عهدي يا پيسي ڪمائن جو ارادو هئو ڪونه... ڏکڻ

آلھيءَ ڏينھن مون ھنجي اڳيان نہ روحانيت بلڪ حيوانيت
تي ظاهر ڪئي هئي.

مان ھميشه بدلي سزا جو وروڌي ٿي رهيو آھيان. ھڪڙي ئي
موقعي جي يادگيري اتر جنھن تي پنھنجن پٽن مان ھڪڙي
کي بدلي سيڪٽ ڏئي ھير ٽنھن ڪري اڄ ڏينھن سوڌو لسرو
ڪري ٿي ڪن سگھيو آھيان نہ رڳو ھڪم آڻڻ ۾ صحيح
ھوس نڪي غلط. گھڻو ڪري اھو ڪم ٺاھائڻ ھٿو ڇاڪاڻ نہ
ڪاوڙ وڃان ۽ سزا ڏيڻ جي مراد سان ڪيل ھئو. جي اھو
فطرت منھنجي دڪ ۽ دلچسپي جو اظھار ھجي ها نہ پوءِ مان
انکي پورو ۽ واجب ٿوراين ها. مگر نيٺ ارادو ھن حالت
۾ گڏيل سڏيل ھئو. ۱۰۶

ڇوڪرن طرفان بدھلي جا معاملو اڪثر ٽنھن کالو ۽ نہ ٿيندا
رھيا مگر مون ڪڏھن بہ بدلي سزا جي اوت نہ ورتي. اھڙيءَ
طرح منھنجي زير لکرائيءَ جي ڇوڪرا ڇوڪريون ھيون
تنکي اڏاڻڪ سڳا ڏيڻ جي ڪوشش ڪندي. آخر شڪتي
کي ٻيڙيءَ سڃيھ سڃيھڻ لڳس. ۱۰۷

اٺين ڏينھن جوھانسبرگ شھر ۽ فينڪس (آشور) جي وچ ۾
ٻيو اچڻو وڃڻو ٻوندو ھوم. ھڪڙي گھمري جڳھن جوھانسبرگ
۾ ھوس تڏھن آشور جي رھواسن مان ٻن ڀائرن جي بدچاليءَ
جي خبر ملجس. ستياگرھ جڏ ڇھڊ ۾ پڌري ھار يا ناڪاميابي
جي خبر مولڪي ايترو صدمو ڪن رسائي ها جيترو ھن
شھر جا شھر نہ ھئي. بلڪ اوچتي آفت ھئي جا منھنجي
مٿان اچي ڪڙڪي. ساڳئي ڏينھن فينڪس ٻيڙي لاءِ ٽرين
پڪريو. ۱۰۸

مسافريءَ ۾ واٽ تي، منھنجو فرض ڇا ھئو سو صاف نظر

اھو مون لاء واحد

اھو مون لاء واھيات ٿيندو جو پاڻ ڪوڙ ڳالھائيندڙ
چوڪرن کي سيکاريان ته سچ ڳالھايو. ڊڄڻو ماستر پنھنجي
شاگردن کي دلير بڻائڻ ۾ ڪڏهن به ڪامياب ڪين ٿيو.
آتم سنجر کان والجهيل، پنھنجن سکشن کي آتم سان
جي ملهه جي پوءِ ڏيئي نه سگهندو. مون انھنڪري
جائو ته مون سان گڏ رھندڙ چوڪرن ۽ چوڪرين لاءِ مونڪري
دائمي آدرشي جيون جو مثال بطحا گھر جي. اھڙي طرح
هو منھنجا استاد بڻيا ۽ مان سکيس سندن شاگرد ٿي. پر
نه ته سندن ئي خاطر ته نيڪ رھان ۽ سنئون سوڌو. مان
جيڪر ائين ئي چوان ته تالسء فارم تي رهي وڌندڙ ضابطو ۽
روڪ ٿام جي پاڻي وڌي سي گھڻي ڀاڱي منھنجي سنڀال
ھيٺ رھندڙن ڳيرن جي ڪري هئا.
انھن مان ھڪڙو اُن گھڙيو، بي لغام، اي لگو، ڪوڙ جو
عادي، ۽ جھيڙاڪار ھوندو هئو. ھڪڙي ڀيري هو سخت
بگڙي پيو، مان به چڙي پيس، مون ڪڏهن به پنھنجن چوڪرن
کي سزا نه ڏني هئي مگر هن دفع مان غصي ۾ پوي ويس. مون
هن سان دليلي بحث ڪري کيس مڃائڻ جي ڪئي پر هو پتھر
جھڙو نثر ٿي پيو ۽ منھنجي مٿان پتي وريو. آخر رولر ڪنيم
جو پوسان رکيل هئو ۽ ٻالن تي لڪاءُ ڪيو مانس. ڏک ھنبر
ھنن سيني، لاءِ اھو بلڪل ئي نئون آزمودو هئو. چوڪرو
بلات لگو، معافي ڏيڻ لاءِ ليلا يائين. هو انهيءَ لاءِ ڪين ٿي
يو ته ڪو مار جي ڪري کيس ايذاءُ ٿي آيو. سترھن ورھين
پر مجبوريءَ وچان هن زبردستيءَ واري اپاءَ وٺڻ
ي جو مونکي دزد رسبو هئو سو هن پاني ورتو. انهيءَ
نا ڪاپوءَ وري ڪڏهن به هوائي چيو ڪين ٿيو. مگر ان
ت درازيءَ لاءِ آءٌ اچا. سوڌو پڇتائيندو آهيان. لاشڪ

سمجهندو هوس. مان سڌائين سمجهندو آهيان ته سڄو ڀيرو
 درسي ڪتاب وڌياريءَ لاءِ آهي ته خود اڌياڪ آهي.
 ڪتابن مان جيڪي منهنجا ماستر سيکاريندا هئا سو مختصر ڪو
 مولڪي ياد آهي. باقي ڪتابن کانسواءِ پنهنجي روءِ سوء
 جيڪي مولڪي سيڪاريائون تنهنجي هينئر به چئي ساليو اٿم.
 ٻارن اکين ڏٺارن ايترو نه جيترو ڪن ڏٺارن ۽ گهٽ
 محتسب سان گهڻو ڪجهه ڀاڱي به جذب ڪري يا سڪي وڃي ٿا.
 مان ڪو به سنيوان نه ڪڏهن ڪو ڪتاب سڄوئي منڍ کان
 پڇاڙيءَ تائين پنهنجي چوڪرن سان گڏ پڙهندو هجي. قسمن
 قسمن ڪتابن مان جيڪي ڪجهه پڙهي دل سان هندا ٻيو
 هوم سو پنهنجيءَ بوليءَ به هنن کي ٻڌائيندو هوس ۽ آڻ پايان
 ٿو ته اهو گهڻو ڪجهه اڃا تائين چٽ ٿي چڙهيل هوندن.
 جيڪي ڪتابن مان سکيا سو سڀ ياد ڪرڻ مشڪل آهي،
 باقي جيڪي وائي وطن ٻڌائيندو هئوسان، سو نهايت آسانيءَ
 سان زباني ٻڌائي سگهندا هئا. ڪتاب مان پڙهڻ هنن لاءِ
 گهڻيءَ محتسب جو ڪم هئو پر مولڪي ڪن ڏيئي ٻڌڻ سندن
 لاءِ خوشيءَ جهڙي وڏو هئي، خاص ڪري جڏهن پنهنجي
 وڻندڙ کي دلچسپ ٻڌائڻ کان جو ڪڏهن ڪن گسندو هوس ۽
 سندن مغز کائي ڪڏهن به ڪو نه ٽڪاڀرومان. منهنجي پڙهائيءَ
 منجهان همٿائجي، جي سوال هو ڇڏي ڇڏي ڇڏي مان مولڪي
 سندن ڀير ۽ ذهن جو گوياءُ ملي ويندو هئو. ۱۰۴

جهڙي طرح نڌي سکيا نڌي ڪرڻ وسيلي ئي ڏني ٿي
 وئي ٿي ٿيڙيءَ طرح آڻڪ سکيا ڦٽڻ اڌياڪ سڏڻ ڏٺارن
 ٿي ممڪن هئي ۽ اڌياڪ سڏڻ سمورو مختصر هئو سيڪاريهندڙ
 جي حيون ۽ چرڻو ٿي. اڌياڪ کي من م هميشه مريادا جو
 ڌيان رکڻ کپي، چاهي هو پنهنجي چوڪرن سان هميشه
 هڪدم ٿيڻي. ۱۰۵

آتم - پر چيه

ڪي متر آهن جن کي اهو آزمودو مليو آهي ته اُپواس
ٻوٽ جو تاثير جيڪو پيدا ٿئي ٿو تنهن ۾ پاڻ انهن جو و
يوگ حرص اُٿو رس سواد جي ڪشش جاڳي تيز ٿي آهي
يعني ته رڳو اُپواس رکڻ وڌيڪ وڃي ٿو جيسين ڪ ان سان
آتم سنجه لاءِ اُٿوت اُڪير شامل نه آهي. ۱۰۱

تنهن ڪري ائين چئبو ته اُپواس يا ان جهڙو ڪو خود ضابطي
جو نمونو، آتم سنجه واريءَ مراد جي حاصلات لاءِ جيڪي
اُپاو يا وسيلو آهن تن مان هڪڙو آهي مگر اهو سڀ ڪجهه
نه آهي، ۽ جي شريڪ اُپواس مانسڪ ورت سان گڏوگڏ نٿو
رکيو وڃي ته پڪ ٿي پڪ ٿي پڪند ۽ مصيبت منجهه وڃي چيه
ڪندو. ۱۰۲

ٽالسٽاءِ ڪيت ٿي، اسان اهو ليم ٻڌو هئو ته جيڪي اڌياڪ پاڻ
نه ڪندا هجن سو ننڍن ڀاڳين کان نه ڪرايو ويندو ۽ تنهن
ڪري جڏهن به انهن کان ڪم ڪرايو ويندو هئو تڏهن هميشه
هڪڙو اڌياڪ سهاڪ هوندو هئو ۽ سچ پچ ساڻن گڏ جي
يهي ڪم ڪندو هئو جنهن ڪري جيڪي به ننڍا ڪندا هئا
و سرهائيءَ ۽ خوشيءَ سان. ۱۰۳

سي ڪتابن بابت گهڻو ئي پيا ٻڌون، پر تن جي مون کي
نهن به لوڙ نه ٿي. اهو به ياد ڪونه اٿر ته جيڪي ڪتاب
سگهيا ٿي تن جو به ڪو ڪڏهن گهڻو فائدو ورتو. ڏير
ن چوڪرن کي ٻڌائڻ جي مان بلڪل ضرورت ڪانه

ٽالسٽاءِ ڪيت ۽ "فينڪس ڪالوني" به بينڪون يا آشرم
نما جي ڏکڻ ائفريڪا ۾ گانڊيجيءَ پر پا ڪيا هئا جتي هو
پنهجا سهيوڳي ساڻي خود ضابطي ۽ سيوا ڪاريه واري
تيت ڪندا هئا.

آتم - پر چيه

مگر مون ائين به ڏٺو ته سرپر هاڻي جو وڌيڪ تو
۽ هٿس خوب درد آهي، تنهنڪري کاتي مان و
سواد ۽ مزد تو اچي ۽ بڪ به ٿي لڳي. مون ۾
تئون خيال جاڳيو ته اڀواس کي جهڙو روڪ ٿام جو واهن
بڻائجي تهڙوئي چڪ يا بي اغاميءَ جي حالت ۾ هڪ
هٿيار بڻائي سگهجي ٿو. انهي حيرت جهڙيءَ حقيقت
پنيرائيءَ ۾، منهنجا توڙي ٻين جا، اهڙا ساڳيا پوئرو ٿي
آزموڻا گهڻيءَ آهن جنجا حوالا شاهديءَ طور ڏيئي سگهجن
ٿا. مون کي چاهنا هئي ته پنهنجو سرپر سڌاريان ۽ مرضيءَ
موافق هلايانس پر جڏهن ته منهنجي مکيه مراد هاڻي اها هئي
ته آتم سنجي جي پراپتي ٿيڻ ۽ رسنا جي سواد جي جيت
سو مون ڇا ڪيو جو پهرين هڪڙي قسم جو کاتو پسند ڪير
۽ پوءِ ٻيو ۽ ساڳئي وقت اُنجو انداز مقرر ڪري ٻڌي ڇڏير.
پر ته به سواد جي چاهه ڇڏير ئي نه. جڏهن هڪڙي شيءِ
ڇڏي پيءُ کي ورتي ٿي پوئينءَ پهرين کان نت نئون ۽ وڌيڪ
سواد ڏيڻ لڳم. ۹۷

ختر آزمودي سڀڪاريو آتم ته محض کاتي جي سواد تي زور
ڏيڻ غلطي هئي. نه سواد جي ساءِ لاءِ پر سرپر کي هلائڻ لاءِ ئي
کائڻ جڳائي. جڏهن هر هڪ حواس جو انگ سرپر ۽ اُنجي
ٺارڻ آتما جو شيوڪ ٿو بڻي، تڏهن اُنجي خاص سواد جو
حساس ڪم ٿيو وڃي ۽ پوءِ ئي هرڪو انگ جيڪو ڪارج
قدرت سندس لاءِ ٺهرايو آهي اهڙوئي ڪم شروع ٿو ڪري.
تجربا سان ان طرح پرڀت سلوڪ ۾ رهڻ خاطر ڪيترا
نصيباً اڄ ڪالهه اُتي اوياري وهڪ وهڻ ٿوري آهي. مگر
جي ناسونت سرپر کي سڃاڻڻ سينگارڻ کان ۽ ٿورن
گ پلن ساعتن لاءِ پنهنجي وجود کي وڌائڻ جو

[illegible]

مون ٿل آهار سان ئي شروعات ڪئي، پر روڪ لار هي
درستيءَ کان ٿل آهار ۽ الڃ آهار جي وچر گهڻو تفاوت
ڪوڊ پاسير. مون ڏٺو ته سواند جي چڪ ۽ ٻي لاهي چيڙي
پٿرن ۾ گهڙي پوئڻ ۾ ممڪن هئي، بلڪ ڪنهن شڪ
لمواري جي خوراڪ ئي هري وچل سان وڌيڪ ئي ٿي.
ٽينڪري آهواس کي يا موڪل جي ڏينهن تي فقط شڪ
ويلو کائڻ کي وڌيڪ اعجاب ڏيڻا لڳس ۽ جيڪڏهن پڇتار
يا ڏند سزا لاءِ ڪو موقع ٿيندو هئو اتي جو پڻ هوشيءَ
سان آهواس طور فائدو وٺندو هئو.

ساٿي جن کي جيتوڻيڪ ”دشمن“ کان سينچاري ڪرڻ ڪا
نیشان پتا پهرايا ويا هئا تڏهن به غلطيءَ وچان سولجڻ
مٿن گولي هلائي هئي. ۹۴

زولو وڳوڙ نون آزمودن سان ڀرپور هئو جنهن منجهان مولڪي
خيال خوض لاءِ جهجهي خوراڪ ملي پيئي. بوٽرن واريءَ
جنگ ۾ به لڙائيءَ جي هيبت مون تي ايتري قدر ذهن نشين
ڪين ٿي هئي جيترو ۽ جهڙو چٽو هن ”فساد“ جو ڏهڪاءُ
ذهن تي ويٺو. هيءَ جنگ ڪين هئي جنسي آدم-شڪار
هئو. اهو ڪو چٽو منهنجو رايو ڪين هئو بلڪ ڪيترن
انگريزن جن سان ڳالهائڻ جو موقعو مليو هوم تنجو به ساڳيو
رايو هئو. هر روز صبح جو بيگناهه بستين منجهه ڦٽاڪن جي
ڦاٽڻ مثل سولجڻ جي بندوبستي ڪن سان ٻڌڻ ۽ اُنهن
جي وچ ۾ رهڻ سچ پچ اسان لاءِ وڏو ڪشت هئو. مگر آءٌ
اهڙو ڪڙو ڀڪ پي ويس خاص ڪري ان ويچار کان ته
اسانجي فوجي دستي جو ڪر توبه هئو زخمي زولن جي ٿيل.
 باقي اها ته ڳالهه صاف ظاهر هئي ته جي اسين نه هجڻ ها
ته زولو بنا پر گهر پيا هجن ها. انهيءَ ڪم تنهن ڪري
منهنجي وريڪ کي ڏاڍي شائي بخشي. ۹۵

آءٌ جهڙوئي منتظر هوس ويچار، وچن ۽ ڪرم ٽنهي ۾ پورو
برهمچاري ٿي رهڻ لاءِ تهڙوئي فڪر مند هوس ته پنهنجو گهڻي
۾ گهڻو وقت ستياگرهه جدجهد کي آرييان ۽ پوتر تائيءَ تي
ڌيان ڏيئي پاڻ کي لائق بڻايان. تنهن ڪري ضروري سمجهيم
ته کاڌي پيئي ۾ ڪجهه وڌيڪ قيرقار ڪريان ۽ پاڻ تي وڌيڪ
پابندون وجهان. اڳيون قيريون گهيريون گهڻي قدر صحت
صفاڻيءَ جي احاطا کان ڪيون هيون پر اوان تجربا ڌارمڪ
درستيءَ کان ٿي ڪيا ويا.

آئي هئي ڪوڊ جيتڪي. 'بفاغي' جي نالي سان سڏڻ صحيح
 ٿئي ٿو. مثالي جو نه نالو ئي ڪوڊ هئو. انهي بکيڙي کي وڌاءُ
 ڪري نساد سڏيو ويو هئو. تنهن جو ڪارڻ اهو هئو جو
 هڪڙي زولو سردار پنهنجي ماڻهن کي صلاح ڏئي هئي ته
 تارو ٽئين مڙهيل ڍل نه ڏيو ۽ انهي پوليس سارجنٽ تي
 اکر ڪري آيو هئو جيڪو اتي ڍل اڳاڙڻ آيو هئو. ڪئن
 به منهنجو هيٺون زولن لاءِ ٿي ڪرڪيو ۽ هيڊڪوارٽر ۾
 پهچي مان ڏاڍو خوش ٿيس ٻڌي ته اسانجو مکيه ڪرنل
 ٿيندو زخميل زولن جي ٿيل ڪرڻ. ميدان ڪل آفسر جنهن
 کي اهو ڪم سپرد ٿيل هئو تنهن اسانجو آءِ آڊر ڪيو.
 چيائين، ۽ پلي آيا ۽ ٻڌايائين ته زخميل زولن جي ٿيل ڪرڻ
 لاءِ گورا لوڪ راضي نه هئا، هننجا زخم وهندا ڏسي آءُ
 منجهي پيو آهيان، ۽ انهن ڀرپوش ماڻهن لاءِ اوهانجو مهل سو
 اچي رسڻ خدائي نعمت ٿو سمجهان. اسانکي پٺيون ۽ چوڙون
 مارڻ وائون وغيره سامان ساڙ ڏيئي وقت ٿيائون ٿيل اسپتال
 ڏانهن وڃي هليو. زولو اسانکي ڏسي ڏاڍا خوش ٿيا. گورا
 فوجي، جنهن جهنگلي اسانکي هنن کان ڌار ٿي ڪيو، تنهن
 منجهان لپتا پيا پائيندا هئا ۽ پيا اسانکي اشارن ۾ سمجهائيندا
 هئا ته زولن جي زخمن جو شتابي ڪم نه ڪريو، پر اسين
 هنن ڏانهن ڌيان ٿي ڪوڊ ڏيندا هئاسين جنهن ڪري ڏاڍو
 ڏمر يا هئا ۽ زولن تي گندين گارين جو وسڪارو لڳائي
 ڏيندا هئا. ۹۳

جيڪي زخميل اسانجي حوالي هئا سي ڪي جنگ ۾ زخمي
 ٿيل ڪن هئا. انهن مان ڪجهه حصو شڪر جهلي قيد ڪيا
 ويا هئا. فوجي مهيندار انهن کي ٽنڪن جي سزا ڏئي هئي ۽
 ٽنڪن لڳڻ ڪري ٿي سخت گهاڙ وڌيڪ حجت ملهڻي
 جا نه ٿي هئي سي پڇي پيا هئا. پيا هئا زولن جا همدرد

مان سمجھائون ته پنهنجن ڪن گهر گنپير اعتقادن ۽ عقيدن جو عڪس رسڪن جي هن شاهڪار پستڪ ۾ پاتر تنهنڪري ئي ان پستڪ منهنجي دل دماغ کي ايتري قدر پڪڙيو جو منهنجي ۽ جيون ۾ ڦيرو اچي ويو. ڪوي اهو آهي جو منش جي هردي ۾ جيڪو به ڀلائي ۽ جو مادو لڪل آهي سو چڪي ٻاهر ڪڍي. سڀ ڪوي هڪجهڙو اثر ٿا وجهن ڇاڪاڻ ته هر ڪنهن جو هڪ جهڙو ۽ هڪ جيترو واڌارو ۽ وڪاس ٿيل نه آهي. ۹۱

مون ائين ئي ڀانيو ته جوهانسبرگ ۾ مان ڇمي وسي ويو آهيان پر پوءِ مون ڏٺو ته مون لاءِ هڪ هنڌ ٽائينڪي زندگي ٿيڻي ڪانه هئي. اڃا ائين سمجهڻ لڳس ته هاڻ سامت جو ساهه پئڻيندس ته هڪڙي اوچتي گهٽنا ٻڌجي آئي. اخبارن ۾ خبر آئي ته نيٽال ۾ زولو قوم وارن جو فساد ٿي پيو آهي. منهنجو زولن سان ته ڪو وير هونئي ڪونه ۽ ڪڏهن به ڪنهن هندواسيءَ کي ايڏايو آزاريو نه هئائون. مونکي فساد بابت خود شڪ هئا پر ان وقت مان ويساهي ئي ائين مڃيندو هوس ته انگريزي سلطنت دنيا جي خير خوبيءَ واسطي ئي وجود ۾ آئي هئي. سلطنت جو ٻرو ڇاهڻ کان ئي موزگو روڪجي ويس ڇو ته مون ۾ وفاداريءَ جو سڄو ڀاڱو موجود هئو. فساد جا اثر هئا يا نه هئا تنهن ڳالهه جو منهن جي فيصلي تي ته اثر گهڻو ڪري پوئوئي ڪونه هئو. نيٽال کي پنهنجو والٽيئر بچاءُ دستو موجود هئو ۽ تنهن لاءِ وڌيڪ ماڻهن جي ڀرتي ڪرڻ لاءِ واهه کليل هئي. مون اخبارن ۾ پڙهيو ته فساد کي دٻائڻ لاءِ انهي فوجي دستي اڳيئي جنگي تياري پئي ڪئي. ۹۲

فساد واريءَ سرزمين تي پهچي مون ڏٺو ته اهڙو ته ڪجهه

طرح ڪا اُروڪ ڀاڻي ۽ جي تيز ڌارا آسپاس ملڪ ٻوڙي ۽
فصل نر باد ڪري ڇڏيندي آهي ٿيڙي ۽ طرح بي لغام قلم
ڊاه ڊوه ۽ ڀرپادي ۽ جوئي ڪم ڏئي ٿو. جيڪڏهن قلم بي
ڪنهن ٻاهرئين جو زور ضابطو آهي ته اهو بي لغام قلم کان
وڌيڪ زهريلو ثابت ٿو ٿئي. پنهنجي آڏورئين آڏار جي بي
روڪ نام ڪارگر ۽ مٿي ٿئي. جيڪڏهن هي دليل درست
آهي ته دنيا آڏو گهڻيون اخبارون انهيءَ آزمائش مان پار
پئجي سگهنديون؟ مگر سوال آهي ته ڪنهن اخبارن کي
ڪير بند ڪري؟ ۽ اول ته ڇچ ڪير ٿيندو؟ جيئن ليکي
۽ ٻڌي عام طور پئي ڪڍو ڪڍ ٻيون لکڻ ڪارگر ۽ بيڪار
اخبارون به ٻيون هلنديون، باقي ماڻهو پنهنجي چوڻ پسدي
ڀاڻ ڪري. ۹۰

رڪن جو ”آلٽ دس لاسٽ“ پيرون تي ڪتاب هئو جو
مون پڙهيو. پنهنجي تعليم واري وقت ۾ سواءِ درسي ڪتابن
جي ٻيا ڪتاب گهڻو ڪري ڪي به ڪن پڙهيا هئا ۽
مشغول جيون ۾ گهڻا ڪالوءِ موڪلي پڙهڻ لاءِ بلڪل ٿورو
وقت بچندو هئو. تنهن ڪري گهڻي ڪتابي علم جي هٿ
جي دعويٰ نه ڪري سگهان. تنهن هوندي به آءٌ پاليانو
ته انهي محبوبريءَ واريءَ روڪ جي ڪري به مون گهڻو
ڪجهه ڪين وڃايو آهي. اٽلندو ائين چئي سگهيو ته پڙهڻ
ٻورو ٻنو. جنهن ڪري جيڪي ٿورو پڙهڻ سو بشوليءَ
هٿين سان هٽائي سگهيس. ائين ٿورو ڌن ڪتابن منجهان
هڪڙي ڪتاب جنهن منهنجيءَ جيون ۾ لکڙو ۽ سڄو
پڇو ڦيرو آندو سو هئو ”آلٽ دس لاسٽ“ ڪتاب. مون
انهيءَ ڪتاب جو پوءِ گجراتيءَ ۾ به ترجمو ڪيو هئو. ٿالو
ڏنومانس ”سرووديه“ (سب جو ڪلياڻ).

سرو هندو ڏرم تي گهڙيو ۽ اهو مون لاءِ ته نه آهي.

هر قسم جي جيون ڪهاڻيءَ کي ان جي ڪميءَ ۽ اڻ پوراڻي سببان انتهاس ڪين چئبو. هن بابت گهڻو اڳرو جيڪي پڙهيو هوم سو هاڻ ٿو آڻي وڌيڪ چئو سمجهان. مان ڄاڻان ٿو ته هن ڪهاڻيءَ ۾ جيڪي به ياد آڻڻ سو سڀ ڪين ٿو درج ڪريان. ڪير چئي سگهندو ته ستين خاطر ڪيترو لکڻ ۽ ڪيترو ڇڏي ڏيڻ گهرجي؟ ۽ زندگيءَ جي خاص ڳالهين ۽ حالتن بابت جيڪا اڻ پوري هڪ طرفي گواهي مان ڏيان ٿو تنهن جو قاعدي جي ڪورٽ ۾ جيڪر ڪهڙو مله ٿئي؟ جيڪي باب اڳيئي لکي چڪو آهيان تن بابت جيڪڏهن ڪو گهر کان واندو آڏي پڇا ڪرين ته شايد انهن تي گهڻي وڌيڪ روشني پئجي سگهي پر جيڪڏهن ڪنهن وروڌي نڪتجين هتان آڏي پڇا ٿئي ته هو منهنجي ”دعوائن مان گهڻين کي بي بنياد ظاهر ڪري“ پاڻ کي خوش ڪري سگهي.

مان انهن ڪري گهڙي ساعت حيران ٿي ويچار ۾ پئجي ويندو آهيان ته رهي باب لکڻ کي بند ڪريان سو مناسب ٿيندو يا نه. مگر جيسين اندرئين آواز جي منع نه ٿي اُٿر تيسين مولڪي جڳائي ته لکندو هلاڻ. مون کي سالڪن جي ڦول جي ٿي پوئواري ڪرڻ کپي ته جيڪي هيڪر شروع ڪجي سو تيسين نه ڇڏي ڏجي جيسين ڪ. اهو اخلاقيءَ لوح ناجائز نه ثابت ٿيو هجي.

۸۹

لنڊن اوپينين“ ۱ جي شروع ٿيڻ پڇاڻا پهرئين ئي مهيني ۾ لکي اهو آئيڙ ٿيو ته اخبار نويسيءَ جو مول مقصد ٿيڻ کپي “شيو” اخبار نويسي هڪ وڏي شڪتي آهي پر جهڙيءَ ڏکڻ ائفريڪا ۾ گانڊيجيءَ ان نالي واري هڪ روزاني ار جاري ڪئي هئي.

نه ڇڙو آهي ۽ ويڪري ۽ ڪي ٿو ايڏا ۽ سائجي پر ان سان گڏ
ساريءَ دليا ڪي پڻ. ۸۶

منهنجي جيون ۾ طرح طرح جا واقعا ٿيا آهن جن ۾ ڇڪي
ٻولڪي گھٽئي مت متاثرن ۽ جالن جي ماڻهن سان گھائي
لڙهه وڇڙ ۾ آندو آهي ۽ ائين مڙهي منجهان جو آزمودو
پرايو اٿر سو منهنجي ان بيان لاءِ تسلي ٿو ڏيڻ ته مون
ماڻهن ۽ ڌارين، ديس واسين ۽ پرديسين، گورن ۽ ڪارن،
هندن ۽ ٻين ڌرمن مذهبن جي هندواسين، چاهي مسلمان،
پارسي، عيسائي، يا يهودي هجن، تن جي وچ ۾ ڪو به پيداو
ڪو نه رکيو آهي. بلڪ مان ائين چوندس ته منهنجو هرو ڪنهن
به لاڙي فرق پيد رکڻ لاءِ اسمرت نٿي رهيو آهي. ۸۷

مان سنسڪرت جو ڪو ڳرو ودوان ڪين آهيان. مون وٽ
۽ اڀرند پڙهيا آهن پر ترجمي ڏنارن. تنهنڪري سڀاڻڪ
منهنجو ائين ڪرڻ جو اڀياس ڪو عالماڻو ڪين چٽو.
منهنجي جات ڪنهن به طرح اولهي ڪين آهي. مون انهن
شاسترن جو اڀياس ائين ڪيو آهي جتن ڪو هندو ويهي
ڪري ۽ منهنجي دعويٰ آهي ته مون انهنجو سڄو پاڻ ڳرڻ
ڪيو آهي. اڻڪوڀين ورهين جو ايس ٽئين وقت تائين ٻين
ڌرمن مذهبن جو پڻ اڀياس ڪري ورتو هوم.

لاڙو به وقت سنڀالڻ جڏهن هندو ڌرم ۽ عيسائي مذهب
جي وچ ۾ ٻئي دل هنير ۽ ڏولائمان هوس. جڏهن من جو
مزان موليٰ هٿ ڪير ٿڌن مون ايو ڪيو ته ڦٽا هندو
ڌرم منجهانئي مولڪي مڪئي ملڻ ممڪن آهي. منهنجو
وشواس هندو ڌرم ۾ نڀايو وڌيڪ اولهيو چٽو ۽ روشن
ٿيندو ويو.

پر ٽئين شولدي به مون ائين ئي چيو ته اڻڀولڻو ڪنهن
به حالت ۾ هندو ڌرم جو انگ ڪنهن به ڀئي هٿي نه ڪري

هر منزل تي ستيه جا نوان آرڻ لاءِ اشارا مون لاءِ ظاهر ٿيندا ويا. ستيه هڪڙي شاهي درخت جيان آهي جنهنجي جيترو وڌيڪ پرورش ڪبي اوترو وڌيڪ ۽ وڌيڪ ڦل ڏيندو. ستيه روپي کان به جيترو اولهو وڃي ڳولها ڪبي اوترو منجهس پوريل جواهر جهڙا ٿيندا. اهي رتن آليڪ ۽ پالت پالت پرڪادن جي سڀوا ڪرڻ جي واڻن وسيلن جي روپ ۾ ملن ٿا. ۸۵

منش ۽ هنجو ڪرم به لياريون ڳالهيون آهن. عام طرح ڇڏو ڪم ساراهڻ ۾ اچي ٿو ۽ ٻو ڪم ٿيندڙ جوڳو ٿئي ٿو مگر ڪم جو ڪرڻا ليڪ يا بد، جهڙي جهڙي حالت هجي آلهي ۽ موجب هو عزت لائق يا قياس جوڳو بڻي ٿو. ”پاپ ڪي ڏڪاريون نه پايءِ ڪي“ اها هڪڙي نصيحت آهي جا سمجهڻ ۾ لاشڪ سولي آهي پر ان تي عمل ڪو ورتو ٿو ڪري، ۽ آلهي ۽ ڪري ورتو ڃي وڃي دنيا ۾ پڪڙجي ٿي وڃي.

اها اهنسائي آهي جا ستيه جي ڪوچ جو بنياد آهي. مان دن دن به دن محسوس ڪندو پيو وڃان ته اها ڪوچ، جي اهنسا جي بنياد تي ٻڌل نه آهي ته وڻڻ آهي. ڪنهن هڪڙي سرشتي جي مخالفت ۽ مقابلو ڪرڻ ۽ اٽس جله ڪرڻ بلڪل واجب ۽ مناسب آهي، مگر اڻجي رچيندڙ سان مقابلو ڪرڻ آهي گويا پنهنجي پاڻ تي جله ڪرڻ ۽ پنهنجي آڏو اچڻ جي برابر. ڇاڪاڻ ته اسين سڀئي ساڳئي ئي رنگ ۾ رنگيل آهيون، ۽ هڪڙيئي ۽ ساڳئي ئي سرجنهار جا بالڪ آهيون، ۽ آلهي ۽ آسٽي ۾ اسان منجهه جيڪا ايشوري شڪتي موجود آهي سا به بيحد ۽ لائنها آهي. ڪنهن هڪڙي به انسان جو اُپمان ڪرڻ آهي گويا آلهي ۽ لڪل ايشوري شڪتيءَ جي گهٽتائي ڪرڻ، ۽ اهڙي طرح

ان جواب تي منهنجي مٿن کي ڏرو نه عجب ڪوڊ لڳو.
گوري ٺاڻي ۽ منهنجا وار لاهڻ کان انڪاري ٿي ڪا
اُڀر خط نه ڪانه ڪئي هئي. ڪارڻ آدمين جي سڀوا ڪري
ها نه سندس گراڻڪي ۽ کي ڏک لڳڻ ڇو هر ڪو امڪان
هوس. ۸۳

جڏهن نوٽون جي ٺاڻي لڳي ته شخصي ۽ طرح منهنجي
همدردي سڃاڻي نوٽون ساڻ هئي. مگر ان سمي مون السن
ٿي سوچيو ته اڏڙين حالتن ۾ اڃا مولڪي ڪو حق ٿي
ڪونهي جو مان پنهنجن شخصي عهدن الوار ڪم ڪريان.
ان بنسبت منهنجي جي ۽ اندر جڳو جهڳڙو لڳو هئو تنهن
جو ڏکڻ انٽريڪا ۾ منهنجي ستاگره واري انٿاس ۾ ڌري
پڙي ڏڪر ڪيو اٿس ۽ اهو ماحشو هتي ٻيهر ڏهرائڻ نه
گهرجي. جن کي دلچسپي هجي تن کي منهنجي ڪوڊ
آهي ته پلي ان انٿاس جا ورق ورائي ڏسن. هتي ايترو
ڇوڙ ڪائي آهي ته ڇاڪاڻ ته آءُ انگريزي راڄ سان ولادار
هوس، تنهن ڪري ان ٺاڻي ۽ انگريزن ساڻ شراڪت ڪرڻ
لاءِ مجبور ٿيس. مون ائين پئي سوچيو ته جيئن صورت ۾
هڪ برطانوي لگرواسي ۽ جي حبشيت ۾ حشن حقوقن جي
تاضا ڪري رهيو آهيان تنهن صورت ۾ منهنجو اهو نه
ڪولب آهي ته برطانوي سلطنت جي بچاو واري ڪم ۾
شريڪ ٿيان. ان وقت مون ائين ٿي ٿي مجبور نه هندستان
پنهنجي پورن آزادي انگريزي سلطنت جي معرفت ۽ ان
جي اندر ٿي حاصل ڪري ٿي سگهيو. سو مون پنهنجا سالي
حيترا نه ٿي سگهيم ڪنا ڪيا ۽ شري اسپتال لاءِ هڪ نوجي
دستو (آئسولس ڪور) ٻڌائي گهڻي مٽاڪٽ ۽ مشڪلات
سان انهي ۽ ڇوڙ ملههتون سوليڪار ڪراير. ۸۴

اڏڙي طرح ڏکڻ انٽريڪا ۾ هندو اسين جي سوا ڪنڊي

آٿر - پرچيو

جيترو ضرور هئو تنهن کان وڌيڪ نشاستو ڪلف لاء
 آٿي وينو هوس نه رستري پوري ٻيائي هير نه وري
 پوزي داب سان وهائڻ ته متان ڪالڙي نه وڃي. نشي
 اهو ٿيو جو ڪالڙي ته برابر چڱيو سوت ٿيو مگر اجايو زياد
 ڪلف جو لڳل هو سو لاڳيتو پٽي چٽيو. مان اهو ڪالڙي
 ڪورٽ ۾ پائي ويس جتي بئريسٽر پائون جي چتر بازيءَ
 کي ڇڏي دعوت ملي ويئي، مگر انهن ڏينهن به مان ننڍي
 ڏانهن لاهڻ واه رهندو هوس.

۸۲

جهڙي طرح ڌوپيءَ جي غلاميءَ کان مون پاڻ کي آڇو ڪيو،
 ساڳيءَ طرح حجام جي محتاجيءَ کان به چند آزاد ڪيو.
 جيڪي به ماڻهو انگلند ويندا آهن سي گهٽ ۾ گهٽ ڏاڙهي
 ڪوڙڻ جو هنڌ ته اُتي ضرور سکندا آهن، مگر جيتري قدر
 سڌ آٿر، ڪوبه پنهنجا وار پاڻ لاهڻ ڪونه سگهندو آهي.
 مون کي ته اهو به سگهو پيو. مان هڪڙي گهمڙي پريٽوريا
 ۾ هڪڙي انگريز ٺاڻيءَ وٽ ويس. هن نفرت جي نگاه
 سان منهنجا وار لاهڻ کان انڪار ڪيو. دل کي چوڻ ضرور
 لڳي سو ڇا ڪير جو هڪدم وارن ڪٽڻ جي مشين ڳنهي
 آڻي ڪيسو گهٽ وڌ ڪري لاهڻ ۾ ڪامياب ٿيس باقي
 ڪٽ جا وار ڪاري وڌن. تنهن تي ڪورٽ ۾ دوست سڀ
 ٿي کلي ڪيرا ٿيا.

”گائڙي، اوهانجي وارن سان ڪهڙي ويدن ٿي آهي؟
 وٺن اچي ڪٽيو اٿن ڇا؟“

”نه! منهنجي ڪارڊن وارن کي گورو حجام هٿ لائڻ ۾
 سجي ٿي عرتي پيو سمجهي.“ مون چيو، ”سو آڏا اُبتائي
 ن، گهٽ وڌ ڪري پاڻ پنهنجا وار لاهي ڪٽڻ مون بهتر
 هئو.“

پاهران شريبر اندر تو داخل ڪجي سولي، بلڪ جيڪي
 اندران پاهر ڏس ڪڍجي يا ظاهر ڪجي سو ضروري آهي
 يعني انجو اثر نٿي ٿو. لاشڪ ان دليل ۾ ڪجهه وزن آهي مگر
 انهيءَ دليل سازيءَ جي پوکڻ ڇاڇڻ کي ڇڏي مان پنهنجو پختو
 پختو ظاهر ڪرڻ سان ئي فطرت راضي رهي چوندس ته جنهن
 چڪاسوءَ يا طالبوءَ کي پگوان جو پڙ آهي ۽ هنجي درشن جو
 اهلاشي آهي، تنهن لاءِ ڪيترو ڪانڊجي ۽ ڇا ڪانڊجي، ٻيئي نسبت
 جهل پل اهڙائي ضروري آهي جهڙي ويچارن ۽ واڻيءَ تي
 روڪ ٿام. ۸۱

مون پهرين آرام ۽ آسائش واري جيوٽ وٽ ڪرڻ شروع
 ڪئي پر اهو تجربو ٿورو وقت هليو. جيتوڻيڪ پنهنجي گهر
 کي سامان سڙي سان پوري ڏاڻو سان سڃايو هتم ٿڌن به
 اها سجاوٽ مولڪي ڪنهن به طرح پنهنجي پابنديءَ ۾ نه
 آئي سگهي، سو انهيءَ قسم جي زندگيءَ جي اڃا شروعات ئي
 مس ڪئي هتم جو خرچ ۾ ڪتر وجهڻ لڳس. ڏوييءَ جي
 ڌار ٿي نه ڳري هئي ۽ تنهن کانسواءِ وقت جي پابنديءَ لاءِ
 به ڏوييءَ ساڪ ڪانه ڪڍي هئي تنهن ڪري به ئي درجن
 قمصون ۽ ڪالر به پورا ڪين ٿي پيم. ڪالر روز بدلائڻا
 بولدا هئا ۽ قمصون روزانو نه هڪ نه ٻئي ڏينهن ضرور
 مٽائيندو هوس. انهيءَ جي معنيٰ هئي بهڻو خرچ جو مولڪي
 اڃايو نظر ٿي آيو. تنهن ڪري ڪثايت خاطر ڪپڙن ڏوٽڻ
 جو سمورو ساڄ پاڻ وقت موحود ڪيم. ڪپڙن ڏوٽڻ جي
 وشت تي هڪڙو ڪتاب به ڳڌم، اهو هنر اڀياسيم ۽ پڻ پنهنجيءَ
 پٽيءَ کي به سيکاريم. لاشڪ انهيءَ ڪري منهنجو ڪم وڌيو
 پر ڇاڪاڻ ته ٽئين قسم جو ڪم ڪنيو هوم تنهن ڪري خوشي
 ٿي آئي.

پهريون ڪالر جيڪو پاڻ ڏوٽم سو ڪلهن ڪين وسرلدم.

مان جڏهن ٻوٽي وري ويهن ورهين جي ڪيل پرنگيا تي
اڏرائي ٿو ڪريان ته خوشيءَ ۽ حيات ۾ پئجي ٿو وڃان.
خود ضابطي جو ڪڏهن گهٽ ڪڏهن وڌاڻ ۽ عمل
۱۹۰۱ع سال کان هلندو ئي آيو، مگر اها آزادي ۽ خوشي
جا پرنگيا ڪرڻ کان پوءِ سا ۱۹۰۶ع سال کان اڳ ڪڏهن
به حاصل ڪين ٿي هير. پرنگيا کان اڳ ڪنهن نه ڪنهن
وقت ٻرلورين يا حرمين هٿان هارائڻ جو خطرو رهيو ٿي. پر
هاڻي اهو ٻرن ڪار جي چڪ آڏو مون لاءِ گويا هڪڙي
پختي ڍال بڻجي پئي. ۷۹

پر جيڪڏهن مان چوان ته اهيءَ ڳالهه ڪري منهنجي خوشي
دن بدن وڌندي ٿي ويئي ته متان ڪو وسهي وهي ته
اها مون لاءِ ڪا سولي ستري ڳالهه هئي. توڙي چاچا هين
ورهن جي عمر کان مٿي چڙهيو آهيان، نه به مان ڏسائو
ته اها ڪهڙي نه ڪنن ڳالهه آهي؛ روز بروز وڌيڪ ۽
وڌيڪ ٻروڙ پيئي پوئو ته اها حيات نراري جي ڌار تي هلڻ
سمان آهي، بلڪ سدائين پوري سجاڳ رهڻ جي ضرورت
پل پل پيو محسوس ڪريان.

ان پرنگيا جي پاڙڻ منجهه پورين ضروري ڳالهه آهي
رسانا روڪ يعني چپ جي رس سواد تي ضابطو. مون ڏٺو
ته رسنا تي پورن روڪ ان پرنگيا پالن کي آسان بڻائي ٿي
نچڙيو ۽ تنهن ڪري مون خوراڪ سنبندي تجربا ڪرڻ شروع
ڪيا، نه فقط وڌندڙ جي لفظ لڳاءِ کان، پر هڪ برهمچاريءَ
جي درستيءَ کان پوءِ. ۸۰

مون کي خبر آهي ته اڪثر اهو دليل ڏنو ويندو آهي ته
جيڪي ڪاڻجي پيڇي ٿو، تنهن سان آتما جو ڪوبه واسطو
ڪونهي، ڇو ته آتما لکي ڪاڻي ٿي لکي پئي ٿي؛ جيڪي

ٻار جيڪي ڪي سڳي سمجهي ٿو سو پوءِ صورت ۾ ڪڏهن
ٿي سگهي. ٻار جي سڳا گرب ٻري شروع ٿئي ٿي. ۷۷

جيڪو جوڙو اهي ٻالهيون بڻوي سمجهندو سو ڪام چيشتا
جي پورائيءَ لاءِ سنجوڳ ڪڏهن ڪين ڪندو. ڪندو ٿڌهن
جڏهن اولاد جي ڄاڻا هوندين. آءُ ڀاڻيان ٿو نه ائين مڃڻ
ڄاڻي، جي حد ليکي نه استري پرش ميلاب هڪڙو ستنتر
ڪم آهي ۽ اهڙو ئي ضروري ڇٽو سمجهڻ ۽ ڪالڻ. هن سنار
جي هستي ڇڻڻ يا پيدا ڪرڻ جي ڪاري تي ئي مدار ٿي
وڃي، ۽ جڏهن ته هيءُ جهڪ اپائڻ ڀار جو ڪيل ڪيتر آهي ۽ هڪجي
ٽيڇ ٽڇي جو پٽو آهي، ڇڻڻ يا پيدا ڪرڻ جو ڪاريه ٻيو ضابطي
هجي، انهيءَ لاءِ نه سنار جو واڌارو باقاعدي ترتيب وار
ٿئي. جيڪو اها ٻالڻه محسوس ڪندو سو ضرور ڪٽن نه،
ڪٽڙيءَ نه ريم پنهجي ڪام وٺي ٿي مضو ڪندو ۽
اولاد جي شرڪ، مانسڪ ۽ آلمڪ پهرديءَ لاءِ جيڪا
ڄاڻ آهي سا ميسر ڪندو ۽ انهيءَ ڄاڻ جو لاپ ٻوٽن کي
ٿيندو. ۷۸

صوبت احمد مباحثي، لک ٿور ۽ پڇ ڳڙ ڪالپوءِ مون ۱۹۰۶ع سال
۾ (پوهنچر ٻالڻا جي) پر لکيا ڪئي ۽ انهيءَ وقت ٽالين
پنهجي پنهجي سان مون پنهجي وڃار نه وٺي يا هئا، پر هينئر
يون ڪرڻ وقت ئي سائنس صلاح ڪيو، هنکي ڪو به اعتراض
ڪو نه هئو. مگر مولڪي پاڻ پڇاڙيءَ جو ڀڪو به ڪرڻ ۾
گهڻي ڪٽائي معلوم ٿي. مون ۾ گهڻو بل هونئي ڪو نه،
سوال هئو. نه ڪٽن ڪامي ٽامش ٿي روڪ وڃهان؟ پنهجي
استريءَ سان ٽسائي لڳ لاڳاپو ٿرڪ ڪرڻ ان وقت هڪ
عجيب ٻالڻه پئي لڳو. مگر مون نه اهڙوئي شڪتيءَ تي
سو رکي ٿو ڪل ڪو ٿو ٻڌو ۽ لکري پيس انهيءَ راه ۾.

لڳس، جنهنجي معنيٰ ته هر روز صبح جو به ڪلاڪ ٽي بند
هوس جنهن ۾ اسپتال ڏانهن اچڻ ۽ واپس گهر وڃڻ وارو وقت
به اچي ٿي ويو. لاهيءَ ڪاريءَ مولڪي ڪجهه شائي بخشي
۽ چٽ ڪي قرار. منهنجو ڪم هوندو هئو مريضن جي حالت
معلوم ڪري، ڊاڪٽر اڳيان حقيقتون پيش ڪرڻ ۽ اسڪا وٺي
ڊوا ٺهرائي مريضن کي ڏيڻ. ان ڪاريءَ مولڪي بيمار ۽ ڊڪي
هندواسين سان گهڻائي لڙهه وڇڙ ۾ آندو، انهن مان گهڻا ته تامل،
تيليگو لوڪ ۽ آٺر هندستان جا رهواسي اقرار ڪري پورهيت هئا.
جڏهن بوٽر لڙائي لڳي ۽ بيمارن ۽ زخمين سولجرن جي سڀوا
ٺهل ڪرڻ ڪارڻ مون پنهنجون خدمتون آڇيون ٿڌهن لاهو
آزموڊو مولڪي ڏاڍو ڪتب آيو. ۷۵

منهنجي پوئين ٻار ڄمڻ وقت منهنجي گوياءَ سخت ۾ سخت
آزمائش ٿي، گهر ۾ ويڙ جا سور اوچتوئي اوچتو اچي ٿيا.
ڊاڪٽر هڪدم هڪيو حاضر ڪوٺو هڻو ۽ دائيءَ کي وٺي
اچڻ ۾ ڪجهه وقت لڳو. توڙي ڪٿي هوءَ ٿڌي ٿي هجي
ها ته به ويڙ ڪرائڻ ۾ مددگار ٿي ڪانه سگهي ها. ٻار جو ويڙ
سلامتيءَ سان مان ٿي ڪرائي گذريس. ۷۶

مولڪي پورو ٿيندو آهي ته ٻارن جي پوري پرورش خاڏ
ٺاڻڻ کي ٻالڪن جي نات لپڻاچ ۽ سنڀال جي وهناري ڄار
سروري هئڻا گهرجي. ان وشه جي چڱي اڀياس جا فائد
وڌندڙ ٿي مان ڏسي چڪو آهيان. منهنجي ٻارن جي سراسريءَ
بابت اها سٺي صحت رهي ٿي ڪين ها جهڙي اڄ آٺن،
ڪڏهن مان لاهيءَ وشه جو اڀياس نه ڪريان ها ۽ لاهو
عمل ۾ نه آڻيان ها. اسين لاهيءَ ڀرم جا پلايل آهيون ته
ڪي پنهنجي جيوت جي پهرين پنجن سالن اندر ڪجهه به
ڳول نه آهي، اٽلو حقيقت اها آهي ته پهرين پنجن سالن ۾

ڪو آهي. جيڪڏهن انهن رپورٽن تي ويسه ڪبو اٿن ته پوءِ جي هو ڏهه يا آهن ته ڪهڙو عجب آهي. ڏوهه اڳواڻن جو، ۽ مولڪي معاف ڪيو جي انهن جوانن ۽ اوهانجو نه آهي. ماڻهن ۾ي ٺڪ طرح رهڻي ڪري سگهو ها، مگر اوهان به راتر جي رپورٽن تي ويسه ڪيو ۽ ڄاتو ته مون ضرور وڌاء ڪيو هوندو. مان ڪنهن کي نه سزا ٻڌ ڪرائڻ لٿو ڇاڪاڻ. مولڪي پڻ آهي ته جڏهن سج ظاهر ٿيندو ٿين ٿا اهي ماڻهو پاڻي پي پيئجي هلت، تي پڇمان ٿيندا. ” ۷۳

جهاز تان لڳ واري ڏينهن جيئن ئي پيلو جهنڊو ڇٽ لاهڻ ويو، ”ليٽل انڊورٽائيزڊ“ اخبار جو غبوضي مولڪان ضرچار وٺڻ لاءِ ملاقات ڪرڻ آيو. ڪيترائي سوال پڇاڻين ۽ جواب ۾ منهنجي خلاف جيڪي تبصرون هيون تن مان هرحڪ ڪي رد ڏيئي غلط ثابت ڪري سگهيس. ... اها ضرچار ڏيڻ واري ملاقات ۽ حملي ڪندڙن تي قاعدي جي قدم کڻڻ کان منهنجو انڪار—انهن ٻنهي ڳالهين ايترو نه گهرو اثر پيدا ڪيو جو ڊورن جا بوروي لوڪ پنهنجي ڇٽ تي ڏاڍا پشيمان ٿيا. اخبارن مولڪي اردوش ظاهر ڪيو ۽ لسادي ميڙ ڪي ليديو ۽ سزاوار ايترايو. اهڙي طرح اها بي قاعدي مليل سزا اسف ۾ مون لاءِ يعني لوڪ ڪيٽش لاءِ نعمت ثابت ٿي. ڏکڻ ائربڪا جي هندي سماج جو نالو چڙهي ويو جنهن منهنجو ڪاريه سڃاڻو ڪري ڇڏيو.

منهنجي وڪامت جي ڏنڊي چڱي پسنديءَ ڇوڙي ٿي
ڪئي، پر تنهن مان نه آءُ راضي بلڪل نه رهيس. ... مان اڃا
به بچڻ رهندو آيس، ڇو ته مون پئي وڃايو ته ڪو ٻڪرو
سدائن هلندڙ پر اڻڪاري ڪم هٿ ڪريان. ... تنهنڪري
ڪڙيءَ ننڍي اسپتال ۾ سڄا ڪارڊ لاءِ ڪجهه وقت ڪٽڻ

کسي ور تي ۽ ٻيا هئا جي مولڪي لتون هڻا ۽ ڪٽڻ لڳا
 مان بيهوش ٿي ويس ۽ هڪڙي گهر جي آڙ واري ڪٽڻ
 کي جهلي بيهي رهيس ته ساهه پٽيان. مگر اهو ناممڪن ٿي
 پيو. هو وري به وڏي آيا ۽ مولڪي نونسا هڻا ۽ ڪٽڻ
 لڳا. پوليس سپرنٽينڊنٽ جي استري جا مون کي
 سڃاڻندي هئي، اتفاقي اتان اچي لنگهي. هيءُ بهادر زال
 اڳيان وڏي آئي ۽ پنهنجي ننڍي ڌوپ چٽي کڻي ڪوليائين
 توڙي ان وقت اُس به ڪانه هئي، ۽ البوهه ۽ منهنجي وچ
 بيهي رهي جنهن تي غصيليءَ خلق جي جوش ۽ چٽائي به
 ٿاڙ آئي، ڇو ته ماڻهن لاءِ مسز اليگزينڊر کي ايڏاڻ رسائڻ
 بنا، موٽي مارڪٽ ڪرڻ مشڪل ٿي پئي. ۷۲

مرحوم مسٽر چيمبرلين، جو ان وقت بيلڪن لاءِ سيڪريٽري
 آف اسٽيٽ هئو، تنهن سامونڊي تار وسيلي ليٽل سرڪار
 کي هدايت ڪئي ته منهنجن حملو ڪندڙن تي مقدمو داخل
 ڪريو. مسٽر ايسڪاميءَ مولڪي گهرايو ۽ جيڪي ڏک مولڪي
 لڳا ۽ ايڏاڻ رسيا هئا تن لاءِ ڏک ظاهر ڪيائين ۽ چوڻ لڳو:
 ”اوهانجي سرپرست کي ڏرو به ايڏاڻ رسي تنهن تي مان خوش
 رهي ڪين سگهندس... جيڪڏهن اوهين حملو ڪندڙن کي
 سڃاڻي سگهو، ته مان هڪدم انهن کي گرفتار ڪرائي رجوع
 ڪرايان. مسٽر چيمبرلين جي به اڃا اها آهي ته مان ائين ڪريان.“
 مون کيس هيٺيون جواب ڏنو:

”مان ڪنهن تي به قاعدي جي ڪارروائي ڪرڻ نه ٿو
 چاهيان، ٿي سگهي ٿو ته منجهائن هڪڙي يا ٻن کي سڃاڻي
 سگهان، مگر انهن کي سزاياب ڪرائڻ مان فائدو ٿي ڪهڙو
 ٿيندو؟ تنهن کانسواءِ حملي ڪندڙن کي ڏوهه ٿي نٿو ڏيان.
 هنن کي خبر ڏني وڃي هئي ته هندستان ۾ ليٽل جي گورن
 بابت ڪي وڏاڙ وارا بيان پڌرا ڪري مون انهن کي ڳلاڙو

حڪمر لاءِ جيڪي سبب هئا تن مان هڪڙو سبب نه رهو
 گردن جو گوڙ هئو، جنهنڪري چئجي ڪٿي نه جهاز ۾ چلي
 ۾ روڪي سيارڻ جي سڄي پڇي مراد اها هئي ته مسافرن
 يا ايجنٽ ڪمپنيءَ کي دٻار جو زور آڻي دڙڪو دٻ
 ڪري مجبور ڪندي هئڻ هو مٿي هندوستان وڃڻ هليا.
 حاٿي نه اسان کي نه ڏمڪيون ملڻ لڳيون جي ”واپس نه
 ويندو“ نه اوهان کي پتينا ڏڪو ڏيئي سمند ۾ اڇلايو ويندو
 پر جي مٿي وڃڻ لاءِ رضامند ٿيندو ته موٽڻ لاءِ پاڙو پٽو
 پٽ ملندو.“ مان پنهنجي مسافر سائين کي هر هر پٽي مٿس
 ۽ کين همٿايو ۽ دلداري پئي ڏني. ۷۰

آخرڪار هڪڙو آخرين نامو سڀني مسافرن کي ۽ پٽ مٿي
 عمل ڪيو ويو جنهن ۾ اسان کي چيو ويو ته جي جان بچائڻ
 ٿا چاهيو ته آڻ مڃيو، جواب ۾ مان ۽ ٻيا سڀئي مسافر اڳتي
 ڳالهه کي قائم رهياسين ته اسان کي پورٽ لٽال ۾ لهڻ جو پورو
 حق هئو ۽ هر ٻوڪار جو ڇوڪو ڪٿي نه لٽال ۾ داخل ٿيڻ
 وارو پنهنجو پڪو ارادو جاڻايو سڀ.

توپين ڏيهن گذرڻ پڄاڻا، جهازن کي بندر ۾ گهڙڻ جي
 موڪل ملي ۽ مسافرن کي لهڻ جي اجازت وارا هڪر پاس
 ڪيا ويا. ۷۱

اڃا لتاسين مس نه ڪن ڳيرو جوانن مٿي سڃاڻي ورتو ۽
 ”گاندڙي، گاندڙي“ ڪري پڪارڻ لڳا. اٽڪل اڌ درجن ماڻهو
 ڏوڪيندا اڳتي هنڌ آيا ۽ واکو واکاڻ ۾ اچي سر ملايائون. ...
 جڏهن ٿورو اڳيرو وياسين، ماڻهن جو اهو وڌندو ويو ته
 جو لوبت اڳتي اچي پهتي جو اسانجو اڳتي وڌڻ ناممڪن
 ٿي پيو. ... پوءِ نه اڳتي ماڻهن مٿي پرون، سرون ۽ ڪن
 ٻوڙاڙ ڪٿي ڪٿي ڪنهن منهنجي پڳڙي لاهي

آٿر - پرچہ

۳

پنهنجي پٽيءَ ۽ ٻارن سان هيءُ منهنجو پهر يوڻي سامونڊي
 سفر هٿو. ... جنهن وقت جي آءُ ڳالهه ٿو ڪريان، اُن وقت
 مان مڃيندو هوس ته سڌريل (سيهه) نظر اچون تنهن لاءِ
 نموني جهڙوئي هٿ ڳهرجي؛ ڇاڪاڻ ته مان سمجهندو هوس
 ته اٽهي نموني اسانجي ڪجهه هلندي ۽ زور ٿيندو ۽ بنا
 تنهنڪري مون پنهنجي پٽيءَ ۽ ٻارن لاءِ پوشاڪ نه هٿي. ...
 مقرر ڪيو. ... پارسي ٿن ڏينهن ڀارت واسين منجهه وڌيڪ
 تهذيب يافته ليکبا هئا ۽ تنهنڪري جنهن صورت ۾ عين
 يوروي نمونو آڻڻ چڱو ٿيو لڳوسين، اسان پارسي نمونوئي
 آڻيائون. ... ساڳئي ئي قدر وڌيڪ ناراضجي سان،
 جيڪي دليو ٿي چڪا هئا، انهن کي استعمال به اختيار ڪيائون.
 جڏهن اهي ڪاٺا ۽ متوالائي
 ڏٺائون،
 ۽ ڏٺا ته
 ڇاڻ ٿي

هي عيبن اوڻائين کان ان واقف هوس پر منهنجو خيال هئو ته
اهو راج لئي پئي قبول جوڳو آهي. ائين ڏينهن ۾ مان پائيندو
هوس ته برطانوي راج سب ڳالهون ڳچي، رعيت لاءِ مثيد لئي
سمجهڻ کپي.

ولگ پند وارو ڪٿو جو ڏکڻ ائريڪا ۾ ڏسڻ ۾ آيو سو
مون سمجهو ته برطانوي روايتن جي بلڪل ورڌ آهي ۽
ائين وسڻ لڳس ته اهو ڪٿو مڪاني ۽ عارضي هئو. تنهن
ڪري مان بادشاه سان وفادار رهڻ ۾ انگريزن سان ويس
ڪرڻ لڳس. سچيت اورچائيءَ سان انهيءَ قومي گيت جو
سر سڳي ورتو ۽ جڏهن به اهو ڳائيندا هئا، تڏهن مان به
ڳائڻ ۾ شامل ٿيندو هئوسان. راج پگتيءَ جي اظهار لاءِ جڏهن
به ڪو موقع ملندو هئو ته بنا ڪنهن ڪوڙ شور يا ڏيکار جي
خوشيءَ سان ان ۾ پورو وٺندو هوس.

زندگيءَ ۾ ڪڏهن به مون ان وفاداريءَ جو غير واجبي
مائدو نه ورتو، اچي ذريعي ڪڏهن به خود غرضيءَ وچان
ڪو مطلب نه سڏ ڪرڻ چاهيو، وفاداريءَ مون لاءِ ڳچي
پاڻي هڪڙي سر جي فرض ادائي هوندي هئي جا مان
ڪنهن به اجر عرصي ملڻ جي اُمد کان سواءِ بچاءِ آڻيندو
هوس. ۶۶

خبل تائين ڏکڻ ائريڪا ۾ آئي ئي ورهيه ٿيا شهر مان ۽
اُليحا ماڻهو هڪ پئي سان چڱا واقف ٿي ويا هئاسين.
۱۸۹۶ع سال ۾ چين ميجن لاءِ گهر وڃڻ جي اجازت ورتير
چون ڏنم ته اتي گهڻو وقت رهندو بوندو. وڪالت جو ڌنڌو
نه منهنجو چڱوئي هلي چمي ويو هئو ۽ سڀي ڪري ويو
هوس ته ماڻهن منهنجي آلي هجڻ جي ضرورت محسوس
ٿي ڪئي. تنهنڪري وطن وڃڻ لاءِ دل ٻڌم ته مون تي
هنن کي وٺي اچان ۽ هتي اچي چمي وڃان. ۶۷

هٿو؛ اقرار ي مزدور مولڪي پنهنجو سڄو ڪري مڃڻ لڳا.
مون انهيءَ ٺاٽي جي خوشيءَ سان آجيان ڪئي؛ منهنجي
دفتر ۾ اصل باقاعدي شاهي قطار اقرار ي پورهيتن جي لڳڻ
شروع ٿي ويئي ۽ مولڪي به انهنجي ڏک سک جا طوطا جو
بهترين موقعو ملي ويو. ۴۳

پنهنجن هم جنس يانن جي ڏاڍيل بظن تي ڪنن کي انسان
ان ۾ پنهنجو ناموس ۽ وڏائي ٿا سمجهن سو مون لاءِ هميشه
هڪڙو راز پئي رهيو آهي. ۴۴

مون ڏٺو ته مان جاتي سيوا ۾ سراسر مڱهن ٿي ويو آهيان
جنهنجو ڪارڻ اهو هٿو جو مون منجهه آتم اُليو لاءِ خواهش
اٿين ٿي هئي. مون سيوا ڌرم اپنايو هو ڇا لاءِ ته پريءَ جي
برائيتي سيوا ڏنارن ٿي ٿي سگهندي ۽ اها سيوا مون لاءِ ڀارت
جي ٿي سيوا هئي جا ري گهري، ري طلبي ملي وير، البت
تنهن لاءِ رڃي به هئ. مان ڏکڻ ائفريڪا ڏانهن ويو هوس
سفر لاءِ، ڪالنياواڙ جي منصوبن کان چوڪاري پائڻ ڪاڻ
۽ پنهنجي آجيوڪا هٿ ڪرڻ خاطر؛ مگر جئن مون مٿي
چيو آهي، مون پاڻڪي ايشور جي کوچ ۾ لڳل ۽ پنهنجي پاڻ
سڃاڻڻ لاءِ مٿو هڻندو ڏٺو. ۴۵

مشڪل سان ڪڏهن ڪٿي ڪو اهڙو ماڻهو مليو هوندو جو
برطانوي وڏان سان اهڙو وفادار هوندو جهڙو آءٌ هوس. هيٺتر
ٿي جاڻ پوئير ته منهنجو سٽيه لاءِ پيار ٿي، الهيءَ راج ڀڳتيءَ جو
بنياد هٿو. مون لاءِ ڪڏهن به ممڪن نه ٿيو آهي جو وفاداري
نه ڇا، پر ٻئي ڪنهن به سدڳڻ جو سانگ رڇاڻان. ليٽل
هر هڪ ميٽنگ جنهن ۾ آءٌ حاضر هوندو هوس، انگلنڊ
جو قومي گيت ڳايو ويندو هٿو. مولڪي تڏهن خيال ايندو
هٿو ته ڳائڻ ۾ مان به شريڪ ٿيان؛ نه ته ڪو انگريزي راج

صبح ۽ سڄو اڪرندو آهي. منهنجي دلي خواهش اها
پئي رهي آهي ته غريبن جي سبوا ڪريان جنهن ڪري ئي
غريبن وٽ وڃي ساڻن گڏ رهي ۽ انهن سان انهن جهڙو ئي
سگهيو آهيان. ۶۱

وڪالت شروع ڪندي اڃا ئي ٻا چار مهينائي مس ليا حشر
۽ ڪالگريس ا به اڃا ٻالايڻ ۾ هئي جو (دڪ ڏيڏهن) ڏڪڙو
ٿامل لوڪ چيل ٿاڻل ڪپڙن ۾، پتڪو هٿ ۾، مهر وارا به
ڏلد پگل، واند رتو رت، ڏڪندو ۽ رڻندو منهنجي اڳيان
اچي بيٺو. سندس گوري مالڪ متس سخت مارڪٽ ڪئي
هئي. منهنجو ڪلارڪ به ٿامل واسي هئو جنهن مولڪي هن
ٻانءِ سموري حقيقت سڻائي ۽ بالاسندرم ڏن مظلوم ملائي ۽
جو ٿاڻو هئو جنهن ڏرن جي هڪ ٻو سڏ پورپن رهواسي ۽
وٽ اقرارنامو لکائي لوڪري پئي ڪئي. سندس مالڪ سائس
ڪاوڙيو هئو ۽ غصي ۾ اچي خود ضابطو وڃائي ويٺو ۽ لوڪر
بالاسندرم کي سخت مار ڏئي هٿائين جنهن ۾ هٿجا به ڏلد
به پڇي پيا هئا.

مون هن کي ڊاڪٽر ڏانهن موڪليو. انهن ڏيهن ۾ فقط
گورا ڊاڪٽر ئي موجود هئا. مونکي ڊاڪٽر کان سرٿيڪيٽ
ڪيڏو هئو نه بالاسندرم کي ڪپڙي ڦسر جو اهڙاڻ ڏسيو هئو.
مونکي سرٿيڪيٽ ملي ويو ۽ انهيءَ ڊر ڏانهن مل ٿوڙو
ماچسٽريٽ وٽ وٺي ويس جنهن اڳيان سندس ڦسرنامو به
پيش ڪيو. ماچسٽريٽ ڪاغذ پڙهي غصي ۾ پوڄي ويو ۽
ڏٺي ۽ ئي سمن جاري ڪيائين. ۶۲

بالاسندرم جي ڪيس جو هرڪنهن اقرار ڪري پوري هٿ ٻڌو

۱. مثال قاعدي ساز اسيمبليءَ ۾ هندوآرمين کان ورت جو
حق ڪسڻ لڳو. بل پيش ڪيل هئو ته منهنجي خلاف ڏنڊ
ڪلارڪ ۽ ٻين ڏانهن ڪالگريس ٿيڻا ڪئي هئي.

آٺر - پو چين

چڏيو آهي ته ڪنهن به شخصي آهنج ايداؤ لاءِ ڪورٽ
دانھين نه ويندو آھيان. تنھن ڪري ھن حالت ۾ بڻ قاعدو
جي ڪارروائي ڪرڻ جو ارادو ڪونه آٺر.

۵۷

مٿئين واقعي هندوستانی بئنڪ واسين لاءِ منهنجي ويندا وڌائي
چڏي... ان ڪري انهن جي دڪي حالت بابت ڳوڙهو اڀياس
ڪيو. نه چڙو اخبارن ۾ پڙهندي ۽ ٻڌندي، پر شخصي آزمودن
وسيلي به. مونکي ڏسڻ ۾ آيو ته ڏکڻ ائٽريڪا ديس ڪنهن
به سؤمان پسند هندو واسيءَ جي رهڻ جو ڳو ڪين هئو. منهنجو
من تنهن ڪري دن بدن وڌيڪ ان سوال جي ويچار کي لڳو
رهيو ته اهي حالتون ڪئن سڌون.

۵۸

پريٽوريا ۾ جيڪو هڪڙو سال رهيس تنهن ۾ پنهنجي زندگيءَ
جو هڪڙو نهايت اُمل آزمودو پرايو. هتي ئي عام آپڪار لاءِ
ڪم سکڻ جا وجهه ملير ۽ ان ڪر لاءِ مان پنهنجي لائڻي ۽
لياقت جي بڻ ڪٽ ڪري سگهيس. هتي ئي منهنجي اندر
جي ڌرمي پاڻ زندهه شڪتيءَ جي صورت ورتي ۽ هتي وڪالت
جي ڌنڌي ۾ بڻ سڃي ۽ چڱي ڄاڻ پرايو.

۵۹

مونکي اهو آئيڙ ٿيو ته وڪيل جو صحيح ڪرتب اهو آهي
قتل ڌرين کي پاڻ ۾ ملائي ٺاهه ڪرائي. اهو سبق منهنجي
ل تي پتر تي ليکي جيان اهڙو اُڪري ويو جو ويهن ورهين
۾ وڪالت واري عرصي ۾ منهنجي وقت جو وڏو حصو
ين ڪيسن ۾ خانگيءَ طرح ٺاهه ڪرائڻ ۾ ئي نٿو پيو.
۽ ڪري مون کي ڪين وڃايو. پتسو ته نه آتما ته

۶۰

جي صاف ۽ سڃي مراد سدائين پوڙي ٿيندي آهي.
جي آزمودن مان مون گهڻو ڪري ڏٺو آهي.

انسان سب ٻالو

تون عمل ۾ هئو نئين ڄا نتيجا مون لاءِ عجيبي سوچڻا
سٺ ٿيا. ڇا هئو جو آءٌ هميشه تون بڻهت استرٽ مڃيان
لڳي هڪڙي کليل ميدان ڏانهن پنڌ ڪوڙ ويهندو هوس
وڙ بڻهت ڪروگر جو گير اٿئي گيتي ۾ هوندو هئو جو
ڏيک وڌيڪ بنا ۽ بلڪل هڪڙو ساڌارو مڪان ٻو لڳندو
هئو جنهن کي اڳيان بالغجو ۽ ڪوڊ هئو ۽ ٻاڙي جي لٽ
گهڻو ڇڙولي هئو ۽ ڏيوارو ۽ ستاڙو ۽ پريٽورا جي لڳهين
مان گهڻن جا گير گهڻو وڌيڪ ڏيک وڌيڪا ئي لڳا جن کي
چوڌاري ٻڌجا هوندا هئا. سج پڇ پڙ بڻهت ڪروگر جي
سادگي بچاڪي منل مشهور هئي. گهر جي اڳيان پوليس پيردار
جي موجودگي ۽ ڏيکارڻ جي ڏاڍو ڪيئن عملدار جو گير
هئو. مان گهڻو ڪري هميشه اٿئي پيردار وٽان فوت ٻاڙي
ٿان، لوسسي سا روڪ انڪار جي لڳي ويهندو هوس.
پيري وارو ماڻهو وقت وقت پيو بدلو هو. هڪ ڏي
اٿين مان هڪڙي پيردار ڪنهن ۽ سر جي چٽا ڏيڻ بنا
ٻي فوت ٻاڙي ۽ تان هئي ويٺل لاءِ چوڻ ڏاران ئي، مولڪي
لٽ هئي هٿ رستي ئي ٿيلو ڏيئي ڇڏيائين. مان حواس جي
وٺيس. اڃا هڪڙو ٻڌا ئي ٻڌا ۽ ٿو هئي ڇا ۽ ڇو ڪيو
۽ منو ڪوئس جو گهڙي ئي جڙهيل هئو، اٿي ان هٿان
اچي ٿڳيائو ٿو ۽ ڇٽا ٿو.

”هٿان ڏي، مون سڄي روڪار ٻاڙ ڏي آهي. مان موش ۽
سان ڪوٽ ۾ ٿڳو شايد ٿڳيس، هي اٿئي ۽ ماڻهو ئي
ٿاڏي جي ڪارروائي ڪندين. مولڪي سٺ اسوس آهي
جو ٿولي اهو سوچ هئو ٿو آهي.“

”اوچاڪي ڏک ڪوڙ جو ڪوبه سب ڏ آهي“ مون
چيس. ”هي ڪوٽ کي ڪٿڙي سڏ؟ سب ڪالا آدمي هئجي
۽ هڪ ٻڌا آهي. هٿان ۽ ٿاڻڪ ساڳي هٿ هٿندو
ٿو ۽ ٻڌا هئو آهي. مون ٻڌي ٿو اهو اصول ٿاڻي

تنهنڪري پريٿوريا ڏانهن ويندڙ پيءُ هٿ وٺي
گاڙيءَ ۾ ويٺو جو فيصلو ڪيو.
۵۴

پهرين قدم جو مون ڪنڊو سو رهو هئو جو پريٿوريا ۾
هندواسين جو هڪ ميٽر سڌاير جنهن ۾ اٺا سوال اندر
حالت جي تصوير اڳيان رکي مان.
۵۵

نهيءَ ميٽر ۾ منهنجي ڪيل تقرير ڪٿي چئجي ته عام
نڀان منهنجي زندگيءَ ۾ پهرين تقرير هئي. مان پنهنجي
جي چڱيري تياري ڪري ويو هوس جا هئي وڃي واه
۾ سڀني سان هلڻ بابت. مان هميشه واپارين کان ٻڌند
هوس ته ٿڌي ۾ سڃاڻي ممڪن نه آهي، مگر مان ائين
ڪين سمجهندو هوس، نڪي هيئن به ائين ٿو مڃان. هاڻي
ته واپار دوست اٿم جي انهيءَ ڳالهه تي زور ڏيندا آهن
ته ٿڌو واپار وهناري ڪم آهي ۽ هو چوندا آهن
مارڳ جي راهه آهي ۽ هو دليل ڪندا آهن ته وهناري ڪم
هڪڙي ڳالهه آهي ته ڌرم بلڪل پي. هنن جو پختو رايو آهي
ته ٿڌي ۾ خالص سچ اسنيو آهي جنهنجو ذڪر ڪرڻ ئي
پسند آهي، ۽ سچ ڳالهائجي جتي نهي ۽ نهڪي اچي. مون
پنهنجي تقرير جي دوران ۾ انهيءَ ٽڪري تي زوردار
حجت اٿاري ۽ واپارين منجهه پنهنجي فرض ادائيءَ جو
احساس جاڳايو جو ٻٽو يا به پڪو چئجي. سڄا رهڻ جي
ڏيهواري هڪ ڌاري ڏيس ۾ تهائتي وڌيڪ ۽ وڏي سمجهڻ
گهرجي ڇا لاءِ جو ڳاڙ ڳڻين هندواسين جي چال چلڪت پاڻ
جهڙن لکها وطنين جي حال چال جو پڙهڻو بڻجي پوندي.
۵۶

فوت پاريءَ يا پيدا پت تان هلڻ جي باري ۾ اتي جيڪو

”اوهامي جيڪي وٺي سو ڪريو. مان پالمرادو ٺڪرن
کان انڪار ٿو ڪريان.“

ٻوليس وارو آيو ۽ مولڪي هٿ کان وٺي ٻاهر لٽيو
ڏانهن، منهنجو سامان به ٻاهر ڪڍيو ويو. مون پئي گاڏي
۾ وڃي وڃڻ کان انڪار ڪيو ۽ گاڏي چٽي وئي. مان
ويٽنگ روم ۾ وڃي ويس ۽ فط حڪ ٺٽو ٻاڻ سان
گڏ اندر کڻي آيس، باقي سامان آلهي پور هو هتي. ٻڌو
هوم جو ريلوي اسٽارڪ ۽ وارن پنهنجي حوالي ڪري رکيو.
سيارو هئو ۽ ڏکڻ ائريڪا جي آئاسن تي سيارو مٽس
لو ٿئي. ماراٽوڪ هونءَ به اوچي ۽ آئاسنءَ تي هئو ٺٽن
ڪري آئي گڏ ڏاڍي غصه جي پئي پئي. منهنجو اوڙو ڪوٽ
به سامان اندر بند هئو، آهو ڪهرڻ وٺڻ جي هٿ ڪاه ٿي
نه مٿان وري بي عزتو ٿيان، سو ويهي وڃيس ۽ سيءَ ۾
ڏڪيس پئي ڪمري ۾ روشني به ڪاه هئي. آڏيءَ راس
ڏاڍي هڪڙو مسافر اندر آيو ۽ شايد مون سان ڳالهائڻ لڳو
چاهائين مگر منهنجو ڳالهائڻ لڳو نه ٿيو ۽ وڙوئي ٿئي.

مان پنهجي فرض ادائيءَ تي واپار ڪرڻ لڳس، مان
 پنهجي اڌ ڪارڻ لاءِ ٿران يا واپس هندوستان ڏران، يا بي عزتي
 جي واقعن جو ساڳو ٻا واپار نه ڪري پونهو يا بهتان ۽ الي
 ڪيس پورو ڪري پوءِ هندوستان ڏانهن موٽان؟ پنهجي
 ذميواري سامهون کائڻ لاءِ انهن پنهجي ديس واپس ورتا
 ڪاٺو پئي جو ڪم نهندو. ڇڪتا ڇڪتي سڀئي ئي پير سا
 متاڇري ۽ معمولي شيءِ — شطرنج جي بهڙ ٺاڙ واري ڪري
 مرض جو پتو پئي لڳي نه چوند ان روڪ جي ٺاڙ
 پئي جي ڪوشش ڪرڻ ۽ ائين ڪارروائي جي دوران ۾
 سخيون سڃاڻن. آرت، جيتوڻيڪ اهو لاءِ شطرنج واري قدر
 داد ڳهرڻ ۽ ڪم تي قدر وٺڻ جي بهڙ واري ڪنهن ڏي
 ڪري لاءِ ڇڏي.

آٿر - پرچہ

آئي پهچڻ پڇاڻا. ٻئي کي ائين ڏينهن سيٺ مونکي ڊر
جي ڪورٽ ڏيکارڻ وٺي هليو جتي ڪيترن ئي ماڻهن س
مڃسٽريٽ مون ڏانهن گهور ڪري نهاريندو رهيو ۽ آ
چيائين ته پڳڙي لاهي ڇڏ. مون ائين ڪرڻ کان انڪار ڪ
۽ ڪورٽ ڇڏي هليو ويس.

۵۳

آئي آئي پڇاڻا ستين يا اٺين ڏينهن ڊرين ڇڏي آءُ پريٽوريا
هليو ويس. ريل ۾ فرسٽ ڪلاس جي ٽڪيٽ مون لاءِ ورتي ويئي
هئي. ... گاڏي مارڊبوڪ (ليٽل جي راڄڌاني) ۾ نوين بجي رات
جو پهتي. هن اسٽيشن تي رات لاءِ هنڌ بسترا پهچائي ڏنا
ويندا هئا. هڪڙو ريلوي نوڪر آيو ۽ اچي پڇائين ته اوهان
کي بسترو ڪيپي ڇا. مون چيس، ”نه، مونکي پنهنجو آهي.“
جنهن تي هو هليو ويو. مگر آئي ئي هڪڙو مسافر اچي چڙهيو
۽ مون ڏانهن خوب چٽائي نهارڻ لڳو، هن ڏٺو ته مان ڪالا،
آدمي هوس، ان ڪري هو پريشان ٿيو. جهٽ لهي سان
هڪ ٻه ريلوي عملدار وٺي آيو. سڀ شانت رهيا مگر ٻيو هڪ
عملدار آيو ۽ مون وٽ اچي چيائين، ”هليا اچو، اوهانکي
پوئين گاڏي ۾ چڙهڻو پوندو.“

”پر مونکي ته فرسٽ ڪلاس جي ٽڪيٽ آهي“ مون وراڻيو.
”سو ڇا.“ ٻئي اُتر ڏنو، ”چوانو ٿو اوهين پوئين گاڏي
۾ وڃي وهو.“

”مان ٻڌايانو ٿو ته ڊرين ۾ مونکي هن گاڏي ۾ چڙهڻ
ي اجازت مليل آهي ۽ مان ضرور لاهي ۽ ۾ ئي ويندس.“
”نه، اوهين نٿا وڃي سگهو“ عملدار چوڻ لڳو، ”هن
ي مان لهڻو پوندو، نه ته مان پوليس سپاهيءَ کي سڏيندس
تو کي ٻاهر ڪڍندو.“

ڏکڻ ائٿريڪا وڃڻ ويل وڃوڙي جو: آخوند معلوم ڪوڊ ڪيو
جو الڪلڊ اسپٽ وقت مخصوص ڪيو ٿو. مانا وڃياري نه
گذاري وئي هئي. وڏي ڳالهه نه ٿيڻ جو ۽ سمنڊ پار سٿر
جو ڪافي علم آڙمودو به حاصل ٿيو ۽ پٽ وڃيڪوٽ کان
بمٿي وڃڻ نه ڇڏي ٿوڙي ڳالهه هئي.

پاڻي هن دفع پنهنجي پٽي کان جدائيءَ جو درد ڄاڻي مٽائي
رهنو ٿو. الڪلڊ کان موٽڻ بعد ٻيهر ٻه ڀڃاڻي ڇڪو ٿو.
انن اڃا ڪين ٿي چئي سگهياسين ته ڪو اسانجو ٻيهر
ڪام چڻاڻا کان آڇو آزاد ٿيو. البت آهستي آهستي ان م پوڙا
اچي رهي هئي. پوروپ کان موٽڻ پڇاڻا پاڻ م گذ تمام ٿورو
رهيا هئاسين ۽ جڏهن ته عالمي آءِ سندس سڳاڙهندڙ پٽ ٻڌو
هوس، چاهي وقتي بهرواه به ڪٿي هوندو هوس، تڏهن به
ڪي سڌارا ڪرڻ م سندس راءِ وڃي هوس، ان ڪري اسان
پٽي وڌيڪ وقت گذرڻ جي ضرورت پئي محسوس ڪئي
پورو نه سڌاريءَ جي ڪار به ڪي چالو رکڻ خاطر. مگر ڏکڻ
ائٿريڪا جي ڪشش مٿان جدائي سڀئي پئي: ۵۱

لبٽال جو بندر ڏوڍ آهي جيئن ڪي پورٽ لبٽال به چون.
عبدالله سيمڪ مولڪي ولڻ آيو ٿو. جڏهن ٿي جهاڙ ڏکڻ سان
لڳو ۽ ماڻهن ڏانهن پئي ٿياري جي جهاڙ ٿي پنهنجي مٿن
ڪي ولڻ آيا هئا، ته مولڪي ڏسڻ م آيو ته هندواسين جي
هتي گهڻي آبرو ڪاڌ هئي. عبدالله سيمڪ جي چاڻن سڃاڻڻ
وڌ ماڻهيءَ جو دم رکندڙ جيئن ڏنگ سان سائس وڌاءِ ٿي
ڪيو سو منهنجي نگاه کان لڪي نه سگهيو ۽ ان مولڪي
ٻاٻهٺ وٺڻ وٺي. عبدالله سيمڪ نه اهڙي وڌاءِ ٿي ٿوري وڌو
ٿو. مون ڏانهن به ماڻهن ڪي قدر حيرانيءَ ۽ حيرت وڃان
پئي ٿياري جو پوڄا ڪر مان هن هندواسين کان ٿياري پئي
لڳو. لڳو ڪوٽ ۽ ٻيڙي ٻيڙي ٿيڻ. ۵۲

منهنجي جيوت جو آرپ. اجهو ائين ٿيو. بئريستريءَ جو
پيش جنهن چالو نمولي هليو پئي مولڪي سٺو نه لڳو، ان ۾
هو ڏيکاءُ گهڻو، ڄاڻ ٿوري. مولڪي ائين محسوس پئي ٿيو ڇو ته
منهنجو ذميواريءَ جو احساس مولڪي چٽاڙي رهيو هئو. ۴۷

نااميد ٿي بمبئي ڇڏي ۽ راجڪوٽ آيس جتي پنهنجي خلاصي
آفيس کولي، هتي منهنجو گذر چڱو موچارو ٿيندو هئو.
درخواستن ۽ عريضن جي مسودن لکي تيار ڪرڻ مان ئي
سراسري ٿي سؤروپيه درماه ڪمائيندو هوس. ۴۸

تنهن وچير پور بندر جي هڪ ميمڻ فرم (ڪوليءَ) وارن وٽان
منهنجي ڀاءُ کي هيٺين آڇ لکجي آئي: ”ڏکڻ ائفريڪا ۾
اسانجو ڏندو ٿو هلي جتي وڏي فرم اٿئون ۽ اسانجو هڪ
ڏندو سٺ مقدمو گهڻي وقت کان ڪورٽ ۾ هلندڙ آهي ۽
چاليهن هزارن پاڻوڏن جي دعويٰ ڪئي اٿئون. بهترين
بئريسترون ۽ وڪيلن جون خدمتون حاصل ڪري چڪا آهيون ۽
جيڪڏهن اوهين پنهنجي ڀاءُ کي موڪلي ڏيندؤ ته هو هٿ
نه فقط اسان لاءِ پر پنهنجي ليکي به ڪارائتو ٿيندو. اسانجي
وڪيل کي هو اسان کان بهتر نموني حقيقت سلجهائي سمجهائي
سگهندو ۽ ازانسواءِ ٻيا جي هڪ ٽئين ڀاڱي کي ڏسڻ جو موقعو
پڻ ملندس ۽ نون واقفڪارن سان ڄاڻ پڇاڻ به ٿينديس.“ ۴۹

تنهن جو مطلب هئو ته آءٌ بئريستر جي حيثيت ۾ اتي ڪو نه
ٿي ويس بلڪه فرم جو ملازم ٿي. مگر ڪٿن به هندستان
ڇڏي وڃڻ چاهير ٿي، تڏهن ملڪ ڏسڻ جو هڪائيندڙ وجهه
به ملي ويو ۽ پڻ نون آزمودن پرائڻ جو. اهو پڻ سوچير ته
پنهنجي ڀاءُ کي اتان هڪ سؤ پنج پاڻوڏ موڪلي گهرڻ خرچ ۾
مدد ڏيئي سگهندس ۽ سو ڪنهن به ريت به پيڙهه ڪانسواءِ اها آڇ
کڻي قبولير ۽ ڏکڻ ائفريڪا اسهڻ لاءِ تيار ٿيس. ۵۰

هتي. ماڻهو مڙلدا هئا اهي ڏهه ڏاڍا ۽ مٿس چڙهي ويندا هئا جا لاء جو هڪ ٽئين ڳالهه هئي ۽ ٻول شڪر م ٻڪارو مالدار. اهو منارو لاء جو گویا هڪ رولشو والڊيڪو لي بيو هئو. چيئين اسين پالڪ آهيون، لپين والڊيڪن ڏانهن چڪيون ٿا. هن لوهي مناري ۾ ان حبش جي ايتريءَ سڌ کي ڪيو ته اسين مڙهي پار آهيون جي ڪوڏن ۽ ڪاٺي ڪڇ کي موڇيو وڃون. اٽل منارو آڏو پڌر ۽ ايتري مطلب سڌ ڪرڻ جي دعويٰ رکندو هوندو. ۴۴

مون پنهنجا امتحان پاس ڪري ورتا ۽ ۱۸۹۱ع سال جي جون مهيني جي ڏهين تاريخ ايتري ڪريءَ جي سڌ حاصل ڪرڻ ۽ پاريهين ۽ تاريخ يعني ايتري ڏي پياڙي هاء ڪورٽ جي پاداشه ۾ نالو داخل ڪيائون. پاريهين ۽ تاريخ مان سمنڊ جي رستي وطن وريس. ۴۵

ميهجي وڏي پاء کي مون ۾ وڏيون آميدون هيون. ڏن دولتي ٿانءِ لاموس لاء اچا هن ۾ پراڻي ڇوڏي هئي. وڏي دل وارو هئو، ادارا ۾ وقتي حد ۾ ٿي ويندو هئو، وٽر جو سياڻو جو سڌو سادو هو سو گهڻائي دوست وٽس اچي مڙلدا هئا. انهيءَ معرڪي آسڻ ۾ مون کي چار ڪيس (مڏما) وٺي ڏيندو. هو سمجهي ويٺو هئو ته ميهجي وڪالت جو ڏنڊو ڏنڊو سمجھندو ۽ ايتريءَ آميد ۾ گهڻو مڙج ٿاڻي ٻڳو لڳا لڳو تنهنجو سالڪو ڪوڊ ڪيائين ۽ ڇوڏاڻن ڏنڊو ميهجو سٺو هلي ٿين لاء اڳواٽ ميدان تيار ڪرڻ ۾ به ڪسر ڪانه ڇڏي هئائين. ۴۶

مگر بمبئي ۾ چئن بچن ميهين کان وڌيڪ لڳا مون لاء ناممڪن هئو، سوچ وڌندو پئي ويو هيون جي پورائيءَ لاء آميد ايتري هئي ڪانه.

باقي ايفل مناري جي سا چئي يادگيري آثر چو ته به تي
 پيرا اُتس چڙهيو هوس. مناري جي پهرئين طبقي تي هڪڙي
 ريسٽارنٽ هئي جتي سڄا سارا ست شلنگ کاڌي تي اجايا
 اوچائيءَ تي مون به مانجهانڊو يا پيهريءَ جو ناشتو ڪيو هئو.
 ۽ شان ۽ شالٽ مڙي وايو منڊل وسرڻ ڄا نه آهن. ناتر دير
 جي حيرت انگيز اڏاوت ۽ اُچي اندرئين اندر جي باريڪ
 سندس سنگتراشيءَ واري سجاوٽ وسرڻ مشڪل آهي. ان
 وقت ائين ئي محسوس ٿيو هوم ته جن انهن ايشوري شاهي
 ديولمين تي لک خرچيا آهن تنکي دلين اندر پويو لاءِ
 ۴۳

ايفل مناري بابت به اکر چونڊس. چئي نٿو سگهان ته اڄ
 مان مان ڪهڙو ڪارج سرندو هوندو پر ان وقت گهڻن اُچي
 گهٽتائي پئي ڪئي ته ڪن واکاڻ. مونکي ياد ٿو اچي ته
 من اُچو قدر پئي گهٽايو تن منجهان مکيه ماڻهو ٽالستاءِ هئو.
 منجو چوڻ هو ته ايفل منارو انسان جي اياڻپ جو يادگار
 آهي ته ڪهنگي سياڻپ جو. هنجو دليل هئو ته تماڪ
 پني نشيدار ڇيڙن منجهه بدترين نشو آهي ڇا لاءِ جو
 ڪو ڇڪڻ جو علتي آهي آهي گناه ڪرڻ لاءِ ڇڪي ۽
 صحتي ٿو جنجي ڪرڻ لاءِ هڪ شراي ڪڏهن به ساهس
 ڪندو. شراب ماڻهوءَ کي پاڳل ٿو بڻائي مگر تماڪ هنجو
 ۽ ٻڌي گم ڪيو ڇڏي جنهن ڪري هو هوائي قلعا
 ٺاهي. اهڙي ئي اثر هيٺ هڪڙي ماڻهوءَ جي رڇنائن
 ان هئو اهو ايفل منارو جنهن ۾ ڪا ڪلا ڪا ڪاريگري
 ڪئي ڪانه. ائين به ڪين چئي سگهيو ته ان مناري
 جي ڪنهن به طرح ڪا سونهن سوڀيا سڄي دنيا

تہ زبان تي مهر لڳل هوندي هير... ائين نه هو نه ڪو ڳالهائڻ
 تي دل نه سرڪندي هير مگر منجهي ٻوندو هوس نه ڇا
 ڳالهائڻ ۽ پنهنجن خيالن جو اظهار ڪهڙي طرح ڪريان...
 انگلنڊ ۾ جو وقت هوس اهو حجاب منهنجو ڪين لٿو. پنڪٽ
 ۾ ڪنهن ملاقات تي نه جي ويندو هوس ۽ اتي رڳو ڇهه
 آمد ماڻهو مڙيل هوندا هئا نه به زبان لڳي ويندي هئي. ۴۰

ايترو چوڻيس نه منهنجي لپاري سيار جي ڪري ڪن ڪٿي
 بعضي مون تي ڪليو به هوندو پر مولڪي ان ڪري ڪڏهن
 ڪو هرج ڪو نه رسو. حقيقت ۾ پاليان ٿو نه اهو سنڪوح
 پاڻ مون لاءِ فائديمند ئي ٿيو آهي. ڳالهائڻ ۾ هڪ ڇهن تي
 ڪنهن وقت ڪٿي ٿيندو هوس سا هاڻي خوشيءَ جهڙي
 ڳالهه ٿو سمجهان. ان ڪري وڌي ۾ وڌو لاپ اهو ٿيو اٿم
 جو لفظن جو صرفو سڪو آهيان. ۴۱

۱۸۹۰ع سال ۾ پٿرس ۾ هڪڙو شاهي ماءُ ٿيو هو جنهنجي
 نسي چوڙي مڪمل ٿياريءَ بابت پڙهيو هوم ۽ پٿرس ڏسڻ
 تي به ڏاڍي دل هير سو سوچيم نه اهو پنڌ دو ڪارج
 ڇو نه ڪريان ۽ ماءُ جي موقعي تي اتي وڃان. پر درشنيءَ
 ۾ خاص ڪشش جهڙي جز هئي ايٿل منارو جو هڪ هزار
 فوٽ اُتاهون ۽ سڄوئي لوهه جو چوڙيل هئو. السٽ-ٻيون نه
 ڪيتريون دلچسپ ڳالهيون هيون مگر اهو منارو مکيه چيز
 هئو خاص ڪري لاهي ۽ لحاظ کان جو ان وقت تائين نائين
 ميٽرو ويندو هو نه اڏي ۽ اوچائيءَ واري اڌوٽ سلامتيءَ
 سان ڪڙي هئي ٿي سگهي. ۴۲

۱. ماءُ جو ٻيو ڪجهه ياد ڪونه اٿم سواءِ انجي نه پيارو
 نه هئو جنهن ۾ ٻن ٻن گوناگوني بندرمت موجود هئا.

۽ اُن کان نهايت متاثر ٿيس. مان دعويٰ سان چوندس ته مان پنهنجي خوشيءَ وڃيڻو آلهيءَ ڏينهن کان وٺي ٿيس جنهن ڏينهن اهو ڪتاب مطالع ڪيم ۽ اهو ڏينهن سڄ پڇ سڀاڳو سمجهيم جنهن ڏينهن مان اڳيان پرگيا ڪئي هئي. ان ڪيل پرگيا ۽ سٽيه خاطر ٿي مان هيل تائين مانس آهار کان پري رهندو آيو هوس مگر ساڳئي وقت دلي مراد اها هوندي هيم ته هر ڪو هندو اسي ماس خور هجي ۽ آلهيءَ سمي لاءِ واجهائيندو رهيس جڏهن مان به آزاديءَ سان ۽ ڪليو ڪلايو مانس ورتائيندس ۽ ٻين کي به ان پڪش ۾ پار سان شريڪ ڪندس. پر هاڻي جو وڃيڻو پڻ اختيار ڪيو هوم سو اڳتي لاءِ اُن جو پرچار ۽ ڦهلاءُ منهنجو مقصد ٿي پيو. ۳۸

هڪ ڌرم بدلائيندڙ جو پنهنجي ٽئين عقيدتي لاءِ اُتساه هميشه گهڻو وڌيڪ ٿيندو آهي بنسبت آلهيءَ شخص کان جو ڄاڻي ڄم کان پنهنجي ڌرم ۾ استقامت آهي. وڃيڻو پڻو انگلند لاءِ اُن وقت هڪ ٽيون پئمٽ هئو ۽ ساڳي طرح مون لاءِ ڇاڪاڻ ته جڏهن مٿي ڄاڻايو اٿم، مان پڪو يقين وارو مانس خور ٿي هوس جڏهن انگلند ويو هوس، البت دماغ ۽ ذهنيءَ طرح بدلجي وڃيڻو پڻو پوءِ آڻايم. وڃيڻو آهار لاءِ هڪ ٽو مريد واري شوق ۽ سرچوشيءَ سان، مون فيصلو ڪيو ته پنهنجي رهڻ واري پاڙي، بيزواڻر منجهه وڃيڻو آهار جي ڪلب کوليان. سر ايدون آرٽولڊ جو اُتي رهندو هئو تنهن کي اُن ڪلب جو آپ ٻرڌان ٿيڻ جي آڇ ڪيم، ڊاڪٽر اولڊ فيلڊ جو ”وڃيڻو“ نالي واري نڪرندڙ پتريڪا جو سمپادڪ هئو سو ٻرڌان ٿيو ۽ آءٌ ٿيس منٿري. ۳۹

مان اُن وڃيڻو آهار سوسائٽيءَ جي ڪاروباري ڪميٽيءَ تي پڻ چوندس ۽ ڪا هڪڙي به ميٽنگ ڪين ڪسائين مگر ڇڻ

منهنجي گهر ڏيائيءَ جا نه حوصلا ئي خطا ٿي ويندا هئا ۽ منهنجي
 ٻولندي هئي ته منهنجي کاڌي لاءِ ڇا وڌائي... منهنجو
 دوست وري وري ٻا دلبيل بھف ڪري مولڪي چوندو
 هئو ته گوشت ڪاڻ، مگر مان هميشه پنهنجي ٻن پاڙن وارو
 غڙو ٿيندو هئو سائيس. پوءِ سالڪ ڪٿي ڪندو هوس...
 هڪ ڏينهن اهو متر مولڪي بيشمر (فيلسوف) جو ”لاب جو
 سڌايت“ پڙهي ٻڌائڻ لڳو. مان منهنجي پيس جو ٻولي منهنجي
 سمجهه کان ٻاهر هئي. هو کولي سمجهائڻ لڳو. مون چيس:
 ”ڪرپا ڪري مولڪي معاف ڪرڻ لاءِ ٻيو ڳوڙهوون ڳالهيون
 منهنجي سمجهه کان زور آهن. مان قبول ٿو ڪريان ته مان
 کائڻ ضروري آهي، مگر مان وچن پنک ڪري نٿو سگهان
 اڪي ان بابت ڪو بھف مباحثو ٿي ڪري سگهندس.“ ۳۷

هر روز ڏهه ٻارهن ميل ڪهي وڃي ڪنهن سستيءَ ريسٽورانٽ ۾
 روئي کائي پھت پويندو هوس، پر ڪنهن به بستوش ڪونه ٿيندو
 هوم. انهن ريندي ريندي هڪ ڏينهن فٽرنگڊن گهٽيءَ ۾
 هڪڙو ويڻو ريسٽورانٽ نظر چڙهي ويو. ان تي نگاه ٻولندي
 اهڙائي خوشي ٿي جهڙي ٻار کي هڪ دل گهري، چمڪ مٿي
 تي ٿيندي آهي، اندر گهڙو کان اڳ دروازي وٽ هڪ
 شيشي واريءَ دريءَ ۾ ڏيکاءُ لاءِ ڪي پستڪ وڪري جا
 ڏٺم جن ۾ ”سالت صاحب جو ويڻو پٽي تي حجاب توڙي ليل“
 نالي وارو هڪڙو پستڪ به هئو جو هڪ شلنگ ۾ ڏنم ۽
 سڌو ئي سڌو پوڄن شالا ۾ گهڙي ويس، انگنڊ اچڻ پڇاڻا
 هيءُ پهريون ئي گهمرو هئو جو ڏک ٿي من ماني رسوئي کاڌم.
 ايشور منهنجي اچي سهاء ٿيو.

سالت صاحب وارو پستڪ منڊ کان پڇاڙيءَ تائين پڙهيم

۱. متر جنهن سان هو وڃي ٿو شهر ۾ مهني لاءِ رهيو هئو.

پڙهيو

هٿو ته ٿو جوان انگلند ۾ وڃي بگڙي خراب ٿي پوندا آهن.
 ٻئي ڪنهن کان ورائي ٻڌو هٿائين ته اتي ماس ضرور ورتائيندا
 ۽ ڪنهن ٻئي چيو هوس ته شرابخوريءَ ڌاران رهي ڪين
 سنگهندا. مون کان پڇڻ لڳي ته انهن ڳالهين جو ڇا ٿيندو؟
 مون چيس: ”امڙ، ڇا تنهنجو موٽي وشواس ڪونهي؟ مان
 توسان ڪوڙ نه ڳالهائيندس. مان قسم ٿو ڪٿان ته انهن چيزن
 مان ڪنهنڪي به ڪين ڇهندس. جيڪڏهن اهڙو ڪو پڻ
 ڇوڪڙو هجي ها ته تون پاڻين ٿي ته جوشي جي مونکي
 وڃڻ جي صلاح ڏئي ها... مون پڻ ڪيو ته مان ماس،
 شراب ۽ عورت کي ويجهو نه ويندس. وڃن ڏنر تنهن کانپوءِ
 من وڃي منهنجي ماءُ مڃيو ۽ موڪل ڏنائين.“
 ۳۴

لندن پڙهڻ لاءِ وڃڻ جو ارادو سچ پچ ڪيو ويو تنهن کان
 اڳ مون لندن وڃڻ جي، دل ٿي دل ۾ هڪ گجهي رڱا
 ڏئي هئي ته پنهنجو حوص پورو ڪندس ۽ ڏسندس ته لندن
 شهر ڪهڙو آهي. ۳۵

اڙڙهن ورهين جي عمر ۾ مان انگلند ويو هوس... سڀ
 ڪجهه نئون ۽ عجيب ٻئي لڳم-اٿيڃا ماڻهو، انهن جي
 رهڻي، بلڪ سندن گهر، انگريزي اٺڻ وهڻ جي زيب انوسار
 ڪٿن ورتجي تنهن ۾ آءُ بلڪل نول هٿ سڀيان پھري سڃاڻم
 هوندو هوس. پيو واڌاري اهڃ جيڪو هٿو سو ويڻو پٽي
 واريءَ پوڻگيا جو هٿو. پوڄن ۾ جيڪي ملندو هوم سو ڦڪو
 آلوڻو هوندو هٿو جنهن ۾ ته هٿو لاءِ نه ساءُ. تنهن ڪري
 مان ٻن باهين جي وچ ۾ اچي ڦاٽس. انگلند مونکي پاءُ ٿي
 نه پيو پوي. هوڏانهن هندستان موٽي وڃڻ جو به ويچار ڪونه
 هوم. هاڻي آيو آهيان سو، ٿي سال ضرور پورا ڪرڻا آٿر،
 منهنجي اندرئين آواز اهو آٿر ڏنر.
 ۳۶

۱۸۸۷ع سال ۱۱ مڃون مڃونڪو لبڃن امتحان پاس ڪيو. ۳۱

مڃونڪو پاس ڪرڻ کان پوءِ وڏن چاهيو ٿي ته مان مڃي ڪاليج
۾ پڙهان. پاڻونگرو ۾ هڪڙو ڪاليج هئو ۽ پڻ بهيڻي ۾ ۽
جڏهن ته پاڻونگرو وارو ڪاليج سستو، گهٽ خرچ وارو هئو، مون
فيصلو ڪيو ته اتي وڃي پڙهان ۽ اُتان جي سامنداس ڪاليج
۾ داخل ٿيان. ويس ته سهين پر اتي پاڻونگري بلڪل منجهيل
پاليم. سڀ ڪجهه ڪنن پئي لڳو. ايتاس ۾ چاهه ورتو ته
پري رهيو پر پروفيسرن جا ليڪچر سمجهه پر ٿي نٿي آيا.
ڪو ائين جو دوش ڪونه هئو جو ته ان ڪاليج جا پروفيسر
اول درجي جا پڙها هئا. مگر مان بلڪل ڪچو هوس. پڙهين تي
ٿور جي آخر ۾ گهر موٽي آيس. ۳۲

هڪڙو سهارو وڌوان ارهڻ جو ڪتب جو پراڻو متر ۽
صالحڪار هئو... سو منهنجي وٺڪيشن واري وقت ۾ اسان
کي ملڻ لاءِ اچي نڪتو. منهنجي ماما ۽ وڏي پاءُ سان ٻالهي
ٻولي ڪندي منهنجي پڙهڻ بابت پڻ پڇيائين ۽ جڏهن ٻڌائين
ته مان سامنداس ڪاليج ۾ پڙهندو آهيان، تڏهن چوڻ لڳو:
”ڇا مانو بدلي وٺو آهي... مان چڪو چاهيان ته کيس انگلند
موڪليو. منهنجو سڀو ڪيولرام چونڊو آهي ته پڙهيو پڙهيو
تمام مڙو آهي ۽ ٽن سالن اندر موٽي ايندو ۽ خرچ نه چئن
پنجن هزارن روپين کان مٿي نه ايندو. دريا ان پڙهيو جو
وڃي ڪيو جو تازو انگلند کان موٽو آهي. هنجي رهڻي
ڪهڙي نه اڄ درجي جي آهي! ”ديوان“ جو عهدو ته هن
لاءِ ٺهيو رکيو آهي. منهنجي روردار صلاح آيو ته هن سال
اندر ئي موهنداس کي انگلند موڪلي ڏيو. ۳۳

منهنجي ماما ڏاڍو منهنجي پڙهڻ تي... کيس ڪڏهن ٻڌايو

منهنجو هڪڙوئي مقصد ٿيو ستيه، جو روز بروز مقدار ۾
وڌندو ويو، ۽ منهنجي ان شيد جي وصف وياڪيا به سدائين
ويڪري وسيع ٿيندي رهي آهي. ۲۹

اچو ٻيو هندو ڌرم تي هڪ وڏي ۾ وڏو داغ ڪري مان
ليکيندو آهيان. ائين ڪونهي ته ڪو اهو ويچار ڏکڻ ائفريڪا
۾ جڏهه واري سمي ۾ حاصل ڪيل ڪڙن آزمودن منجهان
مولڪي ذهن تي ويٺو. ڪنهن وقت مان ناستڪ هوس،
سو ان ڪارڻ اهو خيال ائين ٿيو، ائين به نه آهي. ائين
سمجهڻ به اهڙوئي غلط آهي ته ڪو عيسائي مذهب جي ساهتيه
جي اڀياس منجهان مون پنهنجا خيال ورتا ۽ اڀايا آهن. اهي
منهنجا ويچار ان سمي کان گهڻو اڳ جا آهن جڏهن مان
الجيل يا الجي پوئلڳن جو نه واقف هوس، نه مٿن موهت.
آءٌ ٻارهن ورهين جو مس هوس جو اهو خيال شروع
شروع ۾ منهنجي دل مان ڦٽي نڪتو. اڪا نالي هڪڙو
مهتر هوندو هئو اچوت جو اسانجي گهر جا ”جاء ضرور“
صاف ڪرڻ ايندو هئو. مان پنهنجي ماما کان اڪثر ڪري
پڇندو هوس ته هنڪي جهڙو غلط ۽ ناجائز ڇو ٿو سمجهيو وڃي
۽ هنڪي جهڙو کان مونڪي منع ڇو ٿا ڪريو. جي اتفاق سان
لڳندو هوس ته چوندا هئا ته پنج اڻڻائي ڪري ڇڏ. سپاويڪ
ڇيو مڃي ائين ڪندو ته هوس پر ساڳئي وقت کلي کلي
اعتراض وٺندي چوندو هوس ته ڌرم ته اچو ٻيو بڪال ٿيو
ڪري ۽ ائين هوندو سو ناممڪن آهي. آءٌ مائٽن جو نهايت
فرمانبردار ۽ چٽيوان ٻار هوندو هوس؛ مائٽن لاءِ مان اڌب
هوندي، جيتري قدر روا هئو، اچو ٻيو جي ڳالهه تي اڪثر
اٽڪندو ۽ چڪريون کائيندو هوس. مان پنهنجي ماءُ کي
صاف چوندو هوس ته تون بلڪل غلط آهين ڇو اڪا (پنگيءَ)
سان لڳڻ کي پاپ جهڙو ڪم ٿي سمجهين. ۳۰

ميشه لاريء کي سڄن شيلتا چو سڙوب ڪري مڃندو
هيان. ۲۶

نڪ ڪمان سندي مرض جي چڙ ٿڌهن اکڙ جي وٽي جڏهن
عوالم ۽ لسف بر آهتا جو گيان مولڪي لڳو. تنهن کان
پوءِ ئي پوڄاريءَ جي مهيا مسجد ۾ آيو ۽ اٺو لڳو ۽ پئيءَ
جي ڪا ٻڌي ٻاڻي ڪا آهي پر ساليائي ۽ سڀاڪي ۽
چڙو ايترو پوڄاريءَ جي مڙهي سکن ڏکڻ ۾ هڪ سڀي
پالوار آهي ۽ پئيءَ والو چڙي وات وٽيس سا وٺي لاءِ
آزاد آهي. اڄ به جڏهن ڪڏهن اهو شڪ شه ۽ ٻڌگاليءَ
وارو اولادو سوبان ۽ اندرو آهي ۽ پڄي مورڪائي ۽ ڪامي
ڪنور ٿا سڀان پاڻ کان جسي پڄان ايتري آهي ۽ پاڻ ئي
انسوس کائيندو آهيان چو اٿي ۽ پڄي دوسر ئي اٿو
اولاد هوس. ۲۷

ڇهين يا ستين ورهين کان وٺي ويندي سورهن سال ٿاين
مان اسڪول ۾ پڙهيس جتي سواءِ ڌرم جي ٻيو سڀي
ڪيائين. ايترو ضرور چوڻ ڏس ۽ پڄي استادان مان اهو
ڪجهه پڙهيس ڪري ڪين سگهيس جو بنا سندن ڪين
ڪوشش جي مولڪي هو سڀاڪي سڀي ها. پر ٿڌهن ۽
اوسي پاسي ڀٽان ڀٽان عهديان ڪيتريون ڳالهيون پڙائيندو
۽ عيس. ”ڌرم“ هئي. مان ٿيڪ پاڻ ۾ ۽ ٻيڪ وڏي ۽ وسيع
معدلي ۾ ڪتب آڻي رهيو آهيان، جيئن اوت آهي آڻ
اٿو يا پڄي سڙوب جو گيان. ۲۸

ٻئي هڪڙي ڳالهي جيئن پاڻ مون منجهه اٿو پختي ۽
وٽي سا هئي اهو اعتقاد ۽ سڀاڪي سڀي ڳالهي ۽
سڀاڪي آهي، جيئن سڀاڪي وڏي آهي سڀي عالم

منهنجو هڪڙوئي مقصد ٿيو ستير، جو روز بروز مقدار ۾
وڌندو ويو، ۽ منهنجي ان شيد جي وصف وياڪيا به سدائين
ويڪري وسيع ٿيندي رهي آهي. ۲۹

اڇوتپو هندو ڌرم تي هڪ وڏي ۾ وڏو داغ ڪري مان
ليکيندو آهيان. ائين ڪونهي ته ڪو اهو ويچار ڏکڻ ائفريڪا
۾ جڏهين واري سمي ۾ حاصل ڪيل ڪڙن آزمودن منجهان
مونکي ذهن تي ويٺو. ڪنهن وقت مان ناستڪ هوس،
سو ان ڪارڻ اهو خيال ائين ٿيس ائين به نه آهي. ائين
سمجهڻ به اهڙوئي غلط آهي ته ڪو عيسائي مذهب جي ساهتيه
جي اڀياس منجهان مون پنهنجا خيال ورتا ۽ اپنايا آهن. اهي
منهنجا ويچار ان سمي کان گهڻو اڳ جا آهن جڏهن مان
الجيل يا انجي پوئلڳن جو نه واقف هوس، نه مٿن موهت.
آءٌ ٻارهن ورهين جو مس هوس جو اهو خيال شروع
شروع ۾ منهنجي دل مان ڦٽي نڪتو. اڪا نالي هڪڙو
مهتر هوندو هئو اڇوت جو اسانجي گهر جا ”جاء ضرور“
صاف ڪرڻ ايندو هئو. مان پنهنجي ماما کان اڪثر ڪري
پڇندو هوس ته هنکي ڇهڻ غلط ۽ ناجائز ڇو ٿو سمجهيو وڃي
۽ هنکي ڇهڻ کان مونکي منع ڇو ٿا ڪريو. جي اتفاق سان
لڳندو هوس ته چوندا هئا ته پنج اڻڻائي ڪري ڇڏ. سپاويڪ
ڇيو مڃي ائين ڪندو ته هوس پر ساڳئي وقت کلي کلي
اعتراض وٺندي چوندو هوس ته ڌرم ته اڇوتپو بڪال نٿو
ڪري ۽ ائين هوندو سو ناممڪن آهي. آءٌ مائٽن جو نهايت
فرمانبردار ۽ چٽيوان ٻار هوندو هوس، مائٽن لاءِ مان اڏب
هوندي، جيتري قدر روا هئو اڇوتپي جي ڳالهه تي اڪثر
آءٌ ۽ ڇڪريون کائيندو هوس. مان پنهنجي ماءُ کي
ڏو هوس ته تون بلڪل غلط آهين جو اڪا (پنگيءَ)
پاپ جهڙو ڪم ٿي سمجهين. ۳۰

هميشه ناريءَ کي سون شيلتا جو سڙوب ڪري مڃيندو
آهيان. ۲۶

شڪ گمان سنڌي مرض جي ڇڙ لڏهن اکڙ جي ويٺي جڏهن
هر حالت ۽ نسبت ۾ آهنسا جو گيان مولڪي ٿيو. تنهن کان
پوءِ ئي ترهه چارو جي مهما سمجهه ۾ آيو ۽ آيو ٿيس ته پتني، پتيءَ
جي ڪا ٻڏي ٻالهي ڪاڏ آهي پر سائباڻي ۽ سهاڪر نه
ڇڙو ايترو پر هوءَ پتيءَ جي مڙهي سڳن ڏکڻ ۾ هڪ سرهڪي
پالڻوار آهي — ۽ پتيءَ والڪر جهڙي وات وٽيس سا وٽ لاءِ
آزاد آهي. اڄ به جڏهن ڪڏهن اهو شڪ شه ۽ بدگمانيءَ
وارو اولڏاهو سمور ياد ايندو اٿس ته پنهنجي مورڪائيءَ ۽ ڪامي
ڪنورن سببان پاڻ کان جنسي پڇان ايندي اٿس ۽ پاڻ تي
امسوس ڪائيندو آهيان جو انهيءَ پنهنجي دوست تي آڏو
اولڏو هوس. ۲۷

جهن يا ستين ورهين کان وٺي ويندي سورهن سال ٿاين
مان اسڪول ۾ پڙهيس جتي سواءِ ڌرم جي ٻيو سڀئي
سڪاسين. ايترو ضرور چوندس ته پنهنجي استادن مان اهو
ڪجهه پراپت ڪري ڪين سگهيس جو بنا سندن ڪنهن
ڪوشش جي مولڪي هو سبڪاري سگهن ها. پر لڏهن نه
اوسي پاسي هتان هتان هر هنڌان ڪيتريون ڳالهيون پرائيندو
رهيس. ”ڌرم“ شديءَ مان ٽنگ پاڻ ۾ نه هڪ وڏيءَ وسيع
معنيٰ ۾ ڪتب آڻي رهيو آهيان، جنهنجو اُرت آهي اٽل
آيو يا پنهنجي سڙوب جو گبان. ۲۸

ٻائي هڪڙي ڳالهه جنهنجي پاڙ مون منجهه اُڌار پئجي ٿي
ويٺي سا هئي اهو اعتقاد ته سڌاچار تي سيني ڳالهين جو
پڻ بنياد آهي، جنهنجو سڌو سار ورائي آهي سڌو ۽ سچو.

آٿر - پرچيہ

ٽموني جا چار پيا به واقعا ياد آٿر جڏهن گهڻو ڪر پنهنجي ڪوشش بلڪ خوش قسمتيءَ تي بچائي ورتو. نوانس ٿيئي وڳيان جي درشتيءَ کان اهي سڀ واقعا خطائون ڪري ليکڻ ڪن چاڪاڻ ته نفسياتي خواهش ته اوس هئي جا پري ڪم ڪرڻ جي برابر ئي ڄاڻڻ کي ساڌارڻ ريت ته جيستائين انسان سرير سان پاپ جو ڪم ڪيو آهي تيستائين هو پاپ کان بچيل ئي سمجهيو. ڊگڙ انهيءَ ئي پاڻ ۾ پاڻ کي دوش کان بچيل ئي سمجهيو.

اسان مان هر ڪو ڄاڻي ٿو ته ڏوڪڻ يا مقابلي ڪرڻ جي باوجود انسان اڪثر پر لوين اڳيان هارجي ٿو وڃي؛ اسين اهو به ڄاڻون ٿا ته ايشوري شڪتي اڪثر داخل ٿئي ٿي سڀ ڪجهه ڪڍي ڇڏي هوندي به کيس بچائي ٿي وئي. اهو آهي ۽ ڪيتري قدر جالن جو قيدي ۽ ٻڌو ٻانهو - ڪيتري قدر آزاد اڃا شڪتي پنهنجو ڪم ٿي ڪري ۽ تقدير ڪڍي ڪٽي ٿي اچي نروار ٿئي - اهو سڀ گجهارت آهي ۽ گجهارت ئي ٿي رهندي.

۲۵

پنهنجي پٽيءَ سان منهنجي اُڻڻت جا ڪي ڪارڻ هئا؛ انهيءَ ۾ شڪ ڪونهي ته انهن مان هڪڙو ڪارڻ هو منهنجي انهيءَ يار جي صحبت. مان پٽي پڳت به هوس ته شڪي به ۽ اهو منهنجو يار پٽيءَ بابت شڪن سنڌيءَ آڳ ڪي مڃائيندو هئو. مون به ڪڏهن ان دوست جي سڃاڻي ۽ ۾ ڏک پئي رسايو ۽ ان هنسا لاءِ گنهگار بڻيس جنهن لاءِ مون ڪڏهن به پاڻ کي معاف نه ڪيو آهي. شايد فقط هندو پٽي ئي هي سختيون سهي سگهي ٿي ۽ اهوئي سبب آهي جو مان

اھو نہ معلوم شھر ۾ جي منهنجي ماءُ پيءُ کي منبر پنهنجي ويٺي ۾ مان گوشت کائڻ لڳو آهيان، ته هنن کي سخت صدمو رسندو. اها ڄاڻ منهنجي دل کي چوري رهي هئي. تنهن ڪري پاڻ کي چيو ته جيئن به مائٽ ورتائڻ بلڪل ضروري آهي، ۽ ڏيس ۾ کاڌ پوراءِ ۾ سڌارو آڻڻ به اهڙو ئي لازمي، پر تڏهن ته ماءُ پيءُ کي هن طرح ڏوڪي ۾ رکڻ ۽ ساڻن خوف ٻولڻ، مائٽ نه کائڻ کان ئي بدتر آهي. گهٽ ۾ گهٽ سندن عبادت جو لڏي مائٽ ورتائڻ جو سوال اٿڻ ئي نه ڪري. هنن جي چالاقي بعد ڇڏي پائڪي آزاد سمجهندس، پوءِ کليو ڪلايو مائٽ اشاري پئس، بستائين پوهڻ ڪرڻ ئي چڪاس.

ان فيصلي جي پنهنجي دوست کي منبر ڏيڻ ۽ لڏهان لاڪر وري مائٽ کي هٿ ۾ لاڻو آڻڻ.

۲۳

اھو ٻار مولڪي هڪڙي گهمري وٺائي ۾ وٺي هليو. اڳواٽ ئي سندس ڪا ست سٽيل هئي ۽ ضروري هدايت ڏيئي اندر گهسائي ڇڏيائين. منهنجي ٻارن ٻولڻ پئسا به اڳيئي پري ڇڏيا هئائين. ان طرح ڪڪور جي منهن ۾ اچجي پئس پر پوماڻا پنهنجي آڻس ڏي ڏٺاوان مولڪي پاڻ (بابيءَ) کان بچائي ورتو. اهيءَ ٻڌيءَ جي آڏي ئي مان جسي آڏو ۽ گنگو ٻڌجي پيس. وٽس جي پاسي ۾ سندس بستري تي وڃي ويٺس مگر (ٻان مان ڪجهه اڪسري ڪين. سياروڪ هو پي صو لي ويٺي ۽ هٿي ئي بدستن ڳالهي، منهنجي پي عزلي ڪري مولڪي دروازو ڏيکارائين. مون ان وقت ائين محسوس ڪيو ڇو ته منهنجي جوالهه ڏي ڪي ڪنهن ڳايو آهي ۽ ٻاهر ته غروب وڃان ڏوڙي جاءِ ڏيڻ ۾ هوند پيئي وڃان. پگوان ڪئن مولڪي بچائي ورتو تنهن لاءِ لڏهان لاڪر سندس شڪرا مڃندو اچان. ڏيکيءَ ۾ اهڙي

آء ٻڌڻو گيدي هوندو هوس. چورن، جنن پوئن ۽ نانگن جو ٻڌڻو هميشه ستائيندو رهندو هوم، ايتري قدر جو رات جو در کان ٻاهر چرڻ جي همت ئي ڪانه ٿيندي هير. اونداهه ڏهڪائيندي هير، اونداهه ۾ سمهڻ مون لاءِ ذري گهٽ ناممڪن ٿي پوندو هئو ڇاڪاڻ ته پائيندو هوس ته هڪڙي پاسي کان جن پوئن، ٻئي پاسي کان چور ۽ ٽئين پاسي کان نانگ اچي رهيا آهن. ان ڪارڻ ڪوئيءَ ۾ روشنيءَ کان سواءِ ڪڏهن به سمهي نه سگهندو هوس. ۲۰

منهنجي دوست کي منهنجن لاهن مڙيني ڪمزورين جي ڄاڻ هئي انهن ڪري مون کي چوندو هئو ته آءٌ جيئرا نانگ هٿن ۾ جهلي سگهندو آهيان، چورن، جو مقابلو به ڪندو آهيان ۽ پوئن پوئن جي هستيءَ ۾ ويسه ڪونهير ۽ اهو اهڙو ٻل مون ۾ مانس کائڻ ڪري پيدا ٿيو آهي. ۲۱

مٿين ۽ سڀ ڳالهه جو، منهنجي من تي پورو پورو اثر ٿيو. ... آءٌ اهو سمجهڻ لڳس ته مانس آهار فائدي وارو آهي ۽ مان سگهو سپر ۽ جريت همت وارو ٿي تڏهن ئي سگهندس، ۽ جيڪڏهن سارو ملڪ ماس خور بڻجي پوي ته پوءِ انگريزن کي جيئن مشڪل ڪينهي. ۲۲

جڏهن به لڪ چوريءَ جي محفلن ۾ دل پوري ڪرڻ جو موقعو ملندو هوم تڏهن گهر ۾ رسوئي وٺڻ جو نه سوال ٿي ڪونه ٿي آيو. منهنجي ماءُ سپاويڪ کائڻ لاءِ چوندي هئي ۽ سبب پڇندي هير ته چون ٿو کائڻ چاهيان پر مان چوندو هئوسانس ته ”اڄ بک ڪانهير، منهنجي هاضمي سان ڪا ويدن ٿي ڏسجي.“ اهي بهانا بنائيندي ويڪ جا ويد به ٻولندا هئو ۽ ڄاڻ ٿي ته ڪوڙ ٿو ڳالهائين، سوئي ماما سان؛

جهوت جو ڏکڻاڪ واقعو ڪري لهڪندو آهيان. اهو نالو
گهڻو ئي وقت هليو. هڪ سڌارڪ جي پاڻ سان اهو نالو
چوڙيو هوم. ۱۷

بعد ۾ جيتوڻيڪ مون پل ڪئي هئي. جنهن شخص کي سڌارڪ
جي چاهيا هجي تنهن سان سڌارڪ کي ڪڏهن به گهاٽو
دستو رکڻ نه چڪائي. سڄي مٿي جا آڻاڻا جي اهڪتا
چڱي سا دل ۾ درلب آهي. جتي سڀاڙ هڪجهڙا هوندا
آئي ئي بلڪل لائين پري ۽ چٽاڙ واري دوستي قائم رهي
سگهندي. دوستن جو هڪ ٻئي تي اثر ضرور پوي ٿو.
تنهن ڪري دوستي ۾ سڌارڪ لاءِ گنجائش ضرور ڪافي
رهي. منهنجو اهو رايو آهي ته خلاصين گهروين پاراڻن کان
ڪٺارو ڪرڻ کپي ۽ ڇا لاءِ جو، انسان پنهنجي کان پام وڌيڪ
ترب ۽ سهڻي ڪرڻ ڪري ٿو. ۽ جيڪو پرمالما سان
پريم ڳنڍيندو سو پاڻ تي ئي آڻي ۽ ۾ رهي يا ساريءَ دنيا
کي دوست بڻائي. شايد مان غلط هجان مگر گهري دوستي
ڳنڍڻ واري منهنجي ڪوشش نسل وٺي. ۱۸

انهيءَ دوست جي پهلوانيءَ جي ڪمن ڇڻ نه مون ئي جادو
ڪري ڇڏيو. وڏن مٿاڻن لائين ڏوڙي سگهيو ئي سولي
غور واريءَ طرح چوڻو. آهسته ۽ وڌيڪ ئي ڏيڻ ۾ پڙ هوندو
هئو. ڪيتري به بدلي سزا ملندي هيس ته سهي ويندو هئو.
هو گهڻو ڪري پنهنجا پهلوانيءَ جا ڪم مولڪي ڏيکاريندو
رهيو. سڀاڙڪ آهي ته جي خاصيتون يا لهائون پاڻ ۾ نه
هولديون آهن سي ٻين ۾ ڏسي عرصي ۾ پڙهي وڃو آهي.
منهنجو نه ساڳيءَ طرح هن ٻار جون ڪارستاليون ڏسي غل ڇرڻ
ٿي ٿي ويو. مان به چوڻ هن وانگر ٿيان. اڇڙو زوردار چاه
مون ۾ به پيدا ٿيو پر مان ڏوڙي يا ٿو ڏيئي به مشڪل سان
ٽسڪيڻس. مان به هن چٽو سگهارو چوڻ ٿيان؟ ۱۹

آٿر - پرچہ

هوس. اسڪول ۾ به هوءَ من ۾ وسندي هير ۽ رات پور
تي اسانجي وراڻي گڏجڻ جا ويچار گهڙي ۽ گهڙي ۽
ستائيندا هئم. هنجي جدائي مون لاءِ آسھ هئي. رات جو
واهيات بيڪار ڳالهه بولھ ۾ کيس دليائي دير تائين سمھڻ
ڏيندو هئو سانس. اهو ڪامي حرص ايترو ته مونکي ڳرڪائي
ويو هئو جو سڄ پڇ جيڪڏهن فرض ادائيءَ لاءِ پيار ۽ لڳن
مون منجهه تيز نه هجن ها ته يقينن يا ته مرض ۽ بي وقتي
موت جو بک ٿيان ها يا منهنجي حياتي ٻين تي دائمي بوجو
ٿي پوي ها. مگر صبح جو روزانا مقرر ڪم ڪاريون ڪرڻ
ضروري هيون ۽ ڪنهن سان ڪوڙ ڳالهائڻ جو نه سوال ٿي
ٿئو آئي. اها ٻوئين ڳالهه ٿي هئي جنهن مونکي زندگيءَ جي
ڪيترين ئي گڏن ڪوٺڻ ۾ ڪرڻ کان بچايو.

۱۵

مونکي پنهنجي لائقي اياقت لاءِ ڪو هر وڏو ايڏو لحاظ سمنان
ڪونه هوندو هئو. پاڻ جڏهن جڏهن انعام ڪندو هوس ۽
وظيفا ملندا هئم ته نهايت عجب لڳندو هوم. باقي پنهنجي
چرتر ۽ چال چلڪت تي سدائين چاري رهندو هوس. ڪو
ننڍڙو خسيس داغ يا عيب لڳندو هوم ته اکين ۾ پاڻي اچي
ويندو هوم. اها ڳالهه منهنجي سهڻ کان ٻاهر هئي جڏهن
سڄ پڇ مان سمجهندو هوس يا ماستر کي ائين لڳندو هئو ته
مان چينپ جو لائق آهيان. مونکي ياد آهي ته هڪڙي
پري بدلي سزا به ملي هير. مونکي ان سزا جو ايترو خيال
ٿيو جيترو ان ڳالهه جو نه آءٌ سڄ پڇ انجو لائق هوس.
ون ڏکندو ڏاڍو رنو.

۱۶

اسڪول ۾ پڙهندي ڌار ڌار وقتن تي جيڪي ٿورا
گتي هئم تن مان هڪڙا به هئا جنکي گهرا دوست
جي. انهن مان هڪڙي دوستيءَ جي لائي ڪم پيو.

ڪندو آهيان تڏهن سڄ پڇ پاڻ ئي وڃر کائيندو آهيان ۽
هو مون واريءَ گتيءَ کان بچي ويا آهن تنهن لاءِ ڪين واڌايون
ڏيندو آهيان. اهڙيءَ يهوديءَ ننڍپڻ جي شاديءَ جي پٺڀرائيءَ
۾ ڪوبه اخلاقي دليل مولڪي ڪونه سڃڻي. ۱۲۰

مان ٿورو پالبان ته اها جان همر نه شادي ڇا ٿيندي آهي سواءِ
انهن ڳالهين جي ته عمدو لڌا پائڻ لاءِ ملندا آهن، دهل شرابون
وچنديون آهن، جڄ مڄ جا جلوس لڪرندا آهن، خوب مجلسون
۽ طعام ٿيندا آهن، ۽ ڪا غروائڻ جو ڪري ڪيل ڪوڏ لاءِ
گهر ۾ ملندي آهي. نئسالي خواهش يا ڪام چمستا ٻوٽو
ٻڌا ٿي. ۱۲۱

اوه! اها ٻيڙين رات! هڪڙن ٻن معصوم ٻارن پاڻ کي جهوپ
هي ساگر ۾ هلڪل بي سمجهيءَ سان اڇلائي وڌو! منهنجي
پاڻيءَ مولڪي ته هلڪل پوريءَ طرح سڪاري سمجهائي ڇڏيو
هئو ته ٻيڙين رات پاڻ ۾ ڪٿن هلجي، باقي اها خبر ڪانه
اٿس ته منهنجي پٽيءَ کي ڪنهن سمجهايو هئو. مون نه ان
باب ڪڏهن ڪونه پڇيو اٿس لکي هاڻي ئي کائڻس معلوم
ڪرڻ چاهيان ٿو. ڀالڪ پٽن ڪري ته اسان کي ان وقت هڪ
ٻئي سان ملڻ جي حرمت ئي نه ٿي ٿي. لاشڪ اسين اڃا
لڳاتار هئاسين؟ مان هن سان ڪٿن ۽ ڇا ڳالهائون؟ اڳواٽ ڇو
مليل خدايت نامو مون لاءِ گهڻو ڪارگر ڪين ٿو. درحقيقت
اهڙين ڳالهين ۾ سڪارڻ سمجهائڻ اصل ضروري نه آهي. ... ڏيڙي
ڏيڙي هڪ ٻئي جي جان سڃاڻ ٿيندي ويٽسڻ ۽ هڪ ٻئي
سان چوڻ ڳالهائڻ ٻوليائڻ لڳاسن. هئاسين ٻئي هم عمر ٻو نه
پٽيءَ جي اختياري هلائڻ ۾ مولڪي ويڙهي ڪانه لڳي. ۱۲۲

ايترو ضرور چوڻس ته مان پنڀائڻس ٿامهي ٻانورو هوندو

۽ اسڪول بند ٿيڻ شرط ٻوڙي گهر پهچي وڃڻ - اها روز
مره منهنجي عادت ٿي ويئي هئي. اسڪول مان جنسي
پڇي ٻوڙ پائي ويندو هوس ڇاڪاڻ ته ڪنهن سان به ڳالهائڻ
جي جرئت نه ٿيندي هئي. اهو به ٻيپ ٿيندو هوم ته مٿان
ڪو مون سان ڪل مسخري ڪري. ۱۰

هڪڙو واقعو آهي جو هتي درج ڪرڻ جوڳو آهي؛ هاءِ اسڪول
۾ منهنجي پهرئين سال جي امتحان جو وقت هجي؛ ماستر
جائيلس، تعليم جو انسپيڪٽر، اسڪول جي تپاس لاءِ آيل
هئو. هيجڻ جا پنج لفظ لکڻ لاءِ اسان کي ڏنا هئائين جن مان
هڪڙو هئو 'ڪيٽل' (Kettle). مون ان لفظ جي غلط
هجڻ لکي هئي. ماستر مون کي پنهنجي بوت جي لوڪ
سان اشارو ڪيو پر مان اهڙي اشاري تي ڌيان ڇوڻو ڏيان.
اها ڳالهه مون کان زور هئي جو مان هنجي اشاري تي پنهنجي
پر واري چوڪري جي سليٽ تي نگاهه وجهي هجي ٿل
ڪري وٺان ڇو ته مون ائين ئي ڄاڻو ٿي ته ماستر وينو ٿي هئو
نظر ڌاريءَ لاءِ جڻن اسين هڪٻئي تان ڪاٻي نه ڪريون.
نتيجو اهو ٿيو جو مون کان سواءِ ٻين سڀني چوڪرن سڀ
هجيئون صحيح لکيون هيون؛ فقط مان ئي موڳو مٿر رهجي
ويو هوس. ماستر پوءِ ٻئي وقت منهنجي موڙهلائيءَ بابت گهڻوئي
ڪجهه چئي مون کي ذهن نشين ڪرڻ چاهيو ٿي پر هنجو
سمجهائڻ بجھائڻ سڀ وڻڻ ويو. ڪاٻي ڪرڻ جو هنر پوءِ
به آءٌ ڪن سکي ڪين سکيس. ۱۱

هيءُ درج ڪندي ڊڪ ضرور ٿو ٿيڻ پر تڏهن به ڄاڻائڻ
فرض ٿو. سمجهان ته منهنجو ويائين ۱۳ ورهين جي ڄمار ۾ ٿيو
هئو. منهنجي آسپاس منهنجي سنڀال هيٺ ساڳئي عمر جا
ڳڙو ڇڏهن آءٌ ڏسندو آهيان؛ پنهنجي شاديءَ تي ويچار

منهنجو پتا پنهنجي ذات تي عاشق هئو، پر هئو سڃاڻ، بباد
۽ درياه دل، باقي ٿورو چڙو سو هوندو هئو، ڪي قدر
شايد نڻائي لذت يا پوک ولاس جو. ڦاٽل به هوندو،
ڇاڪاڻ ته ڄاڻيهن ورهين کان مٿي و هئو جو ڄوڻين شادي
وڃي هٽائين. مگر ايترو ضرور چئو ته هو ٿڙ ٻڙ ڇوڳو
نڪڙجست نه هئو ۽ پويوار اندر اٿو. ٻاهر پورن تي رٿائي ۽
ڪري ناما چار ڪڍيو هٽائين. ۷

منهنجي ماما نسبت ڇڪا ڳالهه منهنجي ذهن تي تمام
ڄميل آهي سا اها نه هوءَ. سڀتياڻي هوندي هئي. هوءَ
پوري پوري ڏرمست هئي. روزاني پوڄا ڌاران رسوئي کائڻ
جو ڪڏهن به ويچار نه ايندو هوس. ... گهر گهير سڪالون ۽
سڪلپ ڪندي هئي ۽ بنا ڪنهن ٿاڻه يا هڪ جي ٽنڪي
لباهندي هئي ۽ بيماريءَ ۾ به ٽن ڪي پوري ڪرڻ ۾ ڪڏهن
پرڏائي نه ڏيکارڻائين. ۸

اهڙي ماءُ جي ڪل ۾ پوربندر جي شهر اندر منهنجو
جنم ٿيو هو. ... منهنجي ٻالاڻ ۾ اٽڪي گذري. اسڪول
۾ پڙهڻ و هاريائون ما يادگيري اٿر. انگ ۽ ڪوڙا. الس
مڪلات مان سڳيو هوس. انهن ڏينهن جي وڌيڪ ڪجهه
سائير ڪانه اٿر سواءِ ايتري جي ته مون سان گڏ ٻيا به ڇوڪرا
پڙهندڙ هئا ۽ اسين پنهنجي ماستر کي هر طرح ڊگهو بندرو
ڪولبندا هئاسين ۽ ان مان صاف ظاهر آهي ته منهنجو ذهن
ڊلو ۽ حافظو ڇڏو هوندو. ۹

مان تمام لڄارو هوندو هوس، جنهنڪري سنگ صحت
کان وونءِ ويندو هوس. منهنجا ڪتاب ۽ منهنجا نسخو ئي
منهنجا سنگتي هئا. گهڻي وڃڻ سان اسڪول ۾ داخل ٿيڻ

هڪندو آهي. مون ڳوڙهيءَ اٺر کوجنا وسيلي، اندر
جھاتي پائي پنهنجو پاڻ خوب ڇاپيو آهي ۽ هر هڪ مانس
اوستا جي سوچ ۽ چالنت ڪئي آٺر. تڏهن به پنهنجو
اڀرانت يا اڻ گس آهن. هڪڙي دعويٰ پيش ڪندس
۽ اها هيءَ آهي ته مون لاءِ ته آهي نتيجا بلڪل نيڪ ۽
صحيح ڏسڻ ۾ ايندا آهن ۽ تنکي آءٌ بلڦل آخري ٿي ڪري
ايڪيندو آهيان. اگر انهن کي ائين ڪري نه سمجهان ته
انهن جي بنياد تي اڳتي ڪو قدم کڻي نه سگهان. پر هر قدم
تي، يا ته قبوليندس يا نامنظور ڪندس، اهڙي ئي ترتيب
واري وات پئي ورتي آٺر. ۴

منهنجي جيون سموري اڻ وندڻي يعني يڪي لاڳيتي پئي
نبري آهي ۽ منهنجون مڙ پئي مشغوليون ٿاچي ۽ پئي وانگر
ڳنڍيل پئي رهيون آهن ۽ سڀيئي منش جاتيءَ لاءِ اٿا اڻ ڀانڊڙ
پوئو منجهان ئي ٿيون ائين ٿين. ۵

گاندڙي آڪهه وارا ذات جا مڙ پئي وائيا. (وٽس) آهن ۽
پالڻجي ٿو ته اصل پساري هئا. مگر گذريل ٽن پيڙهين لاکر
منهنجي پرڏاڏي کانوئي ڪيترن ئي ڪاٺياواڙ جي جدا جدا
رياستن ۾ ديوان يعني وڏا وزير ٿي پئي رهيا آهن. منهنجو
ڏاڏو ڏسجي ٿو ته اصول جو پابند هئو. رياستي سازش
سببان پوربندر ڇڏي وڃڻ لاءِ مجبور ٿيو هو. اتي پهرين
ديوان هوندو هو جنهن کانپوءِ جهوناڳڙهه ۾ اچي اجهو ورتائين.
پهرين جي نواب کي ڪاٺي هٿ سان سلام ڪيو هئائين، اهڙي
رياست ڏنائين: ”منهنجو ساڄو هٿ اڳيئي پوربندر جي
ڪمر وٽ گروي رکيل آهي.“ ۶

وڌيڪ چئي ۽ طرح پنهنجون ۽ چورايون محسوس ٿيون
ٿين. ۲

آءُ جيڪي حاصل ڪرڻ چاهيان ٿو. انهن ٽنهن ورهين ۾
جيڪي ڪجهه حاصل ڪرڻ کان پئي جتن ڪيا اُن ۽
ترقيو آهيان. اهوئي نه آءُ آليو آهي، اُلو ايسور درس،
الهي ۽ جوئي نه نالو آهي موهڪن پراپتي. الهي ۽ مقصد جي پوئتان
پوڻ منجهه ئي مان پنهنجي جيون ۽ جبابو ٿو سمجهان. ٿر ٻار
خواه ٿر ٻار وڃي جيڪي ڪجهه چران ۽ ڪريان ٿو، راجستڪ
ڪيتر ۾ جيڪي جوڪا سر تي ڪٿان ٿو، سب ساڳئي ئي مقصد
حاصل ڪرڻ لاءِ. مگر جتن نه مون هميشه انهن پئي سمجهو
۽ مڃو آهي نه جيڪي ڪجهه هڪڙي لاءِ ممڪن آهي سو
مڙهي لاءِ ممڪن ٿي سگهي ٿو، تنهن ڪري مون پنهنجا
تجربا پنهنجي مڙ لاءِ ڇپ نه، بلڪ ڪليو ڪلابو پئي ڪبا
آهن، ۽ مان ٿو سمجهان نه ان ڪري انهن آزمودن جي آئوڪ
ڪت ۽ قدر ڪو گهٽجي ويو. ڪي اهڙيون نه ڳالهيون ٿين ٿيون
جنجي جاڻ ٿيڻ ڀاڳي ۽ اڀاڻهار ڪي ٿي هوندي آهي. اهي
ڏيڻ يا ٻڌائڻ جهڙيون بلڪل نه هونديون آهن. البس هي تجربا
هندو هينئر ڏڪر ڪندس سي اهڙا نه آهن، جيتوڻيڪ اهي
نه روحاني آهن يا ڪي چئجي اخلاقي آهن، جو نه ڏرم جو
ت لپتي يا ليڪ رهت ٿي نه آهي. ۳

انهن تجربن ۾ ڪنهن نه حد تائين پورتا جي پراپتي ۽ جي
دعويٰ آءُ رکان، اهڙي نه ڳالهه ٿي ڪانهي. منهنجي حالت
۾ اُن وڃي ۽ جهڙي چئي جو پنهنجا تجربا بلڪل
نڪ ۽ باريڪ ٿين ۽ دورانديشي ۽ سان وڃي ٿي،
مگر انهن جي نتيجن جي آخرين هنڌ جي دعويٰ نه ڏڪندو
آهي ۽ ٿن نسبت آئندي جي ڦر ڦار لاءِ ڪڏهن به نه

باب پهريون

آتم - پرچم

مراد اها نه آهي ته جنهن کي سچ پچ آتم ڪهاڻي چڻجي سا ويهي لکان. ستيه جي راه ۾ جي اٽڪل ٽچر با پتي ڪيا آتم فقط تنجي ئي ڪهاڻي ٻڌائڻ ٿو چاهيان. جڏهن ته منهنجي سموري جيون انهن تجربن بنا پيو ڪي ڪين آهي، تنهن ڪري ائين برابر آهي ته اها ڪهاڻي آتم ڪٿا جوئي روپ وٺندي. پر جي هر هڪ صفحو ان ڪهاڻيءَ جو رڳو منهنجي تجربن جي ئي بابت ٻڌائي ته مون کي ويچار نه ٿيندو.

راجنيتڪ ڪيتر ۾ منهنجا تجربا، هن وقت نه فقط ياد آندڙ پر ڪنهن حد تائين ساري ”سيه“ سنسار ۾ ٻڌرا ٿي ويا آهن. منهنجي ليکي، انهن تجربن جي ڪا گهڻي ڪٽ قيمت ڪانهي ۽ ”مهاتما“ جو خطاب جو ان ڪارڻ مليو آتم تنهنجي قيمت تنهن ڪري تهاڻي گهٽ آهي. اڪثر اهو خطاب مون کي نهايت ڏکون ٿيندو آهي. اهڙي ڪا ساعت ٿي ڪاڏهين سنڀالڻ جو چڻجي ڪٿي ته ان خطاب مون کي ڪنهن قسم جي خوشي ڏئي هجي. باقي اڌياڻم ڪيتر ۾ پنهنجا آزمودا آتم جنجي جاڻ فقط مون کي ئي آهي، اهي بيشڪ بيان ڪندس ڇو ته راجنيتڪ ڪيتر ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ جا شڪتي ڪي سا به اٿان ئي پڙهي آتم. جيڪڏهن اهي آزمودا سچ پچ روحاني آهن ته پوءِ انهن جي ورتن ۾ پنهنجي ساڳ ڪرڻ جي ضرورت ئي ڪانهي. اٿلندو اهي آزمودا منهنجي نمونا نهائين وڌائيندا. ڇيترو ئي انهن کي وڌيڪ ويچارڻ ٿو ۽ گذرڻ تي نظر ٿاڻي ٿو ڪريان اوڻو ٿي

سنسار کي سیکارڻ لاءِ مون وٽ ڪا به نشين
ڳالهه ڪانهي. ستيه ۽ اهنسا ايترو ئي پراڻا
آهن جيئن روپياڙو.

موزڪ. عمارت

فہرست

صفحہ

[۳]

...

مجاہد (سرور پلي رازاڪرشن)

باب

۳

...

۱- آلہ - برچہ

۱۰۰

...

۲- ڈورم ۽ ستہ

۱۴۳

...

۳- ساڌن ۽ اديش

۱۴۹

...

۴- اھسا جو مارڪب

۱۸۸

...

۵- آلہ - سنجہ

۲۰۴

...

۶- التوراشدوہ شاتي

۲۱۵

...

۷- منش ۽ مضہن

۲۲۳

...

۸- هولڊ هي وجر اُڻ هولڊ

۲۳۷

...

۹- لوڪشاهي ۽ چنٽا

۲۵۸

...

۱۰- وديا

۲۷۲

...

۱۱- ايسوي حالي

۲۸۵

...

۱۱- مشرق

۳۰۶

...

جڙ - پٿري

آهي ۽ هو ڪجهه به لڪائي ڇپائي نٿو، ته پوءِ کيس ڊپ
پڻ ڇا جو. هو هر ڪنهن اڳيان سڌو سامهون ٿيو بيٺي. هو ثابت
قدم آهي، جس سڌو سنئون ۽ هنجي وائي صاف ۽ سڌي
سادي آهي. فيلسوف افلاطون گيٽو اڳي کين چئي ويو
آهي، ”سنسار ۾ ڪي ٿورڙا اڻيائي شخص ضرور هڪيا
آهن جن جي ڄاڻ پٽاڙ رکڻ اهڙو رتن مثل آهي.“

سر ويلي رادڪر شنن

{ ٽين دھلي
15 آگسٽ ۱۹۵۸ }

فهر ۽ دل ٻا جي ماڻهن جو جاگرت وويڪ اسان ۾ اُميد
ٿا جاڳائين.

هاڻوڪن تبديلين جي تيز رفتار سان، ڇڻي ٿو سگهجي
تہ اڄ کان هڪ صدي پوءِ دل ٻا جي صورت الڳي ڪهڙي
هوندي. ويچار ۽ ويدنا جا وهڪرا ايندڙ وقت ڪهڙا هوندا
ٿينجو اندازو اڳواٽ لڳائي ٿو سگهجي. وقت ڀلي ڪٿن بہ
گذري مگر ستم ۽ اهنسا جا اوج اصول اسان سان لڳل
هوندا ۽ اسانجي رهبري ڪندا ايندا. سمجهو تہ اهي سائنسڪن
ستارن مثل آهن جي هن دلڪي ٻار ۽ گھيل دل ٻا مٿان
هڪڙي قسم جي پاڪ پوري سڃاڻي رکيو ويٺا آهن. گانڌي
جيئن اسن شل الهي ۽ اعتقاد ۾ اڄل رھون تہ اُڏندڙ ڪڪرن
مٿان سورج هڪيو آهي جو چمڪي رهيو آهي.

اسن هڪ اهڙي جُڳ ۾ گھاريون گذاريون ٿا جو پنهنجي
شڪس، ناکامي ۽ اخلاقي اُڻ گھڙيائيءَ کان آگاهه آهي.
هي اهو زمانو آهي جنهن ۾ آڳاٽا اصول ڪا نيا نئي شڪر
ٿيندا ٻيا وڃن ۽ عام چال سياڻل نمونا اُڏندا، ڦٽندا ۽ ٽٽندا
ٿا وڃن. تعصب ۽ نرشاري ۽ ڪوڙاڻ ۽ ڪتر پٿر جتان تان
وڌندڙ آهن. اهو اُڏايندڙ اُڻو جنهن اوائلي اعطير انساني
سماج کي ڏڪايو ۽ مڃايو، هاڻي ڍرڪندو ٿو نظر اچي.
منس جو من منجهان تبديل مختلف ۽ عجيب روپن ۾ هڪٻئي
جي ايتڙ شخصيتن جا نمونا پيدا ڪيو وڃي، ڪو ٻڌ يا
گانڌي، تہ ڪو نرو يا هتلر. اسان کي فخر آهي جو انهن
هي مهان ۾ مهان صورتن منجهان هڪڙي صورت ڄڻي جا
اسانجي موجوده زماني ۾ اسان سان رهي گذر ڪيائين،
ڳالهائين ٻولھائين ۽ سڀ جيون جي راهه بنائين. جيڪو
ڪنهن کي بہ ايڏائي آزادي ٿو ٺهڪي ڪري ٻڌ ڏاڏ تہ

آزادي پڙ پيئي پر منش جاتيءَ جي اخلاقي سرمايه ۾ پڻ اضافو آيو.

موجوده اٽو شڪتيءَ جي موجودگيءَ جي نسبت ۾ جيڪڏهن اسين دليا کي بچائڻ ٿا چاهيون ته اهنسڪ طريقو اختيار ڪرڻ جڳائينون. گانڌي چيو هئو ته ”جڏهن مون پهرين ٻڌو ته هڪڙي اٽو ٻه هروڙها جو سارو شهر ليست ٿا ٻوڏ ڪري ڇڏيو تڏهن منهنجي شرير جي هڪڙي به مشڪ نه چري هئي؛ اٽلندو پاڻ کي چير، ”هاڻي به جي دليا اهنسا اختيار نه ڪندي ته انسان ذات جو آپ گهات يقيني آهي.“ آئيندي جي ڪنهن به جهيڙي جنگ ۾، اسان کي ڀڳائي ڪانهي نه ٻنهي طرفن مان ڪوبه چاڻي بچهي اٽو هٿيار ڪم نه آڻيندو. اسان کي هاڻي اها طاقت ملي آهي جنهن سان هڪڙي ئي اوچتي ئي الڌ واري جهڻڪي ۾ اهو سڀ ڪجهه لاس ڪري سگهون ٿا جو ڪ گهڻيءَ ڳڻ ڳوٺ سان صدين جي ڪوشش ۽ قربانيءَ سان اڏيو ويو آهي. پر چار جي سلسلي واريءَ لفظي لڙائي وسيلي اسين اٽو هٿيارن واري جنگاڻگيءَ لاءِ گويا ماڻهن جا من ٿا اٿارئون ۽ تيار ڪريون. پڙ ڪائيندڙ گفتا، چڙ ڌاريندڙ راي اڄ خوب پيا ٻوڙن ۽ ڦهلائن. اسين لفظن ذريعي پيا چيڙ چاڙ ۽ اڳرائي ڪريون ۽ سخت فتوائون، چاڙت، ڪروڌ— اهيئي ته هنسا جا فريبي روپ آهن.

هاڻوڪي درد شا ۾ جڏهن اسين وڳيان جي پندا ڪيلن نين حالتن سان پاڻ کي ٺهڪائي ٿا سگهون تڏهن اهنسا ستيه ۽ راز ساز جا اصول اپنائڻ سولو ڪم نه آهي؛ پر تنهن هوندي به آدم ڇڏڻ نه گهرجي. جي راجنيتڪ اڳوانن جي هوڏ هٿ اسانجي دلين ۾ پڻ ٿو پندا ڪري ته وري عام

کي دلوي معاملن ۽ راجپتيءَ ۾ ڪا چڱهه ئي ڪاٿي نٿي
مان آئين سان سمجھ ۾ آهيان. آئين (ستيه ۽ احساس) کي
شخصي آڌار سڏار يا مڪتبيءَ جو ساڌن ڪري مان ٿو
مڃان. مان ٿو روزاني جيوت ۾ آئينجي رواج کي عمل ۾
آڻڻ لاءِ سمورو وقت تجربا ڪندو رهيو آهيان. ”سچ ئي
مون لاءِ ڌرم کان ڌار نيل راج وھنوار يا ملڪي معاملن
مٿس ڪندڙ سمان آھن جنھن کان سدائين وٺڻ وڃي.
راجپتيءَ جو واسطو آھي قومن سان ۽ جنھن سان قومن
هي ٻيڻو ڏيڻ جو تعلق آھي، اھو ڪارڻ ان شخص جي
مڪي ڪاريجن مان ھٽڻ گھرجي، جو ڌارمڪ پاوٺا وارو آھي
يعني اھڻو ۽ ستيه جي رات جو پالڻ ڀڙو. مون لاءِ ٿو اھڻو
۽ ستيه ساڳيا ھڪجهڙا عرف آھن جي پاڻ ۾ مٽجي سگھن
ٿا. مولڪي جيڪڏھن ڪو اچي چوي ٿو اھڻو آھي يا
ٻڙا ڏيڻ وارو اھڻو آھي ٿو اھڙي اھڻو کي 2 آڻي ٻوڃڻ کان
انڪار ڪندس. ٿيڻڪري راجپتيءَ ۾ پڻ اسانکي اھڻو ۽
راج اسان ۾ ڪرڻو آھي.“

پارٽي جي ستترن سگوارن ۾ به هن ايتي ۽ ٻالهي تي زور
ڏنو ته اسان کي احساس ۽ ڪشت سڃاڻ وارا سيم ساڌن اهائي
ڏيڻو هن. ملڪ جي آزاديءَ لاءِ مڙس تي ٻينو نه اٿيڪري
نه هڪي برطانيه لاءِ شرف هئي. اسان کي پاپ کي ننڍو
آهي نه ٻائيءَ کي. ”مون لاءِ چيڙي ديش پگهي ٿيڙي
اسان به مان ديش پري آهيان ڇاڪاڻ ته اسان آهيان،
۽ بڪ ۽ دهاوان. مان پنهنجي ديش پارٽي جي سوا ڪندي
انگلستان يا عربيءَ کي ڏهان نه پڇيائيندس.“ هنو
هنواس ۽ پارٽي سڳي حق پليءَ وجهڻ واري ڪارڊ
سڃاڻا ڪري سندن ٻلو ڪري

هر د و اهڙي پيداوار مڃڻ لاءِ اسمرت آهي. ”چاليهار ورو
 کان ڪجهه عرصو مٿي ٿيندو جو ٻار ٿيڻا ۽ دمن واري انوش
 جي وسيلي ڪنهن کي به ڏڪارڻ کان پاڻ آجور ڪيو اٿم
 ذات انسان پاڻ به پاڻ آهي. ڪوبه منش ٻئي لاءِ اوڀرو
 ڌاريو نه آهي. اسانجو ادب هٿ ڳهرجي ”سرو ادي“ يعني
 سڀني جي بهبودي ۽ پلائي. اڀاڻهار وچ جو ڳنڍ آهي
 ڪل انسانن کي ڳنڍي ٿو. پنهنجي ڪٿر ۾ ڪٿر شروع سان
 به اها ڳنڍ ٽوڙڻ آهي گويا خود ايشور کي چيري ٽڪر
 ٽڪر ڪرڻ. دشت ۾ دشت منجهه ٻڌ انسانيت جو مادو
 موجود آهي.

اهڙي ويچار ڌار، اهڙي درشتي سياويڪ آهنسا جي
 مت اڀنائڻ لاءِ ڇڪيندي، جوئي مڙيني مسئلن (راشٽري اٿرا
 انٽر راشٽري) جي سلجهائڻ ڪارڻ بهترين وسيلو يا اپاءُ آهي.
 گانڌي سدائين ساک ڀريندو هئو ته هو خوابير يا سڀنائِي
 نه، بلڪ عملي آدرشواڌي هئو. آهنسا چڙو سنتن ۽ سالڪن
 لاءِ ئي نه پر جنس لاءِ به ضروري آهي. ”آهنسا اسانجي
 (انسان) ذات لاءِ مقرر قاعدو آهي جڏهن هِنسا حيوان لاءِ.
 حيوان ۾ به روحاني مادو آهي پر لڪل ۽ ستل تنهنڪري
 هو جسماني زور ڏيڻ ڌارن ڌارن ۽ ستل تنهنڪري
 منش پنهنجو مراتبو سڀيالي اعليٰ قانون جي پيروي ڪري
 نٿو هنجو آخر زور وٺي.“

انساني اتهاس ۾ گانڌي پهرين ئي شخص هئو جنهن
 انساني اصول کي شخصي دائره مان ڪڍي سماجڪ
 اجنيٽڪ سطح تي آڻي لاڳو ڪيو. هو راج وهنوار اندر
 پوئي انهيءَ منشا سان ته آهنساواڌ جي آزمائش ڪرڻ
 ججهه مليس، جڏهن ان اصول کي صحيح ثابت ڪري سگهي.
 ”ڪي متر مولڪي چوندا رهيا آهن ته ستيه ۽ آهنسا

جاڻ ڇڏيئون ته صحيح ۽ سچ ڇا آهي تڏهن به رنجي ۽ جڻ
 اها معنيٰ ڪانهي ته اسين غرو ورو انکي اپنائينداسين يا
 صحيح ڪم ڪنداسين. اسان تي اڪثر زوردار من اچون
 غالب ٻون ٿيون، جنهنڪري اسان کان غلطڪاريون ٿيون
 ٿيون وڃن ۽ ان طرح اسين پنهنجي اندر واريءَ روشنيءَ
 کي ڊوڪو ٿا ڏيون. ”هندو سڌانت انوسار اسين پنهنجيءَ
 هاتوڪيءَ اوستا ۾ ٻورن انسان نه آهيون ۽ اسانجو ڏينهن
 نساڻي پاڻ اڃا ٻيون ورتيءَ وارو آهي ۽ پريم ساڌن وسيلي
 ٻيون ٻڌيءَ کي ڇيڻ سان، پاڻ ۾ ڄا وڃائيندو آهي ٿين
 کي ماري سگهون ٿا.“ غلطي ڪندي آزمائش مان لنگهندي،
 آخر کوچ، بسوي ضابطي واري طريقي وسيلي ئي، منش
 مشڪلات سان قدم به قدم، ان راهه تي هلي، پورتا کي
 پهچي ٿو.

گالڙيءَ جو ڌرم، عقل ۽ اخلاق وڃي ڇڏيو هوندو هئو.
 ڪڏهن به منجهه کان ٻاهر ڪو عقيدو نه قبوليائين ۽ نه
 ڪڏهن روپڪ ورت پهرڻا تي عمل ڪيائين.

جيڪڏهن اسين نه فقط ٻڌيءَ ڌنارن پر پنهنجي سموريءَ
 هستيءَ سان اپاطيار کي مڃڻ لڳاسين ته لارمي آهي ته اسين،
 ڌرم مذهب يا ملڪ فرقي يا قوم جي ڪنهن به پيداوار يا
 ماريءَ منش ڄاڻيءَ لاءِ ٻيهر محبت رکنداسين ۽ ڪُل انسان
 ذات جي ايڪتا ۽ ميلاپ لاءِ يئن ڪنداسين.

”منش ڄاڻيءَ جي آئوٽ ۽ ويٽوڪ ٿي رهندو محبت
 منجياتي منهنجا جملي ڪارج اڀرن ٿا.“ ”پنهنجن
 ٻراڻن، من مائٽن ۽ ڌارين، ديسن وديسن، ڪارن ۽ گورن،
 هندن آڻا پارٺ جي ٻين مذهبن وارن پوءِ چاهي مسلمان،
 پارسي آهن يا عيسائي يهودي، انهن مڙهين منجهه ڪنهن
 به پيداوار رکڻ منجهان آءٌ نه ڄاڻان، بلڪه آءٌ چوڻس ته منهنجو

مهاڳه

ڪو اعليٰ استاد اتفاقي سمي پائي ٿو پيدا ٿي. ڪيئي صديون لنگهي وڃن، تڏهن من ڪو ٿو اهڙو رهبر پرگهت ٿي. هنجي پرڪٽ لاءِ هنجي زندگيءَ کي ئي ڏسجي. هو بهترين رهت رهي پوءِ ٻين لاءِ جيئرو جاڳندو مثال بڻي ٿو يعني ٻين کي ڏسيو ته ڪئن هو هنجي پيروي ڪن. اهڙو ئي استاد هئو گانڌي.

هنجي تقريرن ۽ تحريرن منجهان چونڊ ڪيل هي مضمون، سري ڪرشن ڪر پالاڻيءَ نهايت گهڻي خبرداريءَ ۽ باريڪ بينيءَ سان ڪٺا ڪيا آهن جن مان پاڻ کي گانڌيءَ جي ويچار ڌارا جي ڪي قدر ڄاڻ پوندي ته ڪئن هنجي ويچارن ۾ وڪاس ايندو ويو ۽ ڪئن ڪهڙا عملي طريقا اختيار ڪيائين. گانڌيءَ جي جيون ڀارت جي ڌارمڪ روايتن جي بنياد تي ٻڌل هئي جنهن ۾ ستيه جي لڳن واري تيز ڪوچ،

جيوت جو سوايو سمنان ۽ قدر ڪرڻ، آزموهتا آستڪيا، آڌاٽمڪ گيان وغيره خاطر سڀڪجهه تياگ ڪرڻ وارا آدرش اپنائڻ تي خاص زور ڏنل آهي. ستيه جي لڳاتار ڪوچ ۾ ئي هنجي ساري ڄمار گذري، پنهنجي شبدن ۾ پاڻ چيو اٿس، ”انهيءَ منزل مقصد تي پهچڻ واري تلاش منجهه ئي پنهنجي جيون ۽ جياپو آهي.“

جتي جيون روپي وٺ کي ڇڙون پاڙون ڪينهن يا ٿر مين جي ڪونهي اٿس، اُتي اها جيون اُچاري اُٿاڌي سبي. ڪي ائين ٿا مڃين ته جيڪي صحيح سمجهجي ۽ لڳجي اهو ئي ڪجي. اصل ۾ ائين ڪينهي. توڙي ڪٿي

Insan Sabhi Bhai Sindhi translation of *All Men Are Brothers* — a selection from the writings of Mahatma Gandhi as edited by Krishna Kripalani for UNESCO. Translated by Manohar Dass Kaurmal and published by Hindustan Kitab Ghar, Bombay, on behalf of Sahitya Akademi, New Delhi (1964). Price Rs. 3.

حو واسطو:
ساهتيما اكاڊيمي
نئين دهلي.

ملو جا هندو:
۱. ساهتيما اكاڊيمي
ريڊر يون، نئين دهلي-۱.
۲. هندستان ڪتاب گهر
۱۹-۲۱ حمام سٽريٽ،
فورت، بمبئي-۱.

پڌرو ڪندڙو:
ماسنگ جوهرمل
پاران هندستان ڪتاب گهر،
۱۹-۲۱ حمام سٽريٽ،
فورت، بمبئي-۱.

ڇپيندڙو:
ماسنگ جوهرمل
نو راشٽر پريس،
۲۳-۲۵ حمام سٽريٽ،
فورت، بمبئي-۱.

قيمت: ۳ روپيا

انسان سڀ پاءُ

مهاٿما گانڌي جي جيون ۽ ويچار ڌارا

سندس نئي وڙڻ

ڊاڪٽر راجا ڪرشنن
جي مهاڳ سان

ترجمو ڪندڙ:
منو هرداس ڪوڙوئل

ساهتيه اڪاديمي پاران ڇپايل
هندستان ڪتاب گهر، بمبئي

